ALİ ŞERİATİ

05 BÜTÜN ESERLERİ

Biz ve İkbal

FECR

Sizi rahatsız etmeye geldim!

Ali Şeriati

Fecr Yayınları 107
ALİ ŞERİATİ
Bütün Eserleri 05

Biz ve İkbal

Eserin Orijinal Adı
Mâ ve İkbal

Tercüme
Doç. Dr. Derya Örs

Editörler
Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç
Doç. Dr. Derya Örs

Tashih ve Redakte
Dr. Enver Arpa
Dr. Murat Demirkol
Cahit Ezerbolatoğlu

ISBN 978-975-6004-41-8

1. Baskı: Aralık 2007

Kapak ve İç Konsept: TN İletişim
Sayfa Düzeni: Cinas
Baskı: Kalkan Matbaacılık
Büyük Sanayi 1. Cadde 99/32
Tel: 0312. 3419234 İskitler/Ank.

FCR Yayın Reklam Bilgisayar
San. ve Tic. Ltd. Şti.
Rüzgarlı Cad. No: 2/5
Ulus / Ankara
Tel: 0312. 310 08 60
Faks: 0312. 311 47 89
www.fcr.com.tr
e-posta: fcr@fcr.com.tr

ALİ ŞERİATİ

Biz ve İkbal

FECR

Ankara 2007

İÇİNDEKİLER

06 Ali Şeriati

07 Yayıncının Notu

11 Önsöz

BİRİNCİ BÖLÜM

İkbal: Son Yüzyılın Reformcusu

28 Bu Çağda Müslüman Ben'in Sorunları ve Soruları

30 Ben'in 20. Yüzyıldaki Sorunları

31 Parçalanmış İslam, Dağıtılmış Ali

34 Yeniden Yapılanma

İKİNCİ BÖLÜM

Biz ve İkbal

112 Doğu

112 İslam

114 Üçüncü Dünya

114 Yirminci Yüzyıl

144 Dünya Görüşü

229 **Resimler**

ALİ ŞERİATİ

23 Kasım 1933'te Horasan eyaletine bağlı Sebzivar'ın Mezinan köyünde dünyaya geldi. 1950'de Meşhed'deki Öğretmen Koleji'ne girdi. 1952'de Meşhed yakınlarındaki Ahmedabad köyünde öğretmenliğe başladı. 1955 yılında Mekteb-i Vâsıta'yı yazdı. Ebuzer-i Gıfarî'yi tercüme etti. 1956'da Meşhed Üniversitesi'ne girdi. Ulusal Direniş Hareketi'ne üye olduğundan, babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklandı, altı ay tutuklu kaldı. 1959'da Alexis Carrel'den Dua'yı tercüme etti. Üniversiteden başarıyla mezun oldu. 1960'ta Fransa'ya gönderildi, orada sosyoloji ve dinler tarihi üzerine çalıştı. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ne aktif olarak katıldı. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutuklandı; bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi değişik dergilerde yayımlandı. Sosyoloji ve dinler tarihi alanında doktorasını tamamlayarak 1962'de İran'a dönerken sınırda tutuklandı; aylarca hapiste kaldı. Hapisten çıktından sonra öğretmenlik yapmaya başladı ve Meşhed Üniversiteleriyle diğer merkezlerde konferanslar verdi. Hüseyniye-i İrşad 1973 Eylül'ünde kapatıldı. Savak, Şeriati'yi aramaya başladı. Kendisini bulamayınca babasını tutukladı. Babası bir yıl kadar hapsedildi. Şeriatî teslim oldu ve on sekiz ay hücrede kaldı. 1975-77 arası Savak'ın takibinden sürekli kaçıp, başkalarının evlerinde kalarak çalışmalarına devam etti. Sabahlara kadar süren konuşmalar yaptı. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret etti. Otuz gün sonra İngiliz İstihbaratı'nın yardımıyla Savak tarafından şehit edildi.

YAYINCININ NOTU

Yayınevimiz, Şeriati düşüncesini külliyat olarak Türk okuruna sunmakla önemli bir hizmet vermektedir. Merhum Şeriati, dünyanın bugün yaşayan iki önemli medeniyeti olan, İslam ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuş ender şahsiyetlerden biridir. Dahası, bir sosyolog gözüyle incelediği konuları, dahiyane bir düşünce işçiliği ile işlemiş ve Fars edebiyatının kendisine kazandırdığı akıcı üslupla ortaya koymuştur. Bilimsel liyakati, özgün bakış açısı, dindarlığı ve inandığı doğrular uğruna can verecek kadar yürekli kişiliği ile sadece İran gençliğini arkasından sürüklemekle kalmamış, dünya Müslümanlarının öze dönüş çabasına katkıda bulunarak bir döneme damgasını vurmuştur. Onun bu özgün ve özgürlükçü tutumu, sadece İslam düşmanlarının tepkisini çekmekle ve onlar tarafından şehit edilmekle kalmamış, dost ve kardeş bildiği Müslümanlardan da çok büyük tepkiler almıştır. Çünkü onun düşünceleri, Batılı saldırı karşısında çok derin ve güçlü bir mukavemet oluştururken İslam geleneğini kirleten ve çöküntüye sebep olan bidat ve hurafelere de ağır darbe indiriyordu. Tabiî bu da bilinçsiz kesimler nezdinde İslam'ın kendisine yapılan bir saldırı olarak algılanıyordu.

Kendi tabiriyle içinde doğup büyüdüğü geleneksel Safevî Şiîliğine yönelttiği eleştiriler yüzünden İran'da dışlanırken, Şiî bakış açısı nedeniyle de Sünnî dünyadan önemli tepkiler almıştır. Ancak Şeriati, her ne kadar Ali Şiası ve Safevî Şiası ayrımı yapsa ve Safevî Şiîliğini eleştirse de eleştirdiği düşünceden bütünüyle kurtulamamış ve söz konusu etkilerle Sünnî dünya-

nın kabul edemeyeceği kimi düşünceler serdedebilmiştir. Sahabiler hakkında kullandığı ifadeler hoşgörü sınırını zorlayan kusurlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yaşadığı çağ ve çevrenin etkisiyle Fransız sosyalistlerinden etkilendiği ve kimi yorumlarında bu etkinin izlerinin görüldüğü de söylenebilir.

Ali Şeriati'nin de her insan gibi hata edebileceğini, hatalarının ve savaplarının sadece kendisini bağlayacağını okuyucunun takdir edebileceğine inanıyoruz. Fecr Yayınevi olarak, ölçümüzün yüce Kur'an-ı Kerim ve onun numune-i timsali olan Hz. Peygamber (as) olduğuna inanıyor, Şeriati de dahil bütün insanların bu ölçüler içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Onun her görüşünü onaylamadığımız halde eserlerini yayınlıyor, ama katılmadığımız görüşlerine de müdahale etmeyi uygun görmüyoruz. Çünkü böyle bir müdahalenin düşüncelerin doğru anlaşılmasına engel olacağı, bunun da hem yazar, hem okur açısından bir hak ihlali sayılacağı kanaatindeyiz. Buna rağmen kimileri, tasvip etmedikleri düşüncelerden dolayı bilinçsiz okuyucuların olumsuz etkileneceği gerekçesiyle vebal alacağımızı düşünebilirler. Fakat biz, genelde Müslüman olmanın, özelde Şeriati okuru olmanın, okuduğu herşeyi kabullenen değil, eleştiren bir seviye gerektirdiğini düşünüyoruz.

Dolayısıyla bütün olumsuzluklarına ve kusurlarına rağmen Şeriati'nin o engin birikiminin Türk okuruna çok şey kazandırdığına ve kazandıracağına inanarak eserlerini külliyat olarak yayınlamaya karar vermiş bulunuyoruz. Buna paralel olarak hem Fars hem de Türk edebiyatına vukufiyetiyle temayüz etmiş mütercimlerden oluşan bir heyet oluşturarak eserlerin en az hata ile çevrilmesine de özen gösterdik. Bu nedenle tercümeler, sadece söz konusu eserleri dağınık vaziyette sunulmaktan kurtarmayacak, Şeriati okurunun liyakatsiz tercümelerden çektiği sıkıntıları da asgariye indirecektir.

Külliyattaki kitapların bazılarında yazara ait olmayan dipnotlar yer almaktadır. İran'daki Dr. Ali Şeriati Eserlerini Derleme Bürosu tarafından eklenen notların sonunda (Derleyen), yayınevimiz tarafından ilave edilen notların sonunda (Fecr), mütercim-

lerin ilave ettiği notların sonunda ise (Çev.) ifadeleri kullanılmıştır. Bunların dışındaki dipnotlar Ali Şeriati'ye aittir.

Bütün hassasiyet ve çabamıza rağmen, insan olmamız hasebiyle gözümüzden kaçan kusurlar olursa okurumuzdan özür diler, eleştirilerine müteşekkir kalırız. Bu vesileyle Şeriati'ye Allah'tan rahmet diler; başta değerli mütercimler olmak üzere, editörlere, tashih ve redakte heyetine ve eserlerin sizlere ulaşmasında emeği geçen bütün dostlara gönülden teşekkür ederiz.

FECR YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Muhammed İkbal, verimli İslam kültürünün insanlık toplumuna armağan ettiği en parlak fikrî ve insanî simalardan birisidir.

İslam, insan ruhunun çeşitli boyutlarının tamamında *büyük insan*'ı inşa etmiştir. Büyük insanlık ailesi, seçkin şahsiyetlerinin birçoğunu İslam'a borçludur ve İkbal bunlardan birisidir.

Ne var ki İkbal'i bu büyük adamlar arasında seçkin kılan şey, meyve veren bu yüksek ağacın, İslam kültürü tarlasının afete uğradığı, hüzünlü ve ölümcül bir sonbahar sessizliğine gömüldüğü, aynı zamanda sömürgeciliğin kök söktüren selinin ve tufanının birdenbire Batı'dan üzerine sökün ettiği, sonbaharda afete uğrayan tarlanın her yanını baştan başa su bastığı ve felâketzede çiftçilerin uykuda olduğu bir çağda ortaya çıkmış ve çiçek açıp meyveye durmuş olmasıdır. Bu tarlanın bekçileri yapayalnız, yağmacıları ve sahipleriyse saldırgan kurt, tilki ve sırtlan sürüleridir! Hâfız'ın ifadesiyle:

"Hayret! Bahçeye doğru esen zehirli rüzgârdan geriye bir gül rengiyle, nesteren kokusu kaldı."

İşte böylesi bir mevsimde, bu denli kurumuş ve harap olmuş bir tarlada, birdenbire özgür bir servi boyunu uzatıp dostun düşmanın gözünü kamaştırdı. Güçsüz çalılıklara, sararmaya yüz tutmuş titrek söğütlere, yeni çıkmakta olan fidanlara; açmak, çatlamak, topraktan baş çıkarmak ve başlarını göğe uzatmak için sahip oldukları yüzlerce coşkuya ve şevke rağmen düşman ayakları altında gömülü kalmış olan, bu kötü mevsimin ve belâ selinin korkusundan gizlice ölmeye ve sessizce çü-

rümeye teslim olmuş olan binlerce tohuma şu çağrıda bulundu: Bu afete uğramış yanık toprakların derinliklerinde, İslam'ın ruhunun uçsuz bucaksız denizi dalgalanıyor; bu toprağın bağrında, hayat şırasıyla dolu bir kültür kaynağı, bir büyüme, gelişme ve meyve verme mayası gizli. Eğer şimdilerde bu haliyle toprağın dışında kalmış olan, Batı'dan esen zehirli havaya ve rüzgâra maruz kalan kuru ve kısa köklerini, kendi kültürünüzün verimli topraklarının derinliklerine sokar, ilk İslam'ın iman ve hayat denizinden ruh ve güç alırsanız, çölde yetişen, güçlü ve umarsız bir şekilde ateşe baş kaldıran sabırlı ve cesur ağaçlar gibi, yağmacı ve kültür öldürücü Batı'dan İslam'ın hazan vurmuş topraklarına esen zehirli rüzgârlara rağmen filizlenebilir, kendi ayaklarınız üzerinde durabilir, kendi göğünüzün güneşi ve yağmuru altında yaprak açıp meyve verebilir; harap olmuş bu gamlı ve yanık çölü bir kez daha bir hayat, yeşillik ve bayındırlık cennetine çevirebilirsiniz.

Evet! Bir yarımadanın yanık kumlarına eserek üzerinde bir otun bile yeşermekten korktuğu o sessiz çölde, birkaç köle, bedevî ve vahşinin kof ve adsız sansız bedenlerinden, on yıl içinde insanlığın medeniyet tarihine yeni bir ruh üfleyen adamlar yetiştiren ve yeryüzünde yeni bir insan ırkı meydana getiren bu hayret verici ruh değil miydi? Birkaç aciz ve yoksul kabileyi, dünyanın askerî, siyasî ve medenî alandaki iki büyük imparatorluğunun karargâhı arasında, çeyrek yüzyıldan daha az bir zaman zarfında, Bizans ve İran sömürgeciliğinin zincirlerinden kurtarmakla kalmayan, onlardan Doğu'daki ve Batı'daki geniş halk kitlelerini kayserlerin, hüsrevlerin, Zerdüştî din adamlarının, papazların, feodallerin ve toprak ağalarının zorba güçlerinin sultasından kurtaracak mücahitler yaratan bu ruh değil miydi? İkbal sadece sözleriyle değil, varlığıyla da günümüz dünyasının sömürüye uğramış Müslümanlarına böyle bir ders verdi.

O, içerideki cehalete ve donukluğa, yabancıların acımasız askerî pençeleri altındaki esarete rağmen İslam'ın hâlâ büyük dahiler ortaya çıkarma, güzel, derin ve güçlü ruhlar yetiştirme yeteneğine sahip olduğunu, İslam kültürünün, hâlâ kendi evlatları-

nı baskın Batı kültür ve medeniyetinin eteğinden geri alıp kendi eteğinde yetiştirebileceğini; sömürülen hasta bir ülkeden, güçlü ve medenî bir sömürgeci Avrupa'ya yol bulan Hindistanlı bir gençten bir İkbal var edebileceğini gösterdi. İkbal tek ruhlu ama çok boyutlu bir insandır ve bu bir rastlantı değildir. İslamî ruh böyledir.

İslam'ın Allah'ı, İslam'ın kitabı, İslam'ın peygamberi, İslam'ın yetiştirdiği örnek kimseler, İslam'ın Medine'si ve hatta İslam'ın mescidi böyledir. Allah, hem Yahudi tanrısı Yehova'nın cebbarlığına sahiptir hem Mesih'in tanrısının rahmanlığına. Kur'an, Tevrat'ın toplumculuğuna ve İncil'in ruhaniyetine sahiptir. Muhammed (sav) aynı zamanda hem özgürleştirmenin mücahit Musa'sı, hem de ruhun ve aşkın İsa'sıdır. Medine, silahın ve gücün Bizans'ı, felsefenin ve düşüncenin Atina'sıdır. Mescit, hem ibadet kilisesi, hem şura senatosu, hem de bilim akademisidir. Ali, aynı zamanda bir işçi, siyasî bir lider, askerî bir kahraman, takva sahibi bir ârif ve nihayet güzel sözlü bir hatip, bilge bir düşünür; çile, sabır, sükût ve sevgi adamıdır.

İşte İkbal böyle bir ailenin çocuğudur, böyle bir mektebin yetiştirmesidir: Filozof, siyasetçi, mücahit, araştırmacı, ârif, İslam bilimci, şâirdir; Doğu ve Batı kültürlerinin her ikisine de sahiptir.

O, Avrupalı filozofların gözünde Henry Bergson'a denk bir çehredir. Ama felsefe, onu hiçbir zaman halkının çilesinden, aç ve esir milletinin yazgısından gaflete düşürmedi. Derin felsefî düşüncelerin inzivasından; fikrî, ilmî ve teorik konuların güvenli, dertsiz tasasız köşelerinden dışarı sıçrayıp özgürlük mücahitlerinin önü sıra İngiliz sömürgeciliğine karşı yüz yüze savaştı. İslam tarihine ve bilimlerine dalmak, onu günümüz dünyasına, dünya kültür, medeniyet ve bilimlerine yabancılaştırmadı. Eski kalıplar ve geçmiş yüzyıllar içinde hapis kalmadı. Modern uygarlığı, bilimi ve düşünceyi doğrudan doğruya, derinlemesine tanıdı ve bu çağın adamı oldu. Bununla birlikte Avrupa'daki eğitimi ve araştırmaları, Avrupalı kültürü ve ruhu, onu *"kendinden"*, kendi tarihinden, kültür ve imanından yani İslam'dan

uzaklaştırmadı. Doğu'ya geri döndüğünde kendi halkının hayatına, ruhuna, çilesine ve ahlakına yabancı, bu saçmalıklarla övünen, eline kültür diye tutuşturulan şeyleri milletine armağan olarak getiren, sömürgeci zulmün çığırtkanı haline getirilmiş Avrupacı bir bilim adamı olmadı. Felsefenin rasyonel donukluğu ve kuruluğu onu şiirin güzelliğinden ve letafetinden yoksun bırakmadı. Şiirin zarafeti onu felsefî düşüncenin derinliğinden boşaltmadı. Dinî inancı onu taassuba sürüklemedi; açık dünya görüşü imanı gönlünden söküp almadı. Siyaset onu günübirlikçilik içine hapsedemedi. İrfan, bulunduğu yüksek ruh ve duygu göklerinde, toplumundaki katı gerçekleri, toplumunun olağandışı yazgısını ve siyasetini gözden çıkarmasına neden olmadı. Hâsılı o, Bergson gibi düşünüyor, Mevlana gibi aşk duyuyor, Nâsır-ı Husrev gibi imanı için şiir söylüyor, Seyyid Cemaleddin gibi Müslüman milletlerin kurtuluşu için sömürgecilikle savaşıyor; Tagor gibi medeniyeti, hesapçı aklın faciasından ve iktidar hırsı afetinden kurtarmak için çabalıyor; Carrel gibi modern insanın kuruyup kalmış hayat kalıbına ruh ve aşk üflemek istiyor; Luther ve Calvin gibi kendi dininde dinî düşüncenin yenilenmesini ve bu çağda İslamî yeniden doğuşu (Rönesans) hedefliyordu.

İkbal, din ve dünya, iman ve bilim, akıl ve duygu, felsefe ve edebiyat, irfan ve siyaset, Allah ve halk, ibadet ve cihat, inanç ve kültür adamıydı; geçmişin ve bugünün adamıydı; gecenin muttakisi, gündüzün aslanıydı; Müslüman'dı.

Onu tanımanın, bizim başı dönmüş ve kültürsüzleşmiş aydınımız için, uyuşturulmuş halk yığınlarımız için, yeni bilim adamlarımız ve eski âlimlerimiz için ne kadar âcil ve hayatî olduğu ortadadır. Halkın cehaletinden beslenen, aydınlıktan korkan, Müslüman toplumların gecesinin, uykusunun ve gafletinin bekçisi olanların, halk yığınlarını daima *"hayvana benzeyen avam"* olarak tutmakla yükümlü olanların, İkbal'in adından korkuya düşmeleri ve bizim Müslümanlarımızın, İkbal gibi bir Müslüman'ı tanımaları yüzünden tehlike duygusuna kapılmaları bir rastlantı değildir.

Hüseyniye-i İrşâd Kurumu 1349/1970'te İkbal'i doğru tanıtmak ve bütün çehreleriyle göstermek için bir kongre düzenlemeye, her biri, çağımızda Müslümanlara onur, düşünce ve bilinç kazandıran bir adamın hayret verici ruhunun birer tecellisini tanıtsın ve böylece daima Batılı şahsiyetleri tanımak ve başkalarının simasına göz dikmek zorunda kalan İran halkı, bu berrak ve doğru aynada kendini, kendi kültür, ruh, şahsiyet ve imanını görsün, bir İkbal olabileceğini bilsin, onu görerek elinden yitirdiği imanı, kendine olan imanını yeniden kazansın diye İranlı ve yabancı uzmanları ve düşünürleri davet etmeye karar verdi.

* * *

Hüseyniye-i İrşad'da İkbal'i anma kongresiyle ilgili şöyle bir soru soruldu:[1]

Neden İkbal-i Lahorî için Hüseyniye'de "İkbal Haftası" düzenlediniz ve onu bu denli yücelttiniz. Halbuki o (muhterem yazarın tabiriyle) bir zındık ve ehlibeyt düşmanıdır. Şiir divanında, Şiî mezhebinin önderi İmam Cafer-i Sadık (as) hakkında açıkça kötü sözler söylediğini ve hürmetsizlik ettiğini biliyorsunuz. Siz neden bizim imamıza söven bu kötü Sünnî adamı yücelttiniz?

Dr. Şeriati: Arz edeyim. Allame İkbal-i Lahorî'ye yöneltilen ve aslında daha genel bir ilkeyi gösteren, Allame Lahorî adında bir kişiye iftira etmekten öte bir önemi olan bu iftira ve suçlama, bir tür düşüncenin, bir tür duygunun ve bizim toplumumuzda bu tür iftiracıların oynadıkları, üstelik de oynamak zorunda oldukları bir tür rolün göstergesidir.

İslam medeniyetinin son yüzyıllarda zaafa uğrayıp İslam'ın ilmî, sosyolojik ve siyasî yozlaşma dönemine girmesinin ardından, Vincent Monti ve Rene Grousse'nin deyimiyle Allame İkbal-i Lahorî, İslam'da evrensel bir şahsiyete kavuşmuş, kendi insanî şahsiyetinden başka, dünyada evrensel bir şahsiyet olarak tanı-

[1] Bu soru, Hz. İmam Cafer Sadık'ın ölüm yıldönümüne denk düşen 23/09/1350 tarihinde Hüseyniye-i İrşad tarafından İrşad salonunda düzenlenen toplantıda sorulmuş (4. soru) ve eleştirilere karşılık olarak şehit kardeşimiz tarafından metinde görüldüğü şekliyle cevaplanmıştır. (Derleyen)

tılmış sayılı birkaç kişiden biridir. Çağdaş yazarlardan biri olan Prof. Shandell'in dediği gibi: *"İkbal'in ortaya çıkışı, İslam kültür ve medeniyetinin evrensel düzeyde düşünceler ve şahsiyetler yaratma ve yetiştirme yeteneğini koruduğunu göstermektedir."*

İkbal, dünya felsefe tarihinde ve günümüz dünyası düşünce tarihinde Bergson ile yan yana, Descartes'in yanı başında gündeme gelen bir şahsiyettir. Bu, Müslüman toplumlarda kalkınmaya, ilerlemeye engel olan bütün siyasî, emperyal, irticaî ve maddî nedenlere karşın, İslam'ın, geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanı inşa edip parlak aklı geliştirme potansiyeline sahip olduğunu gösteren büyük bir övünçtür. Bunun küresel ölçekteki göstergesi İkbal'dir. Yerel bakımdan ise İslam toplumunda, özellikle de Hindistan, Endonezya, Malezya ve benzeri ülkelerde sömürgecilik döneminin ölümcül sessizliği içinde İkbal, İslam düşmanlarının ve sürekli olarak Müslümanların düşüncelerine ve duygularına uyutucu ninniler söyleyen, uyuşturucu ilaçlar veren sömürgeci güçlerin bedenine vurulmuş en büyük uyanış çığlığıdır. İkbal, fikrî ve felsefî bakımdan kendine özgü bir seçkinliğe sahip olan büyük bir düşünürdür. İkbal, günümüz dünyasında, günümüz düşünce dünyasında İslam'ın en yüksek düzeyde ilmî ve fikrî bir sıçramayla gündeme gelebileceğini ve rol oynayabileceğini göstermiştir. İkbal toplumsal bakımdan da sömürgecikle mücadelede son derece olumlu pratik bir rol oynamaktadır. İkbal, hem felsefî düşünce adamıdır hem ilmî düşünce adamı; hem günümüz dünyasının en yüksek düzeydeki eğitimine sahiptir, hem toplumun kaderi üzerinde düşünen bir siyaset adamıdır. Eylem adamıdır, mücadele adamıdır, şiir, edebiyat ve söz adamıdır. Kendi toplumuna karşı yüklendiği ağır sorumlulukların adamıdır. Çeşitli boyutların hemen hepsinde en yüksek düzeyde kendisini göstermiş bir şâir, filozof, düşünce savaşçısı, uyanık bir siyaset mücahididir; yalnızlık, dua ve ruhsal düşünce ehlidir; toplumsal mücadelenin, sömürgeyle savaşın, sosyal düşüncenin uyandırılmasının, İslamî kültürün ve imanın diriltilmesinin adamıdır; sözün ve edebiyatın ustasıdır; yani Müslüman'dır. Bu adam, hem yabancı sömürgeciler için hem de yerli unsurlar için tehlikelidir. Neden mi? Şu-

nun için: Halkın cehaletinden, gafletinden ve dar görüşlü bağnazlığından beslenenlerin en büyük düşmanları, İslam'ın gözü önündeki düşmanlar değildir; bunların düşmanı, sömürgecilik değildir, bunların düşmanı küfür değildir; çünkü küfür ve sömürgecilik bunların dayanağı ve destekçisidir. Bunların düşmanları, halkı uyaran, doğru ve dürüst olan Müslümanlardır. Çünkü İkballer gerici unsurları yok edebilirler, İkballer Müslümanları uyandırabilirler. Avrupacı modernist aydınların Müslüman halk kitleleri üzerinde en küçük bir etkisi bile yoktur. Gerici unsurların onlarla bir işinin olmaması işte bu yüzdendir. İslam'a, Allah'a, dinî duygulara, Şiî mukaddesatına karşı bu İslam toplumlarında birbiri ardınca yayımlanan kitaplara ve yapılan konuşmalara karşılık bu aydınlar en küçük bir tepki bile göstermezler. Belâgî Bey, birkaç ay önce yine bu tribünde, üzerinde üniversitenin resmi başlığı ve mührü bulunan bir mektubu gündeme getirerek bir açıklama istediler. Bu ülkenin en büyük bilim ve araştırma kuruluşunun yayın organı olan ilmî bir dergide bir konudan resmen şöyle söz edildiğini ortaya koydular: *"Kur'an artık günümüzde bu toplumun ilmî, sosyal ve hukukî dinamizm ihtiyacını karşılayamamaktadır."* Bu güruhtan bir tek kişi bile [bu ifade karşısında] kaşlarını çatmadı. Buna karşılık, İkbal gibi adamların adının, düşüncesinin ve sözünün gündeme gelmesi, bunların bütün varlığını, maddî yaşamlarının haysiyetini, inançlarını ve bağnazlıklarını tümüyle harekete geçirmektedir. Çünkü Müslümanlara İslam'ın gerçek çehresini gösterenler İkballerdir ve bu, İslam'ın çehresini başkalaştıran, Müslüman halkı İslam adına cehalete, zulme, hurafelere ve zillete çağırarak uyutanları rezil rüsva edecek en büyük tehlikedir. Dinsizlikten dem vuran, Allah'a, Kur'an'a, Peygamber'e ve Ali'ye saldıran Avrupa yandaşı modernistler, insanların çoğunu dinsizlik korkusuyla, inançlarını ve kutsallarını korumak uğruna kendilerini görünüşte İslam'ın savunucusu olarak tanıtanların kucağına atmaktadır. Ne var ki tevhidin gerçek anlamını, Kur'an'ın mesajını, Muhammed'in ve Ali'nin gerçek simasını halkın tasavvurunda doğru olarak resmederek vicdanları uyandıran İkballer, yalancı yöneticileri, liyakatsiz ve imansız savunucuları

onlar istemeseler de herkese tanıtmaktadırlar. Bunlarsa, mecburen gürültü patırtı, sansasyon, iftira, yalan, dolan, tahrif, küfür ve duyguları kışkırtma yoluyla, İkballerin sesi halka ulaşmadan önce onları felç etmek, boğmak ve halkı onların etrafından dağıtmak için çaba gösterirler. Bunların Mirza Melkum Hanların, Ahundofların ve Takizadelerin aleyhinde bir defa bile söz söylediklerinin işitilmiş olmaması rastlantı değildir. Acımasızca tekfir edilen ve fâsıklıkla suçlananlar daima Seyyid Cemaleddinler ve İkballerdir.

Hüseyniye-i İrşâd'ın İkbal'i övmesi, onun hem siyasî ve toplumsal yönüyle İslam toplumuna bunca hizmet etmiş olması, hem de ilmî ve kültürel yönüyle İslamî öğretiye hizmet etmiş olması yüzündendir. İslam toplumunun küfre, sömürgeciliğe, İslam'ın ve Müslümanların kanlı düşmanlarına karşı mücadelesinde en büyük role, etkiye ve paya sahip olması yüzündendir. Bu düzeyde bir şâir, yazar ve düşünür olarak, fikrî gücünü özellikle de hayret verici sanatsal yeteneğini büyük bir şâir ve düşünür olmak hasebiyle İslam'ın hak doğrularını açıklamaya, İslam'ın doğrularının anlaşılmasına, anlatılmasına ve yayılmasına harcaması yüzündendir. Yine özellikle içten bir âşık gibi, Peygamber ailesinin bilinçli ve riyasız bir hayranı, Şiîliğin ve ehlibeyt hanedanına mensup büyük ve kutsal şahsiyetlerin her birinin tek tek övücüsü olması yüzündendir. Kuşkusuz Şiî toplumu, İkbal'e, Şiî olmayan büyük İslam topluluğundan daha çok borçludur ve bu yüzden onu övmelidir. Çünkü o, ne de olsa, Ali'yi, Peygamber ailesini ve Fatımatu'z-Zehra'yı övmek suretiyle, karşılığında ödül olarak genel bir ilgi, haysiyet, para, el öptürme ve sempati kazabilecek, Şiî toplumda yaşayan bir Şiî değildir. O Sünnî bir toplumda yaşamakta ve Şiîliği övmektedir. Bu büyük yazarı, İslam toplumunun, özellikle de Şia'nın bu büyük övünç kaynağını övmek bizim boynumuza düşen en büyük borçtur. Biz, İkbal'in hizmetleri karşısında mahcubuz. Çünkü şimdiye dek Müslüman bir millet olarak, ehlibeyt dostu bir millet olarak, yanlış telkinlerin, nice kötülemelerin ve sayısız gafletlerin etkisiyle ona yakışan ve bize gereken şekilde ona değer veremedik, hizmetlerinin kadrini bilemedik, onun engin İslamî azame-

tini bu memlekette överek anamadık. Bu toplumda, bayan Gates Nightingale'den tutun falanca Batılı sinema yıldızı, müzisyen veya doğulu şâire kadar gerekli gereksiz herkes için düzenlenen bunca kongreler, anmalar, kutlamalar, meclisler, törenler ve davetlere bu hazretlerin sesi bir kez olsun çıkmaz. Ama bir grup çıkıp da çağdaş İslamî şahsiyetlerden, İslam dünyasının ilmî, felsefî, edebî, toplumsal ve antiemperyalist büyüklerinden birisi için sade bir toplantı düzenleyip onun hayat hikayesi, ilmî ve toplumsal hizmetleri hakkında konuşacak birkaç araştırmacı davet etmeye görsün; bu memleketin genç kuşağı bir defalığına da olsa evrensel bir Müslüman'ın çehresi hakkında bir şeyler duymaya görsünler, bu beylerin sesleri derhal yükselir. Ehlibeytlerine, İmam Cafer ve İmam Sadıklarına ihanet (!) edildi diye yürekleri yanar. İlmî ve fikrî bakımdan evrensel veya millî bir değere sahip olan, düşüncesi, şahsiyeti, kalemi ve eseri günümüz dünyasında İslam adına gösterilebilecek, uğradığımız bu adam kıtlığında adı anılmaya değer her bilinçli ve düşünce sahibi kişiyi her yerde Şiîlikten başka şeylere mensup saymak Ehlibeyt'e nasıl bir hizmettir? Bunun adı Şiîliği savunmak mıdır? Eğer hal böyleyse, daha kendi Farsçanı bile okuyamayan, mazlum ve saf kalpli bir kısım avamdan başka hiç kimseyi kandıramayan, iftiradan, tahriften ve yapmacık tekfirlerden başka İslam adına bir marifeti olmayan senden ve senin gibilerden başka hiç kimse Şiîliğin savunucusu değildir. Burada İkbal'in ilmî hizmetlerinden ve fikrî değerlerinden söz edemem; sadece İkbal'in ehlibeyt düşmanı olduğu ve İmam Sadık'a hakaret ettiği şeklindeki suçlamaya cevap olarak şunu söylemeliyim ki günümüz Şiî şâirlerinin tamamı içinde, hem düşünce ve yoğun içtenlik bakımından, hem de mantık ve edebî eser olma bakımından Peygamber ailesi hakkındaki en büyük, en yüce eser İkbal'in Divan'ı ve şiiridir. Sünnî bir toplumda yaşayıp peygamber ailesinin meddahı olması, Urduca konuşup Şia imamları hakkında en güzel Farsça methiyeleri söylemiş olması onun içtenliğini göstermeye yeter. Üstelik biz, kendi adımıza azıcık saygın bir şahsiyet haline geldiğimizde minbere çıkıp dini tebliğ etmeye, özellikle de Ehlibeyt hakkında şiir söylemeye utanırken...

İkbal evrensel bir şahsiyettir; çağdaş felsefe tarihinde tanınmış bir filozoftur; Avrupa'da öğrenim görmüş seçkin birisidir; büyük bir siyasî ve toplumsal önderdir; büyük bir millî liderdir. Ama Fatıma'yı böyle övmektedir:

Meryem bir tek İsa'ya nispetiyle azizdir; Hazret-i Zehra ise üç nispetle azizdir.
Alemlere rahmet olanın, o öncekilerin ve sonrakilerin imamının göz nurudur.
Dünyanın bedenine can üfleyen, zamaneyi yeni bir düzenle yarattı.
"Hel etâ" tacına sahip, sorunları çözen, Allah'ın aslanı, Murtaza'nın eşidir.
Padişahtı ama eyvanı bir kulübeden ibaretti; bütün malı mülkü bir kılıçla bir kalkandı.
O aşk yelpazesinin merkezi olanın annesiydi; o aşk kervanının başı olanın annesiydi.
Birisi harem çadırının ışığı; en hayırlı ümmeti bir arada tutandı.
Kin ve savaş ateşi sönsün diye, tacı ve yüzüğü ayağının tersiyle itti.[2]
Öteki dünyadaki iyilerin mevlâsı, bu dünyadaki hür kişilerin kol gücüydü.
Hayat ezgisinin yanıklığı Hüseyin'dendir; Hak ehli hürriyeti Hüseyin'den öğrendi.
Çocukların ahlâkı annelerdendir; doğruluk ve safa cevheri annelerdendir.
Betül, teslim toprağının meyvesidir; Betül, annelere en güzel örnektir.
Bir muhtaca öyle yandı ki yüreği, Yahudi'ye çekinmedi abasını vermekten.
Nur da ateş de uyarken emrine, tek rızası, kocasının rızasıydı.
O sabır ve rızayla edebini geliştirenin çıkrık çevirirken Kur'an okurdu dilinden.

[2] Hz. İmam Müctebâ hakkındadır.

Onun göz yaşları niyazsızlık yastığına akardı; namazda eteğine inciler saçardı.
Cebrail onun göz yaşlarını yerden toplar, şebnem gibi yüce arşa saçardı.
Mustafa'nın fermanını gözetmek için Hak yolunun ipi ayağında zincirdi.
Yoksa türbesinin etrafında dolanır; toprağında secdelere kapanırdım.

İşte onun Ehlibeyt düşmanlığı!!

Bu zındığın (!!!) İmam Cafer-i Sadık'a ettiği küfür işte bu!

Bu dindar toplumda şahsî kinler ne pahasına tatmin ediliyor? Ne pahasına?

İrşad'da İkbal'i anma kongresinin düzenlenmesinin ardından, Safevî ruhbanlığının önde gelen, tam ayar simalarından birisinin şöyle bir söylenti yaydığını işittik: *"Hüseyniye-i İrşad'ın bunca büyüttüğü, şiirlerini Hüseyniye'nin duvarlarına astırıp programlarının başında okuttuğu, şimdi de arka arkaya birkaç gün boyunca kendisi için anma merasimi düzenlediği bu İkbal kimdir biliyor musunuz? Masum Ehlibeyt'e kin güden, velayet düşmanı bir Sünnî! (Bunların, kendilerinin söyledikleri manada velayetten ne kastettiklerini de doğrusu anlamış değiliz). Hatta Farsça olan şiir divanında, açıkça, dobra dobra Şia mezhebinin kurucusu İmam Cafer-i Sadık'ın masumluk (ismet) ve temizlik (taharet) makamına çirkin ve haince küfürler etmektedir. Hatta bu melun "Cehennem bile İmam Cafer-i Sadık'ı kabul etmez!"* demektedir."

Böyle bir yargının, bu derece açık seçik ve kesin bir şekilde, isim, resim ve adres göstererek, üzerinde ruhbanlık elbisesi bulunan, adalet, takva ve ilim makamında bulunma iddiası taşıyan birinin dilinden çıkmasının zavallı avam üzerinde nasıl bir etkisi olur acaba? Bırakın avamı, biz bile şok olduk. Adres olarak gösterdiği Divanı'na gittik. Gördük ki doğru söylüyor. İşte İkbal'in, o beyefendinin mezhep imamı olan İmam Cafer-i Sadık'a sövgüsü.

İkbal Hindistan tarihini anlatırken söz şuraya geliyor:

İçinde iki eski Tağut; iki kişi yüzünden öldürülmüş bir kavmin ruhu.
Bengal'den Cafer ve Deken'den Sadık; Adem'in utancı, dinin utancı, vatanın utancı

....

Hindistan'ın gecesi ne zaman gündüze ulaşır? Cafer öldü ama ruhu canlı hâlâ.
Bazen kiliseyle anlaşıp uzlaşmış, bazen manastırdakilerle birlikte duada.

Hem kiliseyle anlaşıp uzlaşmış, Hıristiyanların koro ve şarkı ayinlerine katılıyormuş, hem de Hindu Brahmanların yanında dua ediyormuş.

Dünyanın doğusundan batısından geçip dert ve sıkıntı içinde cehennemin kapısına vardı.

Bu dünyadan göçüp bu iki vatan haininin acısı yüzünden Cehennem'e uğradığımızda gördük ki cehennem (şöyle diyor):

Sadık'a ve Cafer'e bir kıvılcım olsun değmedi; başımıza bir avuç bile kül değmedi.
Dedi: Cehenneme çerçöp yaraşır; benim alevim bu iki kâfirden temiz olsun daha iyi.

(Belâğî bey: Peh peh)

İkbal adres verip zamanını belirtiyor. Konu Hindistan'la ilgili. Brahmanlarla anlaşıp uzlaşmış, Hıristiyanlık ile Avrupa ve Batı sömürgeciliğiyle bağlantılı iki kişi var. Birisi Cafer, birisi Sadık. Birisi Bengalli, birisi Dekenli. Konu tamamen çağdaş Hint tarihiyle ilgili!

Kutsal ruhbanlık cübbesi giyinmiş beylerden birisi tarafından ortaya atılan böyle bir keşfi duymak, ilk anda, düşüncesini, çalışmalarını, eğitimini, Ehlibeyt'e olan bağlılığını ve iştiyakını, sanatını Ehlibeyt'in hizmetine vakfetmiş olduğunu bildiğimiz o İkbal ile birdenbire, nasıl söylesem ruhban kılığına sahip birisi tarafından ortaya çıkarılan böyle bir keşif bizim için çok şaşırtıcıydı. Ne mutlu ki kendisi adres vermişti de sonunda gönül ra-

hatlığıyla bulduk onu. Bunun gibilerin etrafındaki müritler okuma yazma nimetinden mahrumdurlar; beyefendinin buyruğundan sonra araştırmak için İkbal Divanı'nın ardına falan düşmezler. Ama bizim bağlılık derecemiz bile, içimiz daha çok rahat etsin diye kendilerinin görüşlerinin doğruluğunu araştırmamıza engel teşkil etmez. Gittik, Divan'ı taradık ve ne mutlu ki bulduk! Şunu da eklemeliyim ki kendileri gibilerin uydurdukları öteki ithamlara kıyasla, bu itham daha yerinde ve daha insaflıcadır. Çünkü nihayetinde itham edilen metindeki Cafer ve Sadık doğruydu!

Bu iki hain Hintli kâfirin, onların İmam Cafer-i Sadık'ı olduğunu, bizim imamız olmadıklarını anladık. İkbal ile yıllar öncesinden tanışıklığı olan ve eserlerini Farsçaya çeviren Seyyid Gulamrıza Saidî Bey şunları söyleyene dek bu adamlar ne yapmışlar, kim imişler onu bilemedik?

"İran'da papyon takmanın ve modernistliğin çok moda olduğu o dönemde, hoş bir rastlantı beni İkbal zamanında Hindistan'a çekip götürdü. Bana İslam'ı öğreten, tanıtan, dinimin haklılığını ve hakikatini gösteren İkbal oldu. Ben İkbal sayesinde yeniden dinî bir hayata kavuştum." Bir anda o mesele hatırlarına geldi. Mesele şundan ibaret: Bu Bengalli Cafer ile Dekenli Sadık iki casustu. Ardından şöyle bir açıklama yazdılar. Ben o yazıyı size aynen okuyorum. Hindistan'daki bu iki vatan hainini tanıyabilmeniz için..

"Hindistan Müslümanları tarihinde, Bengal hâkimi Siracüddevle ve Meysor hâkimi Tipu Sultan adlarında iki Şiî direnişçisi vardır. Hindistan'ın güneyinde vatan ve milletlerinin bağımsızlığı için, İngiliz güçlerine karşı savaşmışlar ve her zaman Müslümanlar tarafından sevilip sayılmış ve övülmüşlerdir. İkbal de bunlara, özellikle de Tipu Sultan'a karşı özel bir sevgi ve ilgi gösterirdi. Siracuddevle, İran'lı Aliverdi Han'ın torunuydu. 1757 yılında Pelasi Savaşı'nda İngiliz kuvvetlerine karşı birlik çıkarmıştı. Ancak İngilizler onun Cafer adındaki vezirini aldatarak Bengal'in şehirlerinden birisinin valiliğini vaat etmiş ve onun eliyle velinimeti olan Müslüman halkın aleyhine bu hain-

ce komployu kurmuş ve ona bağlı güçlerin İngilizler karşısında yenilgiye uğramasına yol açmış ve kendi adını Müslüman Hindistan tarihine bu ebedî utanç ve yüz karalığıyla geçirmiştir. Şiî mezhebinden olan Tipu da 1799 yılında İngiliz kuvvetleri ve müttefikleri karşısında, adı Sadık olan baş komutanının ihaneti yüzünden yenilgiye uğramış, Sadık da arkasından ebedî bir kötü ad bırakmıştı. Bundan dolayı, bu iki vezir yüzünden biri Bengal'de biri Deken'de meydana gelen Müslümanların uğradığı bu ölümcül yenilgi, Müslümanların hepsinde nefret uyandırmıştı. İkbal, yukarıdaki şiiri onlar hakkında yazdı. O iki vatan ve millet hainin her zaman kötü adla ve din düşmanlığıyla andı. Her ikisi de Şiî mezhebinden olan Siracuddevle ve Tipu Sultan'ı kahraman olarak övmüş, Tipu'yu şehit sultan olarak adlandırmış ve onu öven romantik şiirler yazmıştı."

Nasıl bir toplumda yaşıyoruz![3]

[3] Şehit kardeşimizin konuşmasının ardından soru cevap ve eleştiri oturumunu yöneten Sadr-ı Belagî Bey, bu oturumun kapanışında birkaç hususu ifade ettiler. Bu konuşmanın bazı bölümleri (Sorulara ve Eleştirilere Cevaplar) adlı kitapta (Hüseyniye-i İrşâd, 2. basım; s. 72-73) şu şekilde geçmektedir: *"Sayın Doktor'un aydınlatıcı ifadeleri için çok teşekkür ederim. Bendenizi bu oturumu açmak ve kapatmak için görevlendiren saygıdeğer beylere ve üstatlara tekrar teşekkür ediyorum. Oturumu sonlandırmayı dilediğim şu anda son söz olarak –elbette buradaki herkesin sözcüsü olarak– söylemek istediğim bir husus var. Merhum İkbal'in ruhunun şad olması için kendisinin yüksek makamına karşı ortaya konan bu yanlış anlama yüzünden özür dilemek ve bu hatanın telafisi için bu mücahit filozofun ve büyük mü'minin ruhuna bir fatiha okumak istiyorum..."* (Derleyen)

BİRİNCİ BÖLÜM

İKBAL: SON YÜZYILIN REFORMCUSU

İkbal'i Anma Kongresi'nde Yaptığı Konuşma
Hüseyniye-i İrşad, 4/2/1349 (24/4/1970)

"Başarılı bir hayat yaşamış büyük bir insanı tanıdığımızda, onun ruhunu kendi bedenimize üfler ve onunla yaşarız, bu bize ikinci bir hayat bağışlar."

Shandell (Yeşil Defterler)

Bir araştırma ve tebliğ kuruluşu olan Hüseyniye-i İrşad'ın girişimiyle burada düzenlenen bu çok değerli ve yararlı programla birlikte, belki de yeni dönemde ilk kez olmak üzere, evrensel İslam düşüncesi ile İslam'ın insanî ve uluslararası görüşü düzeyinde bilime, araştırmaya ve mantığa dayalı bir iş yapmış oluyoruz. Bu, bizzat bir duygunun, Muhammed İkbal'in çağımızda mazharı olduğu bir duygunun göstergesidir.

İslam, durgunluk ve duraksama dönemlerinde, kendine özgü dar ırkçı çerçevelerle kapalı yerel kalıplar içinde donmuş,[4] İslam'ın evrensel bakışı ve dünya görüşü unutulmuştur. İslam'ın evrensel bir düşünce tarzını esas alarak –hiçbir özel ırk ve toprak parçası ile sınırlanmayacak şekilde– kurduğu birlik parçalanmış ve ne yazık ki Müslümanlar inziva ve kendi içine kapanma dönemine geri dönmüş, gelenek, tarih, çeşitli cahilî dinlerle karışmış unsurlar, İslamî olmayan düşünceler ve İslam tarafından değiştirilmiş inançlar çerçevesi içine sıkışmış ve hapis kalmıştır. Ancak bugün, bu ve benzeri programlar İslam toplumunun aydınlarının, bu cümleden olarak İran'daki aydınların, zamanın kendilerinin insanî ve fikrî yapıları üzerine çektiği sınırlı çerçeveleri kırdıkları bir aşamaya ulaşmış olduklarını, zaman ve zamane gaddarları tarafından parçalanıp yıkılmış olan bu bedeni yeniden birleştirmeye ve o genel birliği, o birlik dışında İslam'ın asla canlı olarak kendisini gösteremeyeceği o genel İslamî birliğin yapısını yeniden kurmaya çalıştıklarını göstermektedir. Bu yeniden yapılanma kavramı, Muhammed İkbal'in *Dinî Düşüncenin Yeniden Yapılanması* adlı büyük eserinde ortaya attığı bir kavramdır. Umarım bu program, İslam araştırmalarında, İslam bilim sahasındaki manevî, fikrî ve pratik çalışmalarda yeni bir dönemin başlangıcı olur ve

[4] Burada İslâm'dan, Müslümanları ve İslâm toplumunu kastediyoruz.

biz bundan daha özenli, daha mükemmel ve daha yararlı programlara tanık oluruz.

Özellikle ben, herkesten önce, dünya Müslümanlarının yarı ölmüş bedenine bu yeni ruhu üfleyerek temellerini atan Seyyid Cemaleddin Afganî için böylesi bir oturum ve program düzenlemeyi arzu ediyorum. Uykuya dalmış olan doğudaki ilk uyanış çığlığı olan bir kişi için, kuşkulu düşüncelerin ve kirli ellerin bugün bile gölgesinden korktuğu bir kişi için, bir hafta boyunca oturup sadece İslam ve İran toplumu üzerinde değil, aynı zamanda esaret altındaki toplumlar üzerinde, Frantz Fanon'un deyişiyle, yeryüzünün gazaba uğramış bütün insanları üzerinde etkili olan bu adam ve etkisi konusunda tartışmalı ve onu tanımalıyız. Onu sadece övmek ve yüceltmek istemiyorum. Seyyid Cemaleddin ve İkbal gibi adamları tanımak, sadece bireysel olarak bir şahsiyeti tanımak değildir; bir mektebi, bir ideolojiyi tanımaktır; kendi halimizi, konumumuzu ve şartlarımızı tanımaktır.

İkbal bir dönemin adıdır. Biz İkbal'i veya Seyyid Cemaleddin'i tanımak suretiyle başlığı bu şahsiyetler olan bir metnin içine girmiş oluruz. O metin, bizim kendimiz, düşüncemiz, sorunlarımız ve çözüm yollarımızdır. Seyyid Cemaleddin'i ve İkbal'i tanımak, bu yüzden İslam'ı tanımak, Müslümanları tanımak, şimdiki zamanı ve geleceği tanımak demektir.

Bu Çağda Müslüman Ben'in Sorunları ve Soruları

Ben, bu ülkede ve bu zaman diliminde kendi kaderleri ve gelecekleri üzerine, dünyanın ve kendilerinin halihazırdaki durumu üzerine durup düşünen, ister istemez bir çözüm ve kurtuluş yolu arayan binlerce kişiden biri olarak, böyle kişilerin diliyle konuşuyorum. Ben de onlardanım ve dert ortaklarıma şunu demek istiyorum: İkbal, bu çorak topraklarda, zamanımızı birbirine katıp katıştıran bu fırtınalı çölde bir yol işaretidir. Çünkü arayışa susamış bir düşünür, hangi mektebe ve meşrebe yönelirse yönelsin, hangi çözüm yoluna, düşünceye ve plana yüzünü dönerse dönsün tatmin olmaz; bu doğru bir çözüm yolu olsa ve istenilen sonuca da ulaşsa yine de onun bütün acılarına ve ihtiyaçlarına cevap vermeye yeterli gelmez. Çünkü bir tür

olarak ben –şimdiki zamanda bir kuşak olarak ben– sadece kendi ülkemin, kendi toplumumun ve kendi tarihimin çerçevesi içinde yaşamıyorum.

Ben bir yandan 20. yüzyıla ait olduğum halde, aynı zamanda 20. yüzyılda yaşamıyorum. 20. yüzyılın acıları, sorunları ve olayları benim üzerimde, duygularım, kaderim ve toplumum üzerinde bir etkiye sahiptir. Bundan dolayı, Batı uygarlığı adındaki bu muazzam endüstri, bilim, güç, ilerleme, devrim ve yozlaşma devinin karşısında durarak, bu büyük tufan karşısında, bunca renklilik karşısında, iyinin ve kötünün birbirine karışmış bunca tecellisi karşısında kendi konumumu belirlemeliyim.

Öte yandan, ben bir insanım; bu doğada ve bu büyük dünyada, insanî bir varlık olarak ne olduğumu, nasıl yaşamam gerektiğini bilmeliyim. Kaderim ve yazgım neymiş, hamurum neyle yoğrulmuş, ne için gelmişim, ne için yaşamalıyım? Yaratılışın anlamı nedir, yaratılışa hâkim olan ruh ve tedbir nedir? Ben neye inanmalıyım? Hayatım, varlığım, toplumum, zamanım ve benliğim karşısında görüşümün temelleri nasıl olmalıdır?

Bir başka yandan da ben, geçmişi, hali ve geleceğiyle yeryüzünün doğu adı verilen bir bölgesine aidim. Bunların her üçü de düşündürücü, her üçü de kaygılandırıcı ve acı vericidir.

Bunun gibi, adına İslam ümmeti denilen bir topluma ve ümmete aidim. Hamurum, kaderim, duygularım ve eğitimimle bu ümmet arasında bir bağ vardır. Bu ümmet, şu anda öyle bir durumdadır ve öyle etmenlerden sıkıntı çekmektedir ki ben bunlara karşı sorumsuz kalamam. Duygularımı hangi temel üzerine kuracağımı bilemiyorum? Hangi felsefeye göre dünyaya bakmalıyım, neye inanmalıyım?

Bütün bu sorular cevapsız kalmıştır.

Dinler şu anda özel bir konuma sahiptir; eğer kendilerini güncel görüşlerle, insanın bugünkü sıkıntıları ve perişanlıklarıyla uyumlu hale getirmez ve onlara doğru cevaplar vermezlerse, hiç kuşku yok günümüz insanlık toplumundan uzaklaşmışlar demektir. Nitekim uzaklaşmaktadırlar da.

Bu sorulara cevap verme iddiasında olan bilim de günümüzde, özellikle makinizm,[5] endüstriyel burjuvazi ve ticaret kültürünün ortaya çıkışından sonra çıkmaza girmiş ve şimdiki kuşağın, hatta bilim adamlarının ona duyduğu iman sarsıntıya uğramıştır.

Bunlar, benim şu varlık dünyasındaki ızdıraplarımdır. Şu tabiat aleminde insanî bir varlık olarak neye inanıp neye inanmayacağımı bilmiyorum. Çözüm yolu hangisidir? Varlığın evrensel gerçeği nedir? Tabiatta bir amaç var mıdır yok mudur?

Ben'in 20. Yüzyıldaki Sorunları

Öte yandan, 20. yüzyıl insanlığının, günümüzün uygar insanının çektiği bütün ızdırapları ben de çekiyorum. Doğulu olan ben, her ne kadar bu modern medeniyetten yararlanmıyor olsam da, onun nimetlerinden yana nasibim olmasa da, onun bütün yozlaşmışlıklarından, sıkıntılarından, hastalıklarından ve talihsizliklerinden nasibime düşeni alıyorum; hatta modern ve uygar Avrupalının kendisinden daha fazla.

Biz henüz teknokrasiye ulaşamadık; bürokrasi dönemine varmadık; makinizm ve kapitalizm dönemine girmedik. Ama bu dönemin Batı'da var olan kendine özgü ızdıraplarının, sıkıntılarının ve hastalıklarının hepsini bütün varlığımızla, bütün duygularımızla hissediyoruz. Bunların tümü, benim doğulu oluşumun uğursuz sonuçlarından ve facialarından ayrı bir şekilde, bu yeni sistemlerin maddî ve manevî hücumlarına maruz kalışımdır. Çünkü benim bir doğulu olarak, aynı zamanda geri kalmış bir toplumun açlık, cehalet ve talihsizlik gibi bütün sıkıntılarını da çekmem gerekiyor. Yani ben iki dönem arasında durmakta ve bu iki dönemin birbiriyle çelişkili sıkıntılarını kendimde bulmaktayım. Hem uygar olmayan bir insan gibi, geri kalmışlıktan, çöküşten, maddî zayıflıktan, kültürel yoksulluktan, okur yazar olmayıştan ve ekmeksizlikten sıkıntı çekmem, hem de makine, sanayi, güç ve bilim dönemine ait bir insan gibi dağı-

[5] Felsefelerini makineler ve onların insan varoluşuna etkileri üzerine kurmuş olan fikir. Temsilcileri çoğunlukla direnişçi değil, pasifistdirler. (Fecr)

nık düşüncelerden, karanlıktan, ruhsal hastalıklardan, felsefî umutsuzluklardan, yalnızlıktan, yirminci yüzyılın ve gelişmiş modern uygarlığın bütün çöküntülerinden, sapkınlıklarından ve yozlaşmalarından yana acı içinde olmam gerekiyor.

Ben ne yapayım? Kim bu sorulara cevap verecek? Hem bilinçli, hem dert sahibi, hem sorumlu, aynı zamanda hem Müslüman, hem doğulu olan birisi.

Hiç kuşkusuz, Seyyid Cemâl'i İslamî hareketin en büyük kurucusu olarak kabul ediyorum, ancak Seyyid Cemal'in bu muazzam, yapıcı ve başlatıcı hareketinin gelişim seyri sırasında İkbal'e ulaştığına inanıyorum. İkbal sadece düşünceleriyle değil, aynı zamanda varlığıyla da benim bütün bu sorularıma cevap verebilir. Sözlerimin sonunda söylemem gereken sözü baştan söylüyorum:

Ben İkbal üzerinde düşünürken Ali gibi birini görüyorum: Ali'ye benzeyen, ama 20. yüzyıl insanının yetenek ölçülerine nicelik ve nitelik bakımından uygun olan biri.

Neden mi? Çünkü Ali, sadece sözleri ve düşüncesiyle değil, bütün varlığı ve hayatıyla insanlığın bütün çok yönlü dertlerine ve ihtiyaçlarına, her dönemde cevap verebilecek bir kişidir.

Parçalanmış İslam, Dağıtılmış Ali

Ne var ki bu Ali ve bu İslam, tarih boyunca –şimdi açıklanmasına vakit olmayan kimi etkenler dolayısıyla– parçalandı. İslam ortadan kalkmadı, Ali yok olmadı, İslam mektebi hâlâ var. Ancak İslam mektebini o devrimci güçten ve yaşama heyecanından düşüren şey İslam'ın ortadan kalkmış olması değil, İslamî gövdenin dağılmış olmasıdır. İslam, tarihte ilk defa, daima bireyin içe dönüklüğünde ve zihniyetinde şekillenen, nefsi arıtmak ve aşkın insanlar yaratmakla meşgul olan din duygusunu ve dinin mucizevî gücünü gökyüzünden yeryüzüne indirmiş bir mektepti.[6] İslam, bu muazzam manevî içsel ve bireysel güce dı-

[6] Sokrat'ın felsefe hakkında söylediği sözdür: *"Ben felsefeyi gökten yere indirdim."* İslâm da din konusunda böyle yapmıştır.

şa dönük toplumsal bir yön kazandırarak onu insanlık toplumunu kurma sürecinde, insan toplumunu bu dünya hayatına somut olarak rehberlik edecek şekilde kullandı.

Buradaki rehberlik, ahlakî rehberliği İsa'nın eline, siyasî rehberliği de Kayser'in eline veren bir rehberlik değildir.

Buradaki hayat, ahiret hayatını din temeli üzerine kurmak, dünya hayatını ise akla dayandırmak değildir.

Buradaki insan da, evrensel bir açıklaması ve bir dünya görüşü altyapısı olmaksızın içe dönük yönünü aşk, iman ve irfanla, dışa dönük yönünü ise maddecilik ve bilimle kurabileceğimiz bir insan değildir.

İslam, bireysel ve toplumsal, maddî ve manevî mektebini tevhit temeline oturtmuştur. Söylediğim gibi, tevhit, tarihte, düşünürlerin ve ruhanilerin zihinlerinde daima var olduğu şekliyle, sadece kendi felsefî ve kelamî hisarları arasında sıkışıp kalmış değildir. Allah'ın zatının birliği anlamındaki tevhit, bu dünyaya ait maddî ve insanî yansımalara ve mantıkî gerekliliklere de sahiptir. Tevhide inanmak, aynı zamanda beşerî birliğin altyapısını, insan sınıfları arasındaki birliğin altyapısını ve insanın tabiat çizgisinde tekâmül ettiği varlık âlemindeki genel bir birliğin yapısını da ortaya koyar.

İslamî tevhidin anlamı budur. Bu sadece felsefenin ve dinin altyapısı değil, aynı zamanda tarih felsefesinin, sosyolojinin, antropolojinin ve beşerî hayat bilgisinin de altyapısıdır.[7]

Bu tevhit dininde, Ali ve onun gibi doğrudan doğruya Peygamber'in ve İslam mektebinin elinde yetişen büyük şahsiyetlerin hepsi böyledir. Bunlar iki boyutlu şahsiyetlerdir; tıpkı Ali'ye, iç hallerinde ve cezbelerinde varlıktan sıyrılmış bir ruhu andıran, manevî miraçlarında gökteki yolları yerdeki yollardan daha iyi bilen Ali'ye benzeyen şahsiyetlerdir. Böyle bir ruhu, İslam toplumunun uzak bir noktasında bir insan aç uyumuştur, diye gece gündüz uyku tutmaz. Toplumdaki açlık sorunu karşısında,

[7] Tevhidin dört boyutu: Dünya görüşü, tarih, toplum ve insan.

hatta dünyanın uzak bir noktasındaki bir bireyin açlığı karşısında bu kadar duyarlı olan bir ruh, tıpkı maddî hayatın önceliğinden başka bir şey düşünmeyen maddeci bir halk liderinin duyarlılığı gibidir. Öteki boyutuyla da bu âlemde hiçbir şeyi düşünmeyen halvette, sessizlikte ve kendi içinde yanmış bir bilgenin hâli vardır.

Bu kılıç ve söz adamı, bu aşk ve düşünce adamı, kılıcından kan damlayan, dilinden vahiy dökülen bu adam, ideal bir insan modelidir. Bu büyük ashab, Peygamber'in ve onun mektebinin, kendilerini onlar gibi yapsınlar diye insanlık tarihine ve İslam ümmetine gösterdiği örnek ve model insanlardır. Kâmil insanlar, ideal örnekler, sosyolojide *"L'homme total"* diye adlandırılan insanlar türünden, ideal insanın bütün boyutlarına ve mükemmelliğine sahip kişilerdir.

İmam'ın anlamlarından birisi de işte budur: Aşkın model ve örnek insan.

Ali'nin kişiliğinden ve İslam mektebinden geriye kalan budur, ama dağılmıştır. Tıpkı ben kalmışım, ama elimi kesip bir yere götürmüşler, ayağımı bir başka yere, başımı ve gözümü bir başka yere, kalbimi ve beynimi başka yere. Bununla birlikte ben tümüyle varım, ortadan yok olmadım; hatta son derece abartılı bir şekilde yüceltiliyor ve kutsallaştırılıyorum. Ne var ki hayat ve hareket sahibi olamam, çünkü diri değilim.

Ali'nin bu irfanî boyutu, İslam tarihinde son derece duru, aşkın ve derin bir tasavvuf şeklinde, olağanüstü pişkin ve latif bir insanî irfan halinde gelişmiştir.[8] Ali'nin yiğitlik boyutu bir mertlik, delikanlılık ve kahramanlık sembolünün tecessümü ve tecellisi olarak toplumun bir başka kesimi arasında, irfanî boyutundan ayrı ve onunla bağlantısız bir şekilde gelişmiştir. Hikmet boyutu ve Kur'an bilgisi konusundaki ilmi de tefsiri, İslam'ı, hadisleri, İslam ve imanla ilgili bilimlerin temellerini anlama konusunda bir ana kaynak olarak gelişmiştir. Fikrî bo-

[8] Benim burada kötüye kullanmalarla bir işim yok, her ekolde kötüye kullanmalar olabilir.

yutu da düşüncenin, sözün ve ilmin bir mazharı olarak gelişmiştir. Siyasî boyutu, adalet ve hak talebinin bir mazharı olarak tarihin zulme uğramış yığınları arasında bir kutsallık atfedilecek derecede adaletin ve hakkın babası unvanıyla gelişmiştir.

Görüyoruz ki Ali kaldı ama lime lime. İslam kaldı ama parça parça. İşte gördüğümüz gibi Kur'an mevcut, İslam mektebinin yetiştirdiği seçkin şahsiyetler kültürümüzde ve bilgimizde yine var; ama her biri, bir boyutuyla görünmede; her biri paramparça olmuş halde, her parçası öteki parçalarından ayrı olarak bir asalet kazanmış, her parçası ayrı yüceltilmede.

Yeniden Yapılanma

Yeniden yapılanma geri dönüp aramaktır. Kendi kültürümüzde, mevcut bütün anlamlarımızda ve bilgilerimizde, bu düşünceyi ve bu şahsiyetleri tanıma yolundaki bütün belgelerimiz, tarihimiz, biyografilerimiz ve unsurlarımız arasında dolaşıp aslî öğeleri aramaktır. Yetişmiş şahsiyetlerde sembolik, mitolojik ve efsanevî kahramanlar şeklinde değil, gerçek ve somut halde bulunan örnek insanın özgün boyutlarını tanımaktır. Bu şahsiyetleri ve bu büyük mektebi yeniden kurmaktır. Yani yeniden örnek insan oluşturmak, her bölümü, her sayfası bir başkasının elinde kalan bu dağılmış kitabı yeniden ciltlemek ve yeni baştan önceden olduğu haliyle bir araya getirmektir.

Çünkü bir düşünce ve bir ruh, sadece sağlam bir bedende ve gerçek bir bütünlük içinde var olabilir. Unsurlarını birbirinden ayırdığımızda etkisi yok olur. Bu unsurları ve birbirinden ayrılmış uzuvları ne denli yüceltirsek yüceltelim, bu ayrılmış uzuvları ne denli geliştirirsek geliştirelim o ruh artık yok olmuş, o şahsiyet kaybolmuştur. Ruh, ancak bu bedenin yapısındaki genel bir yenilenmeyle ortaya çıkabilir.

Halihazırdaki İslam, bizi harekete geçirmek bir yana, tam aksine bize suskunluk, dinginlik ve kanaat vermektedir. Bu kendi kendimize söylediğimiz anlamda bir kanaat ve sabırdır, İslam'ın dediği anlamda değil. Çünkü bu iki anlam kesinlikle birbirine zıttır. Bu kanaat anlayışı, olup bitene karşı ümitsizlik; tabiata,

hayata, topluma ve İslamî yaşantıya karşı karamsarlık, bütün ümitleri dindar olmak adına ölüm sonrasına bırakmak şeklinde ortaya çıkar.

Çeyrek yüzyıl zarfında insanı vahşilikten, medeniyet yaratan insana, dünyada yeni bir tarih yazan, tarihin akışını değiştiren, başlamış olan tarihsel cebri değiştiren ve yeniden yapan insana dönüştüren bu ruh ne zaman ilk şekline döner? Bu mektep ne zaman, yarı vahşi, okuma yazma bilmez, sadece dünyadan değil kendi ülkesinden dahi habersiz bedevî bir Arap olan Cündeb b. Cünâde'den yine bir Ebuzer-i Gıfarî çıkarır? O, günümüzde insanlığın saadet hareketine ilham veren canlı bir çehredir, yoksun ve yağmalanmış kitlelerin ümididir.

Ortaçağın karanlık tarihi boyunca parçalanmış olan bu gövdeyi tekrar birleştirip yenilemeliyiz. Böylece o ruh, o tam ve sağlam bedene geri dönecek, şu anda uyuşuk halde bulunan bu madde 20. yüzyılda ölü bir topluma üflenmiş İsrafil'in suru gibi yeniden Ruhü'l-kuds'e dönüşecek, onca hareketi yeniden oluşturacak, onca gücü, ruhu ve anlamı dünyada yeniden meydana getirecektir. Örnek Müslüman insanın şahsiyetinin, yapının yenilenmesi ve birbirinden kopmuş ve dağılmış insanî unsurların bir araya getirilerek yeniden ihyası, 20. yüzyılda yeni bir gövdede kendini göstermiştir. Bu yeniden yapılanmış ve yeniden ortaya çıkmış şahsiyet Muhammed İkbal'dir.

Muhammed İkbal, İmam Gazalî veya Muhyiddin Arabî ve Mevlana gibi sadece ve sadece metafizik irfanî haller üzerinde düşünen, kendi bireysel tekâmülü, nefis tezkiyesi ve aydınlık iç dünyasıyla uğraşarak yalnızca kendisi gibi birkaç kişi yetiştiren, dış dünyadan habersiz, Moğol saldırısından, hükümet baskısından ve halkın köleleştirilmesinden haberdar olmayan arif bir Müslüman değildir. Muhammed İkbal, Ebu Müslim, Hasan Sabbah, Selahaddin Eyyubî ve benzerleri gibi İslam tarihinde sadece kılıç, güç, savaş ve mücadele adamı olan şahsiyetlerden değildir. O, düşüncede, sosyal ilişkilerde ve insan yetiştirmede yapılacak bir reformun, değişimin ve devrimin, sadece güç ve zor kullanarak, düşmana galebe çalarak gerçekleşmesini yeterli saymaz.

İkbal, Hintli Sir Seyyid Ahmed Han gibi, İslam toplumu ne halde olursa olsun (hatta İngiliz kraliyet naibinin sultası altında bile olsa), İslam inançlarının ve Kur'an ayetlerinin 20. yüzyılın mantıklı ve ilmî tevillerine uygun olarak çağdaş ve alimane bir yorumla tefsir edilmesi, derin ve filozofça araştırmalar ve incelemelerle İslam'ın ihya edilebileceğini sananlardan da değildir.

İkbal, ne Batı'da olduğu gibi, bilimi insanlığın kurtuluşu, gelişimi ve sıkıntılarının giderilmesi için yeterli bir etken olarak görür, ne de ekonomiyi ve ekonomik ihtiyaçların giderilmesini insanlığın bütün ihtiyaçların giderilmesi olarak gören filozoflar gibi düşünür. Ne kendi vatandaşları, yani büyük Hint ve Budist düşünürleri gibi, içsel arınmayı, ruhu, bu *"samsara"* hayatından kurtarmayı ve bu *"karma"* çemberinden Nirvana'ya ulaşmayı insanlık görevini yerine getirmek olarak kabul eder; ne de açlığın var olduğu, köleliğin, güçsüzlüğün ve zilletin bulunduğu bir toplumda, arınmış yüce ruhlar, eğitimli ve mutlu insanlar ve güzel ahlak oluşturmanın mümkün olduğu hayallerine dalar.

Hayır, İkbal, mektebiyle ve bizzat kendi varlığıyla, bağlı bulunduğu düşüncenin yani İslam'ın, dünyayı ve insanlığın beşerî ihtiyaçlarını son derece dikkate alan bir düşünce olmakla birlikte, insana bir gönül bahşettiğini ve kendi deyimiyle o gönlün *"Hayatın en güzel hallerini, sabah vakti tan ağarırken kurduğu düşüncelerde gördüğünü"* gösterir.

Onun, maddeden arınmış arı duru bir ruha sahip büyük bir arif olduğu doğrudur; ama o aynı zamanda bilime, teknolojik ilerlemeye ve zamanımızda insan aklının gelişimine de saygı gözüyle bakar.

Onun sezgisi ve duygusu, tasavvuf, Hıristiyanlık, Lao Tzuculuk ve Budacılık gibi bilimi, aklı ve ilmî gelişmeyi aşağılayan bir sezgi ve duygu değildir. Ama aynı zamanda onun bilimi, Francis Bacon ve Claude Bernard gibi bilimi, sadece olgularla maddî göstergeler arasındaki bağların keşfiyle sınırlayan, tabiî güçleri sadece maddî hayat için istihdam eden bir bilim de değildir. Dârâşuküh ve başkalarının yaptığı gibi felsefeyi, sezgiciliği,

bilimi, dini, aklı ve vahyi birbirine son derece uyumsuz bir biçimde montaj eden bir düşünür de değildir.

Tam aksine o, bu dünyaya bakışında ve görüşünde, bilimi ve akletmeyi –dünyada bugün var olan anlamıyla ama o amaçla değil– aşk, duygu ve ilham ile birlikte, el ele ve yan yana saymakta ve bu ikisini beşerî ruhun gelişimi yönünde birbirleriyle işbirliğine çağırmaktadır.

İkbal'in insanlığa en büyük mesajı şudur: İsa gibi bir gönlünüz, Sokrat gibi bir düşünceniz ve Kayser gibi bir eliniz olsun. Ama tek bir insanda, tek bir beşerî varlıkta, tek bir ruh temelinde, tek bir hedefe ulaşmak için bulunsun. Yani İkbal'in kendisi. O hem kendi zamanında en yüksek düzeyde siyasî bilince sahip olan (nitekim kimileri onu sadece siyasî bir çehre, 20. yüzyılda antiemperyalist bir millî kurtuluş rehberi olarak biliyorlardı), hem de ilmî ve felsefî düşüncede, bugün Batı'da çağdaş bir düşünür ve filozof olarak Bergson'a, İslam tarihinde de Gazalî'ye denk sayılan bir payede görülen bir kişiydi. Biz onu aynı zamanda, içinde yaşadığı toplumun, insanlık ve İslam toplumunun durumu hakkında düşündüğü, onun kurtuluşu, uyanışı ve özgürlüğü için mücadele eden bir İslam toplumu reformcusu olarak tanıyor ve adlandırıyoruz. Ama sadece teknik ve ilmî düzeyde değil, Sartre'ın dediği gibi, entelektüel görünümlü sözde solcu siyasetçilerin yaptığı şekilde de değil; tam aksine o olaylara sorumlu ve bilinçli bir adam olarak bakar, çalışıp çabalar. Aynı zamanda Mevlana gibi âşıktır, onun ruhanî miraçlarının yol arkadaşıdır; aşk ateşiyle, ruhî ızdıraplar ve acılarla kor olmuş, yanmış ve erimiştir.

Tek boyutlu olmamış, parçalara ayrılmamış büyük bir insandır. Tek taraflı ve tek yönlü olmamış bir Müslüman'dır. Yani tam bir Müslüman'dır. Mevlana'ya aşk beslemişse de hiçbir zaman onda yok olmamış, tek bir yöne eğilip eğri gitmemiştir.

İkbal Avrupa'ya gitti, Avrupa'da bir filozof olarak kendisini gösterdi. Avrupa'nın felsefî mekteplerini tanıdı ve tanıttı. Herkes onun, Batı'ya teslim olmamış, Batı'yı fethetmiş, eleştirel bir düşünce ve seçme gücüyle 20. yüzyılda Batı uygarlığında yaşa-

mış bir 20. yüzyıl filozofu olduğunu ikrar etti. Hayranı ve müridi olduğu Mevlana karşısındaki tutumu, İslamî ruhun öteki asil boyutlarıyla çelişmeyecek bir noktaya kadardır.

Tasavvuf der ki:

"Mademki ezelde bizim kısmetimizi, biz olmadan belirlediler, birazcık rızana uygun olmadı diye hor görme."

veya:

"Zaman sana uymazsa sen zamana uy."

Oysa sufi İkbal şöyle der:

"Zaman sana uymazsa, sen zamanla savaş."

Buradaki zaman, insanın yazgısı ve macerasıdır, insanın hayatıdır. İnsanın kendisi dalga gibidir. Ama tek bir sahile vurmuş bir dalga değildir. Varlığı ve oluşu hareket etmeye bağlıdır. Hareket etmekten ibarettir.

İnsan, İkbal'in irfanında, ne Hint mistisizminin ne de mezhep bağnazlığının insanıdır. Aksine zamanı değiştirmesi gereken Kur'anî bir irfandır.

Kur'an'ın İslam'ı, insanın bir hiç olduğu semavî kaderin yerini, insanın temel bir role sahip olduğu insanî kadere vermiştir ve bu en büyük devrimci ilkedir; aynı zamanda İslam'ın, insanlığın dünya görüşünde, hayat felsefesinde ve dinî antropolojisinde meydana getirdiği ilerici ve yapıcı bir ilkedir.

Hümanizmin ve yeni çağın özgür düşünceli aydınlarının dine yönelik en büyük eleştirisi şuydu: Semavî iradenin mutlak kahrediciliğine yani ilahî meşiyyete (providence) ve yeryüzünün yani insan iradesinin mutlak kahroluşuna dayanan dinî inanç, mantıken insanı gaybî güçlerin elinde iradesiz ve güçsüz bir oyuncak olarak göstermektedir. Bu ise bizzat zillete ve köleliğe yol açmakta, gücün ve özgürlüğün olumsuzlanmasına, sorumluluğun ortadan kalkmasına neden olmaktadır Bunun sonucu ise mevcut duruma boyun eğmek, olup biten her şeye rıza göstermek, bu dünyada insana dayatılan her yazgıyı kabul etmek, durumu değiştirmek ve insanın istediği şeyi önceden mutlak

olarak belirlenmiş kaderle yer değiştirmek konusundaki her türlü eleştiri ve çabanın boş, anlamsız (hatta gereksiz ve isyan) saymaktır. Mademki olan, olmuş olan ve olacak olan her şey semavî bir kaderdir, insanın onu değiştirme, dönüştürme ve düzeltme yolundaki tedbiri hem imkansız, hem akıl dışı hem de gayri meşrudur.

Ne var ki İslam felsefesi, tek bir ilahın, mutlak saltanatına ve melekutî iradesine bağlı olduğu, *"halk ve emr"* in yani dünyayı hem yaratma, hem de yönlendirme, çekip çevirme ve yönetme işinin onun elinde olduğunu kabul etmekle birlikte, bu muazzam kainat imparatorluğu içinde insanı, Allah'ın yasalarının ve egemenlik sahasının dışına çıkmadığı halde özgürce yaşayan bir varlık olarak tasvir eder ve Allah insanlara şöyle seslenir: "Biz sizi üstün kıldık; karaları, denizleri, yeryüzünü ve gökyüzünü emrinize verdik. Kendi ruhumdan size irade, yaratma ve seçme, önderlik, yönetme, bilinç, istihdam, düşünce ve tabiatüstü yetenekler üfledim; hanginiz daha güzel amel işleyeceksiniz diye."

İslam'ın insanı irade sahibidir, isyan etme ve teslim olma gücü vardır, bundan dolayı kendi tasvirini oluşturmada sorumluluğu ve yapıcı rolü bulunmaktadır. *Her nefis kendi yapıp ettiğine rehindir* (74/Müddessir Suresi 38) *ve insan için kendi çabasıyla, kendi hareketi ve çalışmasıyla elde ettiğinden başka bir şey yoktur.* (53/Necm Suresi 39)

İkbal, Kur'an ile olan irfanî seyrinde, bu ilkeye, insanın amelinden sorumlu olduğu ilkesine ulaşmıştır. Yani hümanistlerin, var oluşçuların ve radikalistlerin dini reddetmek ve Allah'ı inkâr etmek suretiyle insanlığı ulaştırmaya çalıştıkları yere…

Çünkü bunlar –haklı olarak– zihinlerde yer edinmiş olan dini ve dinlerin Tanrı anlayışını; insanın özgürlüğü, onuru, asaleti ve sorumluluğuna aykırı olarak görüyorlardı. Halbuki İslam, açıkça, felsefî yorumlara ve tevillere mahal vermeden, insanın nihaî kaderini, iki eliyle önceden hazırladığı ve gönderdiği günde göreceğini bildirmektedir. *"Kişi o gün kendi eliyle önceden ne yaptığına bakar."* (78/Nebe Suresi 40)

İkbal, bu çağın bütün felsefî ve ruhî konaklarını, İslamî görüş ve irfan çizgisi üzerinde kat etmiştir. Denilebilir ki o, Hindistan'ın sırlarla dolu okyanusunun derinliklerinden çıkıp Avrupa'nın en heybetli dağlarının zirvesine kadar çıkmış olan Müslüman bir muhacirdir. Ama orada kalmamıştır, aramıza dönmüş, böylesi hayret verici bir yolculuktan getirdiği hediyeleri kendi milletine, yani bizlere armağan etmiştir. Ben onun şahsiyetinde, İslam'ın, bir kez daha, bilinçli, dertli ama perişan nesli için, yirminci yüzyılda örnek bir adam yarattığını görebiliyorum. Ruh, sezgi ve gönül kültürü toprağından ilham dolu yanık bir doğulu ruhunu seçmiş, medeniyet, akıl ve bilim toprağı olan Batı'nın düşüncesini bütün yaratıcı ve gelişmiş gücüyle onun beynine koymuş, ondan sonra da böylesi bir sermayeyle 20. yüzyılı tanıtmıştır.

O, ne olduğunu bilmeksizin yeni olan her şeye, modern uygarlığa ve Batı'ya sebepsiz yere düşmanlık eden gericilerden ve geçmişe tapan kimselerden değildir. Eleştirme ve seçme cesaretine sahip olmadan Batı taklitçiliği yapan ve onda silinip gidenler gibi de değildir. O, bir yandan bilimden yararlanmış, bir yandan da bilimin, insanlığın bütün manevî ihtiyaçlarını ve gelişiminin gereklerini karşılamada yetersiz ve eksik olduğunu hissetmiştir. Onun bu eksikliği gidermek için çözüm yolları da vardır. Her halükarda İkbal dünya görüşü sahibi bir insandır. Bu dünya görüşüne, evren ve insan hakkında ortaya koyduğu felsefî ve ruhanî yoruma uygun olarak kendi toplumsal ekolünü kurmuş, bağlı olduğu kültür ve tarih doğrultusunda, çağımız insanının yapısal malzemesi izin verdiği ölçüde, ölçüsünü kendisinin belirlediği bir şekilde onu Ali benzeri bir model olarak var etmiştir.

Ali benzeri model ne demektir? Nasıl olacaktır? Doğu'nun yüreğine, Batı'nın beynine sahip bir insanla. Hem doğru ve derin düşünen, hem de en güzel ve en muhteşem şekilde aşk duyan bir insanla. Hem ruhun acılarıyla, hem hayatın çileleriyle aşina olan bir insanla. Hem Allah'ı hem halkı tanıyan birisiyle. Marifet ışığının aydınlığına, aşk ve iman ateşinin alevine sahip tak-

valı bir zahitle. Esaret altındaki milletlerin kaderine karşı siyah gaflet ve cehalet perdelerinin bir an olsun keskin görüşlü gözlerinin önüne çekilemediği birisiyle. O, ıslah, reform, devrim ve fikrî değişim yapmayı kafasına koymuştur. Bir düşünür olarak Francis Bacon'ın dediği gibi, bilimin kuruyup kalmış gözünün, evrendeki gerçekliğin tümünü kavrayamayacağını anlamıştır. Çılgınca âşık olan bir gönlün, sadece riyazet ederek, içini arındırarak, nefsini tezkiye ederek bir yere varamayacağını hissetmiştir. Çünkü insan, topluma, hayata ve maddeye bağımlıdır; tek başına kendisini onun dışında tutamaz. Birey, toplum kervanı ile birlikte hareket etmektedir ve kendisine ondan ayrı bir yol seçemez.

İşte bu yüzden, hem felsefî ihtiyaçlarımıza cevap veren, (günümüz dünyasında ekoller ve felsefeler modern insanın ve modern düşüncenin ihtiyaçlarına cevap veremez haldedir), hem de günümüz dünyasını, yeni dünya uygarlığını ve kültürünü tanıyacak, kendimize ve kendi kültürümüzün zengin özlerine de yabancı olmayacak düşünen insan inşa eden bir ekole sahip olmamızı arzuluyorum. Kültümüzü manevî ve dinî özlerimizin tamamını yakından ve doğru tanıyan, bununla birlikte zamanına yabancı olmayan, dördüncü ve beşinci yüzyılda yaşamayan bir insan. Düşünebilen, dikkatli bir ilmî düşünceye sahip olan, ümmetinin dertleri, hayatı, esareti ve sıkıntılarına karşı kayıtsız kalmayan bir insan. İnsanlığın somut ve maddî dertleriyle karşılaştığında, kendi toplumunun veya insanlık toplumunun mevcut ızdırapları ve talihsizlikleri üzerinde kafa yorduğunda bile yine de insanlık idealini, insanlığın evrensel anlamını ve insanın tarihteki ebedî misyonunu unutmayacak, insanı ve insanî ideallerin tümünü maddî tüketim derekesine indirmeyecek bir insan.

Bu çeşitli alanlarda var olmasını istediğimiz her şeyi İkbal'de görmek mümkün. Çünkü İkbal'in yaptığı tek şey –ki bu 20. yüzyıl İslam toplumunda bir Müslüman olarak onun en büyük başarısıdır– eski ve yeni kültürün bereketiyle elde ettiği bütün bilgiler doğrultusunda, inanç ekolünün, yani İslam'ın modelini esas ala-

rak kendisini inşa etmiş olmasıdır. Bu onun 20. yüzyılda ve bizim toplumumuzda ortaya koyduğu en büyük ihtişamdır.

O mükemmel bir şahsiyettir demiyorum. Asla. O sembol bir şahsiyettir de demiyorum. Hayır! O, tam bir Müslüman şahsiyetin ve tam bir İslamî kimliğin, parçalara ayrıldıktan sonra 20. yüzyılda ikinci defa yeniden yapılanmasıdır. Bu yeniden yapılanma, bizim Müslüman aydınlar olarak el atmamız gereken, kendi yapımızda ve toplumumuzun yapısında en büyük sorumluluğunu hissetmemiz gereken bir işin başlangıcıdır. Kaç asırdır uyumakta olan bu muazzam büyüklükteki kitleyi *"Şimdi nasılsın? Geçmişte nasıldın?"* diye ilk defa uyandıran Seyyid Cemal oldu. İkbal, bu hareketin ardından, Seyyid Cemal'in bu çoraklaşmış ümmetin tarlasına saçtığı tohumların ilk meyvesiydi. Bu ilk meyve, bizim için büyük bir örnek, büyük ve son derece heyecan verici bir modeldi.

Bizim için yani, Doğulu olarak, yeryüzünün bu noktasına, bu tarihe ait, tabiat karşısında, Batı karşısında bir insan olarak bizim için.

"İkbal bir reformcudur" sözüne gelince... Bu ne demektir? Acaba reform, toplumu bütün ızdıraplardan, sıkıntılardan ve talihsizliklerden kurtarabilir mi? Yoksa düşüncede ve toplumsal ilişkilerde ani, şiddetli ve köklü bir devrim mi yapılması gerekiyor? Bir reformcu olarak İkbal'den söz ettiğimizde, eğitimli kimseler arasında yaygın olan terimlere aşina olan hanımlar ve beyler, bu sıfatı siyaset sosyolojisinde geçerli olan terimsel anlamda kullandığımı zannediyorlar. Yani devrim *(revolution)* karşılığı olarak ıslah veya reform *(réforme)*. Genellikle reform dediğimizde üstyapıdaki aşamalı bir değişimi; devrim dediğimizde de altyapıdaki ani bir değişimi, her şeyin çökmesini, her şeyin yeniden inşa edilmesini kastediyoruz.

Ancak biz, bu anlamda İkbal için reformcudur derken bunu, toplumdaki o aşamalı ve ağır değişimi dikkate alarak söylemiyoruz; maksadımız aşamalı bir değişim veya zahirî bir reform değil. Bu sözcüğü, devrim sözcüğünü de içerecek şekilde onun genel sözlük anlamıyla kullanıyoruz.

İkbal reformcudur dememiz veya Seyyid Cemal'den sonraki büyük düşünürlerin dünyada son yüzyılın reformcuları olarak dünyada tanınmaları, onların toplumda aşamalı bir gelişimden ve zahirî bir reformdan yana oldukları anlamına gelmez. Hayır! Tam tersine, bir anlamda onlar köklü ve derin bir devrimden yanaydılar. Düşüncede, bakışta, duyguda devrimden, ideolojik bir devrimden, kültür devriminden yanaydılar.

İkbal, Seyyid Cemal, Kevâkibî, Muhammed Abduh, Bin İbrahim, Fas Âlimler Birliği üyeleri[9] ve şu son yüz yılı sarsan büyük adamların hepsi, reformlarının, daha yerinde bir tabirle reformcu devrimlerinin temelini şu ilkeyi bildiklerini itiraf ve ikrar ederek attılar: Bireysel reform imkânı yoktur.

Birkaç kişi için bu olabilir. Ben kendi seçimime uygun bir şekilde düşünebilir ve yaşayabilirim. Zamandan ve toplumdan etkilenmeyebilirim; yoz bir zamanda, sapkın bir toplumda kendimi temiz ve doğru bir insan yapabilirim. Eğer birey için toplumda böyle bir imkân bulunmasaydı, *"sorumluluk"* konusunun bir anlamı olmazdı.

Bununla birlikte benim böylesi bir reform konusunda kuşkularım var. İnsanın bir çevrede yaşayıp da ondan etkilenmemesi nasıl mümkün olur?

Çevre (yani tarih, tabiat, toplum, bireysel ilişkiler, ailevî ve kalıtsal özellikleri meydana getiren, bireyi dıştan ve içten kuşatarak onu yetiştiren koşullar ve etkenler) bireyi meydana getirir. Bununla birlikte kişi de çevreyi etkileyebilir. Bu etkileme, onun irade gücüne, gelişmiş bilincine, ilmî ve teknik donanımına bağlıdır.

19. yüzyıldan itibaren sosyolojide gündeme getirilen "Bireyin topluma önceliği veya toplumun bireye önceliği" şeklindeki yaygın problem konusunda benim özel bir görüşüm var.

19. yüzyılda individüalistlerle (bireyciler) radikallerin ve hümanistlerin çoğu, toplumu var eden ve tarihi harekete geçiren şe-

9 Fas Alimler Birliği hakkında bkz. Ammar Ozgan, Efdalu'l-Cihad.

yin bireylerin iradeleri ve düşünceleri olduğuna inanıyorlardı. Halbuki sosyalistler, natüralistler ve materyalistler sonraları, sosyal bilimlerin (hatta edebiyat tarihinin ve çeşitli sanatların) temeli olarak kabul edilen Darwinizm'in etkisi altında, insanı doğadan ayrı olarak yetişmiş bir varlık olarak saymıyor, doğal çevrenin cebri tarafından var edilmiş ve yetiştirilmiş ağaçlar ve hayvanlar gibi, sosyal çevrenin cebrinin var edip yetiştirdiği, tarihi ve toplumu çekip çeviren somut dış yasaların yarattığı bir varlık olarak kabul ediyorlardı.

Günümüzde sosyolojideki *"Birey mi, toplum mu?"* tartışması, yerini *"Psikoloji mi, sosyoloji mi?"* şeklindeki yeni bir tartışmaya bırakmıştır. Bununla birlikte bireyle toplum arasındaki savaş, bizim henüz fikrî ve ilmî akımlardan bir yüzyıl geride olan yarı aydınlarımız arasında hararetli ve şiddetli bir şekilde gündemdedir.

Ben, bu konuda büyük üstadım Gurvitch'in görüşlerine katılıyorum. O, insan ve toplumla ilgili problemlerde, "tek nedenlilik" veya "tam ve tek neden" inancına karşıydı. İnsan problemi, bir dizi illet ve malulle ve tek yönlü olarak çözümlenemeyecek kadar karmaşıktır derdi ve bunun yerine etkenlerin çokluğuna bakmak gerektiğine inanırdı. Sosyal bir fenomen *(phenomene social)* veya sosyal bir durum *(fait social)*, pek çok sosyal, tarihî, kültürel, ekonomik ve doğal etkenler tarafından var edilip, geliştirilir ve beslenir. Üstelik bu etkenlerin her birisi insanî ve sosyolojik sorunları basitleştiren, sığlaştıran ve sonuç olarak tahrif ederek ve değiştirerek çözümleyen doğal bilimlerdeki yöntemlerle ele alınacak kadar sade ve basit değildir. Bu iş, sıradan aydınlar için ne kadar çekici, zevk verici ve doyurucu ise, sosyoloji için o kadar felaket vericidir. Bir ekolün propagandası ve yayılması için iyi olabilir, ancak ilmî araştırma ve çözümleme için zararlıdır. Bunun da ötesinde, birey veya psikoloji, toplum veya sosyoloji arasındaki nedensellik bağı da tek yönlü değil, iki yönlü ve karşılıklıdır. Bireysel vicdan ile kitlesel vicdan birbirinin karşısında yer alır ve sürekli olarak karşılıklı bir etkileme ve etkilenme halindedirler. İllet ve malul, malul ve illet

arasında bir bağ vardır; yani illet aynı zamanda ötekinin malulü ve malul aynı zamanda berikinin illetidir.

Bundan dolayı, *"Birey mi toplumu, yoksa toplum mu bireyi inşa eder?"* tartışması şu şekilde ortaya konmalıdır: Birey ve toplum daima birbirlerini inşa etmekte ve geliştirmektedir. Ancak benim bu konudaki düşüncem şudur: Burada unutulmuş olan üçüncü bir etken daha vardır ve o etken, bireyin gelişimi ve tekâmülüdür.

Hem Gurvitch, hem bireyciler, hem de psikolojistler, tarihçiler, natüralistler ve sosyolojistler, insan bireyini sabit bir gerçeklik olarak göz önünde tutmuşlardır.

Oysa birey derken maksadımız kişi değil kişiliktir. Kişilik veya birey burada insanın bireysel iradesidir. Topluma, tabiata, tarihe ve kalıtıma karşı, kendi buluşu ve kararıyla çevresinde gerçekleştirdiği eylemin ölçüsüdür. Çevre üzerindeki etkisidir; istediği şeyi ortaya koymada ve değiştirmede gösterdiği güçtür. Böyle bir iradenin, tarih boyunca değişik toplumlarda, sosyal, kültürel, tarihî ve medenî gelişimin türlü aşamalarında farklılık gösterdiğini biliyoruz.

Bir kabile toplumunda, ilkel bir aşamada birey mevcut değildir. Bireyi gerektiği şekilde doğuran ve yetiştiren toplum ve kitle ruhudur. Tarih ilerlediği, medeniyet ve kültür geliştiği, bilgi, bilim ve teknik mükemmelleştiği ölçüde, birey kendi bilincine erişir, kendisini tanır, düşünür ve analiz eder. Sonra yargılara ulaşır, onda eleştiri ruhu ortaya çıkar, genel anlamda bilim ve teknikle donanınca da değiştirmeye, tamamlamaya, düzeltmeye, yıkıp yapmaya başlar. Nitekim bu ilkeyi insan ve tabiat ilişkisinde görürüz.

Dolayısıyla *"Birey mi toplumu kurar, toplum mu bireyi? Psikoloji mi esastır, sosyoloji mi?"* sorusuna cevap vermeden önce, *"Toplumun hangi kültürel ve medenî gelişim aşamasında ve hangi birey?"* sorusunu sormak gerekir.

Eleştiri gücüne sahip olan, yönetimini, dinini, hayat tarzını, sosyal geleneklerini değiştirebilen; onlara karşı çıkabilen ve baş-

ka şekilleri seçebilen bugünün bireyidir. Oysa bir kabile bireyi, bizzat bu etkenlerin yarattığı ve yetiştirdiği bilinçsiz bir bireydir. Bunların tümü onun için kutsaldır, gökten indirilmiş ebedî ve ezelî bir yöne sahiptir. İşte bu yüzden Durkheim'in kuramına göre diyebiliriz ki tarih ilerlediği ve medeniyet tekâmül ettiği ölçüde sosyalizm (kitlesel ruhun mutlak üstünlüğü ve önceliği), gevşemekte ve individüalizm (bireycilik, bireysel bilinç, bireyin kitlesel ruhtan bağımsızlığı) gelişmektedir. Bu gerçeği, uygar Avrupa toplumlarıyla yerli toplumlar ve (mesela İslam'a tek tek değil kabile kabile giren cahilî Araplar gibi) eski kabile topluluklarını mukayese ederek hissedebiliriz.

Bundan dolayı, birey, sahip olduğu gelişim, kültür ve bilinç ölçüsünde, çevresini değiştirme, sosyal reform ve devrim yapma imkanına ve gücüne kavuşmakta; kendisinin ve toplumunun kaderini bizzat şekillendirme veya onda pay sahibi olma gücünü elde etmektedir. Zaten bireyin görevi ve sorumluluğu da buradan itibaren ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak *"İyi ve doğru bir birey mi yetiştirmeli, yoksa iyi ve doğru bir toplum mu inşa etmeli?"* meselesi anlamsızdır. Bu ikisi birbirinden ayrı değildir. İnsan, sadece sosyal bir mücadelede, doğal ve sağlıklı bir gelişim gösterebilir. İnzivada filozof, şâir, zahit ve âbit yetiştirilebilir ama Müslüman yetiştirilemez.

Tam ve kâmil bir Müslüman ancak ve ancak inanç ve cihatla yetiştirilebilir. Peygamber'in çalışması iki aşamaya ayrılmıştır:

Birey yetiştirme aşaması (13 yıl Mekke), toplum kurma aşaması (10 yıl Medine). Mekke'deki birey yetiştirme aşamasında Peygamber'in bu bireyleri nasıl yetiştirdiğini görmekteyiz. Birey toplum kervanının içinde yaşar ve bu kervanın tarihî rotasında hareket eder. Bir köşede oturup ötekilerden koparak, kervan başıyla, kervandaki iş bilen kimselerle bir işi olmadığını düşünerek, o kervandakilerden ayrı bir yol ve kader seçtiğini zannederse kendisini aldatmış olur. O, kervanın geçtiği yolların ve menzillerin aynısını geçmiştir ve sonunda kervanın vardığı son konakta inecektir.

Zaman yozlaştığında, toplumsal ilişkiler yozlaştığında, toplumun kültürü, eğitimi, ruhî, siyasî ve ekonomik hareket çizgisi yozlaşmaya yüz tuttuğunda sağlıklı ve doğru insanlara sahip olabileceğimizi umut etmek imkansızdır. Böyle bir şey mümkün değildir.

Eğer bir kişi kendini selden ve toplu halde düşmekten kurtarabilirse, bunda başarılı bile olsa, kendisini gerçekten kurtarmış da olsa, eteğini ıslatmamış, kayıp düşmemiş de olsa yine de en büyük ihaneti işlemiş olur. Çünkü onun en büyük görevi, başkalarını ve toplumunu düzeltmeye çalışmaktı ama bunu yapmadı. İnsan başkalarına ihanet etme pahasına kendisine hizmet edemez.[10]

Birisi, aklı ve çabasıyla yakınları, düşünce ve dert ortağı olduğu özgürlükçü arkadaşlarıyla birlikte tutsak kaldığı hapishaneden kaçacak olsa, kendi özgürlüğüne kavuşabilir, ama asla özgür bir insan değildir. Bencil, bayağı, rahat düşkünü, değersiz birisidir. Onun bu özgürlükle iftihar etmeye hakkı yoktur. Ondan asla söz etmemelidir, çünkü bu bir kurtuluş değil, bir utançtır.

Benim inancıma göre, İslam'ın en büyük devrimci eylemi ve insanî değeri, insanlık tarihine ve uygarlığına (sadece Müslümanlara değil) yaptığı en büyük hizmet şudur: İslam, dine aşk duyma gücünü, insanların içinde var olan ve ruhları daima devrime, fedakârlığa, ölümü ve şahadeti yalın bir şekilde karşılamaya, kendisini ve çocuklarını Allah yolunda, onun mabedinin eşiğinde kurban etmeye zorlayan mucizevî metafizik irfan duygusunu, insan toplumlarını inşa etmek, adaleti yerleştirmek ve

10 *"Müslümanların sorunlarını dert edinmeden gününü tamamlayan kimse Müslüman değildir."* Kanaatimce, Kur'an'ın sözünü ettiği ve onların sapmasının sorumluluğunu liderlerin ve ruhanilerin boynuna attığı mustazaflar bu kimseler olsa gerektir. Bedir'de Hz. Peygamber şöyle emrediyordu: *"Kureyş'in büyüklerinin başlarını vurun!"* Çeşitli milletlerin liderlerine gönderdiği mektuplarda ise: *"Eğer teslim olmazsanız, halkın bütün sorumluluğu sizin boynunuzadır."* Ben demokrasiyi, en gelişmiş, en ileri, hatta en İslamî yönetim şekli olarak görmekle birlikte, kabile toplumlarında bunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığına inanıyorum. İnancım şudur ki sorumlu ve devrimci bir önderlik süreci içinde medenî ve demokratik bir toplum inşa edilmelidir.

bu dünyadaki maddî ve manevî hayatta güç ve ilerleme elde etmek için kullanmasıdır.

Nitekim dinler tarihinde, dinî taassuplar, Tanrı'nın rızasını kazanma, tapınakları ve putları koruma, dinî ayinler ve merasimler uğruna, Çinli, Hindistanlı, Hıristiyan, Yahudi gibi beşerî toplulukların, nice kitlesel katliamlara, ateşte yanmalara ve korkunç şekilde can vermelere katlandıklarını görüyoruz. Ama bunların hepsi yetmiş iki milletin savaşlarında meydana gelmiş boş işler uğruna yaşanmış ölümlerdir. Oysa Muhammed (as), dosttan düşmandan sadece iki binden az ölüyle insanlık tarihinin yönünü değiştirmekle kalmamış, olağanüstü bir devrimci atılımla, bedevî, kabilevî, göçebe hatta tarih öncesi tarzda yaşayan bir toplumu, kültürlü, gelişmiş bir uygarlığa sahip, pek çok yeni ve ileri sosyal kurumları olan uluslararası, kalkınmış bir ideoloji toplumuna dönüştürebilmiştir.

Tarihte eşine az rastlanan bu denli yıkıcı, yapıcı ve devrimci bir güç birdenbire nereden ortaya çıkmış olabilir?

Bana göre, dinin olağanüstü manevî ve ruhî gücünün toplumsal hayatın rotasına yerleştirilmiş olmasından. Mabetlerin, kiliselerin ve manastırların sessiz ve karanlık köşelerindeki ruhların çarşı pazarın içine çıkmasından. Sadece ahiretteki binaları yapmak için sarf edilen onca gücün ve malzemenin, dünyada güçlü ve zengin bir toplum ve medeniyet kurmak için harcanmasından.

Dindarlar, çocuklarını putların ayağı dibinde veya mihrap köşelerinde kurban ederler ve böylece nefislerini arındırır, şeytanı ve kötü ruhları def eder, iyi ve güzel güçleri kendilerine çekerlerdi. Oysa Müslümanlar bu şekildeki can verişleri, toplumun, savaşın ve düşüncenin açık sahnelerine yönlendirdiler. Toplumsal düşünce ve iman gücüyle, zulme ve baskıya karşı mücadele ederek, dinî, siyasî ve kavmî hurafeleri temizleyerek, cahilî gelenekleri yok ederek, köhnemiş ırkî, idarî ve ailevî değerleri iptal ederek ve nihayet kayserlerin ve hüsrevlerin saraylarının burçlarını yıkarak, halk karşıtı sahte ateşleri ve ateş tapınaklarını söndürerek, sınıfsal, ulusal ve kabilevî ayrımcılık ve

çelişki putlarını kırarak, kitleleri yeryüzüne kul olmaktan özgürleştirerek, düşüncelerini ilahî özgürlük, eşitlik ve onurun yücelerine çıkararak, ruhanî sınıfları, saraylı aristokratları ve dünyayı sömüren imparatorları yıkarak, halkları Fir'avnî yönetimlerden kurtararak yeni insanî değerleri yerleştirdiler. Toplumsal mücadelede ve insan hayatının düzenlenmesinde, sadece maddî hayata, güçlü bir iktisadî ve siyasî toplumun inşasına, manevî, kültürel ve ahlakî bir zenginliğe ve bu dünyada medenî bir refaha erişmekle kalmayıp, aynı zamanda kendileri bir birey olarak bu ideolojik çekişmeler içinde, ağır ve yapıcı toplumsal görevleri yerine getirirken, ahlakî bir gelişime de ulaştılar. Temiz bir ruhun takvasını, arınışını ve ıslahını da hissettiler; istiğfarı, sabrı ve erdemi elde ettiler.

Belki de İslam'ın insanlığın toplumsal ve manevî tarihinde gerçekleştirdiği en büyük devrim, dinin muazzam gücünün yönünü değiştirmesidir. Yani tapınaklarda, manastırlarda, puthanelerde heder edilen onca gücün, kanın, zamanın ve eşyanın insanlık toplumunun dinamizmi ve gelişimi için kullanılmış olmasıdır. İstibdadın, sömürünün ve halkın cehalet burçlarının yok edilmesi, adaletçilik ruhunun güçlendirilmesi, kültürün, bilimin ve bu dünya hayatıyla ilgili bütün boyutların geliştirilmiş olmasıdır.

İşte bireysel ıslahın, nefsi arındırmanın, ahlakı olgunlaştırmanın, takva elde etmenin ve kendini ıslah etmenin tek yolu budur.

Toplumdan uzaklaşarak, halkın kaderine kayıtsız kalarak, toplumsal sorumluluğu unutarak takvayı, nefis tezkiyesini ve bireysel ıslahı sağlamak mümkün değildir. Böyle bir şey İslam'da da yoktur. Asla! Ne inandığımız düşüncenin ve sahip olduğumuz ekolün temelleri, ne de tarihte İslam tarafından yetiştirilen örnek insanlar böyle olmuşlardır.

Biz Peygamber'in etrafında, mabet köşesinde oturmuş bir zahit veya uzlete çekilmiş bir sahabe tanımıyoruz. Üstelik ariflerimizin ve zahitlerimizin kendilerini nispet ettikleri Ashab-ı Suffa bile, gönüllerini evlerinden ve özel hayatlarından çekmiş, elle-

rinde kılıç göreve ve cihada hazır bekleyen kimselerdi. Kendilerini mabet köşelerinde, dağ yarıklarında heder etmek, ruhbaniyet ve züht dergâhlarının eşiğini öpmek için değil, aksine bütün varlıklarını, hayatlarının her anını, kendi toplumsal işlerine ve inanç mücadelelerine adamak için. Onlar özel hayatlarını toplumsal ve fikrî mücadeleye feda etmiş müstesna kimselerdi.

Yirminci yüzyıldaki Müslüman reformcularımızın hepsi de bu fikrî özelliklere, bu açık ve özgün inanca sahiptir. Çünkü bu, *dinin hayatın içinde oluşu* konusu İslamî görüşün en açık konularındandır. İslam inancının kesin ilkelerinden ve parçalarından birisidir. Bu ilke, İslam ekolünün yönünü, tavrını, çizgisini ve İslamî ruhun genel görüşünü ve yaygın eğilimini yansıtır.

Hatta Peygamberimize silah peygamberi, İslam'a da kılıç dini diyen İslam düşmanları bile, İslam'ın sosyal bir din olduğunu itiraf ederler. Aksi taktirde klasik anlamda irfanî duygunun, nefis tezkiyesinin, bireysel ısláha yönelmenin ve dinî takvanın kılıca ihtiyacı yoktur. Çünkü böyle bir işi her rejimde ve her şart altında yapmak mümkündür. Oysa istibdat, sömürü, zulüm, gasp ve cinayet, silaha muhalif olmadığı gibi, bir köşeye çekilip kendisinin işine karışmaman, halkının kaderiyle ilgilenmemen ve nefsinle savaşman için gereken bütün uygun şartları senin için hazırlar.

İslam'da birey, toplumun ıslahı için mücadele ederken, bu mücadelede başarılı olamasa bile bireysel ve ahlakî ıslaha da ulaşmış olur. İşte bu yüzden biz, bozuk bir toplumda bile düzgün bireyin var olabileceğine inanırız. Böyle bir birey yetişebilir, zaten bireysel sorumluluk da böyle bir anda ortaya çıkar. Ancak şu şartla: Bireyin sorumluluğu halka karşı bilinçli olmaktır. Sapkın, hastalıklı, ilerlemeye, esenliğe ve gerçeğe engel olan bütün unsurlarla savaşmaktır. (İyiliği emredip kötülükten sakındırmanın anlamı da budur zaten, o yaygın, kuru nefret uyandıran anlam değil.)

Müslüman birey, Allah'a karşı, halkının yolundan, kaderinden ve düşünce tarzından sorumludur. Bu konuda fikrî, eylemsel ve toplumsal bir taahhüdü vardır. Günümüzde komik bir hâle

sokulan iyiliği emredip kötülükten sakındırma budur. Bu ilke, bugün Batı'da ve günümüz aydınları arasında "insan karşısında aydının, bilginin ve sanatçının sorumluluğu ve taahhüdü meselesi" olarak gündeme getirilen bir konudur. Soğuk, köksüz, açıklaması olmayan, bireysel hayatın, insanî ilişkilerin veya kişisel davranışların dar çerçevesi içine sıkışmış değersiz, sığ ve çocukça nasihatler değildir; kulak verilse dahi bir değeri olmayan, üstelik hiçbir ilmî anlamı, girişi, etkisi, tepkisi ve gereği olmayan nasihatler türünden değildir bunlar.

İyiliği emredip, kötülüklerden sakındırmak, bir babanın çocuklarına nasihat etmesi değildir; din adamlarının sakal, bıyık, taharet, necaset, şüpheli şeyler gibi konulardaki hükümlerinden, kıraate ve tecvide dair zorluklardan ve giyim kuşam tarzından ve davranışlardan ibaret değildir.

İyiliği emredip kötülükten sakındırmak (Emr bi'l-maruf ve nehy ani'l-münker), bireyin kendi toplumunun ve inandığı ekolün kaderi konusundaki görevidir. Aydın kişinin sorumluluğudur, yol yordam sahibi insanın, ideolojiye inanan insanın, hizbi olan bireyin, geri kalmış ve sömürülmüş tutsak bir topluma mensup insanın, istismar edilmiş mahrum sınıflara bağlı insanın, kendi zamanına ve günümüz insanlığına ait düşünürün, filozofun, yazarın, bilginin ve sanatçının görevidir.

Ne yazık ki 20. yüzyılın reformcularının hepsinden tek tek söz edecek fırsatım yok. Hepsinin adını tek tek zikretmek istesem bile, ancak günümüzdeki eserlerinin adını anmak ve hayatlarına değinmekle yetinmem gerekecek. Bunu yapmanınsa bir değeri yok. Bunun yerine ben, uyanış hareketinin ve Rönesans'ın, yani İslam'ın yeniden doğuşunun üzerine oturtulduğu temelleri ve prensipleri ortaya koyacağım ki aydınlar ve Müslümanlar en azından bunun genel yönünü ve özelliklerini hissetsinler.

Rönesans *(renaissance)* deyimi, bu hareket için son derece anlamlıdır. Bu hareketin önderlerinin ve taraftarlarının, ondan anladıkları ruh ve anlam dikkate alındığında, bu kelimenin Ortaçağ'ın 15. ve 16. yüzyıllarında bu adla ortaya çıkan Avrupalı Rönesans hareketine nispetle daha uygun olduğu görülür. Çün-

kü bizim inancımıza ve tarihin de açıkça gösterdiğine göre, toplumumuz bir yeniden doğuş gerçekleştirirse, bu ölü İslam toplumu, ilk dönemdeki parlak doğuşunda olduğu gibi, güçlü, verimli ve gelişime açık bir hayata kavuşacaktır.

Tarih, İslam'ın bu ilk doğuşunu nasıl anlatıyor? Nasıl değerlendiriyor? İslam'ın peygamberi doğar doğmaz kütüphaneler çoğaldı, irfan ışığı parlamaya başladı, aşk tanrısı raksa geldi, bilim tanrısı heyecana kapıldı, savaş tanrısı Merih sarsıldı, Herkül'ün elinden ok ve yay düştü, gökyüzünde bir ışık belirdi, yeryüzünü depremler sardı demiyor.

Hayır, tam aksine Fars ateşkedesinin, sahte ateşlerin söndüğünü söylüyor. Sahte ateşlerin... Neden mi?

Çünkü bu ateşler Ahuramazda'nın ateşi değildi. Ahuramazda'nın ateşi birdi. Oysa bunlar üç taneydi. Şaha, şehzadelere ve soylulara ait olan Azerbaycan'daki Geştasb'ın ateşi; Köylülere ve çiftçilere ait Berzinmihr'in ateşi ve sömürgeci, baskıcı, halkın iliğini emen egemen kesimin en seçkin sınıflarından birisi olan Zerdüştî din adamlarına ait İstahr'daki Pars ateşi. Bu ateş, aldatıcı, hileli ve sahte bir ateşti. Her ateşten daha kötüydü. O ateş zorbalığın ve paranın ateşiydi; bu ateşse, din adına halkı aldatan, düşüncelerini saptıran ve uyuşturan bir ateşti. O, baskı ve sömürü ateşiydi, buysa köleleştirme ateşi. Bu ateşin en yakıcı, en kül edici ateş olduğunu bilmeyen mi var? Bu ateş söndü, Ahuramazda adına, Ehrimen'in yararına kitlelerin içinde yanan bu ateşlerin hepsi söndü.

Sasanî sarayının burçları yıkıldı. Bu anlam dolu bir doğuştur; yeni bir irfanın ve ruhun doğuşu, din adı verilen bir duygunun ve ışığın doğuşu. Ama bu dinin, yaygın dinlerin aksine, tuğlaları üst üste eğri olarak yerleştirilen binayla işi vardı; temeli, kapısı, duvarı zulümle kurulan her yapıyla işi vardı.

Bu dinin peygamberi, kendisini Zerdüşt, Mani, Mazdek ve Konfüçyüs gibi bu saraylara atmak için ortaya çıkmadı; sarayın şâirleri, nedimleri ve efendileri arasında oturmak için gelmedi; orayı yıkmak, viran etmek için geldi. İslam peygamberi bu dün-

yaya gözlerini açar açmaz, Fars ateşkedesinin sönmesi ve Medâyin sarayının burçlarının yıkılması, İslam'ın bu dünyaya ve bu topluma karşı bakış açısının ve misyonunun ne olduğunu ifade etmektedir.

Ne yazık ki İslam'ı bugünün ruhu ve diliyle anlatmaya çalışan, zamanımızın ruhuna uygun düşen ve moda haline gelen her türlü zevke ve düşünceye ilgi duyan bazı Müslüman aydınlar arasında, dünya barışı, barış içinde bir arada yaşama, taassupsuzluk, özgürlük, bütün düşüncelere ve inançlara saygı gibi şeyler moda olmuştur. Hatta çağdaş edebiyatçılardan birisi bana: "Sen kendi inancını tebliğ ederken bir başkasına iftira etmiş oluyorsun, yani sen batıl üzeresin." demişti. Hâl böyle olunca bizim Müslüman aydınlarımız veya taze aydın Müslümanlarımız, kendilerini liberalistlere, demokratlara ve hümanistlere şirin göstermek için, İslam "silm" demektir; "silm" yani barış; barış da sınıflar, dinler, düşünceler ve inançlar arasında uzlaşma ve anlaşma içinde yaşamak demektir, demeye başlıyorlar.

Acaba!? İslam barış değildir, İslam savaştır. Papazların, sömürgecilerin, aydın bozuntularının yapıp ettiklerinden korkup olduğumuz yere çakılmamalıyız. İslam'ı süsleyip püsleyerek, güncelleştirmiş gibi yaparak varılacak bir yer yoktur. Gerçeği olduğu gibi tanımak zorundayız; birilerinin beğendiği gibi değil. Cihat, bir savunma şekli olarak açıklanamaz. Savunmanın başka hükümleri vardır cihadın başka hükümleri. İslam, Âdem'den tarihin sonuna, ahir zamana dek sürecek bir hak batıl savaşıdır.

Son dönem Müslüman reformcuları tarafından, 19. yüzyılın ilk yarısından beri Çin'den Fars Körfezi'ne ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan İslam coğrafyasında başlatılan hareket, İbrahimî dinlerin tarih felsefesinin dayandığı tarihî hareketlerin bir devamıdır. Bu hareket, kelâmî, felsefi ve metafizik sorunların çerçevesine sıkışmış bir hareket değildir. Bu mücadelenin keskin ucu, tarihe, hayata ve halka hâkim olan somut sistemlere dönüktür.

Önünüze bir Asya ve Afrika coğrafya atlası açıp koyun. Afrika

coğrafyasını daha iyi biliyoruz. Çünkü Afrika'da ortaya çıkan Batı karşıtı antiemperyalist devrimleri ve hareketleri daha iyi tanıyoruz. Bunlar daha güncel, olaylar hâlâ haberlerin arasında yer alıyor, hepimiz biliyoruz. Afrika'da bir dizi Müslüman halklar ve ülkeler olduğu gibi, bir dizi Müslüman olmayan halklar ve ülkeler de var. Ne var ki Afrika'nın tamamı, coğrafî dünya haritası üstünde, Kuzey Afrika asıllı Fransız yazarı Chandell'in deyimiyle, *"Bir damla gözyaşı, bir damla sıcak gözyaşı"* şeklindedir.

Evet, Afrika yeryüzünün gözyaşıdır, yeryüzünün erimiş kalbidir. Kalp de gözyaşına benzer zaten. Ne de olsa her ikisi birlikte doğmuştur, birbirinin dert ortağıdır. Afrika, bu zulme uğramış çilekeş yerkürenin yaralı kalbi ve sıcak gözyaşıdır. Tarih boyunca her zaman kölelik ateşinde yanmış ve modern zamanlarda sömürüye uğramıştır.

Tarihte, sadece İslamî Afrika ülkeleri arada sırada köle almakla suçlanmış, ancak hiçbir zaman köle vermekle suçlanmamışlardır. Hiç kimse, hiçbir zaman, Fas, Tunus, Cezayir veya Mısır'dan herhangi bir yere köle götürmemiştir. Oysa Yeniçağda Afrika'nın tamamı, zorla veya hileyle sömürgeciliğe teslim olmuştur. Orta Afrika, Batı ve Doğu Afrika, sömürgeciliğin ne zaman geldiğini ve nasıl bu kadar kolay içlerine girdiğini yeni yeni anlamaktadır.

Sömürge Afrika'ya, yatırım yapma, kalkındırma, üretim, iş ve ilerleme yaratma bahanesiyle güya Afrika'nın bir köşesinde yaşayacak ve orayı bayındır edecek kimi Hıristiyan misyonerler ve Avrupalı göçmenlerin gelmesiyle başladı. Bazıları da Fransız, İngiliz vs. tüccarları sıfatıyla gelip kolayca, hatta çok zaman yerlilerin karşılaması, yardımı ve hoşnutluğu içinde içeri giriyor ve yavaş yavaş her şeye sahip oluyorlardı.

19. yüzyılda Avrupalılar, renkli camlardan, taklit elmaslar ve değerli taşlar, sahte mücevherler yapmışlardı. Her renge boyanan, renkten renge giren Avrupalı, bu renkli camlardan bir avuç alıp Afrika'ya götürüyor, kabile şeflerine, soylulara ve şeyhlere hediye olarak veriyordu. Özellikle de onların bayram-

larında, düğünlerinde ve kabilevî teşrifat törenlerinde kendilerine bir avuç cam parçası verip karşılığında bir koyun sürüsü alıyordu.

Süs düşkünlüğü, uygar olmayan ilkel toplumların düşünce ve ruhunun temel taşlarından birisidir. Modern bedevinin süsüyle modern olmayan bedevînin süsü birbirinden farklı değildir. Süs düşkünlüğü, ruhî güzelliklerden, manevî değerlerden; inançta, düşüncede, bilimde, sanatta, edebiyatta, felsefede insan gönlünü yücelere uçuran yüceliklerden, devrimlerden ve manzaralardan yoksun olan sığ ve yoksul ruhların ihtiyaç duyduğu bir şeydir. Bu gerçeği, fikrî, kültürel ve sosyal gelişim bakımdan farklı seviyelerde bulunan insanları mukayese ederek inceleyebiliriz.

Uluslar da böyledir. İlk anda akla gelenin aksine, geri kalmış toplumlar gelişmiş toplumlardan (Afrika Asya'dan; Asya, Avrupa'dan; Avrupa Amerika'dan) daha fazla lüks düşkünüdür. Bizim toplumumuzda da eski kadınlar modern kadınlardan, okumamış kadınlar okumuş veya aydın kadınlardan daha fazla süs eşyası takmaktadırlar.

Bu dış görünüşler, işaretler, eserler, yapay ve göreli nitelikler, duygularda ve algılarda olmasa da en azından gözlerde kendini ortaya koyar ve varlık gösterir. Çünkü insan ruhu bu üç mahrumiyet yüzünden çok acı çeker ve komplekse kapılır. Eğer doğal yollardan bunları elde edemezse, hastalıklı, yapay hatta sapkın bir şekilde, kimi zaman işi fesada ve cinayete kadar vardırarak bu kompleksten kurtulmaya, istediğini elde etmeye, sahip olduğu şeyle kendisini göstermeye, başkalarını ve kendisini kandırmaya çalışır. Bir topluluk içinde unutulan, hiç kimsenin kendisini umursamadığını gören bir çocuk öfkelenir. Başka bir çocuğun veya çocukların kendi albenileriyle bütün bakışları üzerlerine çevirdiklerini ve kendisini gölgede bıraktıklarını görünce kıvranmaya başlar. Hele hele gerçekten anlamsız bir hiç olduğunu, ortaya koyacak hiçbir şeyi olmadığını, hiç kimsenin onu hatırlamadığını, birinin yoluna çıkmadıkça, bedeni orada bulunanlardan birinin bedenine değmeden kendisinin de o

mecliste bulunduğunun farkına varılmadığını hissederse artık daha fazla susamaz, buna katlanamaz ve o mecliste gözde olan çocukları taklit etmeye başlar. Yine de bir işe yaramazsa –ki çok zaman bir işe yaramaz– şirretlik etmeye başlar, olay çıkarır, ortamın havasını değiştirir. Kendisini övdürecek bir şey yapamazsa, en azından başkalarını şaşırtacak işler yapmaya girişir. Olmazsa, başına nefrete ve kınanmaya neden olacak işler açar. Kendisine saldırsınlar diye başkalarına saldırır; küfürlere muhatap olur, düşman taraf konumuna düşer. Ama her halükârda gündemde olur. Kötü bir şekilde de olsa herkes onun varlığının farkına varır. Ne de olsa kötü de bir sıfattır. Descartes tarzı bir yaklaşımla kendi varlığını ispat edebilir. Kendisini inkar eden bu kalabalığa "Ben kötülük ediyorum, öyleyse varım" diyebilir. Hafız'ın hilesine başvurarak sevgilisine kendisini fark ettirebilir. Onun gözlerini kendisine çevirebilir. Bir türlü içinde bulunamadığı gönlünde, duygularında ve algılarında ortaya çıkabilir. Neşat'ın dediği gibi:

"İtaat elden gelmiyor öyleyse bir günah işlemeli; her türlü düzenle dostun gönlünde bir yer açmalı."

Lüksle geri kalmışlık arasındaki ilişki tam da bu noktada ortaya çıkar. Psikolojik kökenleri, ruhsal, sınıfsal ve toplumsal rolü derinlemesine anlaşılır. Kırk sütunlu, kırk pencereli, allı beyazlı kadın tipleri parti sofralarında elmas, zümrüt, yakut, firuze, inci ve altınlarla göz kamaştırıcı bir gösteri sergilerler. Göğüsleri üstünde bir kuyumcu vitrini taşırlar. Kim bilir başlarına ve üzerlerine kaç kutu boya, kaç şişe koku boca etmişlerdir. Gösterişli hicap perdesi altındaki bu seyyar sermaye ve endüstri sergisini, bu işe ehil olan, mücevherden anlayan seyircilere açarlar ki bu değerli ve parlak işaretler sayesinde falanca değerli hanımefendinin, filanca hacı hanımın, hanımefendilik asaletleri, aile şerefleri, hatta ahlakî saygınlıkları, dinî kutsallıkları ve ilahî bağışın kendilerine verdiği izzet, ikram, değer ve nimet başkaları tarafından da anlaşılsın. Bir insanın sahip olmadığı bütün erdemler, sahip oldukları bu mücevherler sayesinde kendilerine atfedilsin. Böylece, bütün şahsiyetleri ceplerinde bulunan

baba ile koca halkası arasında bir hiçten ibaret olan kendileri, varlıklarının anlamı ve felsefesi olan bu göz kamaştırıcı, çekici, değerli, güzel ve üstünlük verici eşyalar sayesinde o üç aşağılık kompleksinden kurtulsunlar. Bu tip lüks düşkünü, aşağılık komplekslerini eski aristokrasinin kara çarşafı altında giderir. Okur yazarlık, bilinç, bireysel asalet, manevî kişilik, duygu, hedef, sosyal sorumluluk, iş güç, düşünce, ideal sahibi olmaması ve nihayet kendisinden destek alarak: "Baba, koca, kardeş, kayınbirader, kayınpeder... hepinize hayır." diyebileceği bir rolü, konumu, görevi, inancı ve hizmeti olmaması onu gelişmiş kadın tipi karşısında küçük düşürür. Kişisel, fikrî, sosyal ve sanatsal, meslekî cazibeleri olan, hatta bedensel ve cinsel cazibelerini ve güzelliklerini kadınca sergileme imkanı olan kadınların ışıltısı karşısında gölgede kalır ve unutulur gider. Bu yüzden ister istemez bu sembolleri aşırı bir şekilde kullanarak, bu değerlerin metaforundan yararlanarak kendini güvenceye alır, ortaya koyar, varlığını ispat eder, varlıksal bir anlama, seçkin ve gözle görünen bir kişiliğe ulaşır ve ısrarlı bir şekilde şöyle feryat eder: *"Ey insanlar! İşte ben varım. Ey insanlar! Ben de bir şeyim!"*

Burada, bu modern kadın tipini, eski kadın tipi karşısında öne geçirmek istediğimi düşünmeyin. Bu tip, genellikle ve öteki tiple kıyaslandığında, süs ve makyaj malzemeleri kullanmada, ağır ve değerli takılar takmada, çılgınca bir hırsa, hastalıklı bir teşhire sahip değildir. Ağır tuvaletler giymez, mücevherlerle kendini göstermez diye bundan şu sonuca varmak istediğimi sanmayın. Bu modern tip, gelişmiş olduğu, insanî, zatî ve kişisel olgunluk bakımından öne çıkmış olduğu için kendini gösterme kompleksine sahip değildir. Bu göreceli görüntülere, ayırt edici dış özelliklere ihtiyacı yoktur.

Hayır, asla! Modern kadının aşırı değerli takı takmaktan hoşlanmaması, ağır tuvaletleri hoş görmeyip onun yerine daha mat renkli tuvaletler giymeyi sevmesi ve kendisini daha soluk göstermek istemesi, onun ahlakî sadeliğinden, kendini teşhir etmekten şikayetçi olduğundan veya kendisini süslemeye ihtiyacı olmadığından değildir. Buradaki tartışma, zevk farklılığından,

güzellik modası konusundaki ihtilaftan ve güzel kadın tipine dair güzellik ölçülerinin değişik olmasındandır. Ben, mesela 70'li yıllarda maksi eteğin yaygınlaşmasını, iffet ruhunun ve örtü geleneğinin ihyasının ve günümüz kadınının hicaba geri dönüşünün bir göstergesi sayacak veya İngiltere'de ve Amerika'da erkeklerin sakal bırakması akımını modern kuşak üzerinde dindarlığın etkisi olarak yorumlayacak kadar saf değilim.

Mesela fotoğraflar ve filmler yoluyla gördüğümüz Batı'da çıplaklığın yayılması meselesine gelince... Daha genel ve derin bir inceleme yaptığımızda, bu çıplak manzaraların Amerika'da ve Avrupa'da ikinci dünya savaşından sonra daha fazla görüldüğü gerçeğine ulaşıyoruz. Ardından savaşın yaygınlığı ve şiddeti konusundaki bilgilerin ve istatistik araştırmaların da doğruladığı gibi özellikle savaşın uğursuz ve yıkıcı sonuçlarıyla, buna savaştan kaynaklanan talihsizlikleri de ekleyince birdenbire şu dahiyane keşfe ulaşmayı başarıyoruz: Evet! Sanat, özellikle de sinema, tiyatro, bale ve opera, toplumsal gerçekleri olduğu gibi gösteren bir aynadır. Halkın hayatındaki somut olayların göstergesidir. Çıplaklığın yayılması, kadın yıldızların ve daha sonraları erkeklerin çırılçıplak ortaya çıkmaları bir mesaj taşımaktadır. Günümüzün sorumlu sanatı, Amerika ve Avrupa toplumlarının somut macerasını ve yaşamsal gerçekliğini sergilemeye çalışan realist bir felsefedir. Çünkü ikinci dünya savaşının ardından, Amerika ve Avrupa halkı, özellikle de bu filmlerde boy gösteren karakterlerin gerçek temsilcisi olduğu bu tipler ve sınıflar, yoksulluğun yaygınlaşması ve savaş felaketinin adaletsizliği yüzünden çok zaman yeterli giyecek bulmaktan bile acizdirler. Nitekim gözle de görüldüğü gibi, bu zavallılar ya çıplaktırlar ya da üzerlerinde bedenlerini gösteren varla yok arası ince bir gömlek olsa da, o bile çok zaman önden, arkadan, üstten veya alttan dar ve kısa, fevkalade üzücü ve ibret verici şekilde kısa, düşük veya eksik haldedir. Hatta kimi zamanlar, namusları olan, saygıdeğer ve şahsiyet sahibi mahrem hanımları dahi "setr-i avret" etmekten aciz kalmışlardır. Çıplaklıkla açlığın daima iç içe olduğu malumdur. Üstelik açlığı onların sadece soluk suratlarının uçuk renginde, gövermiş dudaklarında, zayıf bedenlerinde, de-

rilerinden fırlamış kemiklerinde, sırtlarına yapışmış karınlarında görmüyoruz. Onların çoğunda gördüğümüz şey şu: Yüzlerinde renk yok, bedenlerindeki et ve yağ erimiş. Hatta açlığın şiddeti ve yaygınlığı o dereceye varmış ki gıdasızlık ve açlık onlar için mutlak bir kaideye, değişmez ve genel bir kanuna dönmüş. Midelerine ve ciğerlerine yağ girmemesi, ekmek yememek, doymamak, gece gündüz bir öğünden fazla doğru dürüst gıda alamamak, içinde bin bir çeşit tahıl bulunan kuvvet verici sağlam bir çorba veya üzerinde etlerin oynaştığı bir et yemeği yememek, sabahları kahvaltıda margarin yağı eritip yemek ve üstüne de şerefine bir kadeh kaldırmak yerine bir kase çorbayla yetinmek, bir parmak gazlı içecekle birlikte sulu bir şeyler tatmak bunların geneli için bir zayıflama rejimi haline gelmiş. O acınacak haldeki kılık kıyafeti, ondan daha da acınacak haldeki bu gıda durumunu, solmuş sararmış, iskeletleri kurumuş Amerikalı ve Avrupalı tipleri görüp de kendi halimizle kıyaslayınca Allah'a hamdolsun, bizdeki sıradan bir ailenin bile içinde iç çamaşırı olduğunu, onun üstünde bir gömleği, onun da üstünde bir ceketi, onun da üstünde bir paltosu vs. bulunduğunu görüyoruz. Ağzına kadar et dolu, kuyruk yağlı, nohutlu, fasulyeli, patatesli, mercimekli, erişteli bir batman çorbayı dört yudumda kafasına diktiğini, geceden kalma beş sarımsaklı dövülmüş eti, on tane soğanla, çeşit çeşit turşuyla beş altı iri lokmayla mideye indirdiğini, yarım kelleyi, iki batmanlık kâsedeki yağlı kelle paçayı, bir işkembeyi, böbreği, şirdeni, üç şişe patlıcan turşusu, kedi kafası büyüklüğünde iki tane soğanı kocaman bir taş ekmeğiyle yediğini, üstüne iki tane karpuz, onun da üstüne bir semaver sıcak çay, ondan sonra yirmi kere boğazdan geğirti, hepsinin üstüne de bir kap kabak, karpuz ve kayısı çekirdeği yediğini görürüz. Sonra herkes ailecek, her yandan gelip sıcacık kömür sobasının yanı başındaki yaygılara kıvrılır. Herkes üstüne otuz batman koyun yününden yapılmış yorganları çeker. Ailecek , sıcak, samimi ve sıkış pıkış bir halde ayaklar birbirine yapıştırılır. Mangalın etrafında çepeçevre oturulur. Döşek, yorgan, yastık ve mangal arasında yumuşak ve sıcak bir yerde tatlı ve rüya dolu bir uykuya dalınır. Kalktıklarında bir de

görürler ki bu bir tutam kırmızı beyaz ete ve yağa dönmüş (Mehveş Hanım gibi), öteki de bir tutam sert kemikle deriye (Twiggy Hanım gibi).

Mesele şudur: Batıyı tanıyan bir sosyolog olarak sanatsal, siyasî, toplumsal ve sınıfsal sorunları eleştirmeye ve analiz etmeye ehil bir aydın mıyım, yoksa, Batılılaşma karşıtı, özgün İran gelenekleri taraftarı, millî mukaddesatımızın koruyucusu bir aydın mı? Derin ve sağlam kültürel köklerimize, manevî gelenek, görenek ve adabımıza, millî temellerimize, köklü toplumsal yapılarımıza, tarihimizin kutsal ve anlamlı mirasına dayanmaya mı inanıyorum? Batı'dan kopup Doğu'ya bağlanmaya, halkın kültürüne ve sanatına yaslanmaya, topluma hizmet için bilimde, edebiyatta, sanatta, kalemde ve düşüncede bir öze dönüş temelinde, aydınca bir zorunluluk ve toplumsal bir sorumluluk gereğince, halkın bilinçlenmesi yolunda, bu ülke halkının görüşünün, ruhunun ve kültürünün doğrudan anlaşılması ve tahlil edilmesi için İran'a özgü sorunların ilmî ve gerçekçi bir şekilde tahlil edilmesinden yana mıyım? Buna benzer, son zamanlarda yaygınlaştırıp uyguladıkları nice nice sözler... Ne kadar korkunç, ne kadar mide bulandırıcı!

Mesele şudur: Modern kadın geçmişteki kadının tıpatıp benzeridir. Her ikisi de boştur, her ikisi de olgunlaşmış, erdemli kadın tipi karşısında aşağılık kompleksine kapılmıştır. Her ikisi de adı konulamayan bir yürek kaygısı içinde çılgın gibi, çirkin ve hastalıklı bir halde, acemice ve aceleci teşhirler peşindedir. Her ikisi de kendilerinde olması gereken kişisel insanî değerlerin eksikliğini telafi etmek için çeşitli araçları kullanma, çekicilik yaratan şeylerden yararlanma peşindedir. Yeri boş olan asalet, değer, sanat, güzellik, insanî cazibe, düşünce ve ruh sermayesi gibi kavramlara karşılık, çeşitli alametleri, sembolleri, göstergeleri, zahirî görüntüleri, rumuzları, değişik araç gereçleri, tavır ve halleri çağrışım, koşullu yansıma, benzeme, değer verme, nispet etme, yaklaştırma, kıyas etme gibi harici bir etkenin delaletiyle, eski aristokrat kadınlarla yeni aristokrat kadınların sahip olamamaktan yakındıkları özellikleri, insan zihinler-

de o zatî değerlerin ve insanî erdemlerin yerine koymaya ve bunu son derece acemice, ahmakça telaşlar içinde ve çirkin aşırılıklarla gizlemeye çalışmaktadır. Her iki tip de aynı tür eksikliklerden acı çekmektedir. Çektikleri acı, iki varlıkları ya da iki konumları arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktadır. Bunlar, bu ağır değirmenin iki koca taşı arasında bir buğday tanesi gibi sıkışırlar. Sözünü ettiğim çelişki, kişisel insanî varlıkları veya itibarlarıyla, potansiyel sosyal varlıkları ve itibarları arasındaki çelişkiden kaynaklanır. Kişisel varlıkları hiçbir fikrî, duygusal, ilmî, sanatsal, sosyal ve hatta ahlakî asaleti olmayan mutlak bir boşluktur. Sadece babalarına ve kocalarına, çok zaman her ikisine birden –genellikle sadece paraları, yani ceplerindeki, kafalarındaki ve huylarındaki şeyler yüzünden değil– bağlı olan sosyal konumları ve itibarları ise hassas, tehlikede ve sorumluluk altındadır. Bunun gereği, sahibini sıradan insanlardan üstün kılan seçkin insanî değerlere ve erdemlere sahip olmaktır. Oysa sadece para ve sınıf toplumuna özgü koşullar nedeniyle böylesine seçkin bir sosyal makamda bulunan (bu makamı kazanan değil) bu kişiler, sıradan insanlardan ve avama mensup kadınlardan kişisel ve insanî hiçbir üstünlüğe sahip olmadıkları gibi, genellikle sınıfsal yetişme tarzı, zalimce kullanılan ekonomik refah ve asalakça bir hayat yüzünden sapkın, zayıf, tembel, boş ve bilinçsiz bir karaktere ve ahlaka sahiptirler. Hatta sosyal hayatın ve ailenin gündelik sorunlarından bile habersizdirler. Bu konularda, gerçeklerle temas ederek, daha da önemlisi düşünerek ve çalışarak hayat ve halk kitleleri hakkında edinilmiş deneysel bir görüşleri ve yaklaşımları yoktur. Bunlar, bu saydıklarımızın hiçbirine sahip değildir. Hiç düşünmez, çünkü bizim geleneksel kadın tipimiz eğitim görmez, hatta dinî bir düşünce ortamına bile sahip değildir. Çalışmaz da, çünkü geleneksel kadın tipi dışarıda çalışmak üzere eğitilmemiştir, üstelik dışarıda çalışmayı kötü sayar, el işini ve üretimi ev işinden daha kötü sayar ve buna ihtiyacı yoktur.

Modern kadın kimdir? İşte asıl yanılgı buradadır. Onun tipiyle hurafeci aristokrat kadın tipi arasında özdeşlik bakımından çok fark olduğu ve bu ikisi birbirine zıt olduğundan genellikle bun-

ların karakterinin de birbirine zıt olduğu sanılır. Bu yaygın bir yanılgıdır. Hatta aydınlar, özellikle de sanatçılarımız (bilhassa sinemada, tiyatroda ve bu ikisinden ilham alan öykü yazarlığında) çok zaman tiple karakteri birbirine karıştırır ve bunların eşanlamlı olduğunu sanırlar. Oysa bizim modern kadınımız da tıpkı o hurafeci eski kadınımız gibidir ki sadece tipi değişmiştir. Sadece elbisesi, makyajı, süslenmesi, tüketimi, eğlence şekli, davranışı, adabı muaşereti ve zevki değişmiştir. Yoksa düşünce düzeyi, görüş tarzı, duygu derinliği, bilinç derecesi, manevî gelişimi, sosyal sorumluluğu, inanç anlayışı, dünya görüşünün genişliği ve ahlakî değerlerinin gelişimi, modern kadın eski mutaassıpça bağların çoğundan kurtulmuş olsa da her iki tipte de aynıdır. Ancak çok yaygın olan bir başka yanlış daha vardır: Kurtuluşla özgürlüğü bir sanmak. Kurtuluş, yok oluşla ilgili bir meseledir, salt olumsuz bir niteliğe sahiptir. Oysaki özgürlük var oluşla ilgili bir meseledir. Kurtuluş bir durumdur, özgürlükse bir haslet. Emekle, çalışmayla, bilinç ve gelişimle elde edilen İnsan gelişiminin bir derecesidir. Zindandan kurtulmuş biri, oradan kurtulmuş olduğu halde her şey olabilir, bir köle, bir hırsız, bir özgürlük düşmanı olabilir. Ama gelişmiş ve bilinçli bir insan, tutsak da olsa, zindana da düşse özgürdür. İkisi arasında fark vardır.

Herhangi bir zincirden –insanlık dışı bayağı bir şeyden olsa bile– kurtulan herkese kolayca ve bol keseden, o ilahî ve büyük "özgür insan" lakabını vermemek, onu özgürlük adına överek kendisini kandırmamak ve özgürlüğe ihanet etmemek gerekir.

Modern kadın, geleneksel ve eski tiple ilgili bayağı zincirleri kırıp ondan kurtulduğunda nereye gitti, ne oldu, onun yerine neyi geçirdi, o kötü gelenekleri elinden çıkarınca yerine hangi güzel değerleri koydu, buna bir bakmak lazım.

Şöyle bir soru sorabilirsiniz: "Ellere vurulmuş olan zincirleri kırmak bizzat bir erdem değil midir? Hiç tereddütsüz derim ki: Hayır, asla! Önce şunu sorarım: Senin elinden bu zincirleri kim çözdü, niçin çözdü? Eğer senin ellerini, bir komplo kurup suç-

suz bir insanın kanına sokmak için çözdülerse, yine de ellerinin serbest kalışıyla övünecek misin?

İyi hatırlıyorum, Chombe, Katanga hapishanesinden kurtulduğu o kutsal kaçış sırasında kendisini hiçbir sorumluluk almadan vurmak için Lumumba'yı zindandan salıvermiş ve vurmuştu. Görüyorsunuz kim kimi niçin kurtarıyor sormak gerek. Sadece kurtuluşlardan söz etmemeliyiz, bir gelişim aşaması olarak, insan gelişiminin aşkın bir aşaması olarak özgürlüğü bulmak, yani özgürlüğü tanımak, seçmek ve özgür olmak üzerinde de düşünmeliyiz. Modern kadın, o modernleşmiş hurafeci kadından başka bir şey değildir.

Salt ve mutlak olarak zincirlerden kurtulmak övülmeye değmez şeklindeki sözümü kabul etmeseniz bile hiç değilse bu konuda şu somut gerçekliği itiraf edin: Modern kadın geleneksel bayağı zincirlerden kurtulmuştur, ama aynı zamanda da geleneksel tipin duçar olmadığı bir dizi ahlakî zaaflara uğramıştır. Evet bayağı zincirler, ama bu zincirleri kırmak ve onlardan kurtulmak aydın kadın için bir başarı ve bir gelişme sayılır, bu övgüye şayandır. Çünkü aydın kadın, bu zincirlerden kurtularak özgürlüğü elde etmiştir. Oysa modern kadın bu zincirlerden kurtulmakla, fesada ve sapkınlığa düşmüştür ve bu bir düşüşten başka bir şey değildir.

Aydın kadın bu zincirleri kırarak özgürlüğe kavuşmuş, modern kadınsa kayıtsızlığa. Bu ikisinin farkı, özgürlükle laubalilik arasında hissedilebilecek fark kadardır. Aydın kadın, bu kurtuluşta, zincirden sorumluluğa ulaşmış, modern kadınsa kayıtsız ve sorumsuz bir laubaliliğe. Modern kadın, geçmişte kendisini din adına sahte bir hicabın ardına gizlemiş olan eski para sahibi boş ve uyuşuk şeyin ta kendisidir. Şimdi ise gerçek bir hicapsızlık içinde sahte bir medeniyet iddiasındadır. Aydın kadın, bayağı geleneksel zincirleri ve bağları bizzat reddetmiş ve medeniyet yolunda özgürlüğü bilinçli olarak seçmiştir. Modern kadınsa, elindeki zincir başkaları tarafından kırılıp modernizmin eline tutuşturulduğu bilinçsiz bir oyuncak ve esirden ibarettir. Onun kayıtsızlığı ve kurtuluşu da zorakidir, kendi iradesi dışındaki

harici etkenler bunu ona dayatmışlardır! Modern kadın, eski para sahibi boş kadının ta kendisidir; aynı komplekslere, aynı eksikliklere, aynı gösterişlere sahiptir; komplekslerini kırmak için aynı sahte araçlara tevessül eder: Teşhir ve taklit. O, mücevherlerini göstererek, bu ise en alttaki uzuvlarını göstererek kendi varlıklarının anlamsızlığına bir anlam kazandırmaya çalışmaktadır. En azından ortaya koyabilecek bir meseleleri olduğunu, dikkatleri kendine çekecek bir cazibelerinin bulunduğunu ve böylece bir varlıkları olduğunu hissetmek isterler. Şimdi, bu ikisinden hangisi daha çirkindir? İyi ayırt edip seçelim.

"Hiç ve boş" olan bu iki kadının –biri geleneksel biri modern– her ikisi de aydın kadına karşı aşağılık duymaktadır. Onun varlığındaki değerlere sahip olmadıkları için, cinsel gösterilerle, paraya ilişken abartılı lüks düşkünlükleriyle, aydın kadına karşı göstermekte eksik kaldıkları şeyleri telafi etmeye çalışırlar. Sadece bilinçli, özgür, sorumlu, varlıksal bir amaca ve anlama sahip gelişmiş bir kadın olan aydın kadının bu lüks düşkünlüğüne ihtiyacı yoktur. Öteki iki tip mecburen lüks düşkünlüğüne sürüklenirler. Çünkü bu iki tip için, din ve medeniyet, sadece, belirleyici değil açıklayıcı bir role sahip iki göstermelik örtüden ibarettir. Zaten bundan başka bir şey de olamaz. Çünkü, hem din hem de medeniyet, özleri itibarıyla, anlamsızlık, sorumsuzluk ve lüks düşkünlüğü ile zorunlu olarak taban tabana zıttır.

19. yüzyılda hokkabaz bir Fransız süt tozuyla bir mezhep icat etti. Zaten 19. yüzyıl özel bir çağdır. Bu çağda Avrupa'da ekoller kurulurken İslam toplumunda mezhepler üretiliyordu. 19. yüzyılın ortalarında İslam dünyasında on bir tane imam-ı zaman ortaya çıktı. Hepsi de birbiriyle çağdaş! Üç dört veya on iki yıl aralıklarla. Bunlardan birisi de işte bu süt tozu diniydi.

Süt tozu Avrupa'da daha yeni keşfedilmişti. Bu hokkabaz yanına birkaç kilo alıp Afrika'ya gitti şöyle dedi: *"Ey ahali! Allah sizin açlığınızı gördü de sizin yoksulluğunuza ve açlığınıza acıdı. Beni de sizi kurtarmak için gönderdi. Benim başka peygamberlerin insanın karnını doyurmayan mucizelerine benzemeyen bir*

mucizem var. Benimki idealist, soyut ve metafizik bir mucize değil. İçersin ve ne olduğunu anlarsın. Nasılsa suyunuz var, Allah bana öyle bir güç vermiştir ki Afrika'nın şu aç insanları için suyu süte çeviririm, doğal süte. Kim inanmıyorsa gitsin su getirsin." Hokkabaz, özel dualar okuyup bazı teşrifatları yerine getirirken, bir miktar süt tozunu gizilice suya döküyordu. O suyu herkese verip içiriyordu. Bakıyorlardı ki gerçekten süt. Bunun üzerine ona gerçekten iman ediyorlardı.

Şu anda risaleti süt tozundan ibaret olan bu peygamber hakkında söylenen nice dualar ve şarkılar vardır! Bu adam, yaptığı iş tuttuktan sonra, *"Ben Bâb'ım, vaat edilen Mehdi'yim, peygamberim, beşer kılığına girmiş Tanrı'yım, o ilk nokta daha sonra gelecek, ben onun müjdecisiyim, ben gidince o gelecek."* diyen İranlı çağdaş meslektaşı gibi, bir sonraki zuhurun müjdesini verdi; onun ardından da Afrika fatihi General Geyyum geldi.

Afrikalılar bu generali, o süt tozcusu herifin geleceğini vaat ettiği ve kendilerinin de beklediği peygamber olarak bildiler. Şu anda bir kurtarıcı olarak bu Hacı Kayyum'u[11] övmek için söylenen pek çok şarkı mevcuttur. Benim Moritanya halkından olan Afrikalı arkadaşlarımdan biri, bu dinî hareket üzerine tez yapmıştır.

Bu, dünün Afrika'sıydı. Sömürge bir kedi gibi kolayca, hiç ayak sesi çıkarmadan Afrika'ya girdi. Kimse ne zaman ve nereden girdiğini anlamadı. Durumu anladıklarında gördüler ki binlerce çocuk doğmuş, dördüncü, beşinci, altıncı kuşak olmuş. Durumun farkına vardıklarında bir Afrika ülkesine hükümet etmek için acaba Afrikalıların da oy hakkı var mı yok mu diye konuşulduğunu gördüler.

Afrika bugün Jomo Kenyatta, Lumumba, Nyrere, Aime Cesaire ve Ellion Deep gibi büyük önderlere ve düşünürlere sahiptir. Bunlar, bu yeşil gözlü batılı cinlerin nasıl geldiğini ve Afrika'nın içine nasıl sızdığını anladılar. Jomo Kenyatta, Kenya'nın bilgin

[11] Geyyum, daha sonraları Kayyum oluyor. Arapça'daki Kıyam ve Kâim köklerinden.

lideri ne diyor bakın: *"Bu Avrupalılar geldiğinde bizim toprağımız vardı onlarınsa İncil'i; ama şimdi onların toprağı var, bizimse İncil'imiz."*

Ancak Müslüman olmayan kara Afrika'nın aksine, 1812 yılından 1961'e dek Afrika'ya bakacak olursak, Afrika'nın kuzeyindeki Afrikalı İslam toplumlarında hangi yıl kılıcın yere bırakıldığını görebiliriz ki? Hatta kuzey Afrika'nın çölleri, çöl kabileleri ve en uzak köyleri bile, kültürel asaletlerinin, ulusal bağımsızlıklarının, insanlık, kavmiyet, din, medeniyet ve İslamî ulusal dillerinin bekçisi ve bağlısı olanlarla, akıllı, güçlü ve uygar Fransa'nın çok yönlü ilmî, sosyolojik, kültürel, ekonomik ve askerî saldırısı arasında sürekli bir savaş sahnesi haline gelmişti. Fransızlardan önce İspanyollar, Mısır'da da İngilizler aynı işleri yaptılar. Sonunda Avrupa yenilgiye uğradı. Bu savaş bir yüzyıldan fazla; 120 yıl sürdü. Dört beş nesil geldi geçti, ama bunlar Fransız olmadılar. Fransızlar şöyle ilan etmişlerdi: *"Saint nehri nasıl Paris'in ortasından geçiyorsa, Akdeniz de Fransa'nın ortasından geçmektedir."* Çünkü Akdeniz'in öte yanı Cezayir, Tunus ve Fas, bu tarafı ise Fransa'dır. Bundan dolayı Akdeniz Fransa'nın ortasından geçmektedir! Afrika'ya girdiğimizde bazı yerlerde bir anda üzerinden şöyle yazan bir tablo görüyorduk: *"Afrika, Fransa'nın sınırıdır!"*. Bundan maksat, Afrikalıların kendilerini Fransız hissedecek kadar Fransız kültürü içinde çözülmeleriydi.

Peki, sömürgecilik neden daima ırklarına hakaret ettiği ve çöl faresi adını taktığı Berberi ve Arap Afrika'yı Fransız olarak adlandırmaya bu kadar hevesli? Neden onu kendi milliyetinin içinde eritip yok etmek istiyor, neden üstün ve efendi ırkın bir parçası olarak kabul etmek istiyor? Ama bir yandan da kendisini Müslüman olarak hissetmesini istemiyor?

Çünkü bu efendi, kendisini Müslüman olarak hissedecek olursa, kendisini bir anda 1300 yıllık bir tarihe, düşünceye, uygarlığa, kültüre, sanata, dehaya ve hamasete bağlı bulacak. Artık onun sırtına kimse binemeyecek. Öyleyse şahsiyetini bırakması için, tek arzusu bir Avrupalıya benzemek olan papyonlu bir

modernist olabilmesi için ona kültürünü bıraktırmak gerek. Çünkü kendi kültürünü, tarihini, maneviyatını, fikrî, medenî, ahlakî ve hamasî şahsiyetinin zenginliğini ve büyüklüğünü hisseden bir Müslüman hiçbir zaman Avrupa'nın şaklaban maymunu olmayacaktır.

Kendilerini böyle bir uygarlığın, böyle bir tarihî geçmişin vârisi olarak hisseden Afrikalı Müslümanlar, emperyalizme boyun eğmediler. Avrupa'nın görkemine ve kahredici gücüne meftun olmadılar. Çeşitli şekillerde ve dağınık halde olsa da her zaman antiemperyalist bir mücadele vardı. Peki ama neden dağınık ve zayıf bir haldeydiler? Çünkü kültürel ve İslamî bilinçleri zayıflamış ve dağılmıştı. Toplum gelenekçi ve bayağı bir hale gelmişti. Müslüman Afrika'nın uyanış tarihini yazan üç seçkin yazarın (Ferhat Abbas, Ammar Ozgan ve Henri Martine) da tasdik ettiği gibi bu böyle oldu. Kuzey Afrika'nın uyanış hareketinde, bu hareketin başladığı günü belirlemek istersek, bu hareketin, Muhammed Abduh'un Mısır'dan Mağrib'e (Tunus, Fas ve Cezayir) geldiği gün başladığını söyleyebiliriz. Ne miting yaptı, ne eline silah aldı, ne de siyasî bir çatışmaya girdi. Hareketsiz kalarak taşlaşmış olan, hiç kimseye sorumluluk duygusu vermeyen düşünce ve bilgi kabuklarına dalmış Kuzey Afrika âlimlerini bir araya getirdi. Bunlar, eski ilimleri İslamî bilimlerle birbirine karıştıran, İslam'ı yapıcı, sorumlu ve dinamik bir görüş, hareket ve ideoloji olarak değil, çeşitli bilimlerden, fenlerden ve kurallardan oluşan bir kültür dizgesi olarak tasavvur eden âlimlerdi. Kur'an tefsirini bile ancak bir bidat olarak İslamî sahaya sokmak durumunda olan bu ilim havzalarıyla, uyanık, plan proje sahibi, düşünen ve güç sahibi olan emperyalizme karşı sürekli bir mücadele verilemezdi; emperyalist kültürün, Batı kültür, medeniyet ve felsefesinin İslamî değerlere yönelttiği saldırılar karşısında durulamazdı.

Muhammed Abduh Afrika'ya gidince bütün âlimlere seslenerek şöyle der: *"Şimdilik bütün eski ilim dallarını bırakın; Sadece ve sadece Kur'an'ın bilinçli bir tefsiriyle, Kur'an'ı insanlara tanıtmakla meşgul olun."*

Bu Kur'an bilgisi geleneği, 19. yüzyılın sonlarında ilk kez ilerici aydın İslam âlimleri arasında yaygınlık kazanır. Yoksa hâlâ bizim aramızda yaygın olan görüşe göre *"Kur'an okumak ve anlatmak için değildir; onun anlamı bize kapalıdır!"*

Acaba Kur'an istihare veya teberrük, tevessül, taşınmak, nazardan korunmak, sağmal ineğin sütünü korumak, nikah ve düğün törenlerine uğur getirmek, çocukların kundak bağlarını bağlamak için midir? Yoksa ilim havzalarında fıkhî bir hükmü araştırmak, ihtilaflı bir rivayeti izah etmek veya meani, bedi ve beyan derslerinde güzel sanatlara örnek bulmak için mi?

Bu Kur'an açılır açılmaz, bu durağan toplum ve medreseler de açıldı. Eski medreselerin tozlanmış kapıları, bir yönelişe, siyasî ve toplumsal düşünceye ve sorumluluğa, insanî bilince, yön belirlemeye ve yol arayışına doğru açıldı.

Yeni sözler, yeni sloganlar geldi. Kur'an'a geri dönüş hareketinin hemen ardından, Seyyid Cemal'in düşünce hareketinin uyandırdığı düşünürlerden Muhammed Abduh tarafından "İslam Âlimleri Birliği" kuruldu.

Dinî görüşte ve fikrî aydınlanmada meydana gelen bu değişimin, devrimsel ve toplumsal değerini, ancak eski ilim havzalarındaki düşünce ortamını tanıyanlar, emperyalizmin özellikle 19. yüzyıldaki kültürel oyunlarından haberdar olanlar ve ortaçağ Avrupa'sında Rönesans'ın ve Protestanlığın gerçekleştirdiği toplumsal uyanış ve devrim, fikrî ve kültürel devrimin ne denli etkili olduğunu bilenler anlayabilirler. Bütün bunlar, Seyyid Cemal'in yükselttiği bir feryattır.

Kuzey Afrika'daki dindar toplumlarda dinî görüşün ve düşüncenin kımıldamasının ardından, Müslüman Kuzey Afrika'yı kültürel, ekonomik, askerî ve siyasî sultalardan kurtarmak amacıyla ilk kez *Kuzey Afrika Yıldızı*[12] adında siyasî bir parti kuruldu. Daha sonraları çeşitli partiler ve gruplar şeklinde silahlı mücadeleyi başlatan ve Kuzey Afrika Müslümanları kurtuluncaya kadar sürdüren de işte bu cephe oldu.

[12] Kuzey Afrika Yıldızı hakkında bkz. Ammar Ozgan, Efdalu'l-Cihad.

Afrika'da Müslüman toplumların kurtuluşundan sonra, Kara Afrika'nın da uyanışı ve kurtuluşu başlamış oldu.

Şimdi şu soruyu sormak lâzım: Müslüman milletler, emperyalizme karşı verilen kurtuluş savaşında neden Müslüman olmayan milletlerden önce davrandılar? Neden bunlar bir kıtada daha erken uyandılar da Fransa'ya ve İngiltere'ye karşı direndiler; neden Batı'nın etkisi altına daha geç girdiler?

Müslümanların Batı kültür ve medeniyetine karşı direnmelerinin nedeni, sağlam bir kültürel ve manevî altyapıya sahip olmaları ve onu korumalarıydı. Zaten düşünceleri, ruhları ve duyguları harekete geçiren de bu yapıcı ve güçlü İslam kültürüdür. Bir Müslüman'ın bu kültür karşısında kendi sosyal sorumluluğunu hissetmemesi düşünülemez.

İslam kültürü, Budizm, Vedizm, Zerdüştlük, Hıristiyanlık ve Mani dininde olduğu gibi salt ruhi, ahlakî ve metafizik bir kültür değildir; sosyal, siyasî ve sorumluluk doğuran bir kültürdür.

Din, fıkıh ve ibadetle ilgili hükümlerin hepsinden daha çok cihattan söz eden bir Kur'an; bütün ömrünü kendi toplumu uğruna düşmana karşı siyasî ve askerî mücadeleyle geçirmiş, Medine döneminde ortalama her elli günde bir savaş faaliyetinde bulunmuş bir peygamber; bir cihat, kahramanlık ve iktidar tarihi olan İslam tarihi, bir Müslüman'ı nasıl olur da gevşeklik, kölelik, siyasî zillet ve uyuşukluk içinde tutabilir?

Kılıç dini olmakla suçlanan İslam, uyuşturucu olan öteki dinlerden başka bir dindir. 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Müslüman halkların tamamı, İslam âlimlerinin önderliğinde Batı emperyalizmine ve sultasına karşı öyle veya böyle çeşitli şekillerde topyekun ayaklandılar.

Bunlardan birisi, değerini doğru dürüst bilmediğimiz İran'daki tütün hareketidir. Bu hareket, herkesin bildiği gibi Mirza Hasan-i Şirazi'nin küçük bir fetvasıyla başladı. Bu fetva, Mirza'yı şöyle bir mektupla ikaz eden Seyyid Cemal'in etkisiyle verilmiştir: *"Bu bir tütün sorunu değildir. Bunların niyeti bizim tütünümüzü tüttürmek değil. Asıl niyetleri burnumuzdan duman ge-*

tirmek, bizim çubuğumuzu doldurmak. Varlığımızı göğe savurmak, asaletimizi küle çevirip duman etmek. Şu Tahran'da yaptıkları şirket binasına bir bakın.. Onca burç, kule, on metre eninde duvarlar ne için acaba? Orası siyasî ve askerî bir üs." Böylece Mirza Hasan sorumluluk hissederek o fetvayı verdi.

Bakınız İslam'da din ile dünya birbirinden ayrılmaz ve ayırt edilemez bir şeydir. Emperyalizm "Din hayattan (dünyadan) ayrıdır." diye bir laf attı ağzımıza. Aydınlarımız da Avrupalı aydınların kiliseye karşı tutumunu taklit edeceğiz diye papağan gibi bu lafı tekrarlayıp durdular. Oysa bunun farklı bir kıyas olduğunu unutuyorlardı.

Mirza Hasan-i Şirazi'nin fetvası şuydu: *"Şu andan itibaren, her ne şekilde olursa olsun, tütün kullanmak zamanın imamına savaş açmak hükmündedir."*

O zamanlar Savaş Bakanı ve saltanat naibi olan Şehzade Kâmrân Mirza, hizmetçisine, git nargile getir dediğinde getirmiyordu; karısı kendisi için nargile hazırlamıyordu. Enderun'da herkes nargile içtiği halde, bu hükme bağlılık göstermek için bir gün içinde bütün nargileleri kırıp atmışlardı.

Mirza'nın, Reji Şirketi şeklinde İran'a giren ekonomik sömürgeciliğe karşı koyduğu bu tütün yasağı hareketinden kısa bir süre sonra ortaya çıkan büyük insan Gandi'nin, *"pasif direnişi"* de bu hareketin etkisi altında değil miydi?

Hiç kimse ne savaş yaptı, ne başka bir şey, sadece ve sadece tütün tüketmediler. Sadece pasif bir direniş gösterdiler. Buraya göz göre göre dikilen ve kök salmaya çalışan ilk sömürge ağacını kökünden söktüler. Milyarlarca para harcayarak yavaş yavaş piyasaları, üretim kaynaklarını, madenleri, hatta insanları satın alarak bunun mahsulünü toplamak isteyen sömürgecilik, burada, bir tek fetvayla ayaklanan İslam toplumuna, bağlıları uyuşukluğun sersemliğinden sıyrılır sıyrılmaz derhal siyasîleşen bu dine karşı yatırım yapılamayacağını gördüler.

Üstelik o zamanlar halkımız aydın da değildi. Bir tek, hiç kimsenin sözüne kulak vermediği, adı kötüye çıkmış, hokkabaz, lo-

tarya hırsızı bir Mirza Melkum Han vardı. Tütünün haram edilmesiyle Reji Şirketi'ne karşı başlatılan bu pasif direnişin ardından, Gandi İngilizler aleyhine pasif direnişe geçerek İngiliz tekstil ürünlerine ve mallarına karşı bütün Hindistan'da boykot ilan etti. Gördüğümüz gibi elinde hiçbir şey olmadan İngilizlerin elindeki kozu alarak ellerini kesti. Böylece İngilizler, o altın yumurtlayan kıtayı güçlerinin doruğunda iken ellerinden yitirdiler.

Sömürgecilik sadece bir ülkenin yerel halkını kendi üretiminin amelesi ve malının tüketicisi yaptığında hayatını sürdürüp gelişebilir. Bunlar direniş gösterir, modernleşmez ve onların mallarını tüketmezlerse sömürü ölür. İşte bu yüzden bizi önce modernleştirdiler sonra da sırtımıza bindiler.

Meşrutiyet uyanışının ilk belirtileri 19. yüzyılın sonlarında aranmalıdır. Adalete ve yasaya dayalı hükümet talebi ile bireysel istibdadın reddinin ortaya çıkışı 19. yüzyılın sonlarındadır. Meşrutiyet'in silahlı bir siyasî kıyam olarak ortaya çıktığı en büyük devrim öncesindeki durum buydu. Çünkü her silahlı devrimin arkasında, o devrimi doğuran bir düşünce ve kültür hareketi vardır.

Müslüman Afrika'nın tamamı (Tunus, Cezayir, Fas, Mısır ve Sudan...), 19. yüzyılın ikinci yarısında, silahlı Avrupa ordularına karşı topyekun silahlı bir İslami direnişe geçerek üzerlerine saldırmışlardır. Siyasî ve askerî bakımdan daha sonraları ortaya çıkmış olmakla birlikte, o dönemde İslam kültür ve düşüncesinde, somut ve üzerinde düşünülmeye değer devrimci bir mayanın ve oluşumun cereyan ediyor olması Hindistan'daki sömürge karşıtı harekete manevî ve ruhî bir güç ve gıda vererek ona zemin hazırlamıştır.

İslam kültürünün hâkim olduğu bu geniş bölgedeki ülkelerde ortaya çıkan bu sürekli ayaklanmalar, devrimler ve uyanış hareketleri, varlıklarını, zamana ve son yüzyılda yaşanan sorunlara rağmen İkbal'in deyimiyle yeniden yapılanan, şimdiki tabirle yeniden doğuşu sağlayan kimselere borçludurlar. Bunu yapanlar, İslam ekolünün lime lime olmuş bedeninin parçalarını ayrı

ayrı tahlil ederek geliştiren, tıpkı ilk zamanlarda olduğu gibi, düşünce alanında her şeyi yeni baştan bir araya getiren ve İslam düşüncesinin tam ve olgun gövdesinin ne olduğunu gösteren bilinçli İslam düşünürleri ve bilginleriydiler.

İslamî rönesans hareketinin kurucusu olan Seyyid Cemal'in veya İkbal'in "İslam düşüncesinin yeniden yapılanması" dediği bu hareket için seçtiği isim, *Selefiye Hareketi* 'dir. Yani geçmiş hayata geri dönüş hareketi. Daha güzel bir deyişle, geçmiş hayatı şimdiki ölü ve hareketsiz bedene yeniden geri döndürme hareketi.

Bu durum, dinamik bir topluma, güçlendirici ve ilerici bir dine ârız olmuş olan mevcut ölüm, duraklama ve çöküş karşısından bir yeniden doğuştur; devrimci, ilerici, çürümeye ve kokuşmaya karşıt bir eylemdir.

Kiliseye, dogmacılığa, ortaçağın durağan ve boğucu şartlarına karşı ortaya çıkan ve güçlü Yunan'ın altın çağına dönüş olarak ilan edilen Rönesans düşüncesi, gerici bir hareket miydi?

Bu konuda sadece görünüşe bakarak nominalist ve formalist bir yargıda bulunmamak gerekir.

Her geriye dönüş hareketi, köhne ve gerici bir hareket değildir. Sömürgeci batının medenî değerlerine ve batılılaşma hastalığına rağmen Avrupa medeniyetinin dayatılmış değerlerine karşı direniş gösteren ve ona karşı savaş başlatan ilk toplumlar ve uluslar Müslüman toplumlar ve uluslar idiler. Avrupa dışındaki sömürülen dünyada sömürgeciliğin ve batılılaşmanın başladığı zamandan itibaren Müslümanlar, Batının kültürel değerlerini reddeden öze dönüş hareketini başlattılar.

Son yüzyılda, özellikle de ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Aime Cesaire, Ellion Deep, Senegor, Frantz Fanon, Tagor, Radha Krişnan ve Sinyat Sin gibi Afrikalı ve Latin Amerikalı lider ve çok sayıda büyük bilim adamı, Avrupa medeniyetinin kültürel değerlerine saldırdılar. *"Avrupa medeniyeti insanlığın tek ve en büyük medeniyeti değildir, bizim de kültürümüz var; ulusal kültürlerimiz var, özgün inançlarımız, yerel sanat değerlerimiz*

var." dediler. Ancak o zamana kadar, bütün yerel halklar, hatta tarihî bir medeniyete sahip toplumlar bile, Batılı değerlerin, Batı kültür ve medeniyetinin rakipsiz olarak insanî değerlerin son noktası ve en büyük parlak medeniyet olduğuna ikna olmuşlardı.

Mütefekkir Müslümanlar, ilerici ve antiemperyalist Müslüman bilginler, eleştirel bir ruhla, tehlikeyi bildiren karamsar bir ruh haliyle Batı medeniyetine karşı çıkan kimselerdir. Bugün Zenciler Kongresi'nde Aime Cesaire, Senegor, Julius Nyrere gibi şahsiyetlerin ortaya attığı bu büyük öze dönüş düşüncesi, yüzyılı aşkın bir süreden beri Müslüman düşünürler tarafından, Batının korkunç ve yok edici saldırılarının bütün çehreleri karşısında, ekonomik, askerî ve hepsinden daha tehlikeli olan düşünce emperyalizmine karşı ortaya konmuştu.

Evet! Batı emperyalizminin en tehlikeli, aynı zamanda en gizli ve en bilinmeyen yönü, onun kültür ve düşünce emperyalizmidir. Bu emperyalizm, önce düşünceyi ve ona bağlılığı ortadan kaldırır, din anlayışımızı değiştirir, Avrupalı olmayan toplumların zihinlerine ve içlerine dek nüfuz etme ve yerleşme yollarını hazırlar, ardından da ekonomik ve askerî saldırısı gelir. Kültür emperyalizmi olmasaydı, bu yol Batı'ya açık olmayacaktı.

Tek işi toplumların sahip olduğu kültürü yok etmek, dini dışlamak, maneviyatı, ruhu ve asaleti silmek, ahlakî ve medenî faziletleri yağmalamak olan sömürgeci kültür emperyalizminin çirkin yüzündeki entelektüel kültür ve medeniyet maskesini ilk kez kaldıran ve daha ilk adımda Batı sömürgeciliğinin kültürel saldırılarına karşı koymak gerektiğini anlayanlar Müslüman aydınlardı. İşte bu yüzden, Cezayir Müslüman Âlimler Birliği bu mücadelede şu bilinçli sloganı ortaya atıyordu: "*İslam Dinimiz, Arapça Dilimiz, Cezayir Vatanımız.*[13]" Çünkü onlar Fransa'nın sadece yeni bir medeniyet ve yeni bir tüketim şekli getirmek için hatta sadece maddî çıkarlar elde etmek ve zenginlik kaynaklarını yağmalamak için gelmediğini hissetmişlerdi. Hayır!

[13] Bu slogan için bkz. Ammar Ozgan, Efdalu'l-Cihad.

Fransa, insanımızı başkalaştırmaya, tarihimizi değiştirmeye, bütün insanî değerlerimizi yok etmeye gelmişti. Onlar bunu hissediyorlardı. Fransız sömürgeciliğinin diliniz Fransızca olsun, milletiniz Fransız olsun demesi, dininiz Hıristiyanlık olsun diye uğraşması da zaten bu yüzdendi. Onlar, sömürgecilerin bu sloganlarına karşılık kendi sloganlarını atmaları gerektiğini hissediyorlardı.

Aydın olmanın, sömürgeciliğe karşı ilerici bir siyasî ve toplumsal bilince sahip olmanın anlamı budur; Batıdan entelektüellik adıyla ithal edilen şeyleri papağan gibi söyleyip tercüme etmek değil. Günümüz, sömürülen dünyada, özellikle de Afrika'da, II. Dünya Savaşı'ndan sonra genç aydınların bu hakikatin farkına vardıkları ve sömürgeciliğin kültürel saldırı ve yağma tehlikesini idrak ettikleri gündür artık. Bu husus, Afrikalı zenci liderlerin ve Latin Amerikalı ilerici aydınların takip ettikleri bir ilkedir.

Nyrere, Doğu Afrikalı bir sosyolog, düşünür ve liderdir. Kendisinin ve toplumundaki bütün aydınların ve okumuşların dili İngilizcedir. Cambridge'de eğitim görmüş veya Londra'da bir şeyler öğrenmişlerdir. Oysa halklarının ve okuma yazma bilmeyen kitlelerinin dili Svahilicedir. Bu yüzden bugün, kendi üniversitelerinde, okullarında, resmî dairelerinde, araştırma kurumlarında, ilmî ve siyasî ortamlarda İngilizcenin yerinin yarı vahşi yerel ve yetersiz bir dil olan Svahilice ile değiştirilmesi gerektiğini ilan etmektedir.

Bu düşünce tarzı, dünyanın kendisini devrimci bir kişi olarak tanıdığı son derece ilerici bir aydına aittir. Yeryüzünde zulme uğramış milletlere mensup olan ve 20. yüzyılın devrimci liderleri olarak tanınan bu kişilerin hepsi şu ilkeyi kendilerine şiar edinmişlerdir: "Batının kültürel değerlerini ve kalıplarını reddetmek ve kendi köklerine ve kültürel değerlerine geri dönmek."

Ne var ki biz, son yüz yılda kendi bilginlerimizden ve aydın ulemamızdan, Müslüman toplumlarda Batı'ya, Batı'nın oyunlarına ve adamlarına karşı direniş gösteren ilerici ve bilinçlendiri-

ci hareketleri hiç değilse incelemelerini ve amacı sömürgeciler adına çeşitli toplumlarda pazar bulmak ve tüketici yaratmak olan, sömürgecilerin yönlendirmesi ve kendilerini yanlış yere ilerici ve aydın diye adlandıran yerel işbirlikçi modernistler eliyle yürütülen modernizm oyununa karşı hangi hareketin direndiğini görmelerini beklerdik.

Batı sömürgeciliğinin kültürel, siyasî ve ekonomik saldırılarına karşı tepki gösteren, ayağa kalkan ve direnen bütün hareketlerin başında, ilerici, cesur ve bilinçli İslam âlimlerinin çehrelerini görürsünüz. Hiç kuşkusuz ve istisnasız olarak ben bunu bir Müslüman ve bir din tebliğcisi olarak söylemiyorum. Bu, tarihî ve sosyolojik bir gerçektir.

Benim, İslam dini ve Müslüman âlimler hakkında, yarı aydınların Ortaçağ Avrupa'sında Hıristiyanlık ve Katolik Kilisesine dair tekrar edip durdukları Avrupalılardan ithal edilmiş yargılarla işim yok. Yargıları kendilerine ait olan ve kendi bağımsız düşüncelerinden, doğrudan doğruya yaptıkları araştırmalardan çıkarılmış olan kişiler, din âlimlerinin, dinin, caminin ve piyasanın son yüzyıldaki siyasî hareketler ve devrimlerdeki rolünün ne olduğunu bilirler. Şunu da bilmelidirler ki İslam'da Hıristiyanlıkta olduğu gibi hakkında genel bir yargıya varılabilecek kurumsal ve örgütlü bir ruhban sınıfı yoktur.

İslam'da âlimler, kitleler ve toplum tarafından doğal olarak seçilmiş kişiler olup her biri bağımsız şahsiyetlerdir. Dolayısıyla İslam'da ruhbanlık adı verilen tek bir topluluktan söz etmek ve onun hakkında yargıda bulunmak zor ve cahilcedir. Aralarında bayağı, hatta istibdat yanlısı kişiler var olmuş olsa bile, yine de bunları Ortaçağ Avrupa'sının ruhban sınıfıyla kıyaslamak mantıklı değildir; çünkü bunlar birbiriyle özdeş ve benzer olmayan iki sosyal olgudur.

Demem o ki İslamî hareketlerde, emperyalizme, sömürgeciliğe ve Avrupa'nın kültürel saldırılarına karşı koyan bütün hareketlerin ruhunu ve rehberliğini büyük İslam âlimlerinin ve düşünürlerinin ellerinde tuttukları, hatta zaman zaman aslına uygun olarak yeniden oluşturdukları somut bir gerçektir.

Son yüz yılda modern medeniyetle tanışan, Avrupa'nın ekonomik, siyasî ve askerî meseleleriyle bir şekilde ilgilenen İslam toplumlarının tamamına bir bakınız. Bir yüz yıl içinde, hatta bundan daha fazla bir zaman zarfında ortaya konan, Afrikalı ve Asyalı İslam ülkelerinde emperyalistlerle yapılan, yani dayatılan bu uğursuz kara anlaşmaların hiçbirinin altında bir tek İslam âliminin imzası yoktur.

Üzülerek ve utanarak söylemeliyiz ki bu imzaların hepsi, modern okumuşlara, aydın, çağdaş, tutucu olmayan, açık dünya görüşüne sahip, hümanist, ilerici ve dindar olmayan kimselere aittir. Hatta eğer bu âlimlerden birisi kendisini satmak ve bu sömürge anlaşmalarına imza atmak isterse, önce sarığını ve cüppesini çıkarmış, sakalını kesmiş, kravat takmış, Batı'ya seyahatte bulunmuş, Times Nehri'nde boy abdesti aldırılmış, sonra ülkesine geri dönmüş, güya özgürleşmiş ve eylem aleti olmaya hazır hale gelmiş olarak, modern, ilerici, dindar olmayan Avrupalılaşmış birisi olarak bu imzayı atarmış (Takizade örneğinde olduğu gibi.)[14]

Günümüzün Avrupalılaşmış aydınlarının aksine, herkesten daha çok halk yığınlarıyla ve kendi kuşaklarıyla görüş ve düşünce alışverişi halinde bulunan bu Müslüman liderler ve düşünürler, Avrupa'nın sadece ve sadece altını, gümüşü, petrolü, pamuğu, keteni, yeraltı zenginliklerini ve değerli madenleri yağmalamaya gelmediği, aynı zamanda bütün insanî zenginlik kaynaklarını, kültürel sermayeyi, ahlakî erdemleri, geleneksel kökleri, millî varlığımızı oluşturan din, kişilik ve tarih gibi her neyimiz varsa yağmalamaya ve çamura atmaya geldiği tehlikesini halka bildirdiler ve gösterdiler.

[14] Takizade, Meclis'in 15. dönem açış konuşmasında (7 Behmen 1327) petrol anlaşmasının yenilenmesi (1933) konusunda şöyle demiştir: "*Son çalışma gününde, birdenbire sürenin uzatılması konusunu gündeme getirdiler. Çok ısrar ettiler... Bizse yetkisi olmayan birkaç kişiydik... Ama başka hiçbir çare yoktu... Bu konuda bir kusur veya hata meydana gelmişse, bu kusur, talihsiz bir şekilde bu işte hata yapıp geri dönemeyen failde olmuştur.*" (Bkz. Dr. Musaddık'ın Millî Şura Meclisi 16. Dönem Konuşmaları, 1. Cilt, 2. Defter, s. 98.)

Emperyalizme karşı koyarken, sömürge karşıtı hareketlerin millî liderlerinin yaptığı gibi, sömürgeye karşı mücadelelerini sadece ekonomik ve siyasî boyutla sınırlandırmayan, aksine, fikrî, ideolojik ve manevî bir altyapıya ve dayanağa sahip olanlar da ilk kez bu liderler ve düşünürler olmuşlardı. Onlar sömürgeciliği bütün çehreleriyle tanıdılar, özellikle de en gizli ve en korkunç saldırı ve nüfuz alanında, yani düşünce, maneviyat, ahlak ve bilimle ilgili olan kültürel alanda onunla savaştılar. Batı'ya karşı kültür ve düşünce silahıyla direndiler. İkbal, Batı medeniyetini eleştirirken, kendisini onun siyasî ve ekonomik sultasından kurtarmaya çalışan Asyalı ve Afrikalı ülkelerin sömürge karşıtı nasyonalist bir tipi çizmez. O, insana rehber olma iddiasında birisi olarak Batı'ya, Batı kültür, medeniyet ve düşüncesine, yani insanın düşmanı olanlara saldırır. Bütün medeniyetleri ve kültürleri yok etmek, inkar etmek ve ayaklar altına almak isteyen bir medeniyete; esas itibarıyla insanlığa zıt olan bir hayat ve düşünce tarzına, yani Batı'ya saldırır. Ama kendisini Batı'nın siyasî esaretinden kurtarmaya çalışan bir esir gibi değil.

İslami toplumlarda sömürge karşıtı direnişler ve Batı karşıtı görüşler, uyanık ve bilinçli Müslüman reformcuların ilerici ekollerinde son derece geniş bir yelpazeye sahip olup ilerici ve açık bir dünya görüşüne dayalıdır. Sınırlı bir siyasî ve nasyonalist eğilimden çok, insanî bir ideolojik temele sahiptir.

Günümüzde Ammar Ozgan, Katip Yasin, Aime Cesaire, Ellion Deep, Jullius Nyrere ve Senegor gibi büyük düşünürlerin farkına vardığı ve düşüncelerinin tercüme edilmesinin son iki üç yılda aydınlarımız arasında heyecan yarattığı şeyler, Seyyid Cemal'in zamanından Kevâkibî ve İkbal'e kadar uzanan bir çizgide bilinçli düşünürlerimiz arasında işin esası olarak gündeme getirilmişti. Ama ne yazık ki bunlar bize mensup kimselerdir; oysa biz, bir yanımız mümin ve mukaddesatçı kişiler olduğumuzdan ilmiye havzasının risalelerinin dışına çıkmayız. Tek marifetimiz düşünür şahsiyetlerimizi ayaklar altına almaktır. (Şu son yüzyılda hangi dinî mecliste ve havzada Seyyid Cemaleddin'in adından söz edilmiştir?) Onlar hakkında sessiz kal-

maktan ve düşmanın onları ayakları altında ezmesine göz yummaktan başka ne yaptık? Öteki yarımız ise, dindar olmayan modernistleriz, bugünün tabiriyle aydınlarız; Batılı tercümelerden, Avrupa'dan ithal etilmiş düşüncelerden bir adım ileri gitmeyiz. Bağımsız bir teşhis etme ve algılama gücünden yoksunuz.

Her milletten ve dinden daha çok sömürgeden darbe yiyen İslam ve İslam kültürü, sömürülmüş toplumlarda her ekolden ve inanıştan daha çok sömürgeye karşı savaşmıştır. Bir örnek vereyim:

Vereceğim bu örnek, dinin gücünün, yeryüzünün bu noktasında bir örnek olarak, bir milletin tüm boyutlarıyla sömürüden kurtuluşunda ne denli etkili olduğunu göstermektedir. El-Cezayir işbaşına gelip 1961'de Fransızları ülkeden sürdüğünde, Fransız sömürgeciliğinin ardından ilk kez kurulan hükümeti ve parlamentoyu çoğunlukla dindar olmayanlar ele geçirdiler.

Ben, Cezayir bağımsızlık savaşının zirvede olduğu 1958'den itibaren Fransa'daydım. F.L.N. mücahitleriyle doğrudan tanışıyor ve görüşüyordum. Sorunları yakından biliyordum. Cephe içindeki bütün olayları, gelişmeleri, bilinçli düşünür şahsiyetleri, çeşitli siyasî ve ideolojik kanatları, hatta Cezayir toplumunun iç yapısını biliyordum. Milliyetçiler iş başına gelip yedi yıl aralıksız süren savaşın ardından başarıya ulaştıklarında, kurtuluş cephesinin dindar unsurlarının büyük bir rahatsızlık içinde, iş başına gelenlerin ve meclisi oluşturanların çoğunluğunun dindar olmayanlardan hatta din karşıtı olanlardan olduğunu söylediklerini gördüm. Çoğunluk din karşıtı solculardandı (Sol, İran'daki anlamda değil). 1961 yılında birinci mecliste çoğunluğu sağlayan bu din karşıtları, ilk icraat olarak devletlerine yeni bir resmî isim belirlemek istediler.

Dünya genelinde bütün aydınlar ve ilerici kesimler arasında kabul gören ortak ve belirgin ilkelerden birisi şudur: Demokrasi, liberalizm ve inanç özgürlüğü, ilerici ve millî bir demokratik devletin laik olmasını gerektirir. Eğer bir devlet kendisini, belli bir dine bağımlı kılarsa irticaî bir iş yapmış olur. Çünkü dinî bir

yönetim rejimi günümüz dünyasının ilerici düşüncesi tarafından mahkum edilmektedir. Devlet, milletin bütün kesimlerine ve gruplarına ait olmalıdır. Bir devletin ben falan dine bağlıyım demesi gericiliktir ve antidemokratiktir.

Ama bu din karşıtı sosyalist milletvekilleri, şaşırtıcı bir şekilde, bütün dünyadaki modernist ilerici genel görüş, tutum ve ilkelerin aksine, siyasî rejimleri için *İslamî Sosyalist Halk Cumhuriyeti* adını seçtiler?!

Bundan daha da önemlisi, Cezayir Kurtuluş Cephesi'nin en radikal ve sosyalist fraksiyonu, Fransız sömürgeciliğine fikrî mücadelede olduğu kadar silahlı mücadelede de en büyük paya sahip olan öğrenci fraksiyonuydu. Bunlar Cezayir solunun en radikal sosyalistleriydiler. Ama kafelerde biranın verdiği güçle radikallik yapan, zamana ve dünyaya söven solcu aydınlardan değil. Hayır, onların mekanları dağlık siperlerdi; 1954 yılınca Cephe'nin çağrısıyla Paris, Brüksel, Londra ve Mısır'da okudukları üniversitelerin sınıflarını terk ederek dağlara çıkan, ellerine gerçek silahlar alan ve fiilen savaşan öğrencilerdi.

Bunlar sosyalizmi dağınık, başı sonu olmayan, yanlış tercümelerden öğrenmemişlerdi. Bunlar Fransız kültürünün, toplumunun, partilerinin, ilerici ve solcu sendikalarının içinde gerçek sosyalist kültürü ve ekolüyle tanışmış ve yetişmişlerdi. Bunların kendilerine verdiği isim U.N.E.M.A[15] (Cezayirli Müslüman Öğrenciler Birliği) idi.

Bundan daha önemlisi, radikal ve devrimci direnişçilerden, çoğunluğu din karşıtı sosyalistlerden oluşan Cezayir Millî Meclisi'nin daha ilk günlerinde onayladığı şu yasaydı:

"Cezayir toplumu Müslüman bir toplum olduğu ve İslam'da alkollü içecekler haram edildiği için, Cezayir'in tamamında alkollü içecek tüketilmesi yasaklanmıştır." (Daha sonraları bazı oteller ve Avrupalıların belli noktalardaki barları özel koşullar altında Cezayir'de oturan yabancılar için istisna tutulmuştur).

[15] Union Nationale des Etudiants Musulmans Algériens.

Bu bildirinin anlamını sadece o ülkenin o günlerdeki durumunu bilen birisi kavrayabilir.

Avrupa sömürgeciliğinin yaptığı işlerden birisi de sömürülen ülkenin tarımını "tek tip ekim" (monoculture) haline getirmektir. Sömürgecilik, hem pamuğu, hem kimyonu, hem tütünü, hem buğday ve arpası hem de meyvesi olan, toplumun ihtiyacının hepsini veya çoğunluğunu ziraî alanlardan elde ettiği bir ülkede, bütün ekim alanlarını o ülkede yetişen en iyi mahsul hangisiyse onunla sınırlandırır. Çünkü sömürgeciler için, Afrika, Asya, Latin Amerika'daki ülkeler bağımsız ülkeler değildir; aksine bunların her biri sömürgeci ülkeye veya bir metropole ait birer tarladan ibarettir. Bundan dolayı bir ülkede örneğin iyi kimyon veya pamuk yetiştiğini görünce, mevcut ekinlerin ve bağların tamamını yok ederek bütün tarımsal alanlara pamuk ve kimyon ektirir. Mesela Küba'nın tamamı şeker kamışı tarlası; Mısır'ın tamamı pamuk tarlası, Vietnam ise bir kauçuk tarlasıdır.

Sömürgeciliğin uygulama özelliklerinden birisi olan bir ülke tarımının tek tip ekime dönüştürülmesinin anlamı şudur: Bu iş, sömürgeci rejimin ne kadar yararınaysa, o ülkenin halkı için o kadar zararlıdır. Beraberinde pek çok sosyo ekonomik ve siyasî sorunlar ve felaketler getirir.

Cezayir'deki bütün tarım alanları, güneş aldığı ve üzümünden güzel ve iyi şarap olduğu için üzüm bağlarına dönüştürülmüştü. İşte bu Cezayir, tek ve temel üretimi Fransızlar için şarap üretmek olan bir tarla haline gelmişti.

Şarap içmeyen, onu necis ve haram sayan Müslüman Cezayirlinin tek mahsulü ve geçim kaynağı şarap olmuştur. Şimdi Fransızları bertaraf ettiler, Dögol'ün koca boynuzunu kırdılar; kapitalizmin eliyle kurulan ve bu adı güzel generalin ilk işbirlikçilerinden olan gizli ordunun canilerini yok ettiler ve kendi kaderlerini kendi ellerine aldılar. Ama şaraptan başka bir şeyleri yok. Üstelik Fransa satın almazsa onu da çöle dökmek zorundalar. Çünkü içeride, Avrupa asıllı Cezayirli küçük bir azınlık dışında tüketimi yok.

Devletin, bu uçsuz bucaksız üzüm bağlarını kaldırıp oraları çeşitli tarım alanlarına dönüştürebilmek için milyonlarca Frank sermaye koyması gerekiyordu. Ama şimdilerde Cezayir'in iç tüketim bakımından elde edebileceği tek gelir sadece şarap tüketimiydi. Oysa daha ilk adımda bu tüketimi resmen yasaklıyorlardı. Kimler mi? Kendileri asla mukaddesatçılıkla suçlanamayacak kimseler. Kimler mi? Bizim çok iddialı, bilgisiz, taklitçi yarı aydınlarımız, kelimenin Farsça anlamıyla solcularımıza taş çıkartacak adamlar.

Ama neden? Dindar olmayan bu sömürge karşıtı demokrat millî mücahitler, mukaddesatçı, gelenekçi ve gerici olmayan bu halkçı aydınlar neden alkollü içecekleri, üstelik ekonomik bakımdan tam bir darbe demek olan koşullar altında yasaklıyorlar; neden rejimlerine İslam adını verip İslamî kültüre dayanıyorlar. Neden? Gelenekçi ve gerici olmadıkları için; aydın ve demokrat oldukları, özellikle de halkçı ve milliyetçi oldukları için.

Onlar için bu kelimelerin bir anlamı var. Oysa bizim için sadece bir modadan, aydınca görünmekten ibaret içeriksiz sözler bunlar.

Bizim toplumumuzda birileri, oradan buradan Avrupa'da aydınların dindar olmadıklarını duyunca, kendilerinin de din karşıtı olmaları gerektiğini, dine, her ne şekilde ve her ne zaman olursa olsun muhalefet eden herkesin Avrupalı bir aydın olduğunu zannederler! Çok defa başıma gelmiştir, ne zaman aydın olmanın temel ilkeleri konusunda bir teori öne sürecek olsam, okumadan, anlamadan, işitmeden karşı çıkmışlardır. Sırf orada İslam'ın adını andığım için veya benim dine eğilimim olduğunu işittikleri için kitaplarımın çoğunu arka kapağına bakarak reddetmişlerdir!

Tıpkı benim sözlerimin hepsini elbisem ve dış görünüşüm yüzünden mahkum eden bağnaz mukaddesatçılarımızın yaptığı gibi. Yüzlerinde birkaç tel sakal var diye kendilerinde benim aleyhime fetva vermeye mezun sayarlar. Sözlerimi anlamadan, oradaki cümleleri okuyacak güce bile sahip olmadıkları halde reddederler.

İşte biz, bu yüzden bunların aynı kumaşın başıyla ucu olduğunu, unvanlara aldanmamak gerektiğini söyleyip duruyoruz. Bunlardan daha da ilginç olanı, benim delillerimi reddedemeyip kabul etmek zorunda kalan bir aydının şu sözleriydi: *"Eğer kendi kültürümüze, İslam'ın ilerici düşüncesinin temellerine dönersek toplumumuz bağımsız bir şahsiyet kazanacak ve dönüşecektir diyorsun, doğru. Mevcut İslam, hurafelerle karıştırılarak başkalaştırılmış bir İslam'dır diyorsun, o da doğru. Gerçek İslam, hayatın içinde olan, sosyal, bilinç kazandıran ilerici bir dindir; eğer içimizdeki İslam ruhu ve kültürü ihya edilirse, saldırılara karşı koyabilir, insanî ve manevî bağımsızlığa ulaşabiliriz, dinî inanca sahip kitleyi bu güçle birlikte harekete geçirip uyandırabiliriz diyorsun, amenna. Kabul ediyoruz, İslam gerçektir, üstelik gerekli, yararlı ve ihtiyaç duyduğumuz bir hakikattir. İyi ama ne zamana kadar bu sapkın düşünceleri ve hurafelerle karışmış mevcut İslam'ı bir yana itip gerçek İslam'ı ihya edeceğiz? Bu çok zor bir iş. Dini boş verelim gitsin demek, dini tümüyle bir kenara atmak daha iyi değil mi? Böylece dini bir kenara attıktan sonra halka dobra dobra: İşte yol, işte çukur deriz!"*

Ona şöyle dedim: Bu işin zor olması, onu boş vermemizi gerektirmez. Eğer İslam doğrudur, bir hakikattir, ilerici, değerli ve gerçek bir düşüncedir diyorsan, zaten kendiliğinden ona inanırız. Zorluğunun canı cehenneme! İlmî mi değil mi? Ona bak.

Ben *"Efendim, ben bir dine inanıyorum, bu din doğru bir yoldur, ilmî bir gerçekliktir, ama onu reddediyorum, kabul etmiyorum, çünkü o dini canlandırmak ve uygulamak şimdiki toplumda ve mevcut şartlar altında zordur; bu çok zaman alır, ister istemez onu kökünden reddediyorum. Öyleyse daha kolay, çabucak var olabilecek ve yaygınlaştırılabilecek bir başka düşünce ve inanç sisteminin peşine düşelim."* diyemem.

Bana diyor ki: *"Dinsizlik yüzyılı olan 20. yüzyılda, din yoluyla halka ve millete hizmet etmek, toplumu ıslah etmek, toplumsal durumda bir değişiklik yapıp düşünceleri uyandırmak mümkün mü?"*

Hayret! Ne biçim bir yanlış! 20. yüzyıldan bana ne? Bizim aydınlarımız takvim zamanıyla sosyolojik zamanı aynı şey zannediyorlar! Takvime göre şu anda nefes alan insanların hepsi çağdaştır; 20. yüzyılda hayattadır, ne var ki hepsi 20. yüzyılda yaşamamaktadır?

Gerçek aydınlarımızın –başkalarının tavırlarını taklit eden tercüme aydınların değil– yapması gereken ilk iş, kendi toplumlarının sosyolojik zamanını belirlemektir. Yani toplumlarının, tarihin hangi aşamasında, hangi yüzyılda yaşadığını anlamaktır. Şu 20. yüzyılda, henüz tarihe girmemiş nice toplumlar vardır, tarih öncesi dönemde yaşamaktadırlar.

Örneğin içinde hâlâ feodalizmin var olduğu, henüz genel okuma yazma sorunu olan, yazısı olmayan, anayasası bulunmayan, gelişmiş sosyal demokratik kurumları bulunmaya ama 20. yüzyılda yaşayan bir toplumda, bürokrasi, demokrasi, sanayileşme, kapitalizm, proletarya sınıfı, liberalizm, burjuva, hümanizm, enternasyonalizm, absürt felsefesi, felsefî isyan, küresel sınıf ve benzer, 20. yüzyıl toplumlarına özgü meselelerden söz etmek son derece aptalcadır.

İranlı aydın bilir ki 20. yüzyıl Avrupa toplumu bir yüzyıl öncesinde, yani 19. yüzyılda Hegel'e, Nietzsche'ye, sosyalist hareket, Prodhoun'a, Saint Simon'a, Marks'a ve Engels'e sahipti. 18. yüzyılın da büyük Fransız devrimi, İngiliz sanayi devrimi, Luther'i, Rousseau'su ve Ansiklopedisi vardı. 17. yüzyılda aydınlanma hareketi, 16. ve 15. yüzyıllarda büyük Rönesans hareketi, Galile ve Kopernik'in ilmî devrimi vardı. Gerilere gittikçe karanlık, taassup, donukluk, ruhbanların istibdadı; aklın, bilimin ve özgürlüğün kaçak olduğu zamanlar, inanç imparatorluğunun hâkimiyeti, düşüncelerin sorgulandığı mahkemeler, Batı'ya özgü bayağı feodalizm sistemi, gelişmiş bir prenslikler düzeni, soydan miras alınan zirvede bir aristokrasi, yaygın ve hâkim şövalye oyunları vardı.

Peki ya onun (İranlının), bundan yüz yıl önceki toplumu nasıldı? Avrupa'da Hegel, Nietzsche, Proudhon ve Marx zamanında mülkiyet hırsızlıktır düşüncesi, kapitalizm, tarih felsefesi, sos-

yalizm, devrimci ideolojiler ve işçi hareketleri varken, onun Şeyhiye hareketi, Mirza Ali Muhammed Bab'ı, Mirza Hüseyin Ali Baha'sı, Babiye kıyamı, Beyan ve Akdes kitapları vardı. Kelamla ve fırkalarla ilgili tartışmalar ve çatışmalar; dinî bidatler, sahte bab'ın ve imam-ı zaman'ın zuhur müjdesi, peygambercilik oyunları, imam'ın cinsiyeti, dördüncü rükün ve benzeri konularda araştırmalar vardı.

Bizde, 17. yüzyıldaki dinî ve millî Safevî hareketine, bu yüzyıldaki büyük felsefî harekete, yüzyıl yüzyıl geri gittikçe aydınlığa, insanî kültüre ve değerlere ulaşırken, onların karanlık ve ölü ortaçağları ile eşzamanlı olarak, dinamik ve çeşitli olan evrensel kültür ve medeniyetimizin parlak çağına, özgür düşünceye, ilmî gelişmeye ve rasyonel açılıma ulaşıyoruz. (Hicri III-VII. yüzyıllar). Bu topluma ait bir birey olarak benim toplumumun tarihi, Avrupa toplumunun tarihiyle ters orantılı bir çizgiye sahiptir. O, Ortaçağ'dan uygarlığın, kültürün, aklın ve bilimin altın çağına ulaşmış, bizse altın çağımızdan Ortaçağ'ın karanlık, ölümcül ve boğucu çukurlarına.

20. yüzyıl toplumu mu!.. Benim işim kendi toplumumla. Bir aydın olarak ben şunu unutmamalıyım ki 19. yüzyıl Almanya'sında değilim, 20. yüzyıl Fransa'sında değilim, 16. ve 15. yüzyılın İtalya'sında da değilim. Ben Meşhed'de, Tahran'da, İsfahan'da, Tebriz'de, Kum'da, Huzistan'da yaşıyorum; gerçek bu!

Gerçekçi olmak budur. Gerçekçi olmak, toplumsal yargıları dünya aydınlarının eserleri üzerinden değil, halk kitlelerinin içinden çekip çıkarmaktır; kitap metinlerini değil, halkın içini okumaktır. Çağın dindar olmamasından bana ne! Ben dindar olsam da olmasam da (bireysel bir felsefî bakış olarak), eğer aydınsam, bu somut toplumsal ve sosyolojik gerçeği itiraf etmek zorundayım.

Bizim aydınlarımızın çoğu, şahsî inançlarıyla toplumsal olguları birbirine karıştırmaktadır. Kendileri dine karşı olduklarından toplumsal ve siyasî çalışmalarında da toplumu din karşıtı olarak telakki etmektedirler. Gerçekçi aydın, idealistlerden farklıdır;

yani kendi içsel inancını ve zihinsel eğilimini toplumun somut gerçekliğiyle değiştirmeyen kimsedir.

Ben milletimin toplumsal ruhunun dindar olduğunu görüyorum. Sömürgeciliğin ve onun elebaşlarının bazen ona dayandıklarını bazen de ona karşı şiddetle savaştıklarını görüyorum.

İngiliz sömürgeliğinin kurucusu, Kur'an'ı yere vurmuş ve *"Bu kitap var oldukça, bizim Müslümanların içine nüfuz etmemiz imkânsızdır."* diye bağırmıştır. Ben, ilerici aydının, kendi toplumunun ve milletinin kültürüne, ruhuna ve şahsiyetine dayanması; hareketini bu üsten başlatması gerektiğini biliyorum. Millî kültürümüzün İslamî bir kültür olduğunu biliyorum. İslam'ın (dinen ona inansam da inanmasam da) toplumsal, siyasî ve sınıf karşıtı unsurlarla dolu olduğunu, bu dünyaya ait bir görüşe, mücadele ve kahramanlık kültürüne sahip olduğunu biliyorum.

Bundan dolayı benim toplumumda İslam, hem kitlelerin inancıdır hem de güçlü bir toplumsal kudrettir. Hem tarihtir, hem millî kültürdür. Hem kendi zatında yapıcı, bilinçlendirici, adaletçi ve istibdat karşıtıdır, hem de müntesiplerinin insanî, toplumsal ve maddî şerefine inanmaktadır. Bu gerçekleri anlamamak hiçbir şeyi anlamamak demektir! Bir aydın olarak ben, bu ağzına kadar dolu muazzam kültür kaynağını ortaya çıkarabilir, İslam'a iman eden bir halka İslamî bir bilgi ve bilinç verebilir, gözlerini de yürekleri gibi bu kahramanlıklarla dolu tarihe, hayat bilincine ve hareketine sahip bu ekole doğru açabilirsem, bilinçli bir aydın olarak görevimi yerine getirmiş olurum. Aydının, bir toplumun sahip olduğu manevî ve millî kültür ve kimlik temelinde, ona millî veya sınıfsal bilinç vermekten başka görevi yoktur. Siyasî önderlik, toplumun kendi işidir.

Bakınız bizim aydınlarımızın beyinlerini nasıl kurmuşlar? Ben, tarihte ve dinde sınıf karşıtı mücadeleyi en ileri şekilde, bugünün gerçek ve ilmî devrimci anlamında istibdada ve kapitalizme karşı başlatan Ebuzer'den söz ettiğimde; özgürlüğün, beşerî kahramanlığın, adaletçiliğin, kuvvete, hileye ve dinin kötüye kullanılmasına karşı devrimci mücadelenin simgesi olan, özgürlüğün, yiğitliğin, serdengeçtiliğin, düşünce ve duygunun gerçek

kaynağı olan Ali'den söz ettiğimde, bizim yarı aydınımız kafasını sallayıp; (Hz. İsa'nın merkebinin idrarının temizliğinden söz eden papaza karşı Voltaire'nin söylediklerini taklit ederek) *"Evet! Dinî ve eskimiş şeyler söylüyor"* diyor. Ama kendisi okçu Areş'ten söz ederken onun, İran topraklarını genişletmek için sınır belirlemek üzere yay çekip ok attığında okunu gözlerden kaybolacak kadar güçlü attığını söylüyor. Rüstem-i Destan'dan, Simorg'dan ve Tehmine'den, Eşkebûs'dan, Keykâvus'tan, Beyaz Dev'den, Rüstem'in Hefthan'ından söz ederken ilerici bir iş yapmış oluyor! Bir kahramanlık ruhu yaratmış oluyor, bir millet, ümmet ve kavim uyanışı ve bilinci meydana getirmiş oluyor!!!

Ben burada dinin felsefî olarak haklılığından ve doğruluğundan söz etmiyorum. Bu toplumsal bakış açısıyla, acaba günümüzdeki halk kitlesi, Ebuzer'in mücadelesiyle mi imana ulaşır, Ali'nin mertliği ve adaletiyle mi kendisine gelir ve bilinçlenir yoksa Zal'ın veya Zerir'inki ile mi? Zeynep mi onlara özgürlük, cesaret ve zulme karşı direnme dersi verebilir yoksa Gordâferid mi?[16]

Ben mitolojinin değerini inkâr etmiyorum, ama diyorum ki siz aydınlar, geçmişte kalmış, mevhum ve çoğu unutulmuş mitlerin ve efsanelerin, millî uyanış, toplumsal bilinçlenme ve kültürel dirilişte payı olduğuna inandığınız halde, nasıl oluyor da halkın inandığı, insanların varlığını alevlendiren, ruhlarına heyecan katan bu yakın zamana ait açık seçik tarihî gerçekleri inkar ediyor ve onları fırlatıp atmaya çalışıyorsunuz?

Bu (İslam) kültürü, zillete düşüren, sorumluluğu yok eden bir kültür değildir; aksine güç kazandıran, yapıcı bir kültürdür. Kılıç dini olmakla suçlanan bir dinin sömürge karşıtı toplumsal mücadeledeki rolü ile tam bir barış, züht ve inzivaya dayalı Haçlı dininin rolünü bir tutmak, aradaki hak ve batıl meselesini felsefî olarak ortaya koymamak son derece aptalca ve cahilcedir.

[16] Bu paragrafta adı geçen kişiler millî İran destanı Şehname'de adları geçen efsanevî şahsiyetlerdir. (Çev.)

Ama toplumun yazgısına inanıyorsak, bu toplumun uyanışının yegane yolu, bu dindar ümmetin yarı cansız bedenine bir hayat ve hareket ruhu üflemenin tek yolu, İslam ve din adına bu halkı taşlaştıran etkenleri, hareketli ve değişken etkenlere dönüştürmenin biricik yolu, sömürgecilerin girdiği yoldan oraya girmektir; istibdadın ve irticanın denediği ve her ikisinin de başarılı olduğu tarz üzere hareket etmektir. Peki bunlar ne yaptılar?

Hazret-i Emir'in deyimiyle, dine kürkü ters giydirdiler.[17] İslam'daki kararlı cihat ilkesini, Budistlerin ve Hıristiyanların tarzına uygun olarak nefis mücadelesine dönüştürdüler. Hatta İmam Hüseyin'in coşkun devrimci sıcak kanını, uyuşturucu bir afyona çevirdiler.

Eğer aydınlar, sömürge, istibdat ve irtica, dini halka karşı kullandığı bir silah haline getirdi, diye doğru söylüyorlarsa, gelin siz o silahı halkın yararına elinden bıraktırın.

Düşmanı nasıl silahsız hale getiriyorlar?

Silahı terk ederek, silahın değerini, varlığını ve halkın silahın yararsızlığına inancını yok ederek mi? Yoksa silahı düşmanın elinden alıp dostun eline vererek mi?

Müslüman toplumlarda aydınların dine karşı mücadelesi halka karşı işlenen cinayetlere, gericiliğe ve halkı aldatan düşman unsurlara edilen en büyük hizmet olmuştur. Çünkü dindar halk kitleleri bunların muhalefetiyle dinden elini çekmez; ama kendilerini dinin koruyucusu olarak gören ve durumlarını dine uygun olarak tanıtan kimselerin ayaklarının altı daha da sağlamlaşır; aydınlanma, adalet ve özgürlük talebi hareketine karşı saldırıda ellerini daha da güçlendirir!

Bizim toplumumuzun aydını şu iki ilkeyi çok iyi bilmelidir: Birincisi toplumumuz İslamî'dir; ikincisi İslam toplumsal ve dinamik bir hamasettir. Bir düşünür, halk kitlelerimizin toplumsal ve kültürel uyanış, bilinçlenme ve gelişimi için oluşturacağı hareketi bu temel üstüne kurarsa başarısı hızlı ve kesin olacaktır.

[17] Nehcü'l-Belâğa, 107. Hutbenin son kısmı.

Seyyid Cemal'e bir bakın. Adı sanı bilinmeyen köy kökenli bir Seyyid; Hemedan'ın Esedâbâd'ından geliyor. Hiçbir sınıfa, aileye, hizbe, gruba, kliğe bağlı olmadan... Bir avare, tıpkı bir futbol topu gibi o ülkeden bu ülkeye fırlatılıyor. Üstelik Batı sömürgeciliğinin dünya saltanatının doruğunda olduğu, Doğu'nun derin tavşan uykularına daldığı bir çağda. Hem de her İslam ülkesinin başında Nâsıruddin Şah gibi göstermelik kuklaların yönetimde olduğu İslamî toplumlarda ortaya çıkıyor. İsrafil'in suru gibi tek başına var gücüyle feryat ediyor, Müslüman milletler üzerlerindeki kefenleri parçalıyorlar, sessizlik ve hareketsizlik mezarlığından ayağa kalkıyorlar.

Bunca kudret ve nüfuz nasıl doğdu? Bu bir kişinin feryadının tek başına gönüllerin derinliklerine ve ülkelerin en uzak yerlerine yol bulmasına hangi etken neden oldu? Bu, Müslüman milletlerin bu sesin tanıdık bir kişinin davet sesi olduğunu hissetmelerinden başka neydi? Müslümanların, bu sesin kendilerinin övünç, hayat ve kahramanlıkla dolu kültürel ve tarihî ruhlarının derinliklerinden geldiğini hissetmelerinden başka neydi?

Bu yabancı bir ses değildir. Yabancı düşünce akımlarının son tercümesi de değildir. Bu ses, Hira'da, Mekke'de, Medine'de, Uhud'da, Kâdisiye'de, Beytü'l-Makdis'te, Tarık Boğazı'nda, haçlı savaşları sırasında yankılanan feryadın yansımalarından birisiydi. Cihada, izzete ve iktidara çağıran, İslam'ın kahramanlıklarla dolu kulağında yankılanan hayat verici sesin ta kendisiydi.

Bu sesin Müslümanların ruhuyla, duygu ve düşüncelerinin ses telleriyle yakından tanışıklığı var; güven veren, hatıraları canlandıran bir ses bu. Bu yüzden herkes onu ruhunun derinliklerinde duyuyor. Kendi kültürüne, tarihine, diline ve milletine tanıdık olan bir aydının dili böyledir işte.

Zamana ve kadere hükmeden güçlere rağmen aydına güç, imkân ve başarı veren bu tanışıklıktır. Bu muazzam dinî güç, eğer aydınımız İslam kültürünün içe dönük, bireyci, maddî hayattan ve toplumdan kopuk bir ruhban kültürü olmadığını bilir ve anlarsa, İslam toplumunda kolayca bilinçlendirici bir kuvvete dönüşebilir. İslam kültürü, bir cihat kültürüdür, siyasî bir kültür-

dür, sosyal bir kültürdür, temeli kitlesel sorumluluk, izzet, kudret, yönetim ve rehberlik üzerine kuruludur. Bu kültür, dünyaya yöneliktir. Ahiret bütün dinlerin idealidir, ancak İslam'da ahiret, bu dünya hayatının bir yansımasıdır; dünya her yerde ahiretten öncedir; ahiret, dünyanın mantıklı bir sonucundan ve sebep sonuç ilişkisinden başka bir şey değildir.

Ekonomi temel bir ilkedir. *"Ahiret dünya hayatı olan topluma aittir."* (Peygamber) *"Ekmeği olmayan aç kimse, yalın kılıç herkese saldırmalıdır; çünkü herkes onun açlığından sorumludur."* (Ebuzer)

İslam'ın aristokrasi karşıtı bir yönü vardır. Halkın (sıradan insanların) dinidir. Egemen sınıflara karşı barışa yanaşmayan bir mücadelesi vardır. Ensesi kalınlarla (mele), şişman göbeklilerle (mütref), hatta bütün geçmiş toplumlarda ve dinlerde egemen sınıflardan birisi olan ruhban sınıflarıyla mücadele eder. İslam'ın nihaî hedefi evrensel adaleti ve eşitliği sağlamaktır (57/Hadid Suresi 25). İslam'ın tarih felsefesi, dünyadaki mahkum kitlelerin, esir ve zayıf halkların mutlak galibiyeti ve yeryüzüne hakim olmaları üzerine kuruludur: "Biz, yeryüzünde ezilenlere nimet verip onları mirasçılar ve önderler kılmak istiyoruz" (28/Kasas Suresi 5).

Savaş alanlarında veya zindan köşelerinde can veren rehberler ve şahsiyetlerin diniyle, kutsal adamları manastırlarda ve dağ yarıklarında çürüyüp gidenlerin dini arasında çok fark vardır.

Yazık ki bu sözleri ne aydınlarımızın çoğu anlarlar ne de dindarlarımızın çoğu. Bunların her ikisi de İslam hakkında birbirine benzer bir bilgiye sahiptir.

Peygamber (as) *"Maddî hayatı olmayanın, uhrevî hayatı da olmaz."* buyurmaktadır: *"Dünyası olmayanın ukbası da olmaz." "Yoksulluk ile küfür duvar duvara komşudur."* demektedir: "Yoksulluk neredeyse küfür olacaktı."

Ebuzer de: *"Yoksulluk bir kapıdan girdi mi din öbür kapıdan çıkar gider."* demektedir. Bu din *"Mideni yemekten boşalt."* diyen Sadi'nin sufiyane dininden başka bir dindir. Orada ne göre-

ceğin belli! Hiçbir şey! Boş bağırsakların gurultusu, mideden gelen yel sesi.

Muhammed İkbal'in yaptığı şeyin azameti, bu meseleler, bu İslamî, sosyal, siyasî ve kültürel görüşler esas alındığında ortaya çıkmaktadır. O, Batı'yı yakından tanımış, Batı kültürü, medeniyeti, toplumu ve tarihiyle derinlemesine, doğrudan ve çok yönlü olarak tanışarak Batılılaşma esaretinden kurtulmuştur.

Batılılaşmayla mücadele etmenin yollarından birisi de Batı'yı gerçekten tanımaktır. Kendilerini Batılı gibi göstermeye çalışanlar, Avrupa medeniyetinin hayranı ve delisi olanlar, onu yakından, doğru dürüst, âlimane bir tavırla tanımazlar. Nitekim Batı'ya, Batı medeniyet ve kültürüne bir bütün olarak, Batılıların tabiriyle sistematik olarak muhalif olan yobaz ve eskiye bağlı mürteciler de bunlar gibidir.

İkbal, Batı'da kendisini günümüz dünyasının rasyonel düşüncesinin en yüksek tepesine çıkardı. Modern Avrupa'nın bilim ve tekniğinin değerini kavradı. İran'la ve İran kültürüyle tanıştı. Müslüman İran kültürünün ve görüşünün ruhundaki güzelliği, maneviyatı, inceliği ve derinliği, özellikle de edebî alandaki tecellilerini aldı.

Bundan başka İkbal'in düşüncesindeki fıtrat, ırkî ve kültürel özelliği tarih boyunca, duygu inceliği, hayal derinliği, ruh temizliği, gönül maneviyatı, içe doğuş ve ilham olan bir milletin düşüncesine aittir. İkbal Hindistan'da o muazzam manevî sermayesiyle, böylesi büyük bir ruh ve görüşle İslam'a gözlerini açtı. İslam düşünce ekolünün parçalanıp dağılmış unsurlarını bir araya getirerek yeniden inşa etme gücüne ve liyakatine erişti.

Muhammed İkbal çok boyutlu ama tek ruh sahibi bir Müslüman'dır. O, sadece İslam ideolojisinin parçalanmış boyutlarını, dağılmış uzuvlarını, tarih boyunca siyasî oyunlarla, birbiriyle çelişik felsefî ve sosyal eğilimlerle parça parça edilmiş ve her bir parçası belli bir grubun elinde tutulan İslam'ın diri bedenini bir araya getirip yeniden inşa etmekle kalmadı. Onun tek şaheseri *"Dinî Düşüncenin Yeniden Yapılanması"* kitabı da değildi, onun

en muazzam şaheseri kendisini güzel, çok boyutlu ve mükemmel bir şahsiyet olarak yetiştirmiş olmasıydı. Kendi şahsında dört dörtlük bir Müslüman'ı yeniden inşa etmesiydi.

O, kendi kendisini yetiştirmiş büyük ve değerli bir adamdır. Acaba kendisini İslam'ın bir Müslüman için ortaya koyduğu plan üzerinden nasıl inşa edebilmişti?

Devrimci bir yeniden doğuş, sıradan ve geleneksel bir Hintli Müslüman çocuğunu, İngiltere'de yetişmiş ve Londra'da felsefe doktoru olmuş batılı bir genci, Farsça şiir söyleyen, sömürülen bir ülkede sömürüye karşı çıkan genç bir Hintli aydını, dört dörtlük bir Müslüman'a, 20. yüzyılda Ali'ye benzeyen bir adama dönüştürdü.

Ali'ye benzeyen ne demek?

Yani çoğu zaman tek bir kişide bir araya gelmeyen bütün insanî boyutlara sahip bir insan. İkbal'den sömürge karşıtı, ilerici ve özgürlükçü bir Müslüman rehber sıfatıyla söz etmezsek yazık etmiş oluruz.

İkbal, gelişmiş rasyonel ve felsefî görüşüyle, modern Batı felsefesinden ve çağdaş Avrupa'nın ileri rasyonalizminden elde ettiği sermayeyle, Hintli bir düşünür olarak ırkî ve şahsî fıtratında var olan sezgi ve ilham ruhuyla, İran'daki hararetli ve hareketli, İslamî hareketin aşkın ve derin irfanında kazandığı eğitim ve istiğrakla, Mevlâna'ya, *Mesnevî*'ye, *Divan-ı Şems*'e, kültürel ve fikrî yönden zengin olan Arap edebiyatına duyduğu aşk, bağlılık ve marifetle ve nihayet İslamî felsefe akımları, İslam bilim tarihindeki fikrî değişimlerin tarihi hakkında elde ettiği geniş ve toplu bilgiyle, özellikle gençliğinden beri Kur'an ile temasından, derin ve çok yönlü ilişkisinden kaynaklanan tecrübeyle onun dili ve ruhuyla ünsiyet kazanmış, derin bir dünya görüşüne ulaşmış, sağlam, estetik ve aynı zamanda İslamî bir kültüre ve görüşe dayanan, dünyayı, insanı ve hayatı yorumlayan ve "benlik felsefesi" adı verilen felsefî bir altyapıya kavuşmuştu.

İşte İkbal tam da burada, dünyayı, günümüz dünyasının düşüncesini ve çağdaş düşüncenin çıkmazlarını bilen birisi olarak

karşımıza çıkar. Sadece İkbal, üçüncü dünya ülkelerine, geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelere mensup olan, maddî mahrumiyetlerden ve sosyoekonomik perişanlıklardan sıkıntı çeken, evrensel kültür ve düşünceden etkilenen aydınlar olarak fikrî dağınıklıktan, felsefî umutsuzluktan, sarsılan inanç temellerinden, bütün ahlakî ve manevî ölçülerin çöküşünden, insanlığın felsefî ve ilmî düşünce bakımından günümüzde içine girdiği çıkmazdan şiddetle etkilenen bizlere kendi dinî ve İslamî inancı temelinde cevap verebilir.

Müslüman bir düşünür sıfatıyla onun dünyaya ve insana dair felsefî anlayışını ve dünya görüşünü tanımak, İslam düşüncesini eski tasavvufi veçhesiyle veya İbn Sina, İbn Rüşd, Gazali ve Molla Sadra felsefesi şeklindeki eski hikmetin düşünce kalıpları içinde, ya da geleneksel klişeleşmiş çerçeveleri içinde tanıyan bizler için son derece değerli, son derece acil ve hayatidir.

Bunun da ötesinde İkbal, bir İslam bilimcidir. İslam'ı bir din olarak tanıma lüzumu hissetmeksizin bir yana terk eden, anlamadan mahkum edip dışlayan ve bu bakımdan içleri rahat olanlar, aydın olduk diye çokça gururlanıp övünmüş; İslam'ı yaygın geleneksel ve sınırlı kalıplar içinde bilen ve bununla yetinenlerse İslam'ı bilmeye ve tanımaya ihtiyaç duymamışlardır.

O aydınlarla bu müminler için İslam, risalelerde ve mihraplarda anlatılan şeylerden ibarettir. Bu ikisi arasındaki fark sadece, birisinin ona inanıyor diğerininse inkar ediyor olmasındadır. Ancak bir ekolü doğru dürüst tanımadan hakkında yargıda bulunmayan, kendileri düşünen, teşhis eden, inançlarını elbise, dans, ev eşyası ve otomobil gibi Avrupaî beğeni, moda ve yaygınlık esasına göre seçmeyen, modernist ve aydın olma kompleksine sahip olmayan, ne hurafî bir dinin mirasçısı olmak isteyen ne de taklidî bir din karşıtlığıyla ortaya çıkmak istemeyen ve nihayet kendi toplumlarını, kültürlerini ve halklarını tanımak için kendi milletlerine samimi bir yol bulma çabasında olan gerçek ve soylu aydınların, uygar dünya kavimlerinin büyük bir bölümünün tarihini bilmek, insanlık tarihindeki en büyük kültürü ve medeniyeti anlamak, dünyada ortaya çıkan bu

muazzam hareketin gerçek sebep veya sebeplerini kavramak, insan hayatındaki en büyük dinî, fikrî, ahlakî, siyasî ve sosyal hareketlerden birisini tanımak için, İslam'ı tanımaları gerekmektedir.

Muhammed İkbal gibi büyük, tanıdık, yeni düşünce ve sermaye sahibi bir düşünür vesilesiyle ilmî ve dikkatli bir şekilde İslam'ı tanımak, manevî, sosyal, ilmî, tarihî ve siyasî yönleri olan bir zorunluluktur. Bir tür kendini bilme ve tanımadır. Çünkü biz hangi felsefeye sahip olursak olalım, her halükarda bu ekolün ve bu tarihin içinde doğmuş ve gelişmişiz demektir.

İkbal devrimci bir Müslüman düşünür ve reformcudur.

Eğer Luther ve Calvin gibi Batılı reformcuların yaptıkları işin değerini anlar, Hıristiyanlık dinini Katolik taşlaşma, donuklaşma ve çöküş kalıplarından kurtaran Protestanlık hareketindeki dinî reformu inceler ve bu hareketin günümüz Avrupa uygarlığı ve kudretinin uyanışı, harekete geçişi ve gelişimi üzerinde ne denli payı olduğunu bilirsek, şu sonuca varırız ki bizim uykuya dalmış ve taşlaşmış Müslüman toplumumuzun günümüzde her şeyden çok böylesi Müslüman Protestan reformculara, yani İslam'ı yakından bilen, toplumu, zamanın dertlerini ve gereklerini tanıyan ve hangi ilkelere yaslanması gerektiğini, hangi üslere ve sapmalara karşı itiraz etmeleri gerektiğini bilen itirazcılara ihtiyacı vardır.

İkbal gibi hem İslam alimi, hem sosyal bilinç sahibi olan, hem sorumlu ve ilerici bir ruh, hem de sömürge karşıtı olan İslam'ı tanıyan reformcu bir Müslüman'ın yaptığı işin ve oynadığı rolün azameti işte burada ortaya çıkacak ve İslam toplumlarının aydınları, kendi toplumsal görevlerini yerine getirmede İkbal gibi bir düşünce adamına ne denli gerek duyduklarını, onu tanımanın ve düşüncelerini tanıtmanın Müslüman kitlelerin toplumsal bilinci, kültürel devrimi, harekete geçişi ve uyanışı konusunda ne denli etkili olabileceğini, Müslüman aydınlar için ne denli büyük bir örnek teşkil edebileceğini bileceklerdir.

İkbal, antiemperyalist bir liderdir. Bazı tarihî ve sosyal şartlar

içinde, özel bir eğilim, bir şahsiyetin veya bir düşüncenin ve ekolün bütün yönlerini tanıtmaya yeterli olabilir.

Geri kalmış veya sömürülmüş bir toplumda, antiemperyalist olmak sadece siyasî bir eğilimi göstermez, aksine bir bireyin insanî kişiliğinin, bilinç derecesinin, ahlakî sadakatinin, ruhî takvasının, ekol veya inancının gerçekliğinin göstergesidir.

Bir Avrupalı bugün: *"Ben bir filozof, bir edebiyatçı, bir yazar, bir sanatçı, bir mühendis veya bir ekonomistim, ama siyasetçi değilim, siyasî sorunlar üzerinde düşünmüyorum, siyaseti siyasetçilere bıraktım."* diyebilir.

Ama sömürülen bir Afrikalı, Asyalı veya Amerikalı asla böyle bir itirafta bulunamaz. Çünkü siyaset gelişmiş, nispeten sağlıklı ve en azından doğal bir toplumda, sosyal ve fikrî etkinliklerin özel bir alanıdır ve hiçbir zorunluluk herkesin kendini bu alanda sorumlu hissetmesini gerektirmez.

Bir Avrupalı, bir edebiyat yazarı, bir filozof veya ekonomist olabilir ve siyaset işini siyasîlere, yani kendisinin ve toplumunun bu işin sorumlusu olarak seçtikleri kimselere ısmarlayabilir. Oysa sömürülmüş ve geri kalmış bir ülkede siyaset artık sadece bu sanatın erbabının kendisiyle meşgul olabileceği bir farz-ı kifâye değildir.

Burada siyaset sadece hükümet idaresi, memleketi çekip çevirme veya başka ülkelerle ilgili olarak ortaya çıkan özel meseleleri halletmeden ibaret değildir. Artık burada siyaset, insanî, hayatî, mutlak ve acil bir farz-ı ayndır. Boğulan birini kurtarmaya kalkışmak, bir yangını söndürmeye çalışmak, genel bir saldırıya karşı koymak, zincire vurulmuş yaralı ve can çekişen bir milleti kurtarmaya uğraşmaktır. Burada siyaset, itfaiyede çalışmak demektir ve bu iş bilgili ve uzmanlık sahibi belli bir gruba ait özel bir iştir. Geri kalmış ve sömürülmüş ülkelerde siyaset, bir toplumun bütün bedenini sarmış olan ateşi söndürmeye çalışmak demektir. Bu aşamada, ben itfaiye memuru muyum değil miyim, filozofum, ressamım, papazım, ahlak öğretmeniyim, şâirim, tarih yazarıyım, bina mühendisiyim gibi sözler ve tartışmalar anlamsızdır.

Geri kalmışlık, genel yoksulluk, toplumsal ayrımcılık, yabancı sömürgeciler, bir toplumda sadece belli bir grup memura ve uzmana özgü doğal, özel ve yaygın meselelerden değildir. Bundan dolayı Asya, Afrika veya Latin Amerika'da aydın dediğimizde, ilerici düşünür, ahlaklı insan, sorumlu ve entegre filozof yani zorunlu olarak antiemperyalist kişi anlaşılır. Dindar veya dinsiz, filozof veya sanatçı, sosyolog veya şâir olması fark etmez. Müslüman bir reformcu düşünürden söz edildiğinde bu özelliğin onda olmasının gereği daha da mutlak ve somuttur.

İslam, bütün hak dinlerin hedefini, tarih boyunca adaletin yerleştirilmesi, yönetim dizgininin tutsak ve zayıf halka verilmesi olarak ilan etmektedir. Bu husus öncelikle öğretici ve düşündürücüdür. İslam peygamberinin ashabı arasında silahlı mücahit olmayan, gerçek ve fiilî savaşçı olmayan tek bir kişi bile tanımıyoruz. Her Müslüman kendi hayatında bizzat –istisnai haller ve olaylar dışında– silahlı bir partizandır.

İslam sadece vaaz ve öğütle yetinen bir din değildir, aynı zamanda "kelime-i tevhidin" gerçekleşmesi için kılıç da çeker. Eğer İslam peygamberinin bir heykelini yapmak isteseler bir elinde kitap bir elinde kılıç olmalıdır. Gerçek Müslüman hiçbir zaman boş yere çarmıha gerilemez.

Hindistan'da yeni bir İslamî hareket kurmaya çalışan Gulam Ahmed Kadiyanî, İngiliz İmparatorluğu'nun Hindistan'ı sultası altına almasıyla ilgilenmiyor, hatta onların varlığını Hinduların Müslümanlara karşı taassubunu engellemek için faydalı gördüğü için İslam'dan cihadı kaldırdı. Bu yüzden Müslümanların nazarında Müslüman bir reformcu ve lider sayılmadığı gibi, bidatçi, şüpheli, sapkın ve hain birisi olarak tanındı. İkbal ise sadece bilinçli bir Müslüman ve reformcu olması hasebiyle, aynı zamanda antiemperyalist bir şahsiyetti de. Onun, Hindistan'ın bağımsızlığı ve İngiliz esaretinin boyunduruğundan, irticadan, yozlaşmadan ve hurafelerden kurtulmuş saf bir İslamî toplum kurma yolundaki çabaları herkesin malumudur. Öyle ki pek çok kimse onu, sadece siyasî bir şahsiyet, antiemperyalist bir özgürlükçü, Hindistan bağımsızlık hareketinin millî kahramanı

olarak tanımaktadır. Çünkü o, emperyalizmin görünen bütün çehrelerine saldırıyordu.

İkbal bir şâirdir; bu sıfat belki de İkbal gibi ciddi ve muhteşem bir şahsiyet için hafif kalır. Ama her sanatın ağırlığı ve değeri, sanatçının ağırlığına ve değerine bağlıdır.

Celaleddin Muhammed-i Belhî, inanç göğümüzü dolduran, tarihimizi hâlâ feryadıyla titreten bu hayret verici muazzam ruh da bir şâirdir.

Ne demektir şâir olmak?

Bir tür konuşma sanatına sahip olmaktır. Dolayısıyla her şâirin kıymeti, neden söz ettiği ve bu sanattan, nesrin anlatmakta ve etkilemekte aciz kaldığı şeyi anlatmak için bu sanattan nasıl yararlandığıyla ölçülür.

İkbal, sorumlu ve bilinçli bir örnek sanatçıdır. Bugün sanatın sorumluluğu ile onun toplumsal taahhüdü hakkında, sanatçının içinde yaşadığı ve sanat ürettiği zaman ve mekânla tanışıklığı ve zorunlu teması hakkında çok sözler söylenmektedir. Sorumlu edebiyat, kendisini zorunlu olarak halkın hizmetine veren, onun sömürgeci sınıflara, kapitalist cephelere ve burjuvazinin sultasına karşı mücadelesine yardım eden edebiyattır. Bundan dolayı Avrupa'da sorumlu edebiyat, kesinlikle sınıf karşıtı ve kapitalizm karşıtıdır ve kendi kurtuluşu ve zaferi için savaşan işçi sınıfıyla birlikte, onun yanı başında mücadele eder. Ancak sanatçı, üçüncü dünya ülkelerinde özellikle de sömürülen dünyada, her şeyden önce antiemperyalisttir.

Çünkü Ortodoks Marksistlerin anlayamayacakları şey şudur: Sömürülen toplumların altyapısını sömürgecilik belirler, ekonominin, mülkiyetin ve üretimin şekli değil. Marksist sosyolojiye göre sömürülen toplumlarda; üretim araçları, kaynakları ve biçimi iktisadî altyapı üzerine kurulu teferruat ve üstyapıya ait bütün toplumsal sorunların yönetimi iktisadî üretim biçimine bağlıdır ve hiçbir sorun çözüme kavuşturulamaz. Oradaki sorunların ve olguların tümü, ekonomik üretimden kültür, edebiyat ve siyasete hatta toplumsal şekle ve bireyin din anlayışına

dek her şey, sömürgecilin çeşitli ve özdeş olmayan etmen veya etmenleriyle çözümlenmelidir. Sömürülen toplumda altyapı sömürüdür.

İkbal bir sanatçıdır, kendi zamanının ve toplumunun sorumlu bir şâiridir. Ancak bu, onun düşünce, duygu, sanatsal ve edebî yaratıcılık düzeyini birkaç sığ ve bayağı siyasî ve magazinsel slogana indirgediği anlamına gelmez. Onun faaliyetindeki sanatsal sorumluluk birkaç günübirlik siyasî meseleyle sınırlı değildir. Aksine antiemperyalist olma meselesinin zorunlu ve kesin gereklerinden birisi olduğu, geniş ve derin fikrî ve insanî bir sorumluluğa sahiptir.

İkbal, Asya ve Afrika toplumlarında Batı'ya karşı bir tavır olarak alınan mevcut taassup ile tek bakışlı ifrat-tefrit gibi iki duruş arasında üçüncü bir duruşu ilan etmektedir. Bu iki duruştan birisi, bizim Takizade ve Mirza Melkum Han'ların dedikleri gibi "Tepeden tırnağa Batılı olmalıyız ve Batı'ya karşı başka seçme şansımız yok. (*Bir kısmına inanır bir kısmını reddederiz.* 4/Nisa Suresi 150). *Medeniyet, kültür, ahlak, felsefe, düşünce, sanat ve yeni Avrupaî hayat tarzı tek kalıpta, homojen, birbirinden ayrılmaz ve bölünmez bir bütündür. Onu tek parça ve bir bütün olarak kabul etmeliyiz; aramızda ona karşı ve aykırı olan her ne varsa tümüyle atmalıyız.*" inancındaydı.

Kimileri de öte yandan ortaya çıkıp Batı'dan alınacak her şeye karşı düşmanlık beslerler. Hatta otomobile binmeyi ve tahsilli yeni bir doktora müracaat etmeyi gayrı meşru sayarlar. Batının bütün medenî ve kültürel görünümleriyle tek parça halinde ve tümüyle dışlanması fikri, Çin, Hindistan ve Japonya halklarının bazı kesimleri arasında, hatta Yahudi hahamlarında bile vardır.

Oysa İkbal, işin başından itibaren Doğu ve Batı'nın fikrî durumunu analiz etmeye, hayat, medeniyet, kültür görüşü ve biçimi ile ilgili eleştirilere girişir:

> *Doğu gerçeği gördü, ama evreni görmedi. Batı evreni gördü ama gerçekten (haktan) ürktü.*

Sonra şunu ilan ederek der ki: Batı uygarlığına toptan teslimi-

yet, hem Doğu için bir zillet ve köleliktir, hem de Doğu'nun sahip olduğu ve insanlığın muhtacı bulunduğu değerlerin yitirilmesidir. Yani hakka tapma, ötelerde olana aşk ve şevk duyma, gaybı arama, erdeme talip olma, Doğulu ruhunun yaratılış sırrı, mutlak ve evrensel hakikat ve varlık muamması karşısında daima heyecan içinde olan ruhunu yitirme. Buna mukabil, Batı'dan ve onun medeniyetinden tümüyle kopmak, donukluk ve güçsüzlük içinde kalakalmak, hatta onun sultası karşısında esareti kabul etmek demektir. Çünkü sanayisi olmayan bir toplum daima Batı'nın endüstriyel emperyalizmine bağlı kalacak ve onun artığını tüketecektir.

İkbal, Batı'nın bilim ve endüstrisini alıp kültürünü, ahlakını, toplumsal ilişkilerini ve hayat tarzını bir yana itmek mümkün değildir diyen şüpheci düşünürlerin aksine, bunun yapılabileceğini ve yapılması gerektiğini söylemektedir. Yüksek aşklara, ruhun irfanına, gönülden gelen sezgilere, derin ve temiz ahlakî ve manevî lezzetlere aşina olan bir toplumun saban yerine traktör süremeyeceğini, hörgüç yerine jetlere binemeyeceğini, yağ lambasını atıp elektrikle aydınlanamayacağını ispat etmek için hiç kimsenin elinde bir delil yoktur.

Bu işi gerçekleştirmek mümkün olduğu gibi, insanlığın sorumluluğu ve ideali bu ikisini bir araya getirmektir. İnsanlık, gönlün uçuşlarına ve ruhun miraçlarına aşina olan birisi uçakla uçtuğu, uzaya yükseldiği ve gezegenlere yolculuk yaptığı zaman daha mükemmel olacaktır. Böyle bir insan bu işlere daha layıktır; onun göklere uçuşu ve yükselişi, insanlığın gelişimine ve mutluluğuna daha çok katkıda bulunacaktır.

İkbal'in mesajı şudur: Gönüllerimizde kendi ateşimizi yakalım, iman ve irfan ruhunu, insan yetiştiren o aşkı yeniden canlarımızda alevlendirelim ve böylece varlığın ruhuyla, canın manasıyla, tabiatın sırrıyla ve varlığın nihaî hedefiyle daha fazla tanışalım. İktidarın, başarının, maddî ve endüstriyel refahın zirvesinde Avrupa gibi çıkmaza, hiçliğe, olumsuz düşüncelere, imanda dağınıklığa ve düşüncede dalalete düşmeyelim. Kendi içimizde dini güçlendirelim ki onun gücü sayesinde kendimize

hakim olalım, insanlık dışı eğilimlerden, canice bayağı heveslerden, tamahlardan, korkulardan, ruhi ve ahlakî zaaflarımızdan kurtulalım ve özgürlüğe ulaşalım. Aynı zamanda Batı'nın gelişmiş bilim ve tekniğini, hayata hakim olan mantığını alalım ve böylece evrene hükmedelim, tabiatı kendimize boyun eğdirelim. Bu ikisinin yardımıyla yoksulluğa, güçsüzlüğe ve tabiatın kahredici etkenlerine karşı galip gelelim. Modern bilim ve teknik eliyle sağlayabileceğimiz maddî ihtiyaçlardan kurtularak manevî gelişim, hakikati arama ve insan nevinin ilerlemesi yolunda yükü hafiflemiş ancak sermayesi artmış olarak ilerleyelim.

Japon tecrübesi, İkbal'in ideali için tam bir örnek olmasa da, "kendi millî, kültürel ve ahlakî şahsiyetimizi korumamız ve sadece Avrupa'nın bilim ve tekniğini almamız mümkün değil" diye delil öne süren sözde aydın düşünürlerin iddialarını çürütmek için canlı, somut ve yakın bir örnektir. Çeyrek yüzyıl zarfında, sanayide Avrupa'nın en ileri sanayileşmiş ülkelerinden bile ileri geçen bir millet olan Japonlar, daha bin yıl boyunca batıcılıkta ve modernizmde bizim Tahranlıların ve kasabalı modernist aydınlarımızın yanından bile geçemeyeceklerdir. Japon kadınına bakınız, kendi yapımı olan en lüks otomobillerin, kendi yapımı olan günümüz dünyasının en yeni teknolojik yaşam araçlarının yanında durmakta ama eski Japon kadınının ahlakı ~~ve huyu~~ doğrultusunda aynı elbiseler ve makyajlar içinde bulunmaktadır.

Kesinlikle modern giyim kuşam nedir bilmemektedir. Oysa İranlı kadına veya zenci kadına bir bakın. Şu modern dünyadan ve yeni medeniyetten yana sahip olduğu tek şey sadece "Burda" dergisinin bir sayısından ibarettir. Bununla birlikte o kadar özgür ve moderndir ki henüz seçme özgürlüğü olmayan İsviçreli kadınların geri kalmışlığına acımaktadır!

Aynı şekilde bizim modernist erkeklerimiz de Amerikalı erkeklere karşı aynı tavır içindedir. Apollo'yu uzaya bunlar gönderirler ama nedendir bilinmez, bizimkiler hiç kimse bize rakip olamaz diye caka satarlar.

İkbal, Pakistan'ın 20. yüzyıl İslam dünyasında yeni ve büyük bir tecrübe olmasını arzuluyordu. Batı uygarlığını kendi bünyesinde kurmuş veya Hint ruhunu kendi güçlü bedenine üflemiş bir Avrupa uygarlığı umuyordu.[18] Ancak böyle bir toplum, gönlün arzu ettiği İslamî bir toplum olacaktı. Nitekim kendisi böyle bir insandı. Doğu'nun yüreği ile Batı'nın beyni. Yani bilinçli ve yeniden inşa edilmiş bir Müslüman...

Bu insan, sadece Müslümanların veya Şark'ın ihtiyacı değil, bütün insanlığın ihtiyacıdır. İnsanlığın yarısı Doğu'da yarısı da Batı'da yetişmiştir. Her ikisi "mükemmel insanlığın" iki eksik nüshasıdır. İki kanadından biri o yanda biri bu yanda birbirinden ayrı düşmüş bir kuştur. Bu iki kanat birbirinden ayrı gelişip güçlense bile, bu kuşu yerden kaldırıp uçurmaya gücü yetmeyecektir.

İslam, kırıklar içinde toprağa düşmüş olan bu iki kanadı tek bir bedende birleştirme çabasıdır. Bu iki kanadın uyumlu, ölçülü ve birbirine bağlı olarak birlikte gelişmesi gayretidir.

Ancak ne yazık ki İslam da bu kuşun başına gelen yazgıya uğradı. İşte İkbal'in yeniden inşa etmeye çalıştığı şey budur.

İkbal'in ve bütün bilinçli Müslüman reformcu düşünürlerin çabalarının belli bir dinî veya millî çerçeveye sıkışıp kalmaması bu yüzdendir. Bu çaba aynı zamanda bütün insanlığı yeniden inşa etme, yeni bir medeniyet kurma, yeni bir insan ırkı yaratma çabasıdır. Tıpkı Frantz Fanon'un yapmayı arzu ettiği gibi.

Sözün özü İkbal, Seyyid Cemal'in ardından, Fars körfezinden Afrika'ya ve Çin sınırlarına dek yayılıp dağılmış olan büyük İslam ümmeti arasında öze dönüş hareketini devam ettiren dâhi bir düşünürdür. Ancak bu öze dönüş hareketi, son zamanlarda revaç bulan ve maymunca bir Batıcılığın ardından yeni baştan Doğuculuğa, egoizme ve iğrenç bir cahiliyete geri dönüşümüz anlamına gelen bir hareket değildir. Yerel ve ilkel geleneklerin canlandırılması, ulusal hurafeleri, kokuşmuş, taşlaşmış ve geri kalmış irticaî sapkın gelenekleri bir araya getirip onlarla

[18] Ne yazık ki öyle bir Hindistan ortaya çıktı ki kendi ruhunu bile kaybetti.

kendini göstermek değildir. Görücü adetleri, taziye törenleri, üç etek giymeler, katır boncuğu takmalar, misafir odasının duvarına eşek heybesi ve torbası asmalar, Kel Hasan filmleri çekmeler... Bunların hiçbirisinin geleneksel kimlikle, ulusal ve folklorik kültürün ihyasıyla ilgisi yoktur. Bunlar da yine Batılıları ve Avrupalıları güya medenî görünmek için iğrenç bir şekilde taklit etmekten ibarettir.

Öze dönmek, özgün insanî benliğe dönmek, kendi yapıcı, ilerici ve bilinçlendirici kültürel ve fikrî değerlerimize dönmek demektir.

Öze dönmek, Batıcılığa muhalefet etmek moda olduktan sonra –ki gerçekte bunu da Batıcılılar moda haline getirmişlerdir– modern olmaya ve Batı'ya sövmek veya eski ve gerici yerel gelenek ve göreneklere geri dönmek değildir.

Öze dönüş, kendini tanıma ve kendini inşa etme yönünde zor ve derinlikli bir harekettir. Bunun gereği Avrupa medeniyetini ve kültürünü tanımaktır. Bütün çirkinlikleri ve güzellikleriyle günümüz dünyasını tanımaktır. Medeniyet, kültür, edebiyat ve dinler tarihini bilmektir; insanın asaletini, uygarlığımızın ve toplumumuzun çöküş ve yükseliş nedenlerini, halk yığınlarıyla anlaşmayı, toplumla özdeşleşmeyi ve nihayet yozlaşmanın bizde öldürdüğü, sömürünün bizden alıp götürdüğü, içimizde başkalaştırıp değiştirdiği şeyleri bilmek ve tanımaktır. Bu iş, Aime Cesaire'in ve Fanon'un birkaç röportajını tercüme etmekle veya birkaç İranlı yazarın yazacağı makaleyle onları taklit ederek geleneğe dönüşten dem vurabileceğimiz bir iş değildir. Öze dönmek! Ama nasıl? Tıpkı İkbal'in yaptığı gibi.

İkbal Avrupa'ya gitti, dünya çapında modern bir düşünür ve filozof oldu. Batı kültür, medeniyet ve toplumunu âlimane bir şekilde tanıdı. Sonra İslam'a geri döndü. Çektiği çileler ve sıkıntılar içinde, düşüncesi, eğitimi, sürekli mücadelesi, İslam'ın Müslüman halkların, ülkelerin ve yönetimlerin kaderi üzerinde Kur'an'ın, irfanın ve kültürün etkisini incelemesi esnasında Hint toplumunu ve küresel sömürgeciliği tanıdı. Özgürlük ve adalet talebi içinde antiemperyalist siyasî, edebî, sanatsal, felse-

fî ve eyleme dönük faaliyetlere etkin katılımıyla kendini tanıdı.

Nihayet kendini tanıyarak ve yeniden inşa ederek kendine geri döndü. Dünün ve bugünün dünyasının bütün iç ve dış yüzlerinde gezip dolaştıktan sonra kendisini ilerici, düşünce sahibi, özgürlükçü, sezgici, filozof, mücahit, sanatçı, edebiyatçı ve İslam bilimci bir adam olarak yetiştirdi. İşte öze dönüş budur.

20. yüzyılda var olmak budur işte. Geri kalmış, sömürülmüş Müslüman Doğu toplumunda bir aydın olmak budur. Çağımızın felsefî çıkmazı içinde, fikrî absürtlüğü, hiçliği ve dağınık fikriyatı arasında bir ekol sahibi olmak, sağlam ve asil bir inanca dayalı bir dünya görüşüne sahip olmak budur. Ali gibi birisi olmak budur ve nihayet yüzyılımızda İslamî düşüncenin yeniden inşasının mimarı, tam ayar Müslüman bir Muhammed İkbal olmak budur.

Ben ulusçuluk hastası değilim, ama şu bir gerçektir ki İran düşüncesi, İslam tarihindeki en zor siyasî koşullar altında, İslam'ın hakikatini, kendisine sunulduğu şekliyle değil, tarihin unutmasını istediği saklanmış şekliyle anladığını ve algıladığını göstermiştir. İranlılar İslam'ın başlarında Emevîlerin ve Abbasîlerin dünyayı tutan bütün propagandalarına rağmen ayaklar altına alınmış olan hakkı ve İslam'daki ilk yolu teşhis etmişlerdir. İran dehası, İslam kültür ve uygarlığının altın çağı olan miladî 8. ve 10. yüzyıllarda, Mısırlı Abdurrahman Bedevî'nin dediği gibi İslam uygarlığının kültürünü, ruhunu ve maneviyatını yayan en büyük belki de tek unsurdu.[19] Şaşırtıcı olan şudur ki bugün de İslamî yeniden doğuş (Rönesans) hareketinde, İslamî düşünce-

[19] İran'da son dönemin millî bilginleri ve araştırmacıları İslâm'ı güçsüzleştirmek için şöyle söylüyorlar: *İranlılar cizyeden kaçmak için görünüşte Müslüman oldular*. Bunlar, tarih hakkında hiçbir şey bilmedikleri gibi, vergi (cizye) yoluyla bir dinin yayılamayacağının bile şuurunda değiller. Üstelik bir millete (İranlılara) karşı en büyük ihaneti işlemektedirler. Öyle bir millet ki kendi inancı yolunda kanını vermiştir. Hatta İslam'dan önce Mazdek hareketi zamanında bile bu böyle olmuştur. Ama şimdi vergi ödemekten kaçmak için dinini ve milliyetini terk etmekle suçlanmaktadır. Demek siz araştırmacıların ataları, bu vergileri ödeyen adamlardanmış, İran milletinden değil. İranlıların kanlı Nuşirevan bahçesi vardır, burada yirmi bin şehit adalet uğruna toprağa

nin ve uykuya dalmış Müslüman toplumların ruhunun hareke-te geçirilip uyandırılmasında başı çeken ve ilk adımı atan Sey-yid Cemaleddin Esedabadî bizim aramızdan birisidir. Nihayet onun ardından bu hareketi sürdüren Allame Muhammed İkbal de biz İranlılara hitaben şöyle demektedir:

Lâle lambası gibi yanmadayım sizin caddenizde
Ey İranlı gençler! Andolsun canıma ve canınıza
A bedeni sudan ve topraktan olanlar halka olun etrafımda,
Yüreğimde atalarınızdan kalma bir ateş var.

Bu sözleri millî bir övünç veya etnik bir meydan okuma olsun diye söylemedim. Toplumumuzun bilinçli ve dertli aydınları bu işlerde kendi sorumluluklarını hissetsinler diye söyledim.

Vesselam...

baş aşağı dikilmişlerdir. Bu bahçe, yarım yüzyıl sonra meyveye durmuştur. İş-te İran'daki İslâm budur. Şimdi bile zalimleri övmekten vazgeçmeyen, Fira-vun'un büyücüleri gibi kalemlerini aldatış cıvasına daldıran, tarihi yeniden yazma ve lakaplar uydurma derdinde olan, Şeddad'ın bahçesini Adn cenneti diye adlandıran, sadece adalet istedikleri için öldürülen yirmi bin şehidin cel-ladına Enuşe revân (sonsuz ruh) adı veren bu adamların vârisleri bunları ne-reden ve nasıl anlayacaklar? Bunların lügatinde milliyet, milletten ayrı bir şey-dir. Her kim milletin sırtına binip din adamlarına (mubedân), maliyecilere, çalgıcılara, soytarılara, şarkıcılara, müneccimlere, falcılara, cariyelere, saraylı katiplere ve tarihçilere para ve azık dağıtmışsa millet de, vatan da, din de o olmuştur!

İKİNCİ BÖLÜM

BİZ VE İKBAL

Yazılı Metin

Kimi ekoller, eserler ve insanlar vardır ki onlardan söz etmemek asla mümkün değildir. Dünya onları konuşmaktadır; bütün insanlar az çok onların adını duymuştur. Her yerde onların adı tekrar edilip durmaktadır. Bunları büsbütün inkar etmek, sükutla geçiştirmek mümkün değildir. Her halükârda onlar hakkında bir şeyler söylemek lâzımdır ki fazlaca dile getirilmediği için onlara dair asla duyulmamış pek çok şey olduğu bilinsin.

Ama nasıl? Birbiriyle özdeş olmayan, hatta normal olmayan bu (eserler, ekoller ve insanlar) hakkında nasıl konuşulacaktır?

Saatlerce, yıllarca, sayfalar ve kitaplar boyunca gerçekte hiçbir şey söylemeden konuşmanın edebî sanatıyla. Bunun da birkaç yöntemi vardır; pek çok türleri ve bölümleri vardır. Örneğin peygamberlerin ve imamların menkıbeleri, faziletleri, güzel nitelikleri, makamları ve kerametlerini anlatmak bu cümledendir. Kur'an, İslam, ilim, Şiîlik, içtihat, velayet, imamet, adalet, hak, marufu emredip münkerden sakındırmak, şahadet, Ali, Hüseyin gibi konuları bunlarla ilgili sıfatları art arda dizmek yoluyla sıralamak; şâirlerin, hayal gücü olanların ve söz ustalarının yaratma gücüne sahip oldukları en yüksek övgüleri bu isimlere hasretmek; her konuda, denizler kadar suyla parmak ıslatıp sayfalarını saymanın mümkün olmadığı bir fazilet kitabı yazmak, ancak bütün bunlara rağmen, bunları anlama ve tanımaya yarayacak tek bir kelimenin –tesadüfen veya bir gaflet eseri olarak bile– dilden veya kalemden dökülmemesi bu cümledendir. Gece gündüz, her hafta, her ay, her yıl bütün işi gücü, hayatı, düşüncesi ve dini Ali'yi, Fatıma'yı, Hüseyin'i, Zeyneb'i, velayeti, şahadeti ve intizarı diline dolamak ve onları anmak olan; bütün iman gücünü, kültürel birikimini ve ilmî İslamî sorumluluğunu bunlardan söz etmek üzerine kuran bir millet düşünün ve şu marifete ve bilince bakın ki bütün bunlara rağmen adı geçen kavramlar, gizemli kelimeler ve meçhul kutsal isimler olarak kalmışlardır. Günümüzde bilinçli bir kitap okuyucumuz için Charli'yi tanımak Ali'yi tanımaktan daha kolaydır. Buda ve Jan Dark hakkında Farsça yazılmış metinler Muhammed ve Zeynep hakkında okuyabileceğimiz şeylerden daha derinlikli, daha ilmî ve daha anlaşılırdır.

Dünyanın doğusunda batısında, hiçbir yerde bizim kadar ilmin faziletinden söz eden kimse yoktur. Ne var ki bu kelimeden maksadın ne olduğunu bizim kadar bilmeyen de yoktur.

Hegel, Descartes, Sartre veya Russell hakkında küçük bir kitap okuduğumuzda, az çok kim olduklarını, ne söylediklerini, ne işler yaptıklarını, kendilerine özgü hangi görüşlere sahip olduklarını anlarız. Oysa biz bir ömür boyu: "Biz Caferî mezhebinin takipçileriyiz; İmam Cafer-i Sadık Şia mezhebinin kurucusudur; gerçek İslam fıkhı Caferî fıkhıdır; İmam Cafer-i Sadık'ın ilmî seviyesinin dünyada eşi benzeri yoktur; dört bin öğrenci yetiştirmiştir; bütün ilimlerde derin bilgi ve görüş sahibidir; dinî olmayan birçok ilim dalında da dersler vermiştir; hatta eski kimya ilminin babası Câbir b. Hayyân onun öğrencisidir; İmam'dan başka bir hocası olmamıştır; babasına ilimde kılı kırk yaran lakabı verilmiştir." gibi sözleri işitip durduğumuz halde, hangimizin kulağına, mezhebimizin kurucusu olan İmam Sadık hakkında yeni bir teori veya yeni bir konu çalınmıştır?

İmam Sadık'ı tanımak için, dünyadaki tek Caferî millet olan bizlerin, örneğin Strazburglu âlimlerin kendi imamımız hakkındaki yeni ve hayret verici ilmî görüşlerini anlamak ve öğrenmek için bir yabancı dil öğrenmemiz gerekmektedir.

Konuşmak, boyuna ve habire konuşmak ve hiçbir şey söylememek sanatı budur işte.

İkinci bir yol da bu simaları yarım yamalak göstermek, düşünceleri ve eserleri hakkında başından, ortasından ve sonundan sayfaları düşmüş bir kitaptan okurcasına anlatmaktır.

Haklarında hiçbir şekilde sükut edemeyeceğimiz, bir şeyler söylemeden geçemeyeceğimiz bu şahsiyetlerin çoğunu biz sadece sansürlü olarak tanımaktayız.

Muhammed İkbal de bunlardan birisidir. Edebî çehresiyle Hindistan'da Farsça şiir söyleyen bir şâir, siyasî çehresiyle Pakistan sefaretine ait bir siyasetçi olarak kültürel ilişkiler ve alışverişler anlaşması ve iyi komşuluk ilkesi doğrultusunda yıllık olarak "İkbal Geceleri" adı altında düzenlenen görkemli, sıcak ve unutulmaz meclisleri hatıra getiren adamdır.

İkbal'i sadece şâirlikle ve Farsça şiir söylüyor olmakla övmek, Luther gibi lider bir devrimci düşünürü Hıristiyan dünyasına fizik olarak yakışıklı ve aynı zamanda çok güzel el yazısı olan bir adam olarak tanıtmaya benzer.

Peki nasıl etmeli de İkbal'i doğru düzgün tanıtmalı? Her şeyden önce kendimizi tanıtarak. Bu daha önemli.

Şeyhin birisi bir mecliste: "Ben on dört delil öne sürerek Allah'ı ispat ettim." deyince Şems-i Tebrizî ona cevaben diyor ki: "Allah adına sana teşekkür ederim! Be adam! Sen git kendini ispat et. Allah'ın senin ispatına ihtiyacı yok!"

Şems'in tavsiyesi evrensel ve ebedî bir kuraldır. Allah, din, medeniyet, kültür, ideoloji, tanımalar, sorumluluklar, yollar, ülküler, haklar, dünyamızın ve tarihimizin büyük adamlarının ve ekollerinin neliği ve niteliği üzerinde durmalar, bunların hepsi, her şeyden önce kendimizi ispata çalıştığımız, gerçekten ne olduğumuzu gördüğümüz ve sahiden ne istediğimizi bildiğimiz zaman düşünce oyunları, ilmî bağlar, anlamsız araştırmalar, saçma zihin oyunları, absürt bilgiler, ruhsuz ve dertsiz zevkler, soyut nakiller, kelime oyunları ve değersiz fazilet taslamalar olmaktan çıkar. Gerçeğin derinliğinde ve samimiyetinde, zamanın, hayatın ve insanın hararetli uğraşılarında, bir neslin gerçek dertleri ve ihtiyaçları olarak bir kenara atılmış ve yabancı bir halde kalmaz.

Yüksek düzeyde eski ilimleri okumuş, edebiyat ve Arapça bilgisi edinmiş fazıl bir adam, zamanın kötülüğü yüzünden, onca fazilet, edep ve ilme rağmen bir kürsü sahibi olmuş Tahran'ın resmî evrak dairelerinden birisini yönetiyordu. Edebî bilgisinin ve Arapçasının yanı sıra şiir yeteneği de vardı. Hem yeteneği hem de bilgisi böylesine verimsiz ve âtıl kaldığı için üzülüyordu. Ali'ce sözler eden dili ağzında, zülfikarı kınında kaldı diye hayıflanıyordu. İlmini ve sanatını kullanmaya, şiir söylemeye karar verdi. Ama ne kadar aradıysa da bir konu bulamadı. Sonunda resmi evrak bürolarında bulunan tapu ve kadastro kurumuna ait 1931-1944 yılları arasındaki bütün resmî tüzükleri Arapça olarak nazmetti.

Biz edebiyat fakültesi araştırmacısı değiliz; bilim ve edebiyat adamlarından birisinin hayat hikâyesi hakkında âlimane ve fâzılane bir araştırma tezi veya makale yazıyor da değiliz. Bizi İkbal'i tanımaya yönlendiren şey ana dilimize duyduğumuz şiddetli ilgi ve heyecan verici gönül bağlılığı da değil. Bizi İkbal'in ardına düşüren ilmî bir ihtiyacımızı gidermek veya dinî bir duygumuzu karşılamak da değil. Gerçekte asıl amacımız niha-i olarak Allame İkbal kimdi ve nelere sahipti konusunu anlamak da değil. Yani bilim için bilim falan değil yaptığımız.

Bu çağdaki ihtiyaçlarımıza cevap verebilmek için İkbal'den neler alabiliriz, onu görmek istiyoruz, hepsi bu. Bütün mesele bu. Hidayete ermek, gelişmek ve kurtulmak için bilim, yani insan için bilim. Üstelik burada insandan kastımız, o, evrensel, soyut ve genel insan da değil. Bu tamamen bizim için, dünyanın bu bölgesinde, zamanın bu diliminde, kendimize özgü tarihle, dertle, imanla ve kaderle ortaya çıkmış olan, kendi zorluklarına, dolayısıyla kendimize özgü sorumluluklara sahip olan bizim için.

İnsan, Sartre'ın tabiriyle bir "durum/konum"dur. İnsanın varlığını, bu sözcüğün egzistansiyalist anlamıyla ispat eden şey, insanın durumunu/konumunu belirleyen sınırlardır. Bu yüzden onun ekolünde, insanın niteliği, varlığından sonra gelir ve ister istemez insanı tanımlayabilecek tek sınır ve ayrım onun "durumu/konumu"ndan ibarettir. Amacımız bu teoriyi ispat etmek değil. Çünkü burada evrensel insandan söz etmiyoruz. Sözümüz, bir ümmet olarak ortak bir tarihe, kültüre, imana, derde ve ihtiyaca sahip olan ve ister istemez kendimize özgü bir kader arayışında bulunan bize dairdi. Doğal olarak bu özbilinç bize özel bir sorumluluk da yüklemektedir.

Biz, tek kelimeyle "Biz Müslümanlar" demektir.

Bu "biz"in varlığının ispatı konusunda Sartre'ın çıkarımı –onun söz ettiği konuda müphem veya geçersiz olsa bile– doğru ve geçerli gözükmektedir. Çünkü kendini tanıma ve doğru bir varlıksal özbilince ulaşma yolunda atılacak ilk adım şu soruya cevap vermekten geçmektedir: "Biz şu anda tarihin hangi nokta-

sında bulunuyoruz? Bu sınırlamalar, saflaşmalar, kamplaşmalar ve yönelişler arasında konumumuz nedir?

Tarihî yerimizi ve küresel konumumuzu doğru düzgün belirleyebilirsek, kendimizi doğru tanımlamış oluruz. İşte tam da burada, sahip olacağımız özbilinç duygusu doğru bir duygu olacaktır. Çünkü genellikle özbilinç diye adlandırdığımız şey eğri büğrü, karışık bir şeydir. Zira pek çok varlık dışı unsurlar bizim içimize girmiş, bize telkin edilmiş, enjekte edilmiş taklidî hedefler tarihî fıtratımızı kirletmiş; bizde yabancı olan, öz olanın yerini tutmuştur. Dolayısıyla dönüşüme uğramış, başkalaşmış ve kendine yabancılaşmış olan bu özbilinç aslında sahte bir duygudan başka bir şey değildir. Bilincin bu duyguyla kendinde bulduğu dert, ihtiyaç, omzuna aldığı sorumluluk, aradığı çözüm yolu ve yaptığı seçim tümüyle mevhum, boş ve anlamsızdır. Esasen bir başka yerde idealleri ne denli soyut, aşkın ve doğru olsa da onun kendi içinde, onun durumunda/konumunda temelsiz ve kelimenin tam anlamıyla yersiz ve dayanaksızdır.

Eğer gerçekten şunu itiraf ediyorsak, yani her şeyden önce, Şems'in tabiriyle Allah'ın varlığını ispattan önce, bugünün diliyle, her dinin ve ekolün hak veya batıl oluşunu ispattan, her ideolojiyi keşfetmekten, her yolun seçiminden ve her eyleme girişmeden önce, kendi insanî durumumuzu/konumumuzu tanımalı, bu derin terimin gerçek anlamıyla kendi haysiyetimizi[20] belirlemeli ve bu yolla kendi varlıksal kimliğimizin farkına varmalıyız.

Bizim tarihî yerimizi ve evrensel konumumuzu belirleyen şu sınırlardır:

[20]Haysiyet, "hays" kelimesinden gelmekte olup insanın yeri, makamı ve konumu demektir. Dilimizde bunun eşanlamlısı olan ve daha derin ve zengin ıstılahî bir anlama sahip olan "şahsiyet" kelimesinin kullanılması, Sartre'ın söylemek istediği ve bilim sosyologlarının söylediği bu hususun bizim görüşümüzde zaten bilindiğini göstermektedir. Yani bizim kültürümüzde, insanın şahsiyetini toplumsal haysiyetinin/konumunun belirlediğine dair bir bilinç bulunmaktadır.

Doğu: *Biz doğuluyuz.* Bu sözcük sadece coğrafî bir addan ibaret değildir. Aynı zamanda kültürlerimize, medeniyetlerimize, dinlerimize, dünya görüşü ve hayat tarzımıza ve insanî benzerliğimize de yansıyan bir tür görüşü, ruhu ve eğilimi de anlatmaktadır. İşte bunun ardından, bu bağlılık, bizi Batı adı verilen şeye karşı belli bir konuma yerleştirmektedir.

İslam: *Biz Müslüman'ız.* İslam, bizim için her şeyden önce bir inanç sistemidir, belli bir iman ve ideolojidir. Ancak yeni kurulmuş veya yakın zamanda bir millet tarafından seçilmiş bir ideolojiyle, bir milletin yüzyıllarca birlikte yaşadığı bir ideoloji arasında fark vardır.

İşte bu yüzden İslam, bizim için aynı zamanda bir tarih, dil, kültür, görüş, ahlak, toplumsal ilişkiler, duygu, davranış, bir tür dünya görüşü, insan ve hayat anlayışı demektir. İşte bu yüzden İslam, bir hakikat olmanın ötesinde, bir durum olarak da kültürümüzde, fıtratımızda, kitlesel vicdanımızda ve sosyal ilişkilerimizde kendi varlığını göstermektedir. Oysa İslam'ı bir hakikat olarak bile reddeden sorumlu aydınlar büyük bir körlüğe yakalanmışlardır. Bunlar İslam'ın, milletimizin canında ve cevherinde, toplumunda, kültüründe ve tarihinde var olan diri ve hazır gerçekliğini inkar ederler, İslam'ın beyinlerden silinebilecek metafizik bir gerçeklik olmadığını, hiç zarar ziyan vermeden yok edebileceğimiz kültürel bir unsur, tarihî bir olgu, toplumsal bir üstyapı olmadığını, eskidiğinde insanımızın üzerinden çıkarıp atabileceğimiz veya yeni moda bir elbiseyle değiştirebileceğimiz bir elbise olmadığını bilmezler. İslam, bir ideoloji olmasına ek olarak bizim için tarihin içeriği, kültürün ruhu ve hasleti, hayat tarzı, bireysel ve toplumsal davranış biçimi, kitlesel psikoloji ve nihayet bize özgü dünya görüşünün belirleyicisidir. Varlıkla ilişkimizin, değerler sistemimizin, insan, fıtrî ve varlıksal yapımızın kurucusudur. Hiç kuşkusuz, sorumluluğunun çerçevesini politik bir tutumun değersiz, yüzeysel ve geçici darlığı içinde, (Batı'nın anladığı şekliyle) üretim ve tüketim ilişkilerinin mekanik değişiminde görmeyen, aksine belli bir derinlik, asalet, sağlamlık ve çok yönlülük içinde gören sorum-

lu aydın, kendisini insanın kalbini ve hallerini değiştiren ve İslamî tabirle fıtratın misakı, nübüvvet ve imamet misyonu olarak adlandırılabilecek şeyin karşısında bulur ve şunu iyiden iyiye bilir ki büyük İslam toplumunda yaşayan insanlardan İslam'ın silinmeye çalışılması, onları yeni yetme toplumların düzeyine, yeni ortaya çıkmış, köksüz ve içi boş milletlerin derekesine indiren, varlık sahasında başkalarının yardımına muhtaç ve taklit etmeye mecbur bırakan büyük bir faciadır. İşte o zaman, derin bir tarihe sahip, köklü, sermaye ve kültür sahibi bir milleti yokluğa ve sıkıntıya düşürerek kendi insanî varlığından aşağı indiren, beslendiği bütün zengin varlık rezervlerinden yoksun bırakan, hayat veren güçlü ruhunu kendisine karşı yabancılaştıran böyle bir iflası, ona, eşya üretiminde bir devlet sistemi sunarak veya bir parti tarafından hazırlanmış ideolojik risaleler vererek telafi etmek mümkün değildir.

Modern tasfiye tecrübesi ve İslam toplumlarında, İslamî imandan ve kültürden kopmuş, uygar dünyaya ve gelişmiş Batı kültürüne bağlanmış modernist neslin değerlendirilmesi, İslam'da vücut bulmuş tarihî, kültürel ve ahlakî içerikten yana içi boşaltılmış bir toplumda bizim insanımızın şahsiyetlerini bize gösterebilir. Bunlar, belli anlamlara ulaşacak bir yüreğe sahip olan ve insanı tanıyan her bilinçli ve soylu aydını –hatta dindar olmasalar da– nefrete kaptıran ve korkutan çehrelerdir. Sorumluluktan yoksun bir düşünür, İslam'a olan inancını terk ederek kendisini İslam'dan kurtarabilir. Oysa halkına karşı sorumluluk duyan, kendi toplumunu uyandırma ve yönlendirme işini uhdesinde tutan, halkıyla anlaşma, bağ kurma ve yakınlaşma arayışında olan, ister istemez tarihini, kültürünü, dilini ve milletini tanımak zorunda olan, toplumun ruhuyla, kitlelerin fıtratıyla, duyguları, değerleri ve eğilimleriyle kaynaşan, kendi toplumunun içinde tam bir samimiyet, içtenlik ve sadakatle yaşayan, onunla soluk alıp veren bir aydın, kökleri halkının tarihinin, canının ve vicdanının derinliklerinde bulunan güçlü gerçekliğine karşı gözlerini yumamaz, her şeyi sadece soyut olarak düşünen bir filozof gibi beğenmediği şeyleri korkusuzca ve umarsızca fırlatıp atamaz ve böylece kendisini rahatlatamaz.

Müslüman olmak, bu iki itibarla, bizi, insanı kendilerine davet eden ideolojilere karşı özel bir konuma oturtur; tarihimizi ve kültürümüzü belirler. Bu bizim hareket rotamızı çizen bir tarih, kaderimizin tayininde esas rolü oynayan bir macera, sosyal ve insanî hamurumuzu yoğuran bir kültürdür.

Üçüncü Dünya: Biz her halükârda üçüncü dünyanın ayrılmaz bir parçası sayılmaktayız. Bu bizim seçtiğimiz bir vakıa değil, bundan dolayı bu durumu ne inkâr edebilir ne de görmezden gelebiliriz.

Ne var ki "üçüncü dünya" günümüzde artık sadece jeopolitiğin dillere düşürdüğü bir isim veya kapitalist batı ile Marksist doğuyu birbirinden ayıran coğrafî bir sınır değildir. Aksine Fanon'un büyük bir heyecanla kurmayı arzu ettiği üçüncü bir yol bulma kavramıdır. İnsanın bütün kutsal ülkülerini umutsuzluğa sürükleyen iki güçlü dünyaya karşı yeni bir çaba ve tecrübedir. İşte bu yüzden denilebilir ki günümüzde "üçüncü dünya", sahip olduğundan daha geniş ve daha ciddi bir kavram haline gelmiştir. Bu dünya, geri kalmış ve geri bırakılmış bir takım ülkelerden oluşsa da, sağında ve solunda bulunan iki komşusunun sahip olduğu güce, servete, silaha ve sanayiye sahip olmasa da, o iki zengin ve güçlü dünyanın sahip olmadığı iki büyük zenginliğe sahiptir. Bunlardan birisi muhteşem bir insanlık kültürüyle dopdolu derin bir tarih, bir diğeri de, birisi özgürlüğü bir Karun hazinesine, birisi de eşitliği Firavun sarayına döndüren ve her ikisi birden insanı tüketim putunun önünde zelil kölelere ve çirkef yandaşlara çeviren iki rakibin uğradığı yenilgi tecrübesidir.

Yirminci Yüzyıl: Bununla birlikte biz, hem aydınlarımızla hem de halk yığınlarımızla bu yüzyılda yaşamaktayız. Az çok ve ister istemez ona bağlıyız. 20. yüzyıldan kastım, çağımızı ve çağımız insanının bu dünya hayatını şekillendiren sistemler, ideolojiler, ilişkiler, koşullar, fikrî, kültürel ve ahlakî özellikler, bütün sıkıntılar, çıkmazlar, yenilgiler, başarılar, çirkinlikler veya güzelliklerin toplamıdır. Bu çağ, şunlardan ibarettir:

Kilisenin yenilgiye uğraması ve dinî iktidarın kenara çekilmesi; burjuvazinin ve orta sınıfın gelişmesi, aristokrat ve feodal sınıfın iktidarının ve aristokratik değerlerin çökmesi, halk yığınlarının şahsiyet kazanması, Büyük Fransız Devrimi, İngiliz Sanayi Devrimi ve sonuç olarak özgürlükçü düşüncelerin yayılması, ruhanilerin yönetimine, sultanların, aristokratların ve feodallerin baskısına karşı halk yönetimine doğru yönelme, makinenin ve sömürgeciliğin ortaya çıkışı. Bu ikisinin üretimdeki bereketi ve olağanüstü yağmacılığı sayesinde kapitalizm ve emperyalizm dünyayı iki karşıt parçaya, toplumu da iki düşman kutba böldü. İnsanlığı şunun gibi birçok facialara kurban etti: Felsefî veya ahlakî materyalizm ya da her ikisi birden; ekonominin altyapı haline gelmesi; insanî değerlerin, maneviyatçılığın, hakikat arayışının ve aşkın düşüşü; ekonomik değerlerin, maddiyatçılığın, menfaatçiliğin, hesapçı aklın, tacir bilimin her şeyi kuşatan mutlak bir şekilde ortaya çıkışı; makine tarafından yoksun sınıfların iş gücünün yoğun olarak sömürülmesi, askerî, siyasî ve kültürel emperyalizm yoluyla mazlum milletlerin sömürülmesi ve neticede sınıf savaşlarının artması, modern kapitalizm ve emperyalizmin egemenliğine karşı millî kıyamların yayılması, nasyonalizm ve sosyalizm düşüncelerinin ruhunun güç kazanması...

O yanda, kapitalist gücün, paranın iktidarının, tacirlik dininin, altına tapıcılığın, çirkin ve bayağı dünyevî ruhun mutlak egemenliğinin ortaya çıkışıyla birlikte, büyük Fransız devriminden sonra can bulan demokrasi, liberalizm, bireysel özgürlük ve insan haklarının saygınlığı gibi şeylerin çamura atılması. Böyle bir dünyada ilmi de aşkı da parayla satın almak mümkündür; insanın, üretim ve tüketim ilişkisinden başka hiçbir anlamı yoktur; varlığın, var oluş miktarından başka hiçbir değeri yoktur.

Bu yanda (sosyalist cenahta) ise, modern insanın yüksek arzularının, fıtrî, hayatî ve sosyal ihtiyaçlarının çamura atılması: Güya bütün insanların hayatın nimetlerinden, tabiatın sermayelerinden, sosyal adalet, eşitlik ve birlikten yararlanmada ortak olması; sınıf sisteminin reddi, devletin güçsüzleştirilmesi veya devreden çıkarılması, ekonomiye kölelikten ve makineye

kulluktan kurtuluş; siyasî, ekonomik ve fikrî yabancılaşma hastalığından şifa bulma; bürokrasinin ırkçılık, ulusçuluk, sınıf ve uzmanlık gibi insanî birliği parçalayan ayrımlarından sıyrılma; egemen şiddetten, teknokrasiden, hırs, daha fazlasını isteme, servet biriktirme, düşmanca rekabet, ahlak dışı ticaret, lüks çılgınlığı, hırsızlık, yağma, aldatma, yolsuzluk gibi cinnetlerden; çirkin cinsel Freudçuluktan, kadının şahsiyetinin fahişeliğe indirgenmesinden, bilimin haince kullanılmasından, güzelliğin ve sanatın kokuşmuş bir bayağılıktan kurtarılması vesaire...

Ekim devriminden sonra, Stalincilik ve Maoculuk, komünizmden, donuk, soğuk, hafakana tutulmuş, korkunç, baştan sona ekonomizm, devletçilik ve lideri yüceltme anlayışı temelinde bürokratik bir toplum yarattı. Bu toplumda siyaset, ekonomi, inanç, felsefe, bilim, edebiyat, hatta sanat, zevk ve güzellik bile ilgili devlet daireleri tarafından herkese dikte ediliyordu. Kim bir kelimeyi yanlış yazacak olsa ya haindi ya da deli! Her yenilik haram, her içtihat bidat, her gözden geçiriş küfürdü. Her kim, her nerede ve her ne zaman, kıyamet kopana dek, indirilmiş kitabın naslarından, gönderilmiş nebinin hadislerinden, itaat edilmesi farz olan imamın emrinden, resmi şeriat fakihinin hükmünden veya otoritenin amel risalesindeki bir fetvadan gaflete düşerse kanının dökülmesi caizdir, necistir, melundur ve ona karşı yumuşaklıkla konuşmak doğru değildir. İşte bu ekolün adı, köhnemiş mutaassıp bir fırka veya tabu haline gelmiş bir din değil, ilerici, değişimci, devrimci ve diyalektik bir ilmî ideolojidir! Evrensel ve insanî siyaset alanında ayrıcalık alıp iman satan fırsatçı bir tacir gibidir. Safevî saltanatı için Şiîlik, Kıptî Firavun için İslam neyse tıpkı öyle.

İşte çağdaş insanın beş yüz yıllık çabanın ve iki büyük devrimin ardından elde ettiği şey buydu. İnsan, bütün mutlak insanî değerlerin en aşkın mazharı olan Allah'a tapınmayı bırakıp varlık âleminde kendisine hakim olan iman gücünden kurtulmayı ve varlık âlemiyle bağlantısında özgürlüğünün sınırlı olmamasını istedi. Allah'a tapmaktan maddeye tapmaya düştü. En temiz kanlarla sulanan özgürlüğün semeresini yüzyıllar sonra kapita-

lizm topladı ve semirdi. Kadın, kendi özgür ve özgün kişiliğini ve asaletini yeniden bulmak için hicabı ve saygınlığı pek çok sıkıntı içinde bir yana atarak cinselliğin ve cahiliyetin saygısız pazarının çirkin bir oyuncağı haline geldi. Lezzetçiliğin, felç etmenin, aldatmanın aracı oldu; sahip olduğu bütün değerler belden aşağı uzuvlarına indirgendi. Bilim elde etme umuduyla imanı elinden çıkardı. Bilimi de dinin hizmetinden çıkardı. Oysa bilim onu boşluğa, kuşkuya ve karamsar düşünceye sürükledi. Bütün umutlarını, değerlerini, inançlarını elinden aldı. Yarı yolda, yolunu kaybetmiş, sığınaksız bir halde bıraktı. Kendisi ise gücün ve paranın hizmetine girdi. Tarafsızlaştı, yönsüzleşti. İnsanın kaderi, halkın zavallılığı, dalaleti ve sıkıntıları karşısında sorumsuzca davrandı. Menfaatçiliğin şiddeti, kapitalizmin çirkinliği, burjuvazinin pisliği, para yüzünden bozuluşu, aşırılıklar, fare sıfatlı, domuz kılıklı haller, lüks çılgınlığı, tekelcilik, insanda takat bırakmayan sınıfsal çelişkiler, yoksulluk ve tüketim çılgınlığının olduğu bir sistemde paranın emeğe, makinenin insana, lüksün değere, tüketimin ideale, iktidarın hakikate, menfaatin güzelliğe, cinselliğin aşka, cebinde olanın alnında olana hakim olması, uyanık düşünceleri, özgür iradeleri, temiz yürekleri ve içinde henüz insanî yangınların sönmediği vicdanları isyana sürükledi. Bütün insanlar arasında eşitlik ve kardeşliğe duyulan aşk, ayrıcalık, tekelcilik, çelişki, ayrımcılık, hırs ve mal düşkünlüğüne duyulan nefret –ki insan türünün en derin ve en eski duygularından birisi, ahlakın süreklilik ve evrenselliğinin en önemli temeli ve dinî çağrıların en temel dayanaklarındandır– makinenin ve sömürgeciliğin, kapitalizmi ve istismarı bütün dünyada zirveye ulaştırdığı on dokuzuncu yüzyılın tamamını ve yirminci yüzyılın ilk yarısını karman çorman etti. Burjuvazinin, Allah'ın varlığı olmadan, dine ihtiyaç duymadan, maddî akılla, bilimin rehberliğinde ve teknolojinin yardımıyla kurduğu vaat edilmiş cennet cehenneme döndü. Mahrum kitleler emeğin ve nefretin gücüyle, aydınlarsa bilincin ışığı ve aşkın ateşiyle –hakikate duyulan bilinç ve aşk– yeni bir yapının planını yapma umuduyla temelleri sarsan bir fırtına kopardılar. Yeni baştan, emeğin mal olmadığı, insanın sermayenin ücretli

kölesi olmadığı, özgürlüğün sadece sermaye sahiplerinin engellenmeden saldırıya geçebildikleri açık bir alan olmadığı, bilimin paraya kiralanmadığı, sanatın insanları zincire vurmak ve bunca yağmalanmış parayla, bunca boş vakitle ne yapacaklarını bilmeyen arsız işsiz sınıfı eğlendirmek için kullanılmadığı bir başka felek yaratma çabasına girdiler. Herkesin tabiatın ve hayatın ihsanlarından nasibini aldığı, herkesin eşit yaşadığı, herkesin kendi yaptığı işe uygun olarak ekmek, bilgi, kültür, sanat, özgürlük, insanî değerler, eğitim ve gelişim imkanına sahip olduğu, elde ettiği haktan yararlandığı bir toplum kurmak istediler. Adalete duyulan istek, heyecan verici eşitliğe duyulan aşk, bütün bu ayrımcılıklara duyulan kin ve nefret, asalakların iğrenç hayatına karşı duyulan tiksinti (Russel'in deyişiyle: Sayın Kont! Siz bunca serveti ve haysiyeti elde etmek için doğmaktan başka hangi sıkıntıyı çektiniz?); mucizevî bir şekilde paranın kendi kendine doğurduğu, sahibinin sayma zahmetine bile katlanmadığı, tek sıkıntısının ve derdinin onu harcamak veya üst üste yığmak olduğu yasalara karşı tahammülsüzlük o kadar ileri noktalara ulaştı ki devrimci aydınların ve adalet isteyen ruhların arzu ettikleri, hatta vaat ettikleri sistemde, herkes, neci olduğuna, ne iş yaptığına, nasıl yaptığına, hangi liyakate sahip olduğuna, ne tür bir emek verdiğine, işinin nasıl bir değer taşıdığına bakılmaksızın, sırf insanî bir varlık olması hasebiyle tekdüze ve mutlak anlamda eşit bir hayata sahip olacaktı. Eşitlik: Hak'tan daha yüksek bir temel üzerinde! Üstelik devletsiz bir sistemde! Nasıl bir toplum bu! Ne para hakim ne güç! İnsanlık, özgürlük elde etme yolunda verdiği kurbandan daha fazlasının kanını eşitlik için döktü. Sonuç? Özgürlük yolunda ne denli başarısız olup Karun düzeninin elinde maskara bir oyuncak haline geldiyse, bu yolda da o kadar aldatıldı. Adalet isteyen her mücahit, bir taş parçası gibi bu Firavun piramidinin binasına konuldu. Bu üç köşeli piramidin milyonlarca değerli ve nefis taş parçalarının altında üç şehidin cenazesi gömülüdür: Ruh, özgürlük ve komünizm. Bu üç mezarın eşiğinde, onların korkunç, soğuk ve taştan görevlileri: Ucûbe!

Şimdi, bu iki yeryüzü cehennemi arasında işkence gören çağı-

mız insanının yaralı ve umutsuz ruhunun acı dolu feryadını, ömrünü özgürlük ve sosyalizm cennetlerinin aşkıyla yakıp eritmiş bir yazarın boğazından duymak; onun canının ta içinde ağlayan âlemdeki bütün bulutların gök gürültülerini onun sözünün sesinde hissetmek mümkündür:

"...Hepsi geri döndüler, kanlı ve toza bulanmış pençeleriyle mezarlıktan geldiler. Hiçbirini tanımaya imkân yok. Birbirlerinden ayırt etmek mümkün değil. Hepsinin yüzünde maske var. Yırtıcı hayvanları bile korku ve hayret içinde ürküten yeni zuhur etmiş maskeli canavarlar... Ne korkunç ve karanlık bir dünya! Ne su var, ne ayna, ne de bir yıldızın göz kırpması. Onlar yalnızlığımızı, umudumuzu, hatta geçmişteki güzel anılarımızı bile bizden çalıp götürdüler.

Güneşli ve sıcacık gençlik günleri! Tanrı'nın çadırımızın üstünü bir kandil gibi aydınlattığı, karanlığı ve soğuğu yakıp yok ettiği günler... ve biz o çadırın altında ne hikayeler anlatıyorduk aşktan yana ve ne arzular besliyorduk başımızda. Seninle benim ekmeğimizi bölüşeceğimiz, rahat nefes alacağımız, birbirimizi seveceğimiz, mutlak iyilik, güzellik ve hakikat olan, hayata ve dünyaya anlam veren Tanrı'ya aşkla tapacağımız yarınların arzusu.

Oysa şimdi, onlar kanlı ve toza bulanmış pençeleriyle yeniden geri döndüler mezarlıktan! Şimdi aşk, özgürlük, eşitlik, bilinç, barış, halk, güzellik, hayır, hakikat, kemal, iman ve değer sözcüklerinden Tanrı için ve insan için bir ağıt yak." [21]

Allah ölümsüzdür. İnsan, O'nunla sözleşme yapan, O'nun ruhunu taşıyan, O'nun risaletine sahip olan ve nihayet, Allah'ın gücünün, bilgelik ve güzelliğinin aynası olan bu anlamlı ve kutsal doğada, O'nun halifesi olan bir varlıktır. Bu doğa, Allah'ın sünnetleri çerçevesinde yeşeren, yetiştiren, eğiten, doğan, doğuran, diri ve bilinçli bir surettir. O'nun kara toprağındaki her zerrenin kalbinde bir güneş parlar. O'nun her çakıl taşının dilinde, her yaprağının defterinde, suyunun, toprağının ve gülünün nutkunda aşkın sözü ve Allah'ın şiiri akar. Doğa ne ruh-

[21] Chandell (A.H.D), Les Murmurs d'une ame Solitaire, Paris, Rosas, s. 27.

suz ve bilinçsiz bir leş, ne de batıl ve abes öğelerden müteşekkil anlamsız, hedefsiz, sert, soğuk ve kara bir yığındır. Sonsuz okyanusların derinliklerinden ve bir hakikatin sonsuzluğundan kopup gelen çeşitli ve sayısız dalgalar, hayatı doğuran bir kaynak olarak ruh, bilinç ve bir varlığın ayetlerinden temiz ve vefalı birer aynadırlar. Hareket, güzellik, bilinçlilik, değer, kemal... ve dünyaya ruh, var oluşa anlam, insana değer, yaşama sorumluluk ve harekete yön veren şeylerin tamamı... Öyle bir Allah ile böyle bir evrende! Bütün melekler, özgür, bilinçli ve yaratıcı olan tanrı benzeri bu insanın ayağına secdeye kapanmışlardır. Yer, gök ve bu ikisi arasındaki her şey O'nun emri altındadır. İnsan, gerçek, güzellik ve hayrı, bilgi, sanat ve ahlâkın gücüyle elde eder. Azameti över, değerlere tapar, özgürlüğün peşinden koşar. Dünyayı tanıyıp bilmekten kendini tanıyıp bilmeye, ondan da Allah'ı tanıyıp bilmeye erişir. O zaman ölüm gününden ebediyete, çokluktan birliğe, görünüşlerden oluşa, dünya alçaklık ve zelilliğine yönelmekten (bakma, görme, düşünme, seçme, gitme, yürüme, yaşama ve var olmada) âhiret yüceliğine yönelmeye, maâştan (dünyadan) meâda (âhirete) ve şirkten tevhide erişir.

İsrâî ilerleyiş içerisinde dünyanın Mescid-i Aksâ'sına, miracî tekâmül içerisinde yaklaşmanın Sidretu'l-Müntehâ'sına; Allah'a iki fersah kalıncaya kadar, hatta ondan daha yakına gider. Allah'ın ruhuyla nefes alır. İlâhî fıtrata sahip olarak maruf ve münker karşısında aşk ve kinle dolar; meftun olur. Kendini bilme ve bilinçlilik, onu yabancılığa ve yalnızlığa sürükler. O, bu dünyayı gurbet olarak görür; kendisinin ilahî benini (özünü) bu dünyada sürgün olarak bulur. O zaman gayp kaygısı, aslı arayış, kavuşma arzusu, mevcut olduğu şekliyle kalmaktan bıkma ve kaçışın yorgunluğu ve burada olmadığı gibi nerede olduğunu da bilmediği varlığa iştiyak kendisini gösterir. O, kendi olmaktan bezmiş; dar bir gömlek, dar bir ayakkabıdır. Evrenden daha ileri/öte bir yeşeriştir. Olduğu durumdan kaçmaktan yorulmuş... Öyle ki artık var olduğu gibi olmak, var olduğu yerde kalmak, var olduğu şekliyle yaşamak, onun için alçaltıcı ve ızdırap vericidir. O, evrenden daha ileri gider ve akıldan daha

ileriye uçar. İlahî bir sanatı ve mucizevî bir iksiri elde eder. Kendi fenasında bekâya; kendi nefyinde ispata; ölümünde, insan hayatı için şahadete; kullukta, özgürlüğe ve itaatte tuğyana erişmeyi öğrenir. Bütün ömrü boyunca, gece ve gündüz, hakkın saltanat davulunu arş damında vurduğu her beş vakitte ve her tekbirde, bütün alçak saltanatları tahkir eder. Hepsi vesvâsın şerri ve hannâsın hilekâr vesvesesi olan, bütün boş haşmet ve büyüklükleri, yalan gürültüleri, rubûbiyetleri, mülûkiyetleri ve ulûhiyetleri kulak ardı ederek unutturur. Sadece güzelliğe ve hakka tapan her kalbin yüce memduhu ve mabudu olan varlığın karşısında ayakta durarak, ömrünü yıllara, yılları aylara, ayları günlere böler. Fakat müşrikler ve kâfirler, bütünüyle bir kemiğin peşinde köpek gibi dolaşmak, efendilerin hizmetinde uşaklık, bir mabudun huzurunda kulluk, bir memduhun yanı başında dalkavukluk ve İkbâl'in deyimiyle, *"bir köpeğin, bir başka köpeğin önünde kulluk başını eğdiği gibi"*, güce, altına ve kadına tapmakla; dünyanın mürüvvetsiz efendi ve patronlarının kapısında zilletle oturmakla, kendi şereflerini satma pahasına efendilerinden yardım ve lütuf dilenmekle ömür geçirirler.

Evet, o, her sabah uyandığında, öğleyin işten döndüğünde, ikinci işbaşı yaptığında, akşam işten döndüğünde ve geceleyin uyumak için yatağa gittiğinde –her defasında tekitle– O'na hitap ederek, tağutların tamamına ilan ve kendisine ilka ederek şunu tekrar eder:

"Hamd ve sena –alçak ve zorba efendilere, patronlara ve rablere değil– rahman ve rahim olan Rabb'e mahsustur. Melik ve mâlik, tam manasıyla O'dur. Biz sadece ve sadece O'nun karşısında kulluk için baş eğeriz ve sadece ve sadece O'ndan yardım dileriz. O da, hakir yardımlar, bencilce ve alçakça istekler için değil, bilakis hidayet bulmak amacıyla doğru ve hak yolda ilâhî nimetlerle beslenmiş halis insanların yolunda (kirli kötü düşüncelilerin ve boş beyinsiz sapıkların yolunda değil) gitmek için..."[22]

[22] Hamd veya Fâtihatu'l-Kitâb Suresi'nin tercümesidir. Bu sure, Kur'an'ın ve namazın anahtarıdır. Her namazın sabit ve mükerrer suresidir.

Bilahare insan aşkta erir; Allah'a biat eder; tevhit kalesine sığınıp takva elbisesini giyinir. İnsan, irfanla görür; hikmetle anlar; dua ile ister ve ibadetten rubûbiyyet cevherine erişir.[23] Kendi emir, nehiy, hicret ve cihadında, insanları ve dünyayı bambaşka yapar.[24]

Büyük İngiliz şâiri Fitzgerald, Hayyam rubailerini çevirirken kendi zevkine ve düşüncesine ait akıllıca ve sanatkârca temalar ortaya koymuş ve bir bakıma bir tercümeden çok Hayyam'ın şiirini yeniden yaratmaya soyunmuştur. Hayyam'ın batı'da bunca meşhur ve etkili olmasında onun büyük payı vardır.

Hayyam'ın aşağıdaki meşhur rubaisini:

Tanrı gibi elim erseydi feleğe,
Kaldırırdım şu feleği ortadan
Öyle bir felek yaratırdım ki yeni baştan
Kolayca muradına ererdi her özgür adam

Şu şekilde tercüme etmiştir:

"Ah aşk! Ne olurdu Tanrı, ben ve aşk, yeni bir tuzak kurup bambaşka dünya yaratsaydık." Radha Krişnan'ın dediği gibi, *"Biz aslında bu tuzağa davet edilmişiz."*

Bu üçü hiçbir zaman yenilmeyeceklerdir. Allah, insan, aşk üçlüsünün mucizeler yaratan iş birliği, gücün, altının ve yalanın büyüleyici işbirliğini Kur'an'ın tabiriyle bir köpük gibi yok edecek, Allah'a doğru akış halinde olan insanlığın arı duru ırmağı meydana çıkacak, hannas'ın vesveselerine, gecenin karanlığında bağları koparan sihirbazların büyülerine ve hain hasetçilerin arkadan hançerlemelerine rağmen, Allah'ın insandaki ruhu, onda kurtuluş, fazilet ve kemalle dolu muzaffer bir hayat ve hareket yaratacaktır. Ve nihayet zaman kendi gözleriyle görecektir ki yeryüzü onca zulme ve hak gaspına kurban olduktan sonra yeniden adalete ve hakka kavuşacaktır. Bu ilahî kaderin iradesidir:

[23] İbadet, özü rubûbiyyet olan bir cevherdir.

[24] Yukarıda "Allah ölümsüzdür" diye başlayan cümleden itibaren dipnota kadar olan kısmın Türkçe çevirisi "Kendini Devrimci Yetiştirmek" adlı eserden birkaç küçük tasarrufla aynen aktarılmıştır. (Çev.)

Yeryüzünde zulme uğrayanlar insanlığın önderleri ve tarihin vârisleri olacaklardır!

Biz Doğu'luyuz; uygarlığı, kültürü, hayat tarzını ve nasıl insan olmak gerektiğini, kendisinin yarattığı şekliyle mutlaklaştırmaya çalışan, bizi inkar etmek, mahiyetimizi silip yok etmek ve bütün değerlerimizi reddetmek pahasına bize bir dünya dayatan, bizi başkalaşmış, çehresiz ve bedensiz varlıklar haline getirmeye ve nihayet taklitçi ve dirençsiz kılmaya çalışan Batı'ya karşı direnmek istiyoruz. Kendisini karanlığın şerri gibi bu çağın üstüne atan, insanı büyüleyerek dünyayı yutmaya uğraşan bu çelik zırhlı devin karanlık ve uğursuz gölgesinden kurtulmalıyız. Canımızı ve dünyamızı tümüyle, insanlığa bütün ömrü boyunca ışık ve aşk saçan o güneşe teslim etmeliyiz. Bu dev, günümüzde, havayı karartan ancak asla yağmur yağdırmayan korkunç bela bulutlarının ardında kalmıştır.

Biz üçüncü dünyaya aidiz. Gerçi bu sayının artık bir anlamı yok. Aslında "İkinci Dünya" demeliyiz. Çünkü insanların dünyası her zaman iki taneydi. Şimdi de öyledir ya. Bir bakıma, "millet, ortak dertleri olan insanların toplamıdır." diyen yazarın tanımına göre, biz ve doğruluk yolunda çaba gösteren, kendi halklarının hayat düzenini değiştirme işinde doğru yol üzere olan bütün salih insanlar, zamanın mustazaflarının, Fanon'un tabiriyle "yeryüzünün lanetlilerinin" dünyasında ortak bir kadere ve yazgıya sahibiz. Bundan dolayı yolumuz ve işimiz de birliktedir. Her birimiz, her gece gündüz beş defa olmak üzere kendi topluluğumuzla birlikte onlara selam gönderiyoruz. Üstelik bunu namazda yapıyoruz ve tek bir selamla yapıyoruz.[25]

Biz bu yüzyılda yaşamıyor olsak da bu yüzyılda bulunuyoruz. Bununla birlikte, anlayışımız çevremizin dar kalıpları içinde hapis kalmamalı; sadece etrafımızda ve gözümüzün önünde olup bitene veya ilişkilerin, adetlerin, hayallerin, bağlılıkların, nedenlerin, ulusal ve hizipsel gelenek ve algıların boş ve değersiz çerçevesi içinde gündeme gelen şeylerle meşgul olmamalıyız.

[25] Bkz. Kendini Devrimci Yetiştirmek, Namazın Selamları başlığı.

İçinde bulunduğumuz çağdan, dünyanın ve dünyayı çekip çevirenlerin bizim için yarattıkları ortamdan gafil olmamalıyız. Bakışlarımız çevremizin sınırlarını aşmalı. Bakışlarımız, bütün cepheleri, kanatları, pusuları, komploları, hayır ve şerleri hepsini doğru görmeli; dünyayı, insanlığı, bütün güzellikleri ve çirkinlikleri, kazanımları, anormallikleri, hastalıkları, tehlikeleri ve düşünceleri güzelce tanımalı ki kendi kabuğumuza çekilip kalmayalım, donmayalım, gerilemeyelim, duraksamayalım; gözümüzü kulağımızı kapatıp oyuncuların oyuncağı olmayalım, bizi yutmak isteyenlerin boğazından kolayca geçmeyelim; gerçeklerin ortasında, çatışmaların merkezinde, zamanın olaylarının, milletlerin hayat ve hareket sahnelerinin içinde olalım. Kendi çağımızdaki savaşın meydan sahibi olalım, kayıp, gafil, münzevi ve bir kenara fırlatılmış olarak kalmayalım. Aksi takdirde bizi hesaba almazlar, insanın ve tarihin kaderinin yazıldığı yerde bizim varlığımıza müsaade etmezler. Bu dünyada bir görevimiz, sorumluluğumuz ve payımız olmalı. Yoksa biz vasat bir ümmet değil miyiz?

Ve nihayet biz Müslüman'ız. İslam, bizim için şu anda her şeyden çok bir ideolojidir.

İslam, bir mutlak inançlar, telkin edilmiş duygular, fizik ötesi bağlantılar, gelenekler, görenekler, miras alınmış kutsal şiarlar manzumesi olarak, kadim bir kültür ve maarif, ruhumuzu dinlendiren bir öz, maslahata yönelik ahlakî kurallar, bireysel hayatta içimizdeki polis ve nihayet öteki dinlerden bir din olarak Hıristiyanlık, Yahudilik, Budizm ve Şintoizm'e benzemez. İslam dört dörtlük bir ideolojidir. Onda dünyayı, insanla dünya ilişkisini, tarih felsefesini, hayatın gerçeğini, sosyal düzeni, bireysel ve kitlesel geçimin temelini, kendi yaşam tarzımızı, kendimizi yetiştirme ekolümüzü, toplumsal, insanî ve kitlesel ilişkilerin şeklini ve içeriğini ve nihayet kendi değerler sistemimizi görür ve buluruz. Bu değerleri ona göre belirleriz. Bu bakış açısıyla düşünerek, temas ederek, seçerek içinde bulunduğumuz dünyaya ve uygarlığa ve karşısında durduğumuz ideolojilere, kanatlara ve cephelere direniriz. Kendi insanî, sosyal, kültürel,

inançsal ve tarihî kaderimizin binasını yeniden inşa etmeye başlarız.

Bu yüzyılı ve Batı'yı nasıl dikkatle tanıyacağımızdan, ona nasıl soylu bir tavır takınacağımızdan, Doğu'ya dönüşten, mustazaflar ve gazaba uğramışlarla nasıl gönül ve kader birliği edeceğimizden, tevhidî bir ideoloji olarak ilk ve aslî şekliyle dinî ve İslamî görüş binasını nasıl yeniden kuracağımızdan, hikmet, kitap, adalet, misak, salih amel, felah, ruh, takva, marufu emredip münkerden sakındırma, emanet, sorumluluk, ölçü (mizan), demir (silah), Allah'ın halifeliği, kemal, yeryüzünü Allah'ın salih kullarına teslim etme, dünya mustazaflarının insanlara varis ve önder oluşundan, evet bütün bunlardan söz ettik. Ama İkbal'i hiç konuşmadık, İkbal'den hiç söz etmedik. Öyle ama, bu sözleri söyleyen zaten İkbal'di.

Bulutun âdeti budur, denizden alır da suyu,
Yine denize götürür yağmur damlası olarak.

Bunların hepsi, onun ekolünden öğrenebileceğimiz derslerdir. Seyyid Cemal'in devrimci kıyamını ideolojik bir kıvama erdiren odur. Onun güçlü ve serkeş ağacına, derin fikrî kökler salan odur.

Doğu'ya dönüş?! Çağımızı yakından, dikkatli ve doğru bir şekilde tanıyarak Batı düşüncesinin en yüksek ufuklarında uçan, Hegel, Nietzche, Kant ve Goethe gibi yeni çağın kültürel dahilerini yetiştiren bir ekolün üstatlarının düşünceleriyle yıllarca hemhal olarak eğitim alan yine oydu. Avrupa düşünce ve felsefesinin kahramanlarını Mevlana'mızın ayakları altına atan, aşk güneşinin oklarıyla onları kör eden ve kendisi bu ilahî pirin kılavuzluğuyla, Paris'teki o ruhsuz, ışıksız ve azıksız çelik burcu ve Batı'daki o taştan yapılma kör adalet heykelini terk ederek bir minarenin semavî sesine dönen oydu. Onun bütün varlığı bir boğaz dolusu haykırıştı; bütün ömrü, her sabah ve her akşam, bir davetin tekrarıydı, insanın balçıktan Allah'a doğru miracının daveti. Ayağını sabahın yoluna attı, tan vaktinin zirvesinden yukarılara çıktı. Kendisini doğan günün penceresinden okyanusun kararsız dalgalarına attı ve Doğu'ya geri döndü. Ba-

şını İslam sahilinden çıkarıp Kur'an'ın kıyısında huzura erince şöyle dedi:

"Batı'da verimsiz ve ürünsüz olarak boş yere telef ettiğim yıllara yazık." [26]

Avrupa felsefesi, Avrupa bilimi, Avrupa'nın insanî değerleri, hayatı ve duyguları, hepsi, zihin adı verilen bir makinenin imal ettiği kuru, ruhsuz ve saygısız olgulardır. Bu zihnin en hassas ve gerçekçi olanı, tabiatın, hayatın, hareketin ve insanın soyut resimlerini çeken, ruhu, cevheri ve aşkı olmayan bir fotoğraf makinesidir. Bundan zahitçe, sufice ve idealistçe bir ruhu, cevheri ve aşkı kastetmiyorum. Bundan maksadım tabiatın ruhu, eşyanın cevheri ve insanın anlamıdır. Görüntü alan, soyutlayan, sayıları gören, sebepleri düşünen, akılcı zihin sadece olguyu tanır ve hesaplar. Zihin, canlı bir bedeni, melekelerin karmaşık gerçekliğini, yapısında yaratıcı cevheri, varlık ışıklarının ötesinde bir parıltısı ve aşkın sarhoş edici melekutu gizli olan derin, güzel ve anlamlı müteal bir gerçeğin ilmî analizini yaparken, her şeyi önceden hazırlanmış soyut kalıplar içinde kabul eder. Çiçeği, formel mantığın korkusuz parmakları arasında teşrih eder. Ateşi, ışığın ruhuna göz açarak, bedenini ona teslim ederek, avucunu, yüzünü ve göğsünü ateşin yangınına bastırarak değil onun kimyasal formülüyle bilir ve tanır. Oysa bu nesnenin akledilmesidir, anlaşılması, kavranması ve algılanması değil. Bu yüzden bu türden bir akletme ve telakki dolayısıyla onda ortaya çıkan ilk etki şudur: Şimdi, bunun bizim var oluşumuzun güç kazanmasına, ihtiyacını karşılamasına, gelişmesine yardımda bulunmaya, faydalanmasına ve hakimiyetine ne katkısı olabilir? Bu yüzden insanın bütün ilahî yeteneği, gerçeği algılama, dünyayı anlama, varlık güneşi karşısında kendini bilme, kendini inşa etme ve sezme, kainatın ruhuna kavuşmaya duyduğu şevk, tabiatın hayat nabzı ile ahenkli oluş duygusu, varlığı ilahî bir şekilde yeniden var etme, sembollerde gizli fıtratın keşfi, gündelik cezbeler, bağlılıklar, paslar ve kirler, tarihin, çevrenin ve kalıtımın zorla dayatılmış kalıpları, hasılı her şey, varlığın

[26] Mevlana Yolunda İkbal, Dr. Ekrem, Lahor, s. 2.

miracı, değerin yükselişi, kurtarıcı ve yükseltici hareket, türsel değişim, bireysel ve kitlesel oluşum sadece ve sadece nesnelerin zihinsel akledilişinde özetlenebilir. Evrenin bir araç olarak yeteneğinin farkına varılması ve sonuç olarak insanın bütün bunlara karşı tek tepkisinin, hayatını geliştirme ve bedenindeki uzuvların işini sürdürme şeklinde olması da bu kabildendir. Batılı görüşte, sadece ilmin değil, felsefenin, sanatın ve estetiğin, hatta insan inşa eden ve adalet yaratan devrimci ideolojilerin bile sonunda gelip teknolojiye dayandığını görmemiz bir tesadüf değildir. Şimdilerde kendilerinin de itiraf ettiği gibi, ideolojinin canını teknoloji için feda eden bir "raiyyet" haline gelmekte olduğunu görüp durmuyor muyuz? Çünkü bildiğimiz gibi onların ideolojisi gerçekte teknolojinin evinde doğmuş bir köleden ibaretti. Burjuvazinin kara memesinden süt emmiş, materyalizmin kucağında büyümüştü. Tarih boyunca, hasta, arsız, suçlu ve bozguncu çocuklar yetiştiren materyalizmin kucağı... Bunlar laubalilik, ayyaşlık, hakkı ayaklar altına alma, lakaytlık, şehvet düşkünlüğü, zorbalık, fisk, fücur, dünyayı elde etme ve güzel yaşama arzusu, kavgacılık, yiyip içip eğlenme gibi Yezitçe düşünce, ahlak ve davranış tarzlarıyla hastalık halindeki mal biriktirme, güç kullanma, şehvete bulaşma, her türlü hakkı çiğneme, her türlü değeri çamura atma ve her türlü şerefin perdesini yırtma konusundaki komplekslerini ortaya salıvermede kendilerini özgür hissediyorlardı. Hiçbir kayıt, had ve sınır tanımadan hepsini aşıyorlardı. Her türlü kuralı alaya alıyorlardı: *"Bu dünyada ne bir hesap vardır ne bir kitap. Ne Allah vardır ne de ahiret. Var olan her şey şu gördüklerimizden ibarettir"*[27] diyorlardı.

[27]Yezitçe düşünce, ahlak ve davranış tarzı, edebî bir tabir veya tesadüfî bir niteleme değildir. Her değeri, her sınırı, her hürmeti korumayı inkar ve reddeden, aşırılıkta, tecavüzde, hakkı yok etmede, cellatlıkta, içki içmede, ayyaşlıkta ve zamparalıktaki küstahlığını ve pervasızlığını açıklamada, ilahî dünya görüşünü, insanî takvayı ve haddini bilmeyi inkarda içgüdülerini ve çirkin heveslerini özgürce salıvermede nasıl birisi olduğunu şu sözleriyle ilan eden ondan başkası değildi:

Haşimoğulları siyasetle oyun oynayıp saltanat peşine düştüler.
Yoksa ne gaipten bir haber var ne de inmiş bir vahiy.

Gördüğünüz gibi bu aydınca düşünce, son derece ilmî görüş, materyalist yak-

Doğal olarak akım saadet, liyakatin ve hakikatin yokluğunda "lezzet ve zevk egemen olur" diye hüküm veriyordu. Dünyada hesap kitap olmayınca her türlü kural ve kayıt kuruntudan ibarettir. Lenin'in dediği gibi:

"Bütün ahlak ilkeleri yalandır. Çünkü amaçsız, duygusuz ve bilinçsiz bir dünyada değerler, aldatıcıların uydurduğu ve aldananların kandığı hayalî kuruntulardan, telkin edilmiş duygulardan, cahilce ve bilimdışı temayüllerden ibarettir."

Batılı görüş, realizm ve materyalizme istinat ederken bile idealist bir yaklaşıma sahiptir ve maddeyi öznel bir olgu veya soyut bir rasyonel suret olarak görmektedir. Batı düşüncesinde nesnellik, kendisini haricî bir somutluğa dayandıran rasyonel bir kategoridir. Bu kategoriyi "maddî" olarak adlandırdığı ve kabul ettiği için de haricî nesnellik üzerindeki rasyonel ve öznel dayatmasını materyalizm zannetmektedir. Aksi halde, tarihî zorunluluğun, sosyolojinin, sosyal devrimin ve sınıfsal diyalektiğin materyalizm ile ne denli çelişik ve ona aykırı olduğunu, bütün sosyalist devrimlerin sanayileşmemiş toplumlarda, kapitalizm, makine ve proletarya ile aralarında yüzlerce yıllık mesafe bulunan insanlar arasında meydana geldiğini görüp durmazdık. Kapitalist toplumlarda, yoğun sanayi kesiminde çalışan proletarya sınıfı tarafından gerçekleştirilmiş istisnaî tek bir örnek dahi yoktur. Aksine, kapitalizm ve sanayi ne kadar gelişmişse sınıfsal patlamadan o kadar uzaklaşmış, hatta Avrupa ve Amerika proletaryası yüz yıl önceki devrimci coşkusunu yitirmiş, Batıdaki komünist partiler şaşırtıcı bir hızla sağa kaymış ve kendi ülkelerinde kapitalizmin siyasî aracı olan devletle bir arada ya-

laşım, realist hayat ve ahlak yöntemi bizim kültürümüzde bazılarının sandığı gibi ne o kadar yeni bir şeydir ne de o kadar övünülecek, ilerici ve insanî bir durumdur. Buna mukabil olarak hangi çehrenin, dünya görüşünün, hayat tarzının ve sosyal yapılanma üssünün var olduğunu biliyoruz. Bununla birlikte Yezid'in çıkarımı mantıklıdır. O iyice bilmektedir ki ahlakî materyalizm felsefî materyalizmle uyumlu bir üstyapıdır. Çünkü maddî düşünerek manevî hareket etmek bir tür varlık ikiliği ve çift kişilikli olma halidir. Sâdık insanların duçar olduğu bir bilinçaltının varlıksal nifakı. Mümin münafıklar! Çok şaşırtıcıdır bu! Güzel değildir, bununla birlikte bu sâdıkların saçlarının bir teli mümin münafıkların bir çoğunun sürüsüne değer.

şamaya, barışmaya, hatta özdeşleşmeye başlamışlardır. Oysa hakikat, göğün ortasında güneş gibi parlamaktadır. Devrim sancılarını ve sosyalist hareketleri, henüz feodalizm aşamasına ulaşmamış, hatta bir toplum haline bile gelememiş olan ve geri kalmışlıkta dillere destan olmuş olan Dahomey, Habeşistan ve Yemen gibi ülkelerde aramak gerekmektedir; proletaryanın dilinde endüstriyel gelişimi, sermaye gücü ve sınıfsal gelişimi darbımesel olan Kuzey Amerika'da, Kuzey Avrupa'da ve Federal Almanya'da değil. Şu anda yaşamakta olduğumuz yıllar, tarihî kaderini yaratmada, toplumsal altyapıyı değiştirmede; bilinçli, kararlı ve mücadeleci insanın karşısında tarihî zorunluluğun, üretim araç ve yöntemlerinin dayattığı şeyleri mahkum etmede insanın payını, bilincin etkisini, halkın iradesini ve liderliğin rolünü mucizevî bir şekilde göstermektedir. Kelâmî safsatalar ve modern skolastik bağnazlıkların zorlamasıyla kendi öznel realizmini gerçekliğe, rasyonel materyalizmini de maddeye dayatmayan, peygamberin tabiriyle, bu yaratılış kitabının ve tabiat Kur'an'ının metnindeki ayetlerin hakikatini kendi görüşüyle tefsire kalkışmayan herkes, bu ayetleri bir "sünnetullah" olarak açıkça ve doğru bir şekilde görecek ve sosyal yapıyı –devrimin sosyal yapısını değil– inşa eden şeyin bu devrim olduğunu anlayacaktır. Ne var ki diyalektik materyalizmin öznel ilkeleri, eskiden olduğu gibi acınılacak bir gayretle, bağnaz kelâmî idealizmin en hayalî şekliyle maddî olguları, maddî gerçeklikler olarak adlandırdığı materyalist idelerin kalıbına dökmeye devam edecek ve böylece hem insanı, tarihi, hareketi ve zamanımızdaki olayları doğru, sağlam, sağlıklı ve uygun bir şekilde algılamaktan ve yorumlamaktan aciz kalarak gerçeklerin bağlamından uzak düşecek, hem toplumun nesnel gerçeklerini ve insanın derin ve kendine özgü ihtiyaçlarını ve eğilimlerini tahrif edip değiştirmeye kalkışacaktır. Sonuç olarak, bir ideolojinin en temel ilkeleri olan "hakikati tanımak" ve "insanın misyonunu belirlemek ve ona kurtuluş yolunu göstermek" hususları havada kalacaktır. Tıpkı farları ayarlanmamış, direksiyonu kilitlenmiş bir otomobil gibi! Bu otomobilin motoru ne kadar güçlüyse o kadar tehlikeli ve facia yaratıcıdır!

Oysa Doğulu bakış açısı, sadece insanî değerleri, ruhun tecellilerini, güzelliği, kemali ve yüceliği değil, hissedilen tabiatı ve Batılıların maddî olarak tabir ettikleri olguları da melekutî bir manzara halinde, manevî ayetlerin bir aynası gibi görür. Eflatun idealizminin, Yunan metafizik felsefesinin ve onların Yunanlılaşmış öğrencilerinin aksine, âlemi fizik ve metafizik olarak birbirinden ayıran, birini ulvî ötekini süflî olarak adlandıran, bu toprak yurdu (dünyayı) aşağılayan, oluş ve bozuluş (kevn ü fesad) âlemini aşağılık, anlamsız, sahte ve marifeti örten bir örtü olarak sayan; Allah'ı melekler, soyut varlıklar, ruhanîler, kudsîler ve kerrûbilerle[28] birlikte tabiatın ötelerinde arayan, O'nun lâhût ve melekût adı verilen yüce âlemlerde olduğunu kabul eden Hıristiyanlığın ve İslam'ın kelam ve felsefe kültürünün tersine, özgün İslamî anlayış, tabiattaki nesnelerin tümünü "varlık güneşinin (yani Allah'ın) ışıklarının üzerine vurduğu rengârenk camlar" olarak görür. Oysa ne Batı düşüncesi bunu anlayabilir ne de Batılı yargılar buna inanabilir.

Vahyin dili ve dinin en özgün kutsal metni olan Kur'an, Allah'ın varlığını ispat için, Aristocu filozof kelamcıların veya Eflatuncu mistiklerin yaptığının aksine, sadece tabiata, hayatın tarihine ve değişmez ilmî kanunlara istinat eder. Allah'ı toprakta, tabiatın somut tecellilerinde ve hareket kanunlarında göstermekle kalmayıp materyalizmin "maddî zorunluluk" ve "maddî nesne" olarak adlandırdığı ve bunu ispat etmek için Allah'ı inkar ettiği veya dinî idealizmin bunu inkâr ederek Allah'ın ispatına ulaştığı şeyi Kur'an "Allah'ın sünneti ve ayeti" olarak adlandırır ve kendi kendine kâim, bilinçli bir irade, yaratıcı bir güç, şuurlu bir hareket, akıl, ilim, düzen, hesap, anlam, maksat sahibi bir hakikat; hayatın, aşkın ve değerin kaynağı ve nihayet büyük bir insan mesabesinde canlı bir beden olan bu âlemin özü, ruhu ve kalbi olarak Allah'ı ispat etmeye girişir. Tabiatı ne kendi kendine çalışan, taş kalpli, karanlık yürekli, ölü ve ahmak bir makine olarak, ne de sahte, darmadağınık, batıl, abes, hiçten ibaret

[28] Cebrail, Azrail, Mikail, İsrafil gibi Allah'a yakın olan büyük melekler. (Çev.)

olan, marifetsiz ve efsanevî bir serap olarak kabul eder. Aksine ona şahadet âlemi adını verir ve fiziksel, fizyolojik ve biyolojik olarak oraya koyduğu ilmî –onların tabiriyle maddî– yasaları da vahiy olarak adlandırır. Peygamberlerin insanları hidayet etme risaletinden söz eden sureye de "Nahl" (balarısı) adını verir. O bir vahiy kitabıdır, kutsal surelerinin adını meleklerden, melekutî sıfatlardan, fizik ötesi, gaybî, felsefî, ruhanî ve sanatsal terimlerden; mistik, idealist, soyut ve entelektüel tabirlerden almaz. Tam tersine hepsi de somut, gerçek, tarihî, beşerî, ilmî ve tabiî şeylerden, hayatta işe yarayan şeylerden, hareketten, bilinçten, toplumdan, seferberlikten, sorumluluktan, hatta topraktan, yiyecek ve içecekten seçer:

Güneş, şimşek, ışık, duman, Tur dağı, yıldız, ay, demir, mağara, burçlar, tan vakti, sabah, gece, deprem...

Hayvanlar

İnek, dört ayaklı canlılar, balarısı, karınca, örümcek, sülük veya kurtçuk, fil...

İnsan toplulukları

Kadınlar, müminler, şâirler, halk, münafıklar, maldan çalarak satanlar, kâfirler...

Tarih

İmran ailesi, İsrailoğulları, hizipler, Sebe, Kureyş, Roma...

Mesaj ve risalet sahipleri

İbrahim, Hud, Yunus, Yusuf, Meryem, Nuh ve diğer peygamberler...

Yiyecek ve ekonomi

Yiyecekler, zeytin, incir...

İnsanî ve toplumsal konular

Mürekkep, kalem, ihlas, yardım, çağ, zaman (dehr), daha fazlasını istemede ifrat, değer, mücahitlerin yerden toz koparan atları (Nâziât), savaşta soluk soluğa kalan atlar (Âdiyât), zafer, (peygamberin) köre yüzünü ekşitmesi, şura...

Şaşırmayınız, bütün bunlar bayağı, dünyevî, değersiz ve maddî şeyler değildir. Bunlar Allah'ın üzerlerine yemin ettiği mukaddes şeylerdir. Bakınız vahyin dili neleri ant içerek zikrediyor.

"Andolsun insanın sermayesi olan asra. İman eden ve salih amel işleyen insanlardan başkaları sermayelerinden yemektedirler.

Andolsun bürüdüğü zaman tan vaktine ve geceye. Andolsun parladığı zaman gündüze. Andolsun Güneş'e ve onun aydınlığına, ardından gelmekte olan Ay'a, onu açığa çıkardığı zaman gündüze. Onu örtüp bürüdüğü zaman geceye. Andolsun göğe ve onu bina edene. Andolsun yere ve onu yayana. Andolsun insan nefsine ve onu düzenleyene.

Andolsun incire, zeytine ve bu emin şehre. Andolsun şafağa, on geceye, çifte ve teke, bürüyüp örttüğü zaman geceye, solumaya başladığında gündüze andolsun.

Andolsun göklere, vaat edilen güne, şâhit olana ve şâhit olunana. Andolsun kıyamet gününe, kendini kınayan nefse, battığı zaman yıldıza, mürekkebe, kaleme ve yazdığına andolsun.

Andolsun soluk soluğa saldırıp koşanlara, taşlardan kıvılcımlar çıkaranlara, tan ağarırken saldıranlara, tozu dumana katarak haykıran ve düşmanın kalbine saldıranlara.

Andolsun hızla yerinden kopanlara, birdenbire gözden kaybolanlara, sevinç ve heyecan içinde her yana koşturup hareket edenlere, tehlikenin ortasında yüzenlere. Cihat ve can verme yarışında birbirlerini geçenlere, çareler arayıp işi tedbirle yürütenlere."[29]

Acaba halk bu sözlerden uyuşukluk kokusu mu alıyordu? Böylesine ateşli kahramanlıklara kulak vermek uyku verici bir ninniden veya büyüleyici sözlerden mi ibaretti? Acaba, *"Tanrı zenginliğini ve gücünü kendisine tapanların yoksulluğundan ve za-*

[29] Bu bölümde şu ayetlere işaret edilmiştir: Asr Suresi 1,2; Duha Suresi 1; Leyl Suresi 1,2; Şems Suresi 1-7; Tin Suresi 1-3; Fecr Suresi 1-4; Buruc Suresi 1-3; Kıyamet Suresi 1,2; Necm Suresi 1; Kalem Suresi 1; Âdiyât Suresi 1-5; Nâziât Suresi 1-5.

yıflığından alır; insan, Tanrı'ya uymak ve ona tapmakla kendi içini boşaltır; iradesini felce uğratır ve kendisine yabancılaşır." diyen Feuerbach'ın veya *"Dinî felaket, zavallı bir varlığın âhı, taş kalpli bir dünyanın yüreği, ruhsuz bir vücudun ruhu ve insanların afyonudur."* diyen Marks'ın dediği gibi miydi? Sahi, bu kişiler bu denli kesin hükümler verirken, dünyadaki her beş kişiden birinin inandığı bir kitabın birkaç küçük suresini okuma zahmetine katlanmışlar mıydı acaba? Hükümlerini halkın davranışına veya seçkinlerin sözlerine göre vermeyen, esas metinleri ve güvenilir belgeleri doğrudan doğruya inceleyerek vermesi gereken bir araştırmacı, dinden söz ederken, en azından dinler tarihi ve bilgisi bakımdan yeryüzündeki üç dört büyük dinin özgün metinlerinden birisi olan Kur'an'a bir bakamaz mıydı? Hal böyle olunca, Batı'nın Mesih'i, yani Roma emperyalizminin uydurduğu Tanrı, Sezar'ın attığı tokada karşılık olarak öteki yanağını çevirir. Bir zillet büstü ve boyun eğiş sembolü olarak, iki bin yıldan bu yana, başındaki dikenli tacıyla imparatorun kaldırdığı sancağın üstünde kendinden geçmiş, ağzını yummuş ve canını sezara teslim etmiş haldedir. Batı, bu ölü tanrıyla, savaş atlarının ayaklarından çıkan kıvılcımlara yemin eden Allah arasında fark gözetmez. İnsanı inkar eden, insanın zaaf, zillet ve cehalet içinde olduğunu düşünen müfsit Yunan tanrılarının ve modern çağın Allah'ı inkar eden müfsit Avrupalı burjuva aydınlarının söylediklerini tekrar etmekle yetinir.

Biz, dünyanın bu yanında bulunan bilinçli, soylu ve sorumlu aydınlar olarak şunu anlamalıyız ki öte yandakiler kesinlikle bizi anlamıyorlar. Üstelik bundan daha korkunç bir facia daha var: Bizim aydınımız, kendisini görmek için, gözlerine onların gözlüklerini takıyor. Kendi düşüncesini, kültürünü, tarihini ve imanını yani insanî muhtevasının varlıksal kimliğinin tamamını anlamak için, onların zihinsel kalıplarını, düşünce yöntemlerini, yorumlarını, anlayışlarını ve çıkarımlarını bilerek –daha da kötüsü bilmeyerek– taklit ediyor.

Acaba İkbal, dünya üzerinde yerel ve bölgesel bir tavır alma şeklinde ortaya çıkan bir tür "Doğuculuk'a" yakalanmamış mıydı?

İkbal, bu öze dönüş çağrısıyla, bir tür gerici hareket çizgisinin veya bir tür köhne ve dar görüşlü kültürel özgüncülüğün davetçisi değil midir? Onun düşünce ekolünün psikolojisinde romantik bir nostalji bulmak mümkün değil midir?

İkbal, Batı'ya karşı o denli şiddetli ve hiddetli bir tavır takınarak, Hindistan'a, Hint ruhunun dirilişine ve Hint halkının seferber olmasına bunca vurgu yaparak, Batı'nın kültürünü, ruhunu ve rolünü küçümserken kendi tarihini yücelterek, kendi milletinin ruhunda gizli kalmış değerleri ve övünç kaynaklarını kutsayarak nasyonalizm hastalığına yakalanmamış mıdır? Bu hastalığı, özellikle Faşizm ateşine yakalanan 20. yüzyıl başlarındaki Almanya'dan alıp beraberinde hediye olarak getirmemiş midir?

Sahip olduğu dinî heyecan ve coşkuyla Kur'an'a geri dönüş sloganı atan, Hegel'in ve Nietzche'nin ilerici ve din karşıtı felsefelerine ve 19. yüzyılın ilmî ruhuna karşı çıkan, Allah'a, İslam'a, Muhammed'e, Ali'ye, Fatıma'ya ve Hüseyin'e aşk duyan İkbal bir tür dinî taassuba, dogmatizme ve idealizme yakalanmamış mıdır? Böylesi bir görüş, eğilim ve davet, dünyaya, çağımız insanına, iktidarlar, milletler ve sınıflar arasında hâkim olan somut gerçeklere yabancılaşmak değil midir; yanlış bir tutum alma, gericiliği ve eskiye tapmayı övmek değil midir?

İkbal'in, İslam dünyasının birliği ve Müslümanların küresel iktidarının canlandırılması konusundaki tekelci vurgusu, dinî bakımdan İslam'a inanan çeşitli toplulukların milliyetlerinin büyük bir dinî ümmet veya tek bir merkezî siyasî iktidar çerçevesinde eritilmesi düşüncesi, dinî bir imparatorluk kurma veya İslam hilafetini yeniden inşa etme düşüncesinden başka bir şey midir? Bu Seyyid Cemal'in neticesi alınmayan çabasının devamı ve içinden çıkamadığı yolun sürdürülmesi demektir. Özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesinden ve İslam dünyasındaki etnik çözülmenin ardından, birliğin sağlanması ve İslamî hilafet sisteminin yeniden kurulması yolunda gösterilen çabalar her yerden çok Hindistan'da ortaya çıkmış ve nihayet Pakistan olarak ortaya çıkan geniş bir hareket haline gelmişti.

Acaba İkbal'in, siyasî rejimi, hukuk ve ekonomi sistemi, eğitim öğretim kurumu, yasama gücü, düşüncesi, kültürü, basını, bütün sosyal, siyasî ve manevî imkân ve kabiliyetleri belli bir mezhebin tekelinde bulunan dine dayalı bir ülke kurma arzusu, düşünce diktatörlüğüne, dinî despotluğa doğru gerici bir dönüş değil midir? Orta çağlara geri dönüşe, inançların sorgulanmasına, aklın donmasına, bilimin tutsaklığına, özgürlüğün ölümüne, demokrasinin reddine, insanın yüzyıllar boyu süren mücadeleler ve çabalarla kazanmaya çalıştığı insan haklarının hepsinin ayaklar altına alınmasına yol açacak bir ricat değil midir?

İkbal'in amacı; dine, üstelik onun özel bir şekline yani İslam'a dayanarak, onu bireysel bir inanç, ruhsal bir itici güç ve bireyle Allah arasındaki içsel bir bağdan ibaret olan ahlakî bir sistem olmaktan çıkarıp insanın, toplumun, maddî ve manevî hayatın bütün varlıksal boyutlarını kapsayan bir ideolojiye dönüştürmektir. Çünkü toplumsal yapının inşası misyonu, tarihin yolunu ve idealini, insanın hamurunu, yazgısını, sorumluluğunu ve hayat tarzını; sınıfsal ilişkileri, ekonomik üretim, dağıtım ve tüketim biçimlerini; ahlak, eğitim ve kültür sistemini ve nihayet liderlik ilkeleri, tavırları ve ülküleriyle ilgili felsefeyi harekete geçirmeyi, yön vermeyi ve bu konudaki yöntemi belirlemeyi kendi eline almayı gerekli kılar. Böylece, artık onun mabette veya kendi mihrabının bulunduğu kapalı hücrenin hisarları arasında kalması veya korunması imkânı kalmaz. Artık onu tespihle, zünnarla, dualarla, zikirlerle, kerametlerin tekrarıyla, duyguların telkiniyle, menkîbelerin anlatılmasıyla, sloganların yüceltilmesiyle, törenler düzenlemekle yıllardır olduğu gibi meşgul etmek mümkün değildir. İşte böyle bir durumda, İslam'ın bir ideoloji olarak yeniden ortaya çıkışı ve bunun neticesinde davetin, risaletin ve bi'setin zuhuru, felsefeden hayata, gökyüzünden yeryüzüne, geçmişten şimdiki zamana, ölüm sonrasından ölüm öncesine, tevhide, imamete ve adalete geri dönüşü, tahtının ayakları [başkalarının] cehaleti, zaafı, uyuşukluğu, hurafesi ve uykusu üzerinde duran ve geleneksel İslam'ı pek seven İngiliz emperyalizminin egemenliği için tehlikeli olduğu kadar, tarihteki bilim felsefesi müneccimlerinin öngörüsüne göre

Şanghay'dan ve Dehli'den aynı zamanda geçmesi gereken devrimin nüfuzuna ve gelişimine karşı derin ve güçlü bir direniş ve karşı koyuş hareketi değil miydi?

İslam, Louis Gardet'nin deyişiyle, hem din hem ümmet olduğu; onun kurucusu hem nübüvvet risaletine, hem imamet sorumluluğuna sahip bulunduğu için, ne zaman kendisine gelecek olsa, emperyalizmi hem maddî hem kültürel çehresiyle kovabilecek, ideolojik ve devrimci çehresiyle Marksizm'in yerini alabilecek ve sonuç olarak onları zeminsiz bırakacak güce sahiptir.

Şöyle bir soru ileri sürülüyor: Acaba İkbal, çağımız insanının ruhunun ilmî mantığa, insanın önceliğine, halk yönetimine, düşünce ve inanç özgürlüğüne doğru gittiği, siyasî rejimlerin ve sosyal yapıların dine dayanmadığı, üçüncü dünyanın, her ırktan ve dinden sömürülmüş ve geri kalmış milletlerin üzerinde anlaşarak küresel emperyalizme karşı birleştiği ve nihayet burjuvazinin reddi için sınıfsal mücadelenin yoğun olarak vurgulandığı, kapitalizmin kovulduğu ve insanın insanı sömürmesinin yok edildiği bir zamanda, dinî düşünce tarzını yeniden inşa ederek, irfanî heyecan ve coşkuyu ihya ederek, ahlakî değerlere ve insanî takvaya dayanarak, aşırı bir maneviyatçılıkla geçmişin ruhunu, düşüncesini ve kültürünü yeniden dirilterek, temiz bir toplum ve ideal bir şehir (ütopya) kurarak benlik nuruyla parlayan ve aşk ateşiyle yanıp tutuşan bir insan yaratma arzusuyla tarihin zorunlu seyrinden, insanın evrimsel çizgisinden ve somut gerçeklerin kesin ve kaçınılmaz hükümlerinden uzaklaşmamış mıdır? Eğitim çevresinin ve tahsil dalının etkisi altında, özellikle de kendi mistik görüşü ve dinî eğitimiyle bir tür imkansız ütopya yaratmaya, felsefî ve mutlak bir idealizme, devrimci bir romantizme, soyut bir antropolojiye, metafizik bir gönül bağlılığına, duygusal bir geçmişe tapınmaya, mezhep taassubuna, mistik şarklı temayüllerine ve nihayet ahlakî bir santimantalizme tutulmamış mıdır?[30]

[30] İslâm'ın ortaya çıktığı dönemlerde İran'da, geniş halk kitleleri, şahların, feodallerin ve din sınıfının yağmacılığı ve açgözlülük içinde mal biriktirme hırsı yüzünden feci sınıfsal çelişkilerin acısını çekiyordu (Bkz. Şehname'nin sonu: Husrev-i Pervîz). Bu yüzden insanların yüreğinde ayrımcılık, kayırmacılık ve

Batıcıların beyniyle anlayacak, Batıcıların gözüyle görecek ve Batıcıların diliyle konuşacak olursak, bütün bu soruların cevabı olumlu olacaktır. Evet bir bakıma İkbal bunların hepsidir.

Ama bizim asıl büyük faciamız şudur: Esasen bizim modern aydınımız, bu özelliklere sahip olarak yine bizim halkımızın arasından çıkmış, fikrî, kültürel, edebî, insanî ve toplumsal bir şahsiyete kavuşmuştur. Bizim aydınımız, kendi toplumumuzun tarihî gelişiminin ve kültürel açılımının süreklilik gösteren doğal ve mantıklı bir devamı ve tekâmülü değildir. Bizim halkımızın kültürünün babası Ali ve İmam Sadık'tır. Onun kültürünün babası ve düşüncesinin anası ise lotaryacı Mirza Melkum Han'dır. Bizim üniversitemiz, (dinî) havzaların yanında değil karşısında olmak üzere kurulmuştur. Bin yıllık akademik geleneğimiz üzerine değil sıfır üzerine inşa edilmiştir. Batı dillerinden "cin diline" çevrilmiş risalelerle beslenmiştir. Bizim aydınımızın ana dili yoktur, millî dili yoktur. Konuştuğu Farsça bile aslında Farsçaya dublaj edilmiş Fransızca ve İngilizcedir. Bununla birlikte çok seçkinleri dışında, ne Fransızca bilir, ne de İngilizce. Üstelik o bildiği de çok zaman bir pazarlamacı, turist veya mukallidin ihtiyaç duyduğu kadardır. O, bizim kültür, din, ahlak, düşünce, estetik, sanat, duygu, değer, tarih, toplum ve insanımıza dair hiçbir anlamı anlama yeteneğine sahip değildir. Esasen, onun beynine öyle bir anlayış şekli sokulmuştur ki ondan kurtulması kolay değildir. Bu anlayış tarzı, başkasına ait olan bu aklı, kan kanseri gibi can damarından ve vicdanının içinden dışarı atmadıkça, onun yerine, kendisine hayat verecek sağlıklı kan şırınga etmedikçe hiçbir şey değişmeyecektir.

zulme karşı bir nefret; eşitlik ve adalet için de bir aşk ateşi ve arzusu alevlenmişti. Mazdek'in yenilgiye uğramış devrimi bunun güzel bir örneğiydi. Şehirli aydınlar, Zerdüşt dinindeki durgunluk ve yozlaşmadan, egemen ruhanî sınıfın baskısından ve gericiliğinden bezmişlerdi. Daha ilerici ve mantıklı yeni bir düşünceye ve inanca duyulan ihtiyaç, onları Budizm'e, Hıristiyanlığa ve yeni dinî hareketlere yöneltiyordu. İslâm, İran'a girişiyle birlikte her iki ihtiyaca da cevap verdi. Hem irtica karşıtı ilerici aydınlar, hem de aristokrasi karşıtı devrimci halk yığınlarını, bir elinde Kur'an, bir elinde kılıç bulunan ve mesajı tevhitten ibaret olan kendi inancına davet ediyordu.

Bir toplum kendi içlerinde olanı değiştirmedikçe Allah da o toplumun durumunu değiştirmez. (13/Ra'd Suresi 11)

"İçlerinde olanın değişmesi" burada şaşırtıcı bir derinliğe ve enginliğe ulaşmaktadır.

İkbal'i anlamak için, bu Batılı anlayışımızı değiştirmeliyiz. Her biri birer kadir gecesi olabilecek en iyi fırsatları kaçıran halk en değerli İsmaillerini kurban ettiği halde o üç tağut hâlâ ayaktadır. Meş'ar gecesinde ihrama bürünenler zillet sıkıntısı içinde yürümekten geri kaldılar. Kurban bayramının fecrini göremediler; Mina menziline varamadılar. Ahiret cemresini bile taşlayan kervanlar bayram edip ihramdan çıktılar. Teşrik günlerinde, fetihten sonra, hacı olmanın verdiği gururla günlük hayatlarıyla meşgul oldular. Ama bir de ne görelim, iman, özveri, sürekli taşlama yeri, ihlas, aşk ve arzu mekânı olması gereken Mina'ları pazar yerine dönmüş. Tıraş olup kurban kesmiş olan hacıların ellerindeki şeytan taşladıkları taşlar, göğüslere üfleyen ve vesveseler veren sinsi şeytan yüzünden altın sikkelere dönüşmüş.

İbrahimîler, nasıl olur da Nemrut ile dostane bir sohbete dalıp onunla meşgul olurlar? Ashab-ı Kehf'in mağarasından, Dakyanus'un altınlarından başka bir şey almadan çıkarlar? Bu hacılar, hacdan döndüklerinde, daha kara yürekli, daha iki yüzlü hale gelmişler. Hakkı yok etmede daha katılaşmışlar. Bunların arkasından giden, ettikleri dualardan, zikirlerden ve aldatıcı şiarlardan başka hiçbir nasipleri olmayan zavallı sade müminlerin, yürek kanı, el emeği ve alın teriyle uzun yıllar boyunca bu kirli pazarda kazandıklarını da önce aldatarak sonra da değnek zoruyla ellerinden aldılar ve onları içinde ne su, ne bayındırlık, ne de Müslümanlık sesi olmayan bir unutuluş evine atıp terk ettiler.

Bunlar tarihin tecrübeleri değildir. Bunlar olsa olsa üçüncü dünyada şimdiki kuşakların acısını ve yangınını canlarında ve gönüllerinde duydukları, ardı sıra hiçbir değişim meydana getirmeyen, getirse bile yolu Kâbe'ye çıkarmak yerine Türkistan'a doğru saptıran başarısız çabaların tecrübesidir.

Çağımız insanının, yenilgi ve sapmalar içinde gösterdiği çabaların başarısızlığının farkına varmamış hiçbir bağımsız aydın yoktur.

Gün geçtikçe facia o denli korkunç ve açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır ki hayrete kapılanlar, müritler, taklitçiler, sevdazede olanlar, hatta putperestler kendilerine gelmekte, bedenleri sarsılmakta, kafalarındaki büyü çözülmekte, uyuşukluktan ve nezleden şifa bulmakta, ızdırap yangınını ve o acı tadı bütün yakıcılığı ve canlılığıyla hissetmektedirler. Ne var ki henüz bu başarısızlıkları ve sapmaları teşhis etme hususunda ağrıyan yere parmak basamamış ve facianın kaynağını bulamamışlardır. Bu yüzden, hastalığı teşhis edemeyen her doktor, temyiz sahibi olmayan her siyasetçi veya zahire göre hüküm veren her sosyolog gibi onun bunun yakasına yapışmakta, tahminle, sezgiyle, kuruntuyla, hatta küfür ve ithamla, kendi yakalarını araştırıp bulmanın elinden, illeti bulma sorumluluğundan, kurtuluş ve hidayet yolunu göstermekten kurtarmakta, kendilerini böylece teskin etmekte ve başkalarını aldatmaktadırlar. Bu yüzden ne kadar sonuçsuz ve etkisiz sansasyonlar, tartışmalar ve gürültü patırtılar meydana gelmiştir bir bakınız hele. Bunların yaptıkları şeyler, onca kanın dökülmesine, onca masum insanın oraya buraya sürüklenmesine, onca neslin ve çağın heder olmasına yol açan ve nihayet sahipsiz çocukların tartışıp kavga etmeleri gibi sönüp giden hizipleşmelerini, bitip tükenmek bilmeyen fısk ve küfür suçlamalarını, ortaçağın kelamî, mezhebî ve fıkhî çekişmelerini hatıra getirmektedir. Bütün bu muhalif fırkaların ve düşman hiziplerin hepsinin eşit miktarda pay sahibi olduğu tek şey, çağımız insanını dinî tartışmalar, mezhebî savaşlar ve dinler arasındaki kelamî çekişmelerin tümünden bezdirmek ve uzaklaştırmaktı.

Bunun suçuydu, o haklıydı, falanca mürtet oldu, filanca bidat koydu, bunda burjuva özellikleri vardı, revizyonizm, Emburjuvazman, kendi kişiliğine tapma, Titoculuk, Maoculuk, Stalincilik ihaneti, dinî yönelişin ihyası, Allah'a tapma tehlikesinin yenilenmesi, burjuva özelliklerine geri dönüş, modern kültür devrimi, modernizmle dinin mücadelesi, cumhurbaşkanı birdenbi-

re hain oldu, parti başkanı kapitalizmin yolunu açtı; büyük önderin karısı, önder hastalandığı sırada ona baskı yapıp ağzından uygunsuz sözler ve kararlar çıkmasına neden oluyor, devlete ve millete dikte ettiriyordu. Hatta aynı kişi birkaç yıl içinde birkaç defa durmadan bir mürtet oluyordu bir mümin. Küfürle imamet arasında sürekli gidip geliyordu. Sonunda anlaşıldı ki bütün bu musibetlerin suçlusu milattan önce 551 yılında ölmüş olan Konfüçyüs'tür.

Acı zaferlerin vârisi olan bu aydınların yanı başında, yenilginin acı mirasının varisi olan aydınlar vardır. Bunlar çok zaman "Emperyalizmi" adres göstererek kendilerini ötekilerden daha kolay kurtarmışlardır: Bu sözcük çağdaş kültürde, giderek eski kültürdeki "zamane, eğri dönüşlü felek, gaddar felek" gibi kelimelerin sahip olduğu anlamı kazanmış veya dindar kitleler arasında haramzade şeytan ibaresinin yerine geçmiştir.[31]

Bütün bunlar, sonucu, sebep yerine koymaktan, bizim filozoflarımızın güzel bir tabiriyle "fiilin etkileri ile failin sebebini" birbirine karıştırmaktan, ya da yakın sebep üzerinde durup uzak sebepten veya sebeplerin sebebini unutmaktan kaynaklanmaktadır.

Pratik manifesto kitapçığındaki: "İnsanların varlıklarını belirleyen şey bu özbilinç değildir; aksine onların insanî özbilinçlerini belirleyen şey toplumsal konumlarıdır"[32] şeklindeki son derece ilmî olan(!) tarih felsefesi konusunda taassup gösteren, ölünün bekasına, hatta ölümünden sonra onun usulen taklit edilmesine inanan aydınlar[33] hakkında şunu söylemek gerekir: Bu

[31] Hatta daha da ileri giderek her türlü kötü, zararlı, çirkin huy, sapkın gelenek ve sağlıksız durumlar için kullanılır oldu. Dinî metinlerin birinde, antiemperyalist bir yazar, istimna'nın zararlarından söz ederken, onu, emperyalizmin bıraktığı çirkin ve zararlı bir alışkanlık olarak yorumlamıştı. Sanırım her iki kelime de (isti'mar ve istimna) istif'al babından olduğu için böyle bir yorum yapmıştı!

[32] Bu teori, Alman İdeolojisi ve Felsefe Fukaralığı'nda ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bunun özü daha sonraları bu meşhur cümleyle birlikte Manifesto'nun metnine ilave edilmiştir. (Marx, Oeuvres, Economie, P, 1582).

[33] Onlar tam olarak bunun aksini düşünüyorlardı. Engels, Bernstein'den Marks'ın ölüm haberini duyduktan hemen sonra 14 Mart 1884'te şöyle de-

aydınlar, siyaset literatüründe "insana, toplum ve işçiye" adeta tekelci bir şekilde istinat ettikleri halde, felsefî düşüncede ve ilmî analizde, sadece üretim araçlarının ve üretim yöntemlerinin zorunluluğuna dayanmakta; insanı, toplumu ve işçiyi, öteki ürünler gibi üretimin zorunlu bir sonucu olarak görmektedirler. Sonuç olarak, ideoloji, insanî değerler, sosyal devrim, her türlü hareket, yöneliş, iman, ülkü, sorumluluk, eylem ve mücadele, üretim araçlarındaki gelişimin ve sanayideki ilerleme ölçüsünün doğurduğu bir durumdur. Bundan dolayı, her milletin kaderi, ekonomik üretimin belirlediği durumdan ibarettir. Her bireyin veya insan toplumunun kaderi de onun kendi dışında kalan çevrenin zorlayıcı iktidarının elindedir. Marks ve Engels'in deyimiyle: *"İnsan vicdanı, insanın sosyal konumunun zorunlu ve doğal bir sonucudur."*

"Bu ilkeye evet demek, insanın önceliğine hayır demektir, burada akla fazla ihtiyaç yoktur." şeklindeki bu sözün hakikatini anlamak için sadece sağlıklı ve özgür bir akıl yeterlidir.

İslam, tarihteki ilmî yasaları ve sosyal etkenleri reddetmediği gibi, tam aksine onlara istinat eder. İnsanı, bunları tanımaya ve onları izlemeye çağırır. Kaderi belirlemede ve sosyal sistemi değiştirmedeki muhatabı, doğrudan doğruya bilinçli, özgür, eylem gücüne ve seçme kabiliyetine sahip insandır, yani sorumlu insandır. Bu yüzden kaderini değiştirmeyi, sadece üretim tarzını değiştirmede değil, düşünce tarzının ve salih amelin[34] bilinçli bir şekilde değiştirilmesinde görür. İslam'ın dilinde birbirin-

miştir: "Gelecek yıllarda, onunla birlikte seçkin görüşleri de renk değiştirecek ve yok olacaktır. Bu işlerin olup bitmesi bizim irademizin dışındadır. Fakat hareket, onsuz da yoluna devam edecektir." (K. Marks, oeuvres: Economie, I Edit, Gall. P. CLXXVI).

[34] Salih amel, hayırlı işe ve Kur'an'ın deyimiyle 'hasene'ye karşılık gelir. Bireye, topluma veya bir türe, onun ihtiyacını gidermek, desteklemek veya kalkındırmak üzere hizmet ve yardım etmektir. Oluş halinde ve yarara dayalı bir kavramdır. (Hatem-i Tai, Pastör, Edison, açları doyurmak, güzel borç vermek örneklerinde olduğu gibi). Salih amel, devrimci ideolojiye uygun olarak, değer, nitelik ve yön değişimi üzerine kurulu bir iştir. Farsçada Batı'dan dublaj edilerek kullanılan devrimci eylem karşılığı olarak kullanılan reformcu eylem tabiri, Kur'anî kültürde tek bir kavramı ifade eder.

den ayrılmaz bir şekilde tekrar edilip duran salih amel ve imana istinat etmek, İslam'ın sosyal konumdaki değişimi, insanî konumdaki değişimin bir sonucu olarak gördüğünü göstermektedir. İslam, insanî konumun değişiminde, bilinçli inanca ve devrimci eyleme dayanmakta ve şunu vurgulamaktadır: Bir toplumun gerçek muhtevası –şekiller, tavırlar, zahirî ilişkiler ve bugün devrim adı verilen şeklî yer değiştirmeler değil– insanlar, gerçek muhtevalarını ve insanî mahiyetlerini bizzat değiştirmedikçe zorunlu (cebrî) bir şekilde değişmez.

Sosyal konumundaki, yaşamsal statüsündeki ve tarihî yazgısındaki değişim karşısında insanın önceliği, sorumluluğunun büyüklüğü ve ağırlığı tam da burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü, mukadderatını sosyal kâderinin belirlediği bir insan sorumlu değil, edilgen olacaktır.

İşte bu şeklide İslam, bir milletin kaderinin ağır yükünü tamamıyla insanın omzuna, yani insanların bilinçli iradesine yükler. Aydın, ekonomik sistemin ve üretim altyapısının zorunluluğu gereğince meydana gelen üstyapının sonucu ve ürünü değildir; aksine, yaratıcı bir etken olarak, değiştirici ve yapıcı bir güç olarak tarihe liderlik etme görevine sahiptir; bu yüzden de sorumlu ve yükümlüdür. Bundan dolayıdır ki kendi toplumundaki perişanlığın, yoksulluğun, çöküşün ve tutsaklığın günah yükünü boynuna alır ve yine bundan dolayıdır ki Musa ve İbrahim rolü oynadığında onu yüceltmek ne denli makul ve açıklanabilir bir durumsa, Firavun ve Nemrut rolü oynadığında kınamak da o denli makul ve açıklanabilir bir durumdur. Çünkü o, tarihin seyrinde ve toplumunun şekillenmesinde etken ve nedensel bir role sahiptir. Tarihte bu türden bir insan telakkisi ve aydının toplumdaki yükümlülüğü, bize sadece sosyal problemleri, siyasî hareketleri ve tarihî değişimleri analiz etmeyi öğretmez, aynı zamanda eylem tarzında, sorumluluğu yerine getirmede ve mücadeleye yön vermede yol gösterir.

İşte bu yüzden, İkbal, sadece büyük bir mütefekkir, uyanık ve ilerici bir İslam bilgini olarak değil, aynı zamanda kendi çağın-

da, kendi halkı adına sömürge karşıtı bir mücadeleci, sorumlu ve mücahit bir aydın, bir hareket ve eylem adamı olarak da milletinin insanî vicdanındaki zihinsel ve ruhsal değişimi (nefislerinde olanı değiştirmedikçe ayetine uygun olarak) kendisine temel hareket noktası olarak seçer. Toplumsal eylemi sadece bedensel veya siyasî eylem şekilleriyle sınırlandırmayanlar, sorumlu aydının en temel eyleminin bu olduğunu derinlemesine anlayabilirler.

İkbal, ilk aşamada, kendine özgü, orijinal bir dünya görüşü ortaya koyar. Zihinsel terbiyesini ve anlayış kalıplarını Batı kültüründen ve ideolojisinden alan modern İslam toplumlarındaki aydının bunu anlaması ve kavraması zor, ama aynı ölçüde hayatî bir meseledir.

Bu dünya görüşü, yeni olmakla birlikte, kökleri kültürümüzün ve imanımızın derinliklerinde yatan, suyunu en uzaktaki manevî pınarlarımızdan alan bir dünya görüşüdür. Bu dünya görüşünde, Doğulu işrakının cevheri, irfanî derinlik, güzellik ve görüş birliği, İslam'ın sorumluluk doğuran, hakikati yaratan gerçekçi ve yönlendirici olumlu düşüncesi ve aydın görüşü, gelişimini ve açılımını çağdaş dünya medeniyetiyle tanışarak elde etmiş; çağımızın en yüksek felsefî düşüncelerinde ve Batı düşüncesinin en yüksek düşünce zirvelerinin üstünde uçarak kazanmış bir zihinde öylesine tasarlanmıştır ki hem kendi mantıkî uyumuna ve doğal terkibine sahiptir, hem kendi özgünlüğüne. Ama aynı zamanda, insanın ihtiyaçları doğrultusunda, tarihin hareketi yönünde ve kendilerine karşı derin, ağır ve âcil sorumluluk hissettiği milletlerin veya toplumların derdi adına ortaya konmuş salt zihinsel, felsefî ve teorik bir dünya görüşü de değildir. Bu, aslında, özgün dinî dünya görüşüyle felsefî ve ruhanî dünya görüşlerini birbirinden ayıran bir özelliktir. Bu ihtilafı, peygamberler ve filozoflar –İbrahim, Musa, Muhammed, Sokrat, Aristo, Eflatun, Ebuzer, Ebu Ali– arasındaki mukayesede, onların tarihte, kitleleri harekete geçirmede ve yazgıları değiştirmede sahip oldukları etkide açık ve somut bir şekilde bulmaktayız.

Dünya Görüşü

İkbal'in dünya görüşünün en temel göstergelerinden birisi, onun felsefe karşıtı saldırısıdır. Bu fikrî tavır, İslam kültür tarihinde sağlam bir dayanağa sahiptir. Yunan felsefesinin İslam düşüncesine ve kültürüne girişi, özellikle hicri 3. yüzyıldan itibaren son derece egemen bir hâl almış, sadece İbni Sina, Razi ve İbni Rüşd gibi büyük dahileri avlamakla kalmamış, bizim kültürümüzdeki en güçlü rasyonel düşünce akımını da meydana getirmiş, dinî düşüncemizin derinliklerine etki edecek kadar nüfuz kazanmış ve bu yüzden başka düşünce akımları ve kanatları tarafından büyük bir direnişle karşılaşmıştı.

Yunan felsefesi, –daha çok Aristocu meşşaî felsefesi– aklın gelişimine, dinî inançların ve hükümlerin bilinçli ve mantıklı bir şekilde açıklanıp analiz edilmesine güç ve zenginlik katmış olmakla birlikte, Kur'an'a özgü orijinal bakış açısını ve dünya görüşünü değiştirdi ve bu değişim, İslamî düşüncenin ve inancın hareket çizgisindeki sapmada belirleyiciydi. Bunun en büyük etkisi, İslam'ın imamete ve adalete dayalı bir sosyal sistem kurma ve siyasî liderliği gerçekleştirme yönünde halkçı bir çağrı, sosyal bir seferberlik ve devrimci bir hareket olmaktan çıkıp gelişmiş bir ilmî ve felsefî kültüre dönüşmesiydi. Medine'yi Atina'dan, Muhammed'in mescidini Eflatun'un akademisinden ve nihayet İslam'da "Ashab-ı Suffa"yı "Nizamiye ulemasından" ayıran husus buydu.

Gerçi, meşşaî hikmetine veya rasyonel felsefeye karşı ayaklanan akımların hepsi ilerici akımlar değildi. Bunların çoğu, gerici, dogmatik, bağnaz ve yüzeysel bir çehreye sahipti. Eş'arîlerin, ahbarîlerin, kuru fakihlerin çoğuna ve zahir ehli bir kısım hadisçilere göre İslam, hiçbir yoruma ve rasyonel analize tabi tutulmadan bir takım nakilleri ezberlemek, yazmak ve dinlemekten ibaretti. Genellikle Eflatunculuk, gnostisizm, Hıristiyan ruhbanlığı, mistisizm, Hint, Çin ve Mani vahdet-i vücutçuluğu (varlık birliği) gibi doğulu dinî veya fikrî akımlardan dolaylı olarak etkilenen sufiler ve zahitler gibi, bu felsefî sapmalara fikrî olarak karşı çıkanlardan bazıları, bir yönleriyle bizzat kendi-

leri İslamî düşünce tarzının ana yolundan sapmışlardı. Bununla birlikte, amacı özgün İslamî düşünce tarzına, bakış açısına ve dünya görüşüne bağlı kalmak olan akıllı, ilerici ve orijinal bir direniş de daima var olmuştu. Bu akım, aynı zamanda rasyonel bakıştan azade, yüzeysel, bağnaz, zahirî ve sırf taklitten ibaret olan bir dogmatizmden de uzak kalmış ve felsefeyle mücadelesi, dindeki rasyonel akımlara karşı mutlak muhalefet şeklinde değil, İslam'ın Yunanlılaştırılması konusundaki facia karşısında oluşan derin bilinç şeklinde ortaya çıkmıştır.

İkbal'in felsefe karşıtı tutumu, tarihî süreçteki fikrî çatışmalarımız ve inanç savaşlarımız boyunca süregiden böylesine derin ve özgün bir geleneğin temsilcisidir. Ama, onun yaptığı, sonuç itibarıyla eskilerin yaptığı işin bir taklidi ve tekrarı olmayıp eskinin geliştirilmesi, çağımızda olup bitene uygun olarak akıllı, yapıcı ve canlı bir şekilde kurgulanması demektir. Yani bu, geçmişteki Yunanlılaşmaya karşı özgün bir direnişin planlanmasıdır; şu anda karşı karşıya olduğumuz, bizi yok etmek veya değiştirmekle tehdit eden Batıcılık ile savaşta onlara karşı özgün İslamî düşünce ve kültürle direnme hareketidir.

Eflatun gayp ile huzur berzahında şaşkın haldedir.
Akıl ehlinin makamı ise, işin başından beri A'raf'tır.
Kitap (Kur'an) senin gönlünün içine inmedikçe,
Ne Râzî ne de Keşşâf sahibi senin düğümünü çözemez.

Niçin? İkbal'in, rasyonel Yunan veya Avrupa felsefesine itirazı neden?

İkbal, Dante'nin İlahi Komedyası'ndaki anlatıma benzeyen ruhani bir yolculukta, çağdaş Batı felsefesinin en büyük dahilerinin temsilcisi olarak Hegel'i, doğu kültürünün Rüstem-i Destan'ı olan Mevlana ile mücadeleye davet ediyor ve belli ki batı düşüncesinin çelik bedenli İsfendiyar'ı Simurg'dan yardım alan bizim kahramanımızın okuyla kör olup toprağa düşüyor. İşte şimdi anlayışımız İkbal'in sözünde gizli olan sözü anlamaya daha çok yaklaşıyor. Bizim dünya görüşümüz Batılı dünya görüşü gibi, kupkuru zihinsel şekillerden, âlemin edilgen yansımalarından, tabiatın soyut, ruhsuz ve coşkusuz resimlerden oluşan

bir koleksiyondan ibaret değildir. Aksine hayatla bir tür doğrudan bağlantıdır. Yangının formülünü keşfetmek değil, ateşin üzerine elimizi koymaktır. Kâinatla iç içe geçmek, varlığın ruhuna bağlanmaktır; insanın, hayatın akışı ve tabiatın hareketi içinde akmasıdır ya da tabiatın ve hareketin insanın varlığının derinliklerinde ve kanının içinde akmasıdır. Hasılı, bir tür cezbeye kapılmak, iki varlık arasında mıknatısî bir çekime girmektir. Bu küçük sonsuzun o büyük sonsuz karşısında yer almasıdır. Victor Hugo'nun deyişiyle: *"İşte namaz budur!"*. Bu bir bilim değildir, yani bir tür keşif ve sezgiden ibaret olan dışarıdaki fenomenleri bilmek değildir. Bu hayrete ulaşmaktır! Varlığın ihtişamı ve tabiatın güzelliği karşısında hayret duygusuna kapılmak, sonra da sabırsızlanmak, kendi kendine kaynayıp taşmak, kendini bir yana koymak, kendini kırmak, kendinden sıçrayıp dışarı çıkmak, uçmak ve vuslata ermektir. Âlemdeki hayatın ve hareketin aslî kaynağına, varlığın sarsılış ve çırpınışlarla dolu kalbine, bu nakışlarla dolu kocaman tabiatın bedeni olduğu o ruha bağlanmaktır.

Bu, teorik bir bilim; boş, heyecansız ve edilgen bir zihin oyunu da değildir. Bir ışıktır o. Acayip şeylerle dolu derunî dünyayı aydınlatan ve ateşe veren, hayret verici ve değiştirici bir ışıktır. Yıkıcı ve yaratıcı olan saldırgan bir bilgidir; öyle bir bilgidir ki dünyaya yeni bir plan verir, insana yeni bir yaratılış katar.

Bana Haydar'ın gücü yeter,
Eflatun'un aklının keskinliği senin olsun.
Benim bakışımda bu Haydarî güç güzellikle ve cemalle akrabadır,
Çünkü gökler gücün önünde başlarını temkin secdesine indirirler.

Gerek yeni gerekse eski felsefî dünya görüşünde dünya: Olaylar, gerçeklikler, cevherler, arazlar, heyula, suret, madde, bileşik, basit, dünyevî, semavî, lahutî, nasutî, mahsus, makul, illet, malul, enerji, pozitif yük, negatif yük, elektron, proton, foton, hareket, bağıntı, çekim, itim... gibi kavramsal kategorilerden ibarettir. İnsansa, bu kategoriler karşısında, var olanı ve geçip

gideni gösteren bir aynaya benzeyen tek bir zihinden ibarettir: O aynadaki bütün doğru, yanlış, karmaşık, belirsiz, karışık, renkli, paslı, uyumsuz, kirli, tozlu, lekeli, damarlı, eğri ve yersiz şekiller o zihne yansırlar. İşte buna ilim ve bilgi denir.

İnsanla dünyanın ilişkisi, zihin (soyut) ile göz (somut) arasındaki ilişkidir. Filozofun somut ve ilmî gerçeklikler sandığı şeyler, aslında kendi zihninde olanlardan başka bir şey değildir. Filozofun varlık âlemiyle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Varlık âlemiyle düzgün, doğru, samimi, sadık, vasıtasız ve perdesiz yakından bir bağlantısı yoktur. O kendi vehimleriyle oyun oynamaktadır. İşte bu aldatıcı ve eğlendirici oyunun adı felsefedir. O kendi varlığının ve tabiatın varlığının meraklı ama işsiz, olumsuz ve edilgin bir muhbiridir. Felsefî bilgi "haber" demektir. Haber de, dış yüzler ve kabuklar hakkındaki bilgi demektir. Oysa irfanî bilgi, sebepleri delip geçen ve kabukları yaran bir gözdür. Bu gözün bakışı, neşter gibi eşyanın bedenine ve tabiatın gövdesine dalar; evrenin kalbine oturur, varlığın ruhuna dokunur. O, renklerle oyalanmayan, olgularla başı dönüp şaşırmayan, dış yüzlere ve olaylara takılıp kalmayan, bu türden bir yığın bilginin ve haberin susuzluğunu dindiremediği, felsefî gurura duçar olmayan bir bakıştır. O haberci değil, görüş sahibi olandır. O, gözlerini nurun ruhuna doğru açar, gerçekle yüz yüze gelir ve onunla bu şekilde görüşür. Bellidir ki o, gerçeğin kararsız aşığıdır, onu bilgi değil vuslat, haber değil nazar/bakış doyurur sadece.

Çağımız, aklı, yolunun ışığı zannediyor,
Cinnetin bizzat idrak sahibi olduğundan kimin haberi var?
Aklın, bilgiden başka hiçbir hüneri yoktur;
Senin derdinin çaresi sadece nazarda/bakıştadır.

İşte bu yüzden İkbal, aşkın kanlı yollarının kervan başı olan, ışığı toprağı aydınlatan Mevlana'ya şöyle sorar:

Toprağın kalbini aydınlatan bir bakış gördün mü?
İnsanın gayesi haber midir, yoksa nazar/bakış mı?

Mevlana da şöyle cevap verir:

İnsan sadece gözden/bakıştan ibarettir, geri kalanı deridir/kabuktur.
Bakış da sadece dostu gören bakıştır!

Bu düşünce ekolünün ruhunun, kültürünün ve özel deyimlerinin bakışıyla tanışmamız lâzım. Bu yolda atılacak ilk adımın şartı, Batı'nın bütün zihinsel kalıplarını ve felsefî terimlerini, içine dek işlemiş olduğu algımızın derinliklerinden ve mantık yöntemimizden silip arındırmaktır.

Peki o haberî bilgi karşısında bu nazarî bilgi nasıl ve nereden gelecektir? Bellidir ki bu bilgi nazarın/bakış armağanıdır. İyi ama sadece gören gözün işi olan bu nazar/bakış nedir? İkbal bunu şöyle anlamlandırıyor:

Gören göz içinden kan ırmağı akan bir pınardır;
Eldeki ilimse, imanın elinde cansız ve zebun düştüğü bir oyuncaktır.

Eldeki ilim nedir?

Gören gözden akmakta olan bu kan ırmağı hangi sırrı anlatmaktadır? Bu ekolde görmek ile kan arasında nasıl bir bağlantı vardır?

İşte tam da burada felsefî, ilmî, dinî ve irfanî bilgi ve bilinç meselesi iki farklı ve belirgin şekilde kendisini göstermektedir.

Felsefî ve ilmî bilgi, insan ile somut gerçeklik ve bilen ile bilinen arasındaki zihinsel bağla ilgili olarak sadece kendi haber verme sınırında kalır. Oysa dinî ve irfanî dünya görüşünde, bilginin cevherinin başka türlü olması bir yana, gerçeklikten haber alma söz konusu değildir, nesnelerin suretinin varlığı zihinde gerçekleşmez; bu gerçekle yüz yüze gelme, hakkı vicdanda duyumsama, kendi samimiyetinde tecrübe etme ve gönlünün derinliklerinde bulma halidir. İşte o zaman, güneşin gün ortasına eriştiği ve göğün tam ortasında parladığı anda olduğu gibi, bir gölge misali zatın hakikati içinde süzülme, kendi sembolik varlığını yok ederek kendi hakkaniyetinin ispatına erişme, dünyanın ruhunu kendi ölümlü hayatının bedenine üfleme, hakla birlikte soluma, yüksek bir şahadet darağacında, halk yığınlarının

gözü önünde, "ene'l-hak" ezanının sesini yükseltme anıdır. Böylece, karanlığın egemenliğine, zulmün kudretine, cehaletin kavgasına, cevr ü cefanın yoğunluğuna, bütün zaaflara, vesveselere, gönül bağlarına ve bu dünyanın bayağı mutluluklarının balçığında geçip giden bütün heyecanlara ve sevinçlere karşı Mesihçe bir feryat koparmak; ölümü genç kızların boğazına dizilmiş inci bir kolye gibi erliğin güzelliğine süs edinmek; aç bir çocuk gibi aşkın müşfik eteğinde şahadetin göğsünden bilginlerin tadını anlayamayacağı bir hayat balı içmektir.

İkbal'in "benliğinin" sırrı işte budur. Dinî ve irfanî bilginin, felsefî ve ilmî bilgiye kıyasla ondan başka bir şey olduğunu gösterdiği gibi, onu ötekinden ayıran şeyin, "dert, aşk ve eylem" unsurlarıyla yoğrulmuş olduğunu da göstermektedir.

Hegel'in karmaşık felsefesi ve Francis Bacon'ın kof ilmî gözü bu üç unsurdan yoksundur. Bu yoksunluk, modern çağın güçlü medeniyetini böylesine sert ve ruhsuz hale getirmiş; gelişmiş çağdaş insanı da bu denli soğuk ve katı, ama aynı zamanda güçsüz ve travmatik yapmıştır. Paul Simon'un deyişiyle bu insanın: *"Bir taksinin gelmesini beklemekten başka bekleyeceği hiçbir şey yoktur."*

Bilgi; aşk, dert ve eylem ile birlikte doğmuştur, onunla aynı soydandır. Dert, refah arayışında olan insanla kemal yolunda koşan insan arasındaki sınırı belirler. İki akıl, iki medeniyet, iki kültür, iki sanat, iki yaşam biçimi ve iki zıt ilim arasındaki çizgiyi belirler. Bu, Bacon'ın tabiriyle "gerçeği aramaktayken şimdilerde iktidar arayışına giren" ilimdir. Ekmek kuponu veren ilim, cana can katan ilim; gücü doğuran ilim, ışık saçan ilim; beşerî var oluşta gerçeği tanıtan, kârı, gücü, kalkınmayı, faydalanmayı, içgüdüleri sağaltmayı, yatıştırmayı ve mutluluğu sağlayan ilim; hakikate tapan, değeri, özgürlüğü, arınmayı, ihtiyaçsızlığı, takvayı, içgüdüyü kışkırtan, insanın tekâmül etmesini sağlayan ilim... Nihayet, teknolojinin satılık ırgatı ve maslahatgüzarı olan ilimle para arasındaki bu gayrı meşru ilişkiden bu denli haramzade bir makine dünyaya geldi. Buna karşılık, aşkla uyum içinde olan ve ideolojinin yolunu açarak aydınlatan ve

hakikate tapan ilim, insanoğlunun iki kanadını açarak onu kendi varlıksal miracında hakikatin, hayrın ve güzelliğin tanrısının arşına doğru götürdü. Böylece ona yükselişinde, olgunlaşmasında, hamurunun yoğruluşunda ve kaderinin çıkış yolunda yardım etti. İnsanı, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklandırdıkları, Rahman'ın suretinde süsleyip bezedikleri bir ekole ulaştırdı.

İkbal'in tabiriyle, insan, İbn Sina'nınkine benzer bir bilinçle, tabiat adı verilen cenazenin başı ucunda duran, dünya adı verilen geniş bir mezarlıkta gezinen, haber peşinde koşan, bilgi toplamaya çalışan meraklı bir muhabirdir. İnsan, Ali'ninkine benzeyen bir bilinçle, yorgun düşmüş bir susuz, yerinde duramayan bir mahkum, yarinden ve diyarından uzak düşmüş bir aşık gibi dünyayı dolaşmakta; hakikati keşfetmek, yitiğini bulmak, kendi kamışlığını aramak ve kaynağa ulaşmak için kâinatın yüzüne bakmakta ve nihayet o görüşmenin harimine yol bulmak, dostun haremine girmek, onunla sözleştiği yerde görüşmek ve buluşma yerinde huzurunda bulunmak peşindedir.

Onun için bilincin, tabiatın, zamanın ve mekânın ayetlerini tanımanın böylesi bir anlamı vardır. Onun tabiatın karşısında, bir cenaze başındaki muhabir olmadığı, kendisini kalmaya davet eden bütün gönül bağlarından gönlünü koparmış bir göçmen olduğu aşikârdır. Şimdi o, geceye bürünmüş olan bu gurbet, korku ve yokluk çölünde tanıdığı yakınlarının ve yitirdiği sevgilisinin izlerini bulduğu yüksek bir kalenin ana kapısına ulaşmıştır. Kaynayan iki pınar gibi toprağın üzerinde bir kan ırmağı halinde akmakta olan iki gören gözle; gönlünün tufanından ve üzüntüsünün bulutlarından bu kalenin burçlarının üstünde sürekli çakan yıldırım benzeri bakışlarıyla seyre ve düşünceye dalmıştır. O dünyaya işte böyle bakmaktadır; cemal ve güzellikle yoğrulmuş olan güçlü Haydarî bakış işte budur. Tabiatın yüzü, bu büyük sarayda, içinde Tanrı'nın evinin olmadığı kapısı kapalı bir Kabe'dir ve o, bu kapının ardında, bu evin dışında sükun bulamaz, sadece haberle yetinemez, duramaz, oturamaz, uykuya dalamaz; gönlünü kendisiyle, elinin altında veya ayağının dibinde olan şeyle yani dünyayla meşgul edemez; bilgiyle,

mutlulukla, lezzetle, refahla, var olmakla ve kalmakla kani olamaz, oyalanamaz, gönlünü avutamaz. Peki ne yapar? Ne yapacağı bellidir. Bütün varlığı lebbeyk davetinin çığlığına dönüşmüş, canı kapının dışında kalma korkusuyla ve içeriye girmek için bir yol bulma ihtiyacıyla ateşlere yanmış bir halde, onu görememe acısıyla, ona ulaşma heyecan ve coşkusuyla, kapıyı açmak için sabırsızlanışıyla bütün varlığını ve benliğini kapının tokmağına dönüştürür; derdinin gücü, niyazının kudreti ve yoğunluğu yüzünden emredici ve saldırgan bir hâle gelen duasıyla, varlık tokmağını durmaksızın bu sarayın kapısına vurur, ta ki birisi kendisine seslenip kapıyı yüzüne açıncaya kadar.

Bu ekolde ilim budur, dert budur, aşk budur, eylem budur ve nihayet insanın rüku ve secdesi budur.[35]

Peygamber dedi ki: Bu rükûlar ve secdeler, Hakk'ın kapısında varlık tokmağını çalmaktır.

İşte şimdi, kökleri bizim Doğu kültürümüzde ünü bulunan ve dinin özgün cevheriyle akraba olan bir başka anlama biçimini hissedebiliriz. Felsefenin soğuk, kısır ve edilgin aklına karşı Sühreverdi'nin güzel ve derin tabirinden, *kızıl akıl*'dan, yani evrenin derinliklerine nüfuz eden, âlemin ruhuyla birleşen, susuzluğu yatışmayan, hakikat arayışındaki ateşli, doğurgan ve faal dinî akıldan söz edebiliriz. Bu ateş kendi içinde de varlıksal bir devrim yaratır, insanın doğal, toplumsal, sınıfsal ve tarihî hilkatindeki en derin değişimleri meydana getirir. İnsanın var oluşunda ve hayatında bulunan varlıksal güzelliği, değeri, yüceliği ve özgürlüğü, kör içgüdüsel cazibelerin, menfaatlerin, hayvanî gelişimin ve tatminin yerine geçirir ve maymun gibi görünen bir insandan, tanrı gibi görünen bir insan yaratır.

Ne var ki Tanrı görünümlü insan, yeryüzündeki kaderi gereğince toprağa mensup bir varlıktır. İslam, insanın topraktan, çamurdan ve siyah balçıktan yoğrulduğunu sıkça vurgular. Yani insan maymunla aynı evdendir ve başka canlılarla aynı ırktan-

[35]Bkz. Kendini Devrimci Yetiştirmek, "Hak Kapısı Önünde Varlık Tokmağını Çalmak" başlığı. (Derleyen)

dır. Ama aynı zamanda üzerinde Allah'ın ruhunu taşımaktadır. Allah'ın özel emanetini eline almış ve Allah ile fıtrat sözleşmesi yapmıştır. İnsanın varlıksal bir çelişki yüzünden sıkıntı çektiğini görüyoruz. İnsanın, kendini bildikçe, refah eğilimini, hayattan aldığı lezzeti, saadetten duyduğu huzuru, tokluktan ve duygunluktan memnuniyeti yitirdiğini ve hayatın titreyen dudaklarında boş bir neye dönüştüğünü anlamak mümkündür. Kendi varlığının boşluğundan haberdar bir halde, burada kalmanın kederi ve gurbetin dertli iniltileri içinde, kendisini, kendi kamışlığına kavuşturacak olan kanlı aşk yolunu aşmaktadır.

Felsefe, bilincin son aşamasında yalnızlığa ulaşır. Modern var oluşçuluğa bir bakınız! Oysa, irfanî bilinç ayrılığı gündeme getirir. Yalnızlık kimsesizliktir, oysa ayrılık O'nsuz kalmak demektir ve insanın orada umutsuzluğa kapılması, burada ise aşka ulaşması doğaldır.

Şimdi İkbal'in sözünü ettiği seher vakitlerinde gönülleri yakan âhın ne demek olduğunu, neden ve niçin olduğunu hissedebiliriz?

İşte tam burada, ilim ve aşk iki ayrı dünya görüşü şeklinde ve esasen her biri kendi özelliğiyle ötekinden ayrılan, insanla dünya arasındaki iki çelişik bağ olarak ortaya çıkmaktadır:

Evrendeki kavga aşkın sıcaklığındandır.
İlim sıfatların kaydında, aşksa zatın temaşasındadır.
İlim sükûnet ve sebat, aşk ise hayat memattır.
İlmin sorusu ortada, aşkın cevabı gizlidir.
Saltanat, yoksulluk ve din aşkın yarattığı mucizelerdir.
Taç ve yüzük sahibi padişah, aşkın yanında hünersiz bir köledir.
Sevgi yolunda sevinç menziline konmak haramdır.
Kasırga koparmak helal, sahilde lezzet içinde olmak haramdır.

Buraya kadar söylenenlerden anlaşılan şudur ki idealizm, realizm, materyalizm, objektivizm, sübjektivizm, egzistansiyalizm, hümanizm, teizm, ateizm, natüralizm gibi Batı felsefelerinde yaygın olan zihinsel kalıpların ve felsefî terimlerin hiçbirisinin

bu dünya görüşünde bir anlamı yoktur ve hiçbir şey ifade etmezler. Eğer alışılageldiği üzere Batı kültürünün bize dikte ettirdiği yöntemlerle, bu dünya görüşünü, söz konusu zihinsel kalıpların dar ve kuru çerçevesine sığdırmak istersek gerçeğe ihanet etmiş oluruz. Çünkü, onu oraya sığdırmak için ister istemez kulağını ve burnunu kesmek ve değiştirmek zorunda kalırız. Halbuki bu dünyanın en temel özelliği kalıba sığmamasıdır ve bu insanın ve dünyanın hakikatinin en bariz sıfatıdır. Bundan dolayı da bu insanî dünya görüşünün haklılığının göstergesidir.

Dertten ve aşktan başka, bu dünya görüşünün üçüncü temel unsuru eylemdir ve bu doğal bir şeydir. Çünkü, dert ve aşk huzur ve uyum içinde bir arada yaşayamaz ve yine eylemin, bu gören gözün anlayışında, daha derin, daha zengin ve daha aşkın bir anlama sahip olması da doğaldır; çünkü bu anlayışın, Batı'daki değersiz, donuk ve yoksul eşanlamlısının darlığı içine sığması mümkün değildir. Eylem, Batı kültüründe mekanik ve faydacı bir kavrama sahiptir. Pratik aklın hilesinden doğan, hizmet alma ve yararlanma yönünde maddî uygarlığın gelişimini ve içgüdüsel hayatın ilerlemesini güçlendirmeye yarayan, ancak insanın işine yaramayan, onun varlıksal yüceliğinin değişiminde rolü olmayan bir şeydir.

Ama bakınız İkbal eylemden ne anlıyor?

Gönlünü Muhammed'in sözüne bağla. Ey Ali'nin oğlu ne zamana kadar Ebu Ali'den söz edeceksin?

Biz kanlı ve ateşli bir dünya görüşüyle karşı karşıyayız!

Eylemin zevki! Burada ateşli ve devrimci bir eylemden söz ediyoruz. Derdin patlamasından ve aşkın alev almasından doğan bir eylem. İkbal'in, eylemi burjuva teknolojisinde, Marksist ekonomizmde ve onun felsefî zirvesi olan Amerikan pragmatizminde arayanlar için kullandığı tabir çok şaşırtıcıdır: Eylem sarhoşluğu!

Bu meyhanede eylemin sarhoş edici şarabını kim içer? Mücahit! Sufinin tarikatında sadece hallerin sarhoşluğu vardır.

Mollanın şeriatında ise sadece sözün sarhoşluğu.
Ölmüş, solmuş ve heyecansız kalmış şâirin azığı ise,
Düşünce sarhoşluğudur, ne uyanıktır o, ne uykulu.
Ben damarlarında sadece eylem sarhoşluğu dolaşan o mücahit adamı göremiyorum.

Evet, halin sarhoşluğu, sözün sarhoşluğu, düşüncenin sarhoşluğu ve nihayet eylemin sarhoşluğu! Bu dört sarhoşluk, dört farklı dünya görüşüne sahip dört farklı aydın tipine aittir: Sufi, ruhani, sanatçı ve mücahit.

Burada şöyle bir soru ortaya çıkıyor: Peki filozof nerede? İkbal'in bu soruya cevabı şudur: Filozof sarhoş değildir ki!

Bu dünya görüşünde dert, aşk ve eylem arasındaki mantıksal ilişkiyi açıkça görürüz. Hatta bundan daha açık bir şekilde, bu üçünün yerleşik kelâm usulleri kategorisinden veya felsefî zihnin faydacı uydurmalarından değil, bu dünya görüşünün zatî özelliklerinden, varlıksal boyutlarından, doğal ve ayrılmaz niteliklerinden olduğunu anlarız.

İkbal'in "ateşli, kanlı, anlam bulucu, estetik, muhteşem ve güçlü Haydarî görüş" diye adlandırdığı bu dünya görüşünü doğrudan ve sağlıklı bir şekilde anlamak için, İkbal'in diliyle tanışmamız gerekiyor. İkbal buna dinî dünya görüşü adını veriyor. Peki ama bu "dinî" kelimesi bize hangi kavramı çağrıştırıyor? Eğer dindar halkın, dindar olmayan veya din karşıtı aydınların dinden anladıkları şeye itibar edecek olursak, sadece İkbal'i anlamamış olmakla kalmayız, bu kavramı olabilecek en bayağı ve en düşük anlamda telakki etmiş, hatta onun kastettiği anlamın tam aksine kullanmış oluruz. Bu sadece bir yanlış anlama değildir, maksadın saptırılmasıdır. Çünkü, bugün dindar müminler ve din karşıtı aydınlar adını alan bu iki kanat, birbirleriyle şiddetli ve bağnazca bir fikrî ve ilmî karşıtlık halinde oldukları halde, fikrî bakımdan, üstelik de dinî fikir bakımından hemfikirdirler. Yani her ikisi de dini, dinin bütün inanç ve hükümlerini aynı şekilde anlamaktadır. Birbirileriyle bir sonraki aşamada, yani itikadî aşamada ihtilafa düşmekte ve inanan ve inkâr eden diye ayrılmaktadırlar. Her ikisi de cennete ve cehenneme, bir ödül

ve ceza olarak, gül bahçesi ve külhan anlamını vermektedir. Her ikisi de Adem'in yaratılışını İslam'ın dilindeki "Ebu'l-beşer" (insanların babası) şeklinde anlamaktadır. Yani Allah kendi elleriyle çamurdan bir heykel sureti yapmış, sonra ona üflemiş, o da dirilmiş, sonra da kadın istiyorum deyince Allah onun sol kaburgasından bir parça alıp Havva'yı yaratmış. Sonra buğdayı yiyip cennetten çıkarılmışlar. İnsanlar kendi babalarının mide düşkünlüğünün cefasını çekmekteler. Bu yüzden insanların ağlayarak, yalvararak, yaltaklanarak, hoşa giden övgülerde ve dalkavukluklarda bulunarak, ona buna tevessül ederek, dergahına yakın kişilerden şefaat dileyerek, adaklar adayıp niyazlar ederek Allah'ı ihsana ve affa getirmeleri ve bu kovulmuş günahkâr babanın çocuklarının ölümden sonra cennete geri dönmeleri için O'nu razı etmeleri gerekmektedir!!! Her ikisi de vaat edilen intizarı aynı şekilde anlamaktadır. Buna göre, zulüm ve fesat zorunlu olarak gelişmekte, galebe çalmakta ve dünyayı tutmaktadır. İnsan tarafından yeryüzünün ıslahı, adaletin ikame edilmesi, zalim rejimler ve sömürgeci sistemler ve kötülerin günden güne artan istilasına karşı yürütülecek her türlü çaba daha baştan yenilmeye mahkum olup gerçekte Allah'ın kahredici iradesine, tarihin hareketi, insanın mutlak ve yazılmış kaderi yönünde önceden hazırlanmış ilahî programa aykırıdır. Sonuç: Adaletin ve hakkın ihyası yolunda ortaya konacak her türlü girişim ve kıyamın anlamsızlığı; insan iradesinin felce uğraması, insanların halkın kaderi, toplumun kaderi ve insanın geleceği karşısındaki sorumluluğunun yadsınması, bozgunculuğun sultasına ve saltanatın zulmüne boyun eğiş; zorbaların, cellatların, suçluların, hakikat ve insanlık düşmanlarının dünyayı tutan, karşısında durulamayan, günden güne artan güçlerinin izaha kalkışılması, özgürlüğün ve adaletin alabildiğine mahkum edilmesi, hakka ve takvaya yönelişin kesin ve zorunlu bir şekilde geri çekilmesi ve nihayet ahir zamanda gaybî bir mucizeyle, insan üstü ve doğa ötesi bir güç sayesinde halkın kurtuluşu ve adaletin zaferi! Genellikle insanların ne kendi toplumlarında zulmün ve fesadın ortaya çıkışında bir sorumlulukları vardır ne de nihaî adaletin ve barışın meydana gelmesine katkıları. Her

şey senin (imamın) gaybet ettiği veya zuhur edeceği zamanda dünyaya gelmiş olup olmama yönündeki şansına bağlıdır! Bizim ağlaya ağlaya dualar okuyan pazarcı müminimiz intizar meselesini aynen böyle anlıyor. İlerici, devrimci, bilimci ve sosyalist aydınlarımız da böyle. İkisi de bu konuda aynı düşüncede. Sadece buna inanıp inanmamak söz konusu olduğunda birbirleriyle çekişmeye başlıyorlar. Oysa bu ne kadar boş, anlamsız ve üzüntü verici bir çekişmedir. Esas itibarıyla yanlış ortaya konulan, yanlış anlaşılan bir mesele üzerinde bir çekişmedir bu. Sonuç olarak bunun ispatı ve inkârı üzerindeki kavgaların ve tartışmaların tümü birden ıvır zıvırdan başka bir şey değildir.

Öğrenciydim. Eski medreselerden birine gidip ders alıyordum. Öğrenciler arasında tartıştığım birisi vardı. Bir gün benimle tartışan öğrencinin, oda arkadaşıyla bir şiirde ortaya atılan ilmî bir konu üzerinde tartıştığını gördüm. Tartışma kavgaya dönmüştü. İkisi arasında şiddetli bir görüş ayrılığı ortaya çıkmıştı. Her biri kendi sağlam ve bağnaz ideolojik cephesinde ötekisiyle karşı karşıya gelmiş, birbirlerini acımasızca eleştiriyorlardı. Benim arkadaşım şâirle aynı görüşteydi. "Ruh ibriğinin" gerçekten de insan kalbini eğittiğine inanmış, bunu ispat etmek için çeşitli aklî ve naklî deliller öne sürüyordu. Bu cümleden olarak diyordu ki "ruh ibriği" bedenin temizlik aracıdır, temiz beden de temiz gönlün mayasıdır. Çünkü kalbin aydınlığını ve ruhun temizliğini artırmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber de temizlik imandandır buyurmaktadır ve biz biliyoruz ki iman da kalbi eğitir. Onun mantıksal kıyası şu şekildeydi:

Büyük önerme: İman kalbi eğitir.
Küçük önerme: Temizlik imandandır.
Sonuç: Temizlik kalbi eğitir.
veya:
Büyük önerme: Temizlik kalbi eğitir.
Küçük önerme: Ruh ibriği temizliktir.
Sonuç: Ruh ibriği kalbi eğitir.

İşte böyle sağlam ve ince bir mantıkla ve şer'î ve naklî bir delil olarak da o muteber nebevî hadise dayanıyordu. İlerici ve idea-

list bir aydın rolünü üstlenen ve ilmî düşünen karşı tarafsa buna şiddetle itiraz ediyordu: Bundan daha anlamsız bir şiir, bundan daha ahmak bir şâir olamaz. Bu nasıl saçma bir sözdür? Ruh ibriğinin, kalbi ve beyni eğitmekle ne ilgisi olabilir? Kalbin yeri bedenin ortasıdır, oysa ibriğin görevi başka yere aittir. Bununla onun ne ilgisi var? Üstelik ibriğin cinsinin ruhî oluşunun bu manevî eğitimde ne gibi bir rolü olabilir? Bu iki cephe arasında, ruh ibriğinin manevî eğitim ve irfan duygusunun gelişiminin doğru veya yanlış oluşuna inanma veya reddetme konusundaki bu sıkı ideolojik tartışma ve kavga büyüdükçe büyüyordu. Birisi şâirin teorisine taassup derecesinde inanan bir mümin, ötekiyse bu şâirin ekolüne karşı mücadele eden sorumlu bir düşman ve aydın bir kâfir haline gelmişti. Gördüm ki tartıştıkları şey Edîb'in güzel ve derin şiirinde geçen bir mısradan ibaret. Bu şiiri yazarken "aftab-ı ruh" (ruh güneşi) tamlaması yerine yanlışlıkla "aftabe-i ruh" (ruh ibriği) yazmışlar. Şiirin aslı şu:

> *"Ruh güneşi kalbi eğitir; suyla toprak içindeki can tohumunu büyütür."*

Dini ispat veya ret sadedinde çıkarılan bütün savaşlar ve tartışmalar da aslında bu türdendir. Ruh ibriğine ve onun insanın manevî gelişimi üzerindeki rolüne inananlar ve inkâr edenler birbirleriyle böyle çekişmektedirler. Bu arada kurban edilen, meçhul kalan, insan düşüncesinin yoksun bırakıldığı şey Edib'in o güzel, öğretici ve değerli sözünün hakikatidir!

Batıl üzere olan bu iki oda arkadaşını bir yana bırakalım. Ne dinî düşünceye sahip bir mümin olarak ona, ne de ilmî düşünen bir aydın olarak buna inanalım. Bunun dindarlığına, ötekinin uygarlığına aldanmayalım. Bunların her ikisi de Allah'ın bu Kitap'taki şiirinin anlamını anlamayan oda arkadaşlarıdır. İkisi de onu aynı şekilde okumaktalar: Yanlış ve çirkin. Hem unsurların ayetleri ve zerrelerin kelimeleriyle yazılmış olan Kitab'ı, hem de ayetlerin unsurları ve kelimelerin zerreleriyle yaratılmış olan Kitab'ı okuyamamaktadırlar. İkisi de yanlışta olan bu iki oda arkadaşını bir yana bırakalım da metni üçüncü bir gözle okuyalım.

Kalbi eğiten, insana varlıksal derinlik, zenginlik, güzellik, azamet ve yücelik bahşeden ruh güneşini tanıyalım. Bu dünya hayatında bir kurtçuk gibi çamurlar içine gizlenmiş olan benlik tohumunu tanıyalım, onu dışarı çıkarıp temizleyelim, o güneşin cana can katan latif ışıklarının parmak ucunda okşayarak yeşertelim.[36] Sessiz ve ıssız haldeki mezar toprağımızı, dünyamızın ve hayatımızın soğuk ve kara çadırını onun ısısı ve ışığıyla ısıtıp aydınlatalım. Bu âlemin her bir zerresinin yerinde duramayan, gözleri kendi anlamını bulmak üzere intizarda olan bir kelime olduğunu görelim ve anlayalım. O güneşin kulu olan bizler,[37] kelimelere haber verelim de boş testileriyle[38] döne döne, ayaklarını vura vura güneşin kaynağına doğru koşup gelsinler.

İkbal, kendi özünde güzellik, ihtişam ve saldırıyı barındıran; derdin, aşkın ve eylemin doğal ve zatî niteliklerine sahip olan bu dünya görüşüne dinî dünya görüşü adını verir. Böylece onu felsefî dünya görüşünden, tasavvufî dünya görüşünden ve şâirane (romantik) dünya görüşünden ayırmak ister. Onun felsefî dünya görüşü olarak adlandırdığı şey, idealist dünya görüşünü kapsadığı kadar materyalist dünya görüşünü de kapsar. Ama aynı zamanda, Allah'a istinat ettiği ve mistik bir dil kullandığı için, düşünce ekolünün mollaların mezhebi veya sufilerin meşrebiyle karıştırılmasından da son derece korkar.

[36] Şems Suresi! "Güneşe ve ışığına andolsun, nefse ve onu düzenleyene; ona fücuru ve takvayı ilham etti. Kim onu (insan benliğini) temizler ve süslerse kurtuldu; kim de gömüp saklarsa, açık havadan ve güneşten mahrum ederse ziyana uğradı." Bkz. Kendini Devrimci Yetiştirmek, s. 115; Aşina Yüzlerle, s. 153. (Derleyen)

[37] Mevlana'nın sözüdür: "Mademki güneşin kuluyum, hep güneşten söz ederim."

[38] İsmail-i Hoyi'nin bir gazelinde geçen şu güzel tabirlerden yararlanılmıştır:
Bende bu gece bir gazel terennümü var
Gönlüm bu gece yıldızlar yağdırmada
Haber verin kelimelere
Boş testileriyle
Koşsunlar bana doğru, bende çünkü bu gece
Her ne varsa yağmurun tefinde ve her ne varsa çeşmelerin boğazında.

Çünkü o, kendi dünya görüşünde Allah kavramına, her teolog filozoftan ve dinî kelamcıdan daha fazla genişlik kazandırdığı ve aşkı bütün sufilerden daha ateşli hale getirdiği halde, bu ikisiyle onun arasında bir bağlantı yoktur; onun Allah ve aşk anlayışıyla, bunların Allah ve aşk anlayışı birbirine yakın değildir.

İkbal ve benzerlerin sıkıntısını çektikleri en büyük sorun da budur zaten. Yeni bir teoriyi, geçmişi ve kökü olmayan, sahibinden menkul bir ekolün ve ideolojinin propagandasını yapanların ifadeleri açık, basit, tek boyutlu ve tekdüzedir. Bunların her şeyi muhkemattan olup müteşabihleri yoktur. Sembolleri, tevriyeleri, istiareleri, mecazları, kinayeleri, sayısız çağrışımları, çeşitli ve değişken anlamlar taşımazlar. Her kelime, deyim ve terim sadece söyleyenin veya yazanın ona yüklediği anlamı taşır.

Ne var ki bir dinin veya ekolün haklılığından söz eden kimseler, üzerinden yüzyıllar geçmiş, çeşitli milletler, medeniyetler ve kültürler görmüş, farklı kalemlere, dahilere, sayısız duygulara, iktidarlara, rejimlere, sınıflara, kanatlara, fırsatçılıklara, hakikat arayışlarına, faydacı yaklaşımlara, siyasî komplolara, bireysel ve kitlesel ihanetlere, etnik, ırkî ve hizbî taassuplara, felsefî, ilmî, irfanî ve dinî mezheplere, mesleklere ve meşreplere, tahriflere, uydurmalara, izahlara, bilinen ve bilinmeyen tevillere, renklere, oyunlara, adam kullanmalara, çeşitli sosyal sistemlere, ekonomik yapılara, değişimlere, gelişimlere, hareketlere, devrimlere, hatalara, sayısız fikrî, kültürel, tarihî ve geleneksel alıverişlere şâhit olmuş, arkasında bin, iki bin, hatta üç bin yıllık bir kültür ve düşünce geçmişi bulunan bir dille konuşur ve hiç kuşkusuz yanlış veya kötü anlaşılmaktan daima korkarlar! Çünkü ortaya koydukları kavramlar, kullandıkları terimler uzun bir tarihî süreç boyunca revaçta olmuştur. Çeşitli hatta karşıt fikrî, hizbî, sınıfsal, siyasî ve sosyal ekollerde, fırkalarda, kanatlarda ve kutuplarda bu kavramlar ortaktır. Doğal olarak bir düşünürün bu şekilde ortaya koyduğu bir anlamın sadece yanlış olarak değil doğru olarak da onun kastettiği şeyin aksi yönünde telakki edilmesi tehlikesi daima vardır.

Mülk Allah'ındır! Bu, İslamî tevhidin istinat ettiği bir ilkedir.

İslam mâlik olarak sadece Allah'ı kabul eder. Ebuzer gibi kapitalizme düşman olan ve ayrımcılığı tevhide aykırı gören sömürge karşıtı bir İslam bilgini, tekelciliğe karşı, eşitlik ve adaletten yana olan ideallerinin tümünü bu ilke üzerine inşa eder. Buna istinat ederek sömürgeci mülkiyeti ve bireysel kapitalizmi hükümsüz kılar. Çünkü mülkiyet Allah'ın tekelindedir, yani Allah'ın bütün kullarına aittir, çünkü insanların tamamı Allah'ın kullarıdır.

Ama, bu ilkeye herkesten daha çok istinat eden ve bir şiar haline getiren ilk kişinin Muaviye olduğunu görüyoruz: O diyordu ki: *"Mülk, Allah'ın mülküdür, ben de Allah'ın halifesi ve temsilcisiyim; mülkü dilediğime verir, dilediğimi de ondan mahrum ederim."*

Bu ilkenin, mal mülk yığanlara ve sömürgeye karşı kıyamında, başka bütün ilkelerden daha fazla işine yarayacağını bilen Ebuzer gibi bir adam, öfkesinin şiddetinden halifenin karşısına geçip: *"Mülk Allah'ındır deme. Mülk Müslümanlarındır."* diye bağırana kadar bu böyleydi.[39]

İslam'dan söz etmenin ne kadar zor oluğunu görüyorsunuz. Allah'tan, aşktan, ibadetten, ahiretten, Kur'an'dan, namazdan, hacdan, şahadetten ve Ali'den söz ederken kendimizi birdenbire en harabatî sufilerle, en taşlaşıp kalmış zahitlerle, Şam'ın ve Bağdat'ın en gerici mollalarıyla, İsfahan'daki Âli Kapu'nun ve Tahran'daki Şemsü'l-imâre'nin en düzeysiz ahuntlarıyla aynı çağda buluveriyoruz.

[39] Büyük çağdaş düşünürlerden birisi beni şöyle eleştirmişti: "Bazı meseleleri gereğinden fazla, uzun uzadıya şerh edip genişletiyor veya birkaç yerde aynen tekrar ediyorsun. Buysa sözün letafetini azaltıyor." Dedim ki: "Doğrudur. Yazarlık sanatından, sözün edebî değerinden benim de az çok haberim var. Sizin benin hakkımdaki eleştirinizin doğruluğunu da itiraf ediyorum. Ama ben sanatçı bir yazar olmak ve yazdıklarımın edebî değerini düşünmek istemiyorum. Benim bütün çabam sözümü söylemekten ibarettir ve bütün korkum sözlerimin yanlış anlaşılmasıdır. Bu yüzden bu denli şerh edip genişletiyorum. Yine de bazıları yanlış anlıyorlar. Bir meseleyi birkaç yerde tekrar ettiğimde benim bundan başka söyleyecek hiçbir sözüm yok, gerisi bütünüyle ayrıntı demek istiyorum. Örneğin "altın, güç ve hile", her nerede bu üçünü tekrar etmekten başka bir söz söylemişsem ondan pişmanım.

İslam'da Ali ile Muaviye, Hüseyin ile Yezid ve Ebuzer ile Osman'ın şahsiyetleri, sınıfsal ve toplumsal konumları arasında, bu tarihî süreç boyunca gasp edilmiş hilafetten hak edilmiş imamete kadar, dinî telakki, anlayış ve yaklaşım bakımından (yukarıda sözünü ettiğimiz) güneşle ibrik arasındaki kadar fark vardır.

İkbal'in dilindeki dünya görüşünü, onun bu kelimeden anladığı şekilde anlamlandırmak gerek. Onun sözünü anlamada yanlışa düşmemek için, onun dilindeki "din ve dinî" kelimelerini, sanki ilk kez bunlara rastlıyormuşuz gibi telakki etmeli ve bu kelimeleri nasıl anlamlandırıp açıkladığını beklemeliyiz.

Teolog filozoflar, kelamcılar ve bilgeler Allah'tan söz etmişlerdir. Onlarla maddeci, dehrî ve şüpheci filozoflar arasındaki düşünce sınırı işte bu noktada birbirinden ayrılmaktadır. Oysa İkbal'in Allah'ı ile bu filozofların Allah'ı arasında çok az benzerlik vardır.

Genellikle teolog filozofların bütün çabası Allah'ın varlığını ispat etmeye yöneliktir ve çok zaman bu uğurda Allah'ın varlığını inkâr edenlerin delillerini de ele almak durumunda kalmışlardır.

Allah, bunların felsefelerinin temel konularından birisidir. Genellikle O'nun varlığını ispat edip, sübutî ve selbî sıfatlarını tartıştıktan sonra başka konulara geçerler. Bunlar Allah'ın varlığını tıpkı Newton'un çekim gücünü ispatladığı gibi ispatlarlar. Allah hakkında söyledikleri şeyler, sanki bir ülkenin sultanından veya bir binanın mimarından söz eder gibidir. Onunla aralarındaki bağ, sanki Edison ile elektrik arasındaki bağ gibidir. Yani kendilerine zaten malum olan bir şeyi bilmiş, keşfetmiş ve hakikatine ulaşmış gibidirler. Tıpkı tabiatın, kendisinden var olduğu veya kendisiyle bina edildiği "su, ateş, atom, sayı" gibi bir temel neden veya ana unsur bulma derdinde olan Yunan filozofları gibidirler.

Ancak İkbal'in anladığı tarzdaki dünya görüşünde Allah, mutlak varlık, varlığın anlamı, nihaî hakikat; nurun, gücün, hareketin ve hayatın ana kaynağı; aşkın ve güzelliğin doğurgan çeşme-

si; mutlak azamet ve celal; değerlerin ana üssü ve ereksel nedeni; insandaki Allah'a tapma inancının, özgürlüğün, yönelişin, takvanın, bağlılığın, fedakârlığın, isârın ve şahadetin izahı; güzelliğin, hakikatin ve hayrın cevheri; değişimin, hareketin, ilerlemenin ve tekâmülün nihaî yönü; tabiatın ruhu; dünyanın bilinçli iradesi; kainat manzumesinin güneşi; varlıkların tavaf Kâbe'si; bütün ayetlerin özü; bütün görünümlerin varlığı; bütün şahadetlerin gaybı; hareket kanunlarının ve olguların makul, mantıklı ve ilmî oluşunun nedeni; olguların ve olayların değişiminde, birliğinde, bağında, ilişkisinde ve uyumundaki ilkelerin değişmezliği; tesadüfün ve absürdün imkansız oluşu; her olayın, her olgunun ve her sıfatın belirli bir yöne, ölçüye ve hedefe sahip oluşu demektir. Nihayet varlığın manası, olguların cevheri, tabiatın vicdanı, benlerin beni, dünyanın ruhu ve İkbal'in tabiriyle varlık âleminin benliği Allah'tır.

Allah'ı böyle algılamak, O'nu felsefî materyalizmin ve idealizmin zannettiği gibi görmemek ve sanmamak; söz ehli kelamcının ispat ettiği –veya aslında inkâr ettiği– ve hâl ehli sufinin hissettiği şekilde anlamamak demektir. Böyle bir Allah algısı, beraberinde farklı bir dünya anlayışı getirir. Bu, fiziksel, kimyasal, jeolojik ve astronomik sınırlar düzeyinde kalmayan, olguların ilişkileri ve nitelikleri konusunda sadece yorum ve açıklamayla yetinmeyen, başını gayptan uzatıp çıkarmak, varlığın sırrına ermek, bu hayret verici muhteşem ırmağın en uzak ve gizli pınarına dek ulaşmak, hakikatin ayak izlerini engin ebediyet ovasının ortasına kadar sürmek, tabiatın ben'i ile ve kendi dünyasının benliğiyle tanışmak isteyen bir anlayıştır. Bununla birlikte toprağa mensup tabiatı yalanlayıp aşağılamayan, tabiî olguları görmezden gelmeyen, ilmî kanunları değersiz saymayan, aksine onunla uyumlu bir anlayıştır. Bu anlayışa göre tabiat, kişinin, içine dalarak, derinlerine inerek gizli sırların mücevherini ve maverayi hakikatleri bulabileceği cömert ve değerli bir okyanustur. Bu okyanusun dalgalarını yararak, fırtınalarıyla mücadele ederek ve derinlerine dalarak elini ve eteğini bu incilerle doldurmayı başarabilir. Bu incilerin her birinin bağrında bir hakikat ve bir sır gizlidir. Varlık levh-i mahfuzuna bu ilahî

hakikat sözcükleri nakşedilmiş, kaza ve kader kalemi apaçık Kitab'ı bu dille yazmıştır. İlahi bilgiye sahip olan yüksek ilim sahipleri ve Kitab ilmiyle aşina olanlar işte bunlardır.

Bu tabiatı tanıyanlar, yeryüzüne, göklere ve ikisinin arasında olanlara âlimane bir bakışla bakarlar. Kuru ve yakıcı çöller, susuz, otsuz, yolsuz ve izsiz kumsallar için yaratılmış develerde; birbiri ardınca gelip giden güneşte ve ayda; bulutta, rüzgarda, yağmurda, yıldızda, otlaklarda, yeryüzüne kazıklar gibi çakılmış olan ve uzayda başıboş halde dönen bu topu ayağımızın altında sabit tutmaya yarayan dağlarda, tan vaktinin gülümsemesinde, fecrin altın pınarının çatlayıp kaynamasında, nefes alıp veren sabahta, birbirlerinin kucağında yatan ve ölen gecede ve gündüzde, incirde, zeytinde, örümcekte, bal arısında, karıncada, her şeyde, toprakta ve ekmekte bile Allah'ı ararlar. Bunların bakışı, sufilerin, teolog bilgelerin ve filozofların, maddecilerin, Allah'ı inkâr edenlerin ve din düşmanlarının tasavvurunun aksine, metafizik, doğa ötesi; maddeyi, gaybeti, lezzeti ve serveti aşağılayan, gerçekliği reddeden bir bakış değildir. İdealizmin, sübjektivizmin, spiritüalizmin, nihilizmin, sürrealizmin, hümanizmin, mistisizmin, Berkeleyci zihniyetlerin, Eflatuncu idelerin, Plotinosçu hayalciliklerin, dünya karşıtı âhiretçi ruhanilerin, riyazetçi ruhbanların, sezgici Budistlerin, gökselci Hinduların, akıl karşıtı Taocuların, ilerleme ve madde karşıtı Lao Tzucuların, ruhçu Hıristiyanların ve şimdiki dindarların "dünyada ve âhirette hüsrana uğrarlar" anlayışına uygun bir bakış değildir. Bu öyle bir bakıştır ki dünyanın olgularını, tarihin hareketini, toplumu, halkın çalışmasını ve geçimini, Allah'ın kutsal ayetlerinde ve sünnetlerinde görür. Balarısının, dağların karmakarışık kıvrımlarında, karanlık bir gecede, çok uzak yerlerden gelerek hiçbir yol işareti olmadığı halde doğru tarafa yönelip kendi kovanını bulmasını sağlayan o hayret verici bilinç gücüyle, insanı hidayet eden nübüvvet bilincinin gücüne aynı gözle bakar. Bu hayatta, çeşitli içgüdüler, hevesler, gönül bağlılıkları, alışkanlıklar, bencillikler, sapmalar, dağınık düşünceler, vesveseler, körlükler, çıkmaz yollar, geri dönüşler, durgunluklar ve çökmeler sırasında insanı nihaî kaderinin kovanına, susuzluğu-

nu giderecek pınara ve varlıksal açlığını dindirecek bala ulaştıracak olan çizgiye; yolu gösteren kelâma, insan kaybolmasın diye yollara konulan iz taşları demek olan İmam'ın şahadetine;[40] insanda içgüdüyü tamamlayan ve onun gücünün bittiği yerde başlayan, yani içgüdünün gücünün bittiği yerde insanı hidayet etmeyi taahhüt eden o güce bu gözle bakar. Her iki gücün de yani balarısının içgüdüsel gücüyle nübüvvetin hidayet gücünün aynı adı alması bir tesadüf değildir: Bunun adı vahiydir.

"Rabbin bal arısına da şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kuracakları kovanlardan göz göz evler edin. Sonra bütün meyvelerden ye ve Rabbinin kolay kıldığı yollara gir." (16/Nahl Suresi 68,69)

"İçlerinden birine, insanları uyarması için vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti" (10/Yunus Suresi 2)

Sadece hayat kanunlarının ve hayvanî içgüdülerin değil, tabiat kanunlarının ve fizik kurallarının da adı vahiydir.

"Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti." (41/Fussilet Suresi 12)

Bunlar Kur'an'ın öğrettiği ve üzerinde durduğu en temel derslerdir. Bununla birlikte İslam tarihinde filozofu yaratan eski Yunanlılaşma ve Batıcılık ile sufiyi ve zahidi yaratan Doğuculuk ve Hıristiyanlaşma, Kur'anî dünya görüşünün ve İslamî antropolojinin ayırt edici özelliği olan "Allah'ı gören natüralizm ile kemal arayışında olan insancı gerçekçiliğin" bizim anlayış derinliğimize, bakış tarzımıza, akletme ve düşünme mantığımıza, davranışımıza, değer sistemimize, ahlak kurumumuza ve neticede toplumsal yapımızla hayat felsefemize nüfuz etmesine izin vermedi. Böylece herkes kendisini çağının yaygın ve tanınmış ekollerinden birisinin içinde kaybederek kendi zamanına hâkim olan felsefî, ahlakî ve dinî ruha boyun eğdi. Bunun ardından Muhammed'i ve Kur'an'ı o yöne çekti. Çeşitli rivayetleri ve ayetleri

[40] "Yoldaki izler, halk siyasetçileri ve toplumların yapıları" gibi tabirler bize İmam'ın misyonunu anlatır. Bir bakınız bu tabirlerle şimdilerde imamlar hakkında uydurulan şeyler arasında nasıl bir mesafe var!

bir araya getirip uygun ve uygunsuz açıklamalar ve teviller yoluyla bunları kendi tarikat pirine, hikmet üstadına, on iki aklın muallim-i evveline nispet etti. Peki sonuç ne oldu? İslam toplumları, amacı tabiatı, insanı, tarihi, hareketleri, iktidarları, sistemleri ve davetleri anlayarak, milletlerin davranışlarını ve ilmî veya ilahî yasaları keşfederek Allah'ı bilmek ve tanımak olan İslam'ın misyonundan; üstyapısı uhrevî, altyapısı dünyevî olan bir düzen kurmayı amaçlayan, peygamber örneği temelinde örnek ve vasat bir ümmet yaratmak isteyen ve böylece kendisi insanlık için insanî ve toplumsal yapılanma yolunda bir örnek olmak isteyen İslam'ın hedefinden mahrum kaldı. Böylelikle ona karşı büsbütün yabancılaştı. Müslümanların fikrî bakışı ve ilmî yöntemi, eski dinleri, felsefeleri ve ekolleri taklit etmek suretiyle, Allah'ı dünyanın dışında ve tabiatın ötesinde; İslam'ın değerlerini ise hayatın öte yanında yani ölüm ötesinde aramaya başladı. Böylece dünyayı tanımak üzere harekete geçmiş olan, müreffeh bir hayat ve güçlü bir toplum isteyen genç kuşak aydınımız doğal olarak İslam'a karşı durmakta ve dini suçlamaktadır. Bu öyle bir suçlamadır ki bütün somut ipuçları onun bu konudaki yargısını açık ve kesin delillerle doğrulamaktadır. Ondan, dinî toplumlardaki kültürel, ekonomik ve sınıfsal ilişkileri, siyasî ve dinî despotizmi,[41] fikrî yozlaşmayı, cehaleti, okuma yazma bilmeyişi, taassubu, donukluğu, eski düşüncelere takılıp kalmayı, eskilere ve eski ilimlere kayıtsız şartsız boyun eğişi; yeni düşüncelerden, aklî çabalardan, düşünce özgürlüğünden duyulan korkuyu, dünyayla yabancılaşmayı, içinde yaşanılan çağdan geri kalmışlığı, devrimci ruhla ve tarihî eğilimlerle uyumsuzluğu, muhafazakârlık eğilimini; miras alınmış mezhebî sloganlar ve zahirî konulardaki tutuculuğu; hayatın,

[41] Allame Nainî'nin *Tenbihu'l-Umme* ve *Tenzihu'l-Mille* adlı kitabında, özgürlük, halk egemenliği ve Şiîliğe dayalı anayasal düzen için kullandığı tabirdir. (Bu, Şiî imametini, atadan miras kalan saltanatın şer'î dayanağı olarak gören, demokrasiyi reddeden, Caferî fıkhını anayasal egemenliğe karşı olan düşüncenin baskısına bir siper haline getirerek Meclis'i din silahıyla topa tutan, meşrutî olana karşı meşru olanın bayrağını açan, bu bayrağın altında Rus Kazaklarından olan Albay Liyahof, Kaçar şahı Muhammed Ali ve onların saraylı kılıç sahipleri için sinelerini döven gerici mollalara bir reddiyedir.)

hareketin ve gelişmenin gereği olan her türlü yeniliğe bidat gözüyle bakmayı; "necis temiz, ruhanî cismanî, taklit eden taklit edilen, büyük Ayetullahlar sürüye benzeyen halk, seyyid avam, şerefli alçak" gibi tamamen ırkçı ve sınıfçı Aristokrasi'den, verasete dayalı saltanattan, feodalizmin, Aristokrasi'nin ve ırkçılığın kültürel, edebî ve ahlakî değerler sisteminden kaynaklanan ve şirk olan bir tür dinî ayrımcılığı, kast sistemini, sınıfsal ayrımcılığı, dinî Aristokrasiyi görmezden gelmesi beklenemez. Bütün bu hususlar bize, toplumsal oligarşiyi, Aristokrat tutumu, halk karşıtı kutuplaşmayı; kendilerine özgü şahsiyet, haysiyet ve şan sahibi olan soylu ailelerin, yüksek makamlı sınıfların, asil, necip, şerif ve aziz seçkinlerin, ağazadelerin ve şehzadelerin sınıfsal ve bireysel ayrıcalığını göstermektedir. Bunlar halk kitleleri ve toplum arasında seçkin kimselerdir; doğal olarak halktan ayrı ve kopukturlar. Bu toplumsal kopukluklarını ve sınıfsal özelliklerini kendilerine özgü elbiseler, nişanlar ve süslerle; kendilerine özgü davranış, dil, protokol, âdet, gelenek ve göreneklerle, saraylı makam sahiplerini ve Aristokrat şahsiyetleri taklit ederek, gösterişli, tumturaklı ama içi boş ve anlamsız unvanlar, isimler ve lakaplar kullanarak göstermektedirler.

Evet, böyle bir durumda, bir öğrenciden, bir mühendis, doktor, tercüman, sosyolog, hukukçu, şâir, sanatçı, özgürlükçü esnaf, ilerici memur, devrimci işçi, bilinçli yoksul çilekeş köylü; aşağılanmaya, ayrımcılığa, tutsaklığa, yozlaşmaya ve eksik sayılmaya isyan eden kadın; sömürüye karşı olan milliyetçi, eski feodaliteye ve modern kapitalizme düşman emekçi; kitap okuyan, kendi zamanını az çok tanıyan, dünyada olup bitenleri bilen, bilimleri, kültürleri, medeniyetleri, sosyal özgürlükleri, insan haklarını, ilerici hareketleri, kurtarıcı kıyamları, adalet isteyen devrimleri, sınıf karşıtı, sömürge karşıtı ideolojileri bilen bir aydından, dindar halkın ve seçkinlerin bireysel, toplumsal, fikrî, ilmî, fıkhî, siyasî, ekonomik, ailevî, ruhî, ahlakî, soyut, somut ve pratik hayatı içinde var olan bütün bu somut gerçeklikleri, elle tutulur anormallikleri; çirkin, bayağı, akıl dışı, bilim dışı, insanlık dışı halk karşıtı tutumları görmezden gelmesi ve hesaba almaması beklenemez.

Bu aydının, "Allah, kıyamet, Kur'an, Muhammed, Ali, imamet, adalet, ümmet, hak, hazine, kıst, faiz, dünya, âhiret, iman, salih amel, cihat, felah, takva, şahadet, tevhit, vahdet, kardeşlik, sorumluluk, ayet, sünnet, istiz'âf (güçsüz hale getirme), istikbâr (büyüklenme), tağut, vesvâs, hannâs, gâsık, neffâs, mele, mütref, Nemrut, Karun, Bel'am-i Bâ'ûr, ekonomik şirk, siyasî şirk, dinî şirk gibi kavramlar ve buna karşılık Rabbu'n-nâs, Meliki'n-nâs, İlahi'n-nâs, para şeytanına çarpılma, yaptığı işten değil sermayesinden kâr eden ve açıkça Allah'a karşı savaş ilan eden (2/Bakara Suresi 274) faizci anlayış" gibi kavramları doğrudan doğruya ve bağımsız bir şekilde Kur'an'dan çekip çıkarması, âlimane bir yaklaşımla ölçüp tartması, değerlendirmesi ve dili vahiy, peygamberi bir ümmî olan dinî düşüncenin ve ruhun cevheri sayılan bu Kitab'ın her şeyden daha çok tarihe istinat ettiğini anlaması beklenemez. Bu öyle bir kitaptır ki bütün toplumların, ekollerin, davetlerin ve hareketlerin tarihine; insanların imanına, ameline ve seçimine istinat eder. Israrcı bir tavırla tabiata, tabiattaki bütün hissedilir olgulara, hareket yasalarına, hayatın sırlarına istinat eder. Baştan sona bakmayı, düşünmeyi, akletmeyi, tedebbür etmeyi, yaratılış sırlarını tanımayı, hakikati anlamayı emreder. Aklı, ilmi, hikmeti, basireti, tartışmayı, araştırmayı, her söze ve söz sahibine tarafsızca kulak vermeyi, doğru sözü ve hak görüşü kabul etmeyi, hatta onunla amel etmeyi coşkulu, heyecanlı ve mukaddes bir şekilde över. İnsanları taassupla, şiddet ve sertlikle, fitne çıkarmakla, tahrik ve tekfir ederek, muhalefetin başını ezerek, korkutarak ve kaçırarak değil; bilince, akla, hak talebine ve iyi niyete dayanarak yani güzel ve örnek söz ve hikmetle Allah'ın yoluna çağırmayı, muhaliflere karşı mümkün olan en güzel şekilde (16/Nahl Suresi 124) mantıkî bir tartışmayı ve itikadî bir mücadeleyi öngörür. Tabiatı mutlak soyutlamalar, gerçekten uzak ve nesnelliğe yabancı hayaller, kıyaslar, vehimler, zanlar, formel mantık ve soyut akılla değil ilmî bir araştırma ve bilgiyle inceler. Fizik ötesini, içsel mükâşefeler, batınî tefekkürler, ruhanî sezgiler, doğaçlama cezbeler, melankolik duygular ve genel olarak felsefe ve tasavvuf veya ilahî hikmet ve maddî felsefe adı verilen rasyonel ve sezgisel yol-

larla değil, ilmî bir dünya görüşüyle, yani somut gözleme, ilmî bilgiye, teorik kavrayışa, tabiattaki nesneleri derinlemesine akletmeye dayanan, hareketi, değişimi, ölümü, hayatı, oluş ve bozuluş âlemini, halk ve emir âlemini, çelikiyi ve tekâmülü esas alan bir bakışla bakar. Yaratılışı, evrenin nihaî gerçekliğini, varlığın gizli anlamını ve nihayet Allah'ı tanımayı, imanı bu kavrayış temelinde kurmayı, ondan sonra tarihi araştırıp tanıyarak bir yandan güç sahiplerinin, zenginlerin, bilginlerin, ruhanîlerin, önde gelenlerin, mele ve mütrefin, halk kitlelerinin, bilinçli, hakka tapan, mücahit ve mümin insanların bilgi, irade, amel ve sorumluluğunun, öte yandan da hakkı öldüren, dünyaya tapan, kör, hain ve zalim unsurların rolünü ve payını inceler. Peygamberlerin insan toplumlarına getirdikleri risaleti, çağrıyı, kitabı, mesajı, hikmeti ve yapıyı; tarih boyunca meydana getirdikleri uyanışları, hareketleri, inançları, cihatları, iktidarları, medeniyetleri, kültürleri, değerleri ve yönelişleri araştırır ve değerlendirir. Bu yolla, sosyolojinin ilmî yasalarını ve tarihin hareketinin temellerini keşfeder ve sonuç olarak insanlığın yolunu, geleceğinin ve yarınının yönünü ve çizgisini belirler; dinin, medeniyetin ve insanın ereksel niteliğinin ne olduğunu ilmî olarak kestirmeye çalışır.

İşte bütün bu karmaşa içinde bir aydının, bir insan ve bir Müslüman olarak "insan ve İslam" karşısındaki sorumluluğunu belirlemesi beklenemez. Siz, bir aydından, modern eğitim görmüş, üstelik Batı kültüründen dublaj yapılmış bir Farsçayla eğitim görmüş bir gençten, bilinmezliklerle dolu terkedilmiş bir halde bulunan bu geçit vermez virajlı yolları aşıp İslam'ın ilk dönemine, imanın tertemiz pınarına ve tevhidin gerçek risaletine ulaşmasını beklemektesiniz? Genç bir öğrencimizin, sadece Kur'an'ı, peygamberin hayatını ve Ali'nin sözlerini okumak suretiyle, seçkin din bilginlerimizin bile yarım yüzyıldan fazla süren okuma, inceleme ve uzmanlaşmalardan sonra erişemedikleri İslamî gerçeklere, anlamlara ve algılara ulaşmalarını nasıl bekleyebiliriz?

Böyle bir gencin, İslamiyet'i sadece İslam ruhbanlığının çehresinde, İslam toplumlarında, dindar tiplerin düşünce ve yaşam

tarzında, ayinlerinde, sloganlarında, minberlerde, mihraplarda, hac ziyareti, hayır hasenat işleri, ibadetler ve yas törenleri gibi dinî amellerde; dinî inancın merkezi olan çarşılarda, dinî ilimlerin merkezi olan Kum, Meşhed ve Necef gibi şehirlerde görmesi; İslam'ı, tevhidin çağrısını, peygamberin risaletini, Ali'nin velayetini, İmam Sadık'ın ekolünü bu gördükleriyle kıyas etmesi son derece doğaldır. Eğer ilmî araştırma ve incelemeye eğilimli biriyse dinî kitapların peşine düşecektir, bu kitaplarda ne bulacağı, onlardan başını kaldırdığında ne halde olacağıysa malumdur. Bu durumda, onun, işin başındayken, bu dinde bilgi, insanın asaleti ve insanlar arasında adalet konusunda bazı gelişmiş unsurlar var olabileceğine dair küçük de olsa bir ihtimal vermesi mümkündür; ama işin sonunda şundan emin olur ki hayır, bunlardan hiçbir haber yoktur.

İşte o zaman, işin sonunda bu kötümserliğin ve umutsuzluğun, daha açık bir ifadeyle bu durumdan kaynaklanan ruhsal ve duygusal halin, yani İslam'da kayboluşun, aydınımızın duygu ve düşüncesine nasıl yansıyacağını net olarak tahmin etmek zor olmayacaktır. O, bir İslam müçtehidi, dinbilim, tarih ve felsefe uzmanı değildir, ama bir kitap okuyucusudur. Arapça, Farsça, Urduca, Türkçe veya İslam dünyasının öteki millî dilleriyle yazılmış en iyi telif ve tercüme araştırmaları, felsefî, edebî, sanatsal, tarihî ve ilmî eserleri elde edip okuyabilir. Dünyayı bütün boyutlarıyla tanıyabilir. Zamanımızda gündemde olan çeşitli konuların tümüne dair ilmî bilgi edinebilir: Rönesans, büyük Fransız Devrimi, İngiliz sanayi devrimi, modern Batı'nın uygarlığı, kültürü, bilimi, felsefî ve ilmî ekolleri, kölelerin özgürleşmesi, Amerikan bağımsızlık savaşı; Bacon, Pascal, Descartes, Kant, Hegel, Spengler, Nietzsche, Feuerbach, Stuart Mill, Smith, Voltaire, Rousseau, Darwin, Freud, Bergson, Schiller gibi dehalar; Proudhon, Saint Simon, Marks, Engels, Plehanov, Kierkegaard, Jaspers, Heidegger, Sartre gibi düşünürlerin yeni ideolojileri; Van Gogh, George Sand, Michelangelo, Beethoven, Bach gibi sanatçılar; materyalizm, natüralizm, diyalektik, liberalizm, demokrasi, sosyalizm, nasyonalizm, hümanizm, sosyal demokrasi, siyantisizm, egzistansiyalizm ve idealizm gibi ideolojiler; sosyo-

loji, tarih felsefesi, çeşitli ekonomik sistemler, felsefî antropoloji, ilahiyat, ahlak, estetik, sanat, edebiyat, kültür, zooloji, evrim ve ekoloji gibi yeni bilim dalları; insanın, düşüncenin, duygunun, kültürün, inancın, toplumun ve insanın tarihinin tabiat, coğrafya, çevre, sosyal altyapı, üretim, ırk, psikoloji, biyolojik kişilik gibi etkenlerle açıklaması... Bunların hepsi, dolaylı veya dolaysız olarak dinî inançla temas kurarak aydının, düşünce, algı, inanç, duygu, ahlak ve davranış tarzını belirlerler.

Aydın, böylesi bir dünya, insan, toplum, tarih, ekonomi, siyaset, felsefe, bilim ve ideoloji anlayışı ve yaklaşımı karşısında, düşünce, bilim, edebiyat, sanat ve devrim alanındaki simalara karşı, kendisine sunulan dini, İslam'ı ve Şiîliği nasıl anlayacaktır? Mefâtîh, Cennâtu'l-Hulûd, Kuhlu'l-Basar, Muntehi'l-Âmâl, Bihâru'l-Envâr, Hakku'l-Yakîn, Kifâyetu'l-Muvahhidîn, Muntehabu'l-Eser, Tûfânu'l-Bukâ, Ravzatu'ş-Şuhedâ, el-Aselu'l-Musaffâ fî Menâkıb Hasani'l-Evvel ilâ Hasani'l-Musennâ gibi minberlerde anlatılan kitaplarda; ilmî merkezlerde ve resmî üniversitelerde halkın dinî görevlerini ve ilmî yükümlülüklerini belirlemek için ortaya konan ve İslam'ın en büyük uzmanlarının, müçtehitlerinin ve Şiî dünyasının imamlarının yarın asırlık araştırma ve incelemelerinin sonucu olan en son ilmî araştırmalar ve fıkhî içtihatlarda ve bunların ciltleri üzerinde yazar ve araştırmacı unvanıyla göze çarpan Ayetullah el-Uzmâ, merci, allâme, fakih, Hüccetü'l-İslam ve'l-Müslimîn gibi isimler ve lakaplara bakınız. Bunlar nasıl eserlerdir? Risaleler ve menâsik kitapları. Bunların konularına ve bu eserlerin içindeki ifade tarzlarına hiç mi hiç değinmiyorum, örnek vermiyorum. Bunu neden yapmadığımı biliyorsunuz. Ama muhtemelen, az çok bugünün kültürlerini ve ideolojilerini inceleyen, tanıyan ve gören kitap okuyucusu aydınımızın, yukarıda sözü edilen metinleri okuduktan sonra, ilmî, pratik, sosyo-ekonomik, insanî ve hukukî meseleler karşısındaki tepkisinin ne olduğunu bilmiyorsunuz.

Kendisini, dinin dar meydanından Marks'ın, Sartre'ın, ideoloji, bilim, felsefe, demokrasi, liberalizm ve hümanizmin kucağına atarak dinin dışındaki İslam'a yabancı dünyaya atmak için dört

nala kaçmakta olan aydına şunu demek istiyoruz: İnsan kardeşliğini büyük Fransız devriminin burjuva kültüründe değil İslam'ın Âdem (insan) felsefesinde; derin, uyumlu ve anlamlı dünya görüşünü materyalizmde değil tevhidî dünya görüşünde; sınıfsız, kapitalizm ve burjuva karşıtı toplumu Marksizm'de değil tevhidî ümmette, mizanda ve adalette, faizciliğin ve tekelciliğin reddinde, emeğin ve mülkün Allah'a ve onun halifesi insana ait oluşunda, Ebuzer'in sloganında, Ali'nin ekonomik rejiminde bulabilirsin. Devrimci liderliği, Şiî imamet ve vesayet anlayışında; halk hükümetini İslamî biat, şûrâ ve ümmetin icmasında; tarihin ilmî zorunluluğunu, mustazafların yeryüzündeki nihaî zaferini, ezilenlerin kaçınılmaz önderliğini, sınıfsal ve ekonomik eşitliğin mutlak olarak gerçekleşmesini, vaat edilen evrensel kıyam, intikam ve intizar felsefesinde bulabilirsin. Dünyada adaletin var oluşunun mantıkî ve rasyonel açıklamasını, insandaki değeri,[42] ameldeki hayır ve şerri, tabiattaki bilinçli iradeyi, hayatın hedefini, seçmedeki sorumluluğu, hareketteki yönü, gelişmedeki hedefi; var oluştaki hiçliğin, abesliğin, anlamsızlığın ve hesapsız kitapsızlığın reddini; evrendeki hareketin ve insan hayatının anlamını "Allah ve öte dünya" anlayışında bulabilirsin. Kendini gelişimci ve devrimci olarak yetiştirmeyi, aşkta, ibadette, takvada, arınmada, varlıksal samimiyette, mutlak kemal sahibi olan, bilin, azamet, irade, özgürlük, yaratıcılık, hidayet, istiğna, asalet, bağımsızlık, adalet, hakikat, hayır, güzellik, ihtişam, zenginlik, kudret, sevgi, şefkat, temizlik, kemal, yücelik gibi bütün yüksek değerlerin, sıfatların ve niteliklerin kaynağı olan Allah'a bilinçle ve aşkla tapmada bulabilirsin. İnsan, O'nu tanıyarak, sürekli olarak O'nu zikrederek, O'nu düşünerek, O'na tevekkül edip inanarak, O'na iman ederek, sadece O'ndan yardım dileyerek, O'nu överek, O'na taparak, O'na teslim olarak, O'na yönelerek, O'nun yolunda çaba göstererek,

[42] Değer (valeur), bencil ve maslahat gözetici maddî ve bayağı menfaat ve güç araçlarına karşılık olarak, insanda kendisine karşı saygı, kutsallık, asalet, iman, fazilet, güzellik ve hayır duygusu uyandıran her türlü sıfat, yön, olgu, eylem ve hareket demektir. Menfaat insan ilişkisinin yönü menfaatten insana doğrudur, oysa bunun tam aksine insan değer ilişkisinde, insan değer içindir.

O'nun yolunda kendisinden ve arzularından geçerek bilince, özgürlüğe, bağımsızlığa, kendisini köleleştiren, bayağılaştıran, korkutan her şeyden kurtuluşa ulaşır; onu kendine yabancılaşmaya, güce tapmaya, siyasî şahsiyetleri yüceltip övmeye, paranın gücüne çarpılmışlığa, insanî bayağılaşmaya ve güçsüzleşmeye çeken her şeyden azat olmaya yönelir. Varlık âleminin mutlak kemali, ruhu, iradesi ve şuuru olan ve bütün yüce değerlerin tecelligâhı olan Allah'a karşı insanın mutlak ibadet ve taat hedefiyle yola çıkması, hem cahil dindarların hem cahil dinsizlerin anladıklarının ve yaptıklarının aksine, bir yüzü aşk ve doğal olarak öteki yüzü Allah'tan başkasına karşı çıkma ve boyun eğmeme şeklinde kendisini gösteren bir madalyondur. Çünkü bu alışverişte maşuk olmadığı halde bunu iddia eden herkes menfurdur; mahbup olmadığı halde bunu iddia eden herkes gazaba uğramıştır. Bu ibadet, Ali'nin, bu büyük ve gerçek Hak adamının dediği gibi hürlerin ibadeti olursa, o ibadet sahibini ibadet ettiği mabuduna benzetir. Varlık psikolojisi, âşıkla maşuk arasındaki aşk, eğer yıllanmış, halis, samimi, tutku ve bağlılık içinde bir tecrübeye sahipse, sevenle sevilenin birbirleriyle özdeşleştiklerini, bu ikisi arasındaki yabancılığın sıfatlarda birliğe ve şahsiyette tevhide ulaştığını ispat etmiştir. Bu, benim şahsî teorim veya zevke dayalı çıkarımım değildir. Bu, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın, diyen peygamberin buyruğudur. İlahî değerlerle kendiniz için insanî bir ahlak yaratın, kendinizi Allah'a benzeyen insanlar olarak yetiştirin. Bu, bizzat, Allah'ın buyruğudur: *"Ey Kulum! Bana itaat et ki seni kendim gibi yapayım."* Ne kadar şaşırtıcıdır bu! Allah'a tapış, iman ekolü ve İslam'ın insan yetiştiren ufku nasıl bir şeydir böyle?

Dini böyle anlamak, tevhidî dünya görüşünü bu şekilde yorumlamak, antropolojide, sosyolojide, kendini yetiştirmede, sorumluluk, siyaset, ekonomi ve hayat felsefesinde böyle bir anlayışa ve yaklaşıma sahip olmak; Kur'an'ın tevhidinden, Muhammed'in risaletinden, Ali'nin velayetinden, ismet, intizar, şahadet, veraset, adalet, ibadet, hac, dua, ıtret, Alevî Şiîliği, şefaat, takiyye, taklit, içtihat, cihat, ümmet, imamet, istizaf, istikbar, hannas, vesvas, rab, melik, ilah, nas, gasık, neffas, hasid, mele,

mütref, riba, takva, tezkiye, Adem, hubût, cennet, yasak meyve, isyan, iblis, hikmet, kitap, mizan, demir, ayet, sünnet, gayb, vasat ümmet, usve (örnek/model), levh-i mahfuz, belirlenmiş ecel, kader, ruh, fecr, naziat, adiyat, felah, iman, nefs, tezkiye, hile, desise, imam, ümmi, risalet ve vahiy gibi kavramlardan bu şekilde söz etmek, bizim aydınımızın sahip olduğu bütün aşağılık komplekslerini, kendini küçük görmeleri, yetersizlikleri ve geri kalmışlıkları yok edecek ve onu bir Müslüman olarak bütün varlığıyla Batı'nın burjuva düşüncesinden, kültüründen veya Marksizm'inden kurtaracaktır. Hatta kendinde demokrasi, liberalizm, Marksizm, siyantizm ve hümanizm gibi bütün ideolojik davetlere karşı saldırgan ve eleştirel bir güç bulacaktır. Bir eleştirmenin bakışına, bir protestocunun cephesine ve bir dava sahibinin konumuna ulaşacaktır. İdeolojik doyuma ve açık bir bilince kavuşmuş reformcu, mücahit, devrimci, sorumlu ve yükümlü birisi olacaktır, tanrısal benliğine ulaşacaktır. Artık vasat ümmetin bir üyesi olarak, kendisini zamanın içinde ve inanç kavgası sahnesinin tam ortasında bulacaktır. Kaderi yaratan, uyanış, hareket, davet, yol ve ülkü misyonunu harekete geçiren olayların ve çatışmaların ortasında, yıkıp yeniden yapma, kurtuluş yolunu açma, aydınlığa, hakka, adalete, özgürlüğe ve kurtuluşa erişme uğrunda insanın felah yolunu adımlamak, tarihin kurtuluşuna geçit olmak ve kendi çağının kabristanının Sur-i İsrafil'i olmak göreviyle kazandığı varlık boyutu ve ilahî değerlerle artık materyalizmin daracık dünyasına sığması mümkün değildir. O, artık gelişme ve yüzünü Allah'a doğru çevirme yolunda, varlık zaafına, manevî yoksulluğa, kültürel eksikliğe ve ideolojik yetersizliğe duçar olmaz ve sonuçta başkalarının teknolojik ve ideolojik imparatorluklar karşısında yakalandığı kendinden nefret duygusuna ve felsefî hayrete kapılmaz, kompleksler içinde kendini yitirmez. Çünkü dünyaya ve insana bu açıdan bakarak, din ve İslam hakkında böyle bir görüşe sahip olarak, başının arkasında, mucizevî yeteneklere, hayat verici güçlere, devrimci ateşlere, ışığa, ısıya, hayata ve harekete sahip uçsuz bucaksız bir düşünce, kültür, değer, estetik, duygu ve ülkü okyanusunun dalgalarını görecektir. Bu zengin miras, in-

sanoğlunun tarihi boyunca yüzyıllarca süren bir cihadın, çabanın, fedakârlığın, dehanın, hareketin, şahadetin, bilinç ve tecrübenin eseridir ve şimdilerde bizim gibi liyakatsiz ve yalancı iddiacılardan ibaret olan vârislerin bilgisizliği, güçsüzlüğü ve zilleti yüzünden küller altına gömülmüştür.

Ama tam da burada çok can yakıcı bir facia vardır: Genç aydınımızın büyük bir şevk, coşku ve umutla bilinçli bir şekilde benliğine geri dönmesine, kendisinde ilahî ve İslamî benliği aşkla bulmasına, bu yolda, yüzlerce yıllık mesafeyi birkaç yılda almasına, takvada Ashab-ı Suffa'yı, adalette Ebuzer'i, duada Seccad'ı, şahadette Hüseyin'i, bütün insanî faziletlerde ve İslamî değerlerde Ali'yi hatırlatmasına; karısı Fatıma'yı, kızı Zeyneb'i andırmasına, zamanı fethetmesine, kendi çağının vicdanını cezbetmesine, savaş alanlarında ve hayatını planlamada İslam'ı ortaya koymasına, İslam'ın hâlâ canlı olduğunu göstermesine, olağanüstü yeteneğini insanlığa bir örnek olarak yeniden kazanmasına; İslam'ın, miras kalmış gelenekler, eski ilimler, taassuplar, tuhaf kuruntular, sloganlar, merasimler, teşrifatlar, menkıbeler, methiyeler, kerametler, tekrar edile gelen ruhsuz, etkisiz, yararsız dualar ve zikirler şeklinde güzel yüzünün üstüne geçirilen kuru ve çirkin maskeyi çıkarıp atmasına ve artık onu (İslam'ı) geniş, derin, bilinçli ve mantıklı bir ideoloji ve dünya görüşü olarak insanî bir misyona, sosyal bir çağrıya, bir uyanış, hidayet ve eylem sorumluluğuna dönüştürmesine; bundan önce özgürlükçülüğü, halkçılığı, ilmî görüşü, sömürge karşıtı mücadeleyi, burjuva karşıtı hayat tarzını, devrimci hareket çizgisini, ezilen sınıflara eğilim göstermeyi, tekelciliği kırmayı, ayrımcılıkları yok etmeyi, ekonomik eşitliği ve insan kardeşliğini sadece kendi tekellerinde gören grupların ve ideolojilerin tavrına karşın entelektüelliğin en ilerici üslerini ve en devrimci cepheleri fethetmesine; bu yeni Kur'anî yöneliş sırasında, hem düşüncede hem de amelde, kendilerine modern insan, ideallerine de ilmî felsefe adı veren kişilerden öne geçmesine rağmen, birdenbire, Yahudi bilginleri, Kayser'in rahipleri, Kisra'nın muğları, Firavun'un büyücüleri, Kureyş'in aristokrat şeyhleri ve şirk puthanesinin kâhinleriyle ağız birliği eden bazı inanç iddiacıları-

nın, dinî ilim uzmanlarının ve İslam temsilcilerinin "Hayır! İslam bu değildir." dediklerini işitmekteyiz. Yani bu kişilere göre, İslam'ı bu şekilde ortaya koyan, dinî bir ideolojiye, tevhidî bir dünya görüşüne, ümmeti halkçı düşünceye sahip sorumlu örnek bir topluma, imameti devrimci liderlikte özel bir rejime, âdil paylaşımı herkese hak ettiği kadar ilkesine dayanan sosyoekonomik bir altyapıya; intizar, sıkıntıdan sonra esenlik, vaat edilen kurtarıcının zuhuru, evrensel adaleti sağlayacak intikam alıcı muslih, âhir zaman kıyamı ve kurtuluşu kavramlarını ilerici ve yapıcı bir tarih felsefesine; Adem'in yaratılışı kıssasını antropolojik bir felsefeye; takvayı devrimci bir kendini yetiştirme okuluna; takiyyeyi gizli mücadele sırasında sırları saklamak, örgütü gizlemek ve düşmanı aldatmak için kullanılacak pratik bir taktiğe dönüştüren bu yaklaşım İslam değildir!!

Artık bunların önemi yok. Düşmanın, şimdilerde altın kafesini kırıp dışarı çıkan, çağımızın engin bozkırlarına egemen olan, şaşırtıcı bir hızla saldıran, kükreyen, bir fırtına gibi bu Ad kavminin üstünde esen ve uğuldayan Allah aslanının ayakları altında ezilmesi gerekmektedir. Artık İslam, imanda ve amelde, fikrî tavrında ve sosyal yöneliminde, Ortaçağ'ın bütün çıkmazlarını, sıkıntılarını ve bataklıklarını geride bırakmış, kendi halkının bilim, kültür, teknoloji, toplum, medeniyet, siyaset ve tarihinin dizgilerini eline almıştır. İslam'ın ilk dönemlerindeki insanî, kültürel ve medenî değerleri, Doğu'nun ve Batı'nın iki süper gücünün yıkıntıları üstünde, iki kutuplu dünyada onlara boyun eğmiş bağımlı rejimlere rağmen, mustazafların, sömürüye uğramış, geri bırakılmış, yoksun bırakılmış, açlığa ve zulme mahkum edilmiş, özgürlüğe susamış, ekmeğe ve ışığa muhtaç insanların arasında yeniden inşa etmek istemektedir. Bu durumda düşmanın –etkili olmasa bile– sövgülerinden, suçlamalarından, iftiralarından ve aşağılamalarından vazgeçmemesi ve dilini tutmaması çok doğaldır.

Bu yalanlama ve aşağılama çabaları, İslam'ın canlanması kendisini cansız bırakacak bir düşmandan gelmektedir. Çünkü İslam, bu saldırgan, yağmacı, çirkin ve yamyam gücü dize getirmek

üzere kıyam etmiştir. Bu güç, sadece cübbesini başına çekmiş olan bir İslam'dan hoşlanır. Varlık sahasını tekdüze, mükerrer, tehlikesiz ve etkisiz bir halde evle mescit arasına sıkıştırmış bir İslam'ı beğenir. Eğer bir gün ayağını bu çizginin dışına atmak ve ara sıra bu kısır döngüden çıkmak isterse sadece Behişt-i Zehra'ya doğru gitmesine izin verilir. Aksi taktirde, İslam'ın pasaportu sadece ibadet ve mezar ziyareti için geçerlidir. Şehre girmeye, Meclis'e, üniversiteye, gazeteye, radyoya, televizyona, orduya, partiye, şirketlere, seçimlere girmeye, siyasete ve ekonomiye karşımaya hakkı yoktur.

Ama İslam şimdilerde, bu sahte ve zoraki pasaportu çöplüğe atarak meydanlara çıkmış, işlere katılmak, bu sistemde kendisine bir yer edinmek, bu oyunda bir rol ve pay almak kastıyla, yani kelimenin tam anlamıyla ruhaniyetle kapitalizmin kanser gibi birbirine geçmiş olan mülkiyet sisteminin bütün kurumlarını tepetaklak etmek için ortaya çıkmış ve bu yüzden Mefâtih ve Mesâib kitaplarını bir yana koyup Muhammet gibi ayağını inziva yaygısından dışarı uzatmış, bencillik yorganını üzerinden atmış, Kur'an gibi bir elinde kitap, bir elinde demir, halk ayağa kalksın ve adaleti ikame etsin diye mizanı şiar edinmiş haldedir. Oysa, kâsıtlar,[43] mârıklar[44] ve nâkıslar,[45] bu birleşik şer cephesi şeytan üçgeni; insanların kalplerini ve beyinlerini şirk vesveseleri içinde hiçliğe ve anlamsızlığa düşüren, kitlelerin vicdanını kör eden, insanların insanî benliğini başkalaştıran ve kendilerine yabancılaştıran vesvese vericiler; cilveli bir güzel gibi bir an "rabbu'n-nâs", bir an "meliku'n-nâs" ve bir an " ilahu'n-nâs" rengine bürünen evrensel kara emperyalizmin halkın ve zamanın işleri üzerine düğümler atan büyücüleri, Firavun sarayının sihirbazları, aldatıcı sistemlerin ırgatları, kandırıcı düzenlerin alimleri, kılıçları kestiği, altınları satın aldığı ve tespihleri aldattığı ölçüde, elindeki kitap, terazi ve demirle bu cehalet, adalet-

[43] Kâsıtlar: Sıffin hadisesinde Hz. Ali'ye karşı Muaviye'yi destekleyenler. (Fecr)

[44] Mârıklar: Hz. Ali ile savaşan Haricîler. (Fecr)

[45] Nâkıslar: Medine'de Hz. Ali'ye biat edip Basra'da biatlerini bozup onunla savaşan grup. (Fecr)

sizlik ve zaaf sisteminin tam ortasında bir ümmet kurmak isteyen bu devrimci tevhidî uyanışın kökünü kazımak için onun önüne çıkacakları bellidir. Böyle olması çok doğaldır, çünkü bu İslamî uyanış, onların cahiliyet aristokrasinin, Ebu Süfyan rejiminin ve Deccal kültürünün önüne dikilmiştir.

Bu propaganda bombardımanı, İslam'ın devrimci ve ilerici bir ideoloji olarak gelişip yayılmasının, meydanı kendilerine dar ettiği ve geri püskürttüğü bir rakip tarafından yapılmaktadır. Çünkü tevhit canlı ve anlamlı bir dünya görüşü olarak, ümmet ortak ve birleşik bir toplum anlayışı olarak, adalet ekonomik bir altyapı olarak, imamet siyasî ve devrimci bir liderlik felsefesi olarak, intizar ve sıkıntıdan sonra gelen esenlik anlayışı, Âdem'den âhir zamana dek gelen veraset, geleceğe iman, tarihin cebrinin insanî ve olumlu bir yorumu olarak, Âdem, isyan ve hubût (insanın düşüşü) tarihî bir birlik ve bağlılık olarak, en derin hümanizm, özgürlük, irade, bilinç, insanın kendini var etme sorumluluğu, insanî enternasyonalizmin ve ırk birliğinin felsefî, ilmî ve itikadî altyapısı, etnik ayrımcılığın ve realizmin reddi, gerçek kardeşliğe dayalı hukukî eşitliğin kabulü demektir. İslam bu anlamda, ekonomik mülkiyet ve sınıfsal birlik konusunda Marksizm'i; hareket ve tekâmül diyalektiği ile bilincin gelişimi ve tanrısal insanın nihaî oluşumu konusunda Hegel idealizmini; varlığın öncelliği, yaratılmış insanın yaratan insana dönüşümü, özgürlük ilkesi ve sonuçta seçme sorumluluğu, varlığın gurbeti ve çilesi, benliğin mahiyetinin tayini, insanlık için delil olma, kanun koyma ve örnek olma konusunda egzistansiyalizmi; insanın öncelliği, insanî değerlere ve ihtiyaçlara istinat etme, insanın saygınlığına, özgürlüğüne, gerçekliğine, kutsallığına, haklarına, bağımsızlığına, şahsiyetine, güzelliğine, şerefine ve faziletine saygı duyma konusunda hümanizmi; bireyin ve sermayenin yerine toplumu ve emeği geçirip egemen kılmada, tekelciliği, para düşkünlüğünü, faizcilik utancını, asalakça yaşamı, aristokrat çirkinlikleri, lüksü, tüketim çılgınlığını reddetme konusunda sosyalizmi; tabiatı garazsızca tanıma ve gerçekliği bilme konusunda siyantizmi; düşünce özgürlüğünü, muhalif inanca katlanmayı, insanın özgürce gelişimini destekleme ko-

nusunda liberalizmi; zorba yönetimleri, zalim saltanatları, egemen güçlerin istilasını ve zorbalığını reddedip devlet gücünün kaynağı olarak halkın gücüne istinat etme konusunda demokrasiyi; mahrum milletlerin ve mustazaf yığınların dertleriyle hemhal olup yardımlaşmada solculuğu; bir başka deyişle ilerici çağrıların ve dava sahibi ekollerin tümünü liderlikte, ilericilikte, hakka tapan aydınları, mahkûm milletleri ve mahrum sınıfları kurtarmada ve nihayet gerçek insanın ihtiyaçlarına, dertlerine ve ideallerine cevap vermede silahsız halde bırakmıştır.

Materyalizmin, geçmiş kültürde Yezidî bir dünya görüşüyken, modern kültürde burjuva dünya görüşüne dönmesi bir rastlantı değildir. Çünkü varlığın bir hesabı kitabı, insanın da bir serencamı olmadığında, hiçlikten ve saçmalıktan ibaret olan bir dünyada, her türlü gerçeğin, sorumluluğun ve idealin anlamsız ve mevhum olduğu bir hayatta, var oluşa bahane olan ve hayata anlam veren tek şey, var oluşla hayatın uzunluğu ve genişliğidir. Yani ne kadar çok lezzet varsa o kadar hayat var demektir! Ne kadar çok lezzet alma fırsatı ortaya çıkarsa bu da ömür sürmek demektir! Dostoyevski'nin deyişiyle: "Evrenden Allah'ı çıkardıktan sonra, her şey mubahtır." Böyle bir geçiş izni tam da Epikürizm taraftarlarının aradığı en değerli şeydir. Gerçekten de evren bilinçsiz, hayat hesapsız ve insan amaçsız olduğu taktirde, bu kurtarıcı izinden başka bir şeyi düşünmek, idealizmin en sanal şekline ve romantizmin en çocuksu haline yakalanmak anlamına gelir.

"Mademki felek böyle başsız ayaksız dönüp durmada, başta sakinin hevesi, elde şarap kadehi olsun daha iyi."

İşte bu yüzden, bundan bin dört yüz yıl önceki cahiliyet dönemi aristokrasisinin sembolü olan Arap halifesinin konuştuğu dille, uygar Batı hümanizminin sembolü olan modernist aydının ekonomik gelişim ve çağdaş burjuvazi kültürünün tekâmülü tantanası içinde konuştuğu dil aynıdır. Bu ikisine, bunca ihtilafa rağmen, ortak bir dil ve benzer bir hayat anlayışı kazandıran şey materyalizm adı verilen benzer dünya görüşü ve "Var olan her şey bundan ibarettir." şeklindeki tek tip yargıdır. İlkel

veya ilmî, mekanik veya diyalektik, teorik veya pratik, felsefî veya ahlakî materyalizm aslında tek bir gerçekliğin çeşitli şekillerini ifade etmektedir. Marksizm, modern çağın aydınlarıyla Katolik Kilise'si arasındaki çok yönlü çatışmanın dorukta olduğu bir sırada, aslında gerçek dinin davet metninde yer alan, en temel ahlakî değerleri oluşturan, Allah'a tapmanın, tevhidin, takvanın ve âhiret inancının ayrılmaz birer parçası sayılan ve eşitlikle paylaşıma dayalı olan kapitalizm, menfaatçilik, tefecilik, zenginle yoksul arasındaki tezat ve sınıfsal ayrımcılıkla mücadeleyi, doğal, mantıkî ve tarihî kökünden koparıp materyalizme bağladı. Günümüzde bunun ne kadar acı sonuçlar doğurduğunu görmekteyiz. Mazlum ve mahrum insanlığın bütün umudunu onun geleceğine bağladığı, tarih boyunca uğruna onca kan döktüğü o çocuk –tevhit–, annesinin göğsünden koparılıp materyalizmin kara memeli canavarının sütüyle beslendi. Burjuvazinin, makinizmin ve Dekartçı rasyonalizmin kuru, soğuk, aşksız, özveriye ve ihlasa yabancı elinde ve kucağında, Batı'nın bayağı ve insanlık dışı ekonomizmi tarafından büyütüldü. Sonuçta Mazdek Nuşirevan'ın huyunu ve ahlakını aldı; faciaya bakınız ki Ebuzer'de Yezid'in kalbi ve sureti ortaya çıktı ve bizim çocuğumuz, binlerce yıl süren umuttan, bekleyişten, özgürlük, adalet ve bilinç yolunun şehitlerinin cihadından ve fedakârlıklarından sonra büyüdü. Bıyığı sakalı çıktı; zafer tahtına kuruldu. Zafer coşkusu ve heyecanı sönüp gidince yüzüne dikkatlice baktığımızda bir de ne görelim, hayret, bu tevhit değil, o kadim uğursuz teslisin birleşmiş hali. O birlikte hem Firavun var, hem Karun, hem de Bel'am-i Bâ'ûr!

Komünizm, başını ekonomizmin yakasından çıkarıvermiş. İnsanın, kölecilik ve feodalizm çağları boyunca koruduğu; hatta şu pislik burjuvazi düzeninde büyük Fransız devriminin ardında elde ettiği şeyleri komünizm elinden kapıvermiş. İnsanın "gücün, paranın ve hilenin" esaretinden kurtulması için duyulan onca aşkın, umudun ve kadim rüyanın tek semeresi, yeryüzünde yeni bir süper gücün ortaya çıkması olmuş. İnsanlığın bütün arzuları acımasızca bir mezarlığa gömülmüş.

Evet, Allah'a geri dönerek imanın sağlam ipine yeniden sarılmak, ölüme doğru gitmek ve dini mezarlığa götürmek için değil; bu gömülü arzuları, insanın umutsuzluk ve yenilgi mezarlığından dışarı çıkarmak, iman ve cihat ruhunu diriltmek, aşk ateşini yeniden yakmak, putları kıran ve Nemrutları yok eden İbrahimî tevhit bayrağını yükseltmek, insanın bilinç, adalet ve özgürlük dallarını yeniden aslî köküne bağlamak ve bu çocuğu annesinin kucağına geri döndürmek içindir. Böylesi bir dine geri dönüş, bu türden bir tevhidî risalet, bu şekildeki bir şahadetin ve rehberliğin üstleneceği rol, bu çağda İslam'a çekici bir güzellik, gerçek bir parlaklık, aşk ateşi, hayat ve hareket katacak; ilericilik iddiasında olan bütün ekoller ve saldırgan davetler onun karşısında rengini yitirecektir. Elbette, bu durumda hiçbir güçten, nezakete ve edebe riayet ederek yüzünde tebessüm olduğu halde şapkasını saygıyla çıkarmasını, sahneyi rakibine terk etmesini, geri çekilmesini ve kendisine ait çağrının ve misyonun kazanılmış üslerini bırakıp gitmesini beklememek gerekir. Suçlamalar, küfürler, sabotajlar, ihanetler, arkadan hançerlemeler, hatta ateşi yeniden canlanmış bu taze soluklu rakibin kökünü kazıyıp söndürmek için birbirlerini pek iyi tanıyan, nasıl uzlaşacaklarını ve paylaşacaklarını iyi bilen eski ve resmî düşmanlarla işbirliği yapmalar olacaktır... Evet, bunların hepsi tamamen normal ve öngörülebilir şeylerdir.

Ne var ki bu küfür, suçlama, kışkırtma ve sabotaj dalgasının sesleri, düşman ideolojilerin, bu devrimci bi'seti, tevhidî risaleti ve Ebuzer'in saldırgan İslam'ını yok etmek ve reddetmek için seçtikleri aynı tabirler, iftiralar ve saldırılarla, dost ağızlardan, içimizden ve cephe gerimizden de yükselmekte ve kulağımıza gelmektedir. Hem bu davet ve hareket için en ön cephelerde, en zor çatışmalarla bela yağmuru altında savaşıp ilerlemekle uğraşan, öne atılan ve yolları açanlar bu umutsuzluk ayetlerini duymaktadırlar, hem de düşmanlarımız. Bu kimselerin, aynı silahlarla, bu ekolü, bu cepheyi ve onun muhteşem mücahit ve şehitlerini ezmeye çalışırken, aynı yöntemlerle kendilerinin saldırdıkları noktalara saldırdığını inanılmaz bir şaşkınlık içinde gören ve duyan düşman için bundan büyük bir sevinç ve mutluluk olabilir mi?

Bunlar diyorlar ki: *"Tanrıya tapanlar arasında hiçbir zaman "Dinlerin Rabbi" hakkında böyle bir kavram var olmamıştır. Bu "Tanrı", tarihte hiçbir zaman tevhide verdiğiniz bu role sahip olmamıştır. Tevhit, sadece tanrı birdir demektir, o kadar, bundan daha fazlası değil. Şirk ile tevhit savaşının, sosyal sistemlerle, sınıfsal şirk veya tevhitle, insanlığın birliğiyle ve bireysel özgürlükle hiçbir alakası yoktur. Âdem, Kur'an'a göre Tanrı'nın kendi eliyle yarattığı, sonra ona üflediği ve birdenbire diriltiği o balçık heykelciktir sadece. Sonra bildiğiniz gibi Âdem o yasak meyveden yemiştir. Siz sadece, "Bu meyve neydi? Buğday mıydı, hurma mı, elma mı, armut mu?" diye ilmî içtihatta bulunabilir ve görüş belirtebilirsiniz. Hubût, insanın Tanrı'nın cennetinden bu dünyanın üstüne inişi demektir. "Kıst" esasen beşeriyetle ilgili bir kavram değildir, adalet de zaten ilahî sıfatların konusudur. Üstelik bu konu, Tanrı'nın kıyamette kulları hakkında vereceği hükümle ilgilidir. İmamete gelince, bu da, gayp ilmine vakıf, fıtrattan ismet ve yaratılıştan velayet sahibi olan on iki şahsiyete inanmaktır. Bunların ilki Mevlâ Ali b. Talib sonuncusu da şu anda gâip olan Hazret-i Hüccet-i Kaim'dir. Dünya zulüm ve günahla dolduktan sonra zuhur edecek ve orayı adaletle ve iyilikle dolduracaktır. İşte Şia'nın o zamana kadar beklemesi gerekmektedir ve bu konuda sadece kendisi için yükümlülük sahibidir, zaten bu bekleyiş ibadetlerin en efdalidir. Hums, zekat, şahadet, ibadet, Hüseyin'in kıyamı, Muhammed'in ümmeti, Ali'nin velayeti, ehlibeytin şefaati, kaza ve kader, cebir ve meşiyet, beytülmal, faiz, kıst, mülkiyet, efendi ve köle, takiyye, taklit, niyabet, gayp ilmi, kerametler, mucizeler, cin, peri, melek, ruh, kabirdeki ilk gece, dualar, evrad, Mefatih haşiyeleri, Bihar metinleri, Abbasi halifesi karşısında imamın düştüğü zillet ve ona uyarak Safevî sultanına itaat etme vs. bunların hepsi birbiriyle bağlantılıdır, hepsi dinimizin ayrılmaz parçalarıdır; hepsi bu yaygın anlamda sahih ve belgeye dayalıdır. Siyasî, sosyal, sınıfsal, ekonomik ve küresel meseleler; tarih felsefesi, ilmî sorumluluk ve yaklaşım, halkçı eğilimler, devrimci yönelişler, ilerici dünya görüşü, hümanizm; aristokrasi, kapitalizm, emperyalizm ve sömürgecilikle mücadele ve toplumsal*

birlik gibi sözlerin hepsini İslam'a sizler sokuşturup yakıştırdınız. Bunların hepsi bidattir; İslam'da olmayanın İslam'a ithal edilmesidir. Bunları Marksistlerden, sosyalistlerden, hümanistlerden, liberallerden, demokratlardan, devrimci ideolojilerin bilginlerinden, modern felsefe ekollerinden, ilerici hareketlerden ve günümüz dünyasının aydınlarından alıp İslam'a ithal eden de sizsiniz. Bir Müslüman'ın sorumluluğu sadece bir mercii taklit etmek, onun ilmihal kitabıyla amel etmek, Mefatih okumak, ibadetleri ve müstehapları eda etmek, İmamların kabirlerini ziyaret etmek, onlara tevessül edip Hüseyin'e ağlamak, mümkün olabildiğince günahlardan uzak durmak ve istiğfar etmektir. Eğer fakirsen sabredip kanaat göstermek, zenginlerin malına mülküne ihanet etmemek için şeytanın kışkırtmalarına karşı kendini korumak; eğer paran varsa payını ödeyip malını temize çıkarmak, Allah'ın evini ziyaret etmek; yoksulları doyurmak, miskinlere ve akrabaya yardım etmektir. Hayat felsefen de şu olmalıdır: İbadet yoluyla ahiret sevabı kazanmak, nefsi arındırmak, tövbe etmek, tevessül ve teberrâ etmek, Sakife'nin zalimlerine ve Kerbela'nın katillerine lanet etmek... Kuşkusuz içtihadımız da yok değil; bu çağdaki yeni olayları ve olguları da ilmî ve İslamî bakımdan inceleriz; İslam'ın ve İslam toplumunun bu olaylar karşısındaki konumunu ve tavrını belirleriz. Nitekim bunları yapmışızdır da: Mesela (tıpkı eski türlerini izah ettiğimiz ve bütün müminlerin uyguladıkları gibi) yeni faiz türlerinin izahı bunlardan birisidir. Bankacılık, kâfirlerden ve İslamî olmayan piyasalardan faiz yemenin caiz olduğu gibi meseleleri izah etmişizdir. (Müslümanların yabancı bankalardaki paralarının faizini şer'î hale getirmeleri için kibrite veya mendile gerek yoktur!) Altı ay gece altı ay gündüz olan kuzey ve güney kutbunda günlük namazın ve orucun nasıl olacağını; Ay'da veya Merih'teki uzay istasyonlarında astronotların dinî ibadetlerini nasıl eda edeceklerini de açıklamışızdır."[46]

[46] Gördüğünüz gibi bunlar gerici ve tutucu olmadıkları gibi, geleceğe bakış açısından, Batı'daki uzun vadeli ekonomik, teknik ve stratejik programları hazırlayanlardan veya 2000 yılında düzenlenecek sosyologlar kongresinden daha ileride ve öndedirler!!!

Bu adamlara göre, günümüzde, tevhidî dünya görüşü, Kur'anî risalet, Alevî imameti ve Ebuzer adaleti adıyla İslam ekolü veya Müslüman ümmeti açısından gündeme getirilen meselelerin ne İslam'la ilgisi vardır ne Müslümanlarla.

Sosyal devrim, toplumsal altyapının, mülkiyet, üretim, dağıtım ve tüketim sisteminin değişmesi, ekonomide işin ve sermayenin önceliği, küresel emperyalizm, milletlerin sömürülmesi, sınıfların reddi, işgücünden para çıkarma, liderlik felsefesi, siyasî rejim, tarihin yönü, sosyal yasalar, insan hakları, hareket ve değişim nedenleri, Müslüman bireyin ümmete karşı sorumluluğu, İslam ümmetinin insan toplulukları karşısındaki rolü; çağdaş sömürgecilik, Siyonizm, İslam toplumlarının emperyalizme, makinizme, kapitalizme ve aracı burjuvaziye siyasî ve ekonomik bağımlılıkları gibi modern çağın gerçek olguları; kültür emperyalizmi, değerlerin değişimi, siyantizm, teknokrasi, bürokrasi, cahiliye nasyonalizminin, faşizmin ve ırkçılığın diriltilmesi; toplumun hızlı, sert ve vahşi bir şekilde kutuplaşması; endüstriyel kapitalizm, tüketim çılgınlığı, refah düşkünlüğü; ne mülk sahibi gibi üretim kaynağı bulunan, ne tüccar ve esnaf gibi sermayesi olan, ne de köylü gibi iş araçları bulunan işçi sınıfı (proleter) adında yeni bir sınıfın doğuşu ve gelişmesi; ekonomizm, Freudçuluk, nihilizm ve lakayt egzistansiyalizm gibi yeni fikrî, ruhsal ve sosyal afetler; maddî cebir, ahlakî maddecilik, değerlerin destekçisiz kalarak sonunda yok olması, absürt felsefesi, mekanik dünya görüşü, insanlık karşıtı bilimcilik, saçmacı edebiyat ve sanat, leş ahlakı, seks hayatı, refah toplumu, şey'leşmiş insan, lezzet ibadeti, iktidara tapma, paranın saltanatı, duygunun ölümü, işrak aydınlığının kararması, aşk alevinin soğuması, tarihten kopukluk, kendine yabancılaşma, insanın tek boyutlu hale gelmesi ve nihayet makinizmin baskı zindanında ezilip başkalaşması; teknolojinin ideoloji karşısında mutlak hâkimiyet kazanması ve sonuçta Müslüman olarak şahsiyetimizin silinip gitmesi...

Ne var ki bütün bu konular ve sorunlar, yerin ve göğün hücceti, İmam'ın naibi, nebilerin vârisi, en azından dünya Müslümanlarının lideri olan bu anlı şanlı muhterem beyler için küfür ko-

kusu taşıyan ıvır zıvır sözlerden başka bir şey değildir. Bu bidatlere inanan herkes aynı zamanda hem dinsiz, hem Vahhabi, hem garpzede, hem de komünisttir; kilise tarafından yetiştirilmiştir! Çünkü bütün bunlar Vahhabi meşrepli Marksistlerin veya Suudi Arabistan'a bağlı komünistlerin din ve velayet karşıtı düşünceleridir!

İslam'ı tanımak istiyorsan işte Bihâru'l-Envâr. İbadet: Mefâtihu'l-Cinân. Amel: İlmihal kitabı. Kurtuluş: Gözyaşı. Başarı: Adak adama. Ölüm: Behişt-i Zehra mezarlığı.

Bunların, tevhidin azametini, Muhammed'in insanî risaletini, Ali'nin devrimci ekolünü, İslam'ın bu evrensel ideolojisinde; bu zengin, yaratıcı, kan ve ateşle dolu kültüründe ve tarihinde; Şia'nın cihat ve şahadetle dolu insanı insan eden sonsuz hazinesinde bu denli değersiz, bu denli yoksul bir içerikle anlamaları, aslında din hakkındaki şu eski ve denenmiş formülün yorumundan ibarettir.

"İslam, değersiz bir köyde kâhyalık taslamaktır. Vesselam, nimet tamam!"

Evet, gördüğümüz gibi, Kur'an'da peygamberi model alarak kendilerini inşa eden ve yeryüzündeki insan topluluklarının da onları örnek alarak kendilerini inşa edeceği ümmet olarak anlatılan örnek ve vasat ümmet; insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı ümmet olan, güzelliğe davet edip çirkinlikle mücadele eden ve Allah'a inanan tevhit ümmeti bunların gözünde gerçekten de değersiz bir köyden ibarettir. Durgun, sakin, öfkesiz, coşkusuz, zamanın yolu üzerinden uzakta, dar ve karanlık bir hisar içinde bulunan, mal sahibi, molla ve jandarmanın birbirine tutunup halkın yoluna pusu kurduğu bir yıkıntıdan ibarettir. Bu üç değnekçiden birisi şahın, birisi paranın, birisi de Allah'ın sopasıyla vurmaktadır onlara. İslam ümmeti, altyapısı hacı ile molla, yani dinarla din arasındaki sağlam, derin ve karşılıklı bağla bağlı olan bir toplumdur sadece. Gerisi hiç. Hayvana benzeyen avamın dinî sorumluluğu ise hacı için çalışmak ve mollanın elini öpmektir. Birisi kanını emmekte, öteki de gözlerini yaşartmaktadır. Hepsi bu!

Bu dogmatik sosyolojik çizgilerin ve dar İslam anlayışı kalıplarının dışına çıkmak isteyen herkes Allah'a karşı ayaklanmış ve küfür yurduna girmiş demektir. Dolayısıyla en ufak bir kuşkuya ve endişeye mahal olmaksızın tekfir okuyla vurulacak ve defteri dürülecektir. Bundan daha ilginç olanı, bunların bizim İslam'ımızı tekfir eden bu İslam'ı yorumlama şekli konusunda, İslam'ın kökten düşmanı ve dinin resmî inkârcıları olan kimselerle, bizim ruhanî makamlarımızın ve onların destekçilerinin mutlak ve derin bir uyum içinde olup aynı ağızla konuşmalarıdır.

Dine karşı bağnazca mücadele eden bu kimseler, materyalizm, Marksizm, maddeci diyalektik, hümanizm, ilmî felsefe, akılcı felsefe, ilerici solculuk, devrimci ideoloji, ateist siyantizm, sosyalizm, demokrasi ve insan özgürlüğü gibi kavramların konumunu tarifsiz bir coşku ve heyecan içinde, onların kendi dinlerinin özgünlüğünü ispat sadedinde ileri sürdükleri iddiaların aynısıyla teyit etmekte ve aynı ağızla bizi tekfir etmek için verdikleri fetvaları tekrar edip propaganda yapmaktadırlar. Bu kimseler bir doğma değil, bir dünya görüşü olan tevhitten; mübarek bir şey veya kutsal bir dua değil, bilinç, amel, hidayet ve sorumluluk için okumaya değer bir kitap olan Kur'an'dan; taklidî sünnetler, ibadetle ilgili inançlar, zahirî teşrifatlar, dualar, şekiller, tekrar edilip duran irsî âdetler, mitolojik bilgilerin, atalara ait usullerin ve eski bilimlerin müzesi değil, fıtrî bir ideoloji, bireysel ve toplumsal bir doktrin, çağrı, sorumluluk, cephe, yön; tarihî bir ülkü, mücadele ve ilerleme çizgisi; ilerici, açık, hareketli bir dünya görüşü, bilinçli bir meşrep, kararlı, iradeli, seçmeci, aydın, aydınlatıcı, zamanı, bireyi ve ümmeti inşa eden, devrimci, değerler üreten bir taahhüt olan İslam'dan korkarlar. Dinin mabet köşelerinden dışarı çıkmasından, hayatın içine girmesinden, fikrî eylem ve toplumsal mücadele sahnesine; yaratıcılık, direniş, uyanış, risalet ve rehberlik meydanına çıkmasından; aklî, ilmî, siyasî, insanî ve devrimci yöne sahip parlak ve güzel bir çehreyle zuhur etmesinden; donukluktan, cehaletten, güçsüzlükten, kendine yabancılaşmadan ve köhnelikten kurtulup gerçek benliğine ve ilk kimliğine geri kavuşmasından; haya-

tına, hareketine, öncülüğüne, yıkıcı ve yapıcı rolüne yeniden ulaşmasından; izzete, hikmete, ümmete, adalete, nimete, ilme, akla, aşka ve insanın kurtuluşuna davet etmesinden korkarlar. Gölgesi olmayan Muhammed'den değil, gölgesi olan Muhammed'den, o gölgeyle mubetlerin mabetlerindeki sahte ateşi söndüren; Hüsrevlerin zulüm saraylarının burçlarını yıkan; köy ağalarının ve tacirlerin servet denizlerini kurutan; bir elinde bilgi kitabı, bir elinde mücadele kılıcı olan Muhammed'den korkarlar. Yeryüzünün ve gökyüzünün çapasını elinde tutan, cifirci ve remilci Ali'den değil, aydınlık güneş, aşk yanardağı olan; güzellik, ihtişam, ihlas, adalet ve hakkın bir ruh ve beden olarak tecessüm ettiği; zulmün, cehaletin, donuklaşmanın ve aristokrasinin yılmaz düşmanı; açların, sığınaksızların, sermaye, taassup ve zulüm kurbanlarının dostu; zamanın mustazaflarının kurtarıcı önderi; yeryüzünde gazaba uğramışların devrimci kahramanı, "Nasıl olmak, nasıl yaşamak, nasıl konuşmak, nasıl susmak, nasıl savaşmak, nasıl sabretmek, nasıl ibadet etmek, nasıl düşünmek, nasıl sorumluluk duymak?" sorularının canlı cevabı olan Ali'den korkarlar.

Evet, böyle bir imandan, böyle bir İslam'dan bunlar da korkmaktadır.

Hareket halindeki İslam'ın ilerici tevhidi ile devrimci Şiîliğin, hem karanlık düşünce sahibi gerici ve muhafazakâr dindarları korkuya düşürüp kendisini yok etmek üzere ellerinden gelen her şeyi yapmak üzere harekete geçirmesi; hem de şu iki üç yüzyıl boyunca Avrupa'da ve şu son birkaç kuşakta bizde, din karşıtı aydınların, ilerici dünya görüşünün, dinamik ideolojilerin, devrimci parti, hareket ve liderliğin kendi tekellerinde olduğunu sanmaları(!) çok doğaldır. Çünkü her halükârda, ilerici ve devrimci din, hem Papa'nın silahını elinden alıyor hem Marks'ın. Üstelik temel ülküsü Sezar'ın saraylarını başına geçirmek. İşte tam da bu noktada, tevhidî uyanış ne zaman kendisini anlasa, tarihî rolünün farkına varsa, kendisine ait bilinç, adalet, gelişim ve insanı kurtarma risaletini yeniden eline alsa; zalim iktidarları, şirk düzenlerini ve aldatıcı komploları etkisiz

kılmak için düşünceleri uyandırıp vicdanları harekete geçirse; fikrî çabaların yolunu aydınlatsa, donukluğu ve gericiliği reddeden devrimci bir harekete yönelse, birbirinden farklı hatta birbirine muhalif üç gücün kendisini tehlikede gördüğüne, korkmuş ve yaralanmış bir halde karşı koymaya çalıştığına şâhit olmaktayız. Bunların birbirlerine karşı köklü düşmanlıklarına ve özleri itibarıyla aralarındaki uyumsuzluğa rağmen, bu ortak tehlikeye karşı açıkça veya gizlice, fikren veya fiilen, doğrudan veya dolaylı olarak ortak bir cephe kurmaları; en azından saflarını sıklaştırmaları ve kendi aralarındaki çatışmalara karşın düşmana canlanıp güçlenme, gelişme, zaman sahnesini işgal etme, nesillerin vicdanını fethetme, toplumun içine ve kitlelerin imanına ulaşma fırsatı vermemeleri son derece doğal, mantıklı ve açıklanabilir bir husustur. Bu üç güç şunlardır:

Birincisi halk düşmanlarıdır. Güç sahipleri, altın yığıcılar, ellerini halkın başı üstünde tutan veya cebine sokanlar. İnsanlığı yağma ederek, öldürerek, tutsak ederek onun yağlı ve renkli sofrasından otlananlar. Halkın sırtına binenler. Bunlar, kara çadırlarını kökünden söküp atacak bu kasırgadan; zulüm saraylarının burçlarını yıkacak bu doğuştan; aristokrasi, liderlik ve ticaret putlarını un ufak edecek bu uyanıştan dolayı tüyleri diken diken olur. Ebuzer'in eline bir deve kemiği alıp Osman'ın, Abdurrahman'ın ve Ka'bu'l-Ahbâr'ın başına geçirmek için öfkeyle Darü'l-hilâfet'e doğru koşması, bunları her zamanda ve her zeminde daima korkuya düşürür. Çünkü bunlar, bu tek başlı üç yüzün veya üç başlı tek bedenin tarihî vârisleridirler. Burada da görüldüğü üzere para sahibi Abdurrahman, güç sahibi Osman'ı makama oturtmakta,[47] buna karşılık güç Osman'ı, para Abdurrahman'ını desteklemekte ve riyakârlık Ka'bu'l-Ahbâr'ı bu ikisinin yaptıklarını izaha çalışmaktadır.

Ebuzer'in –devrimci adaletçi ve aydın İslam'ın– saldırısı karşısında, Abdurrahman dağ gibi altını Osman'ın önüne koymuş,

[47] Halifenin seçildiği şûrâya bu Abdurrahman başkanlık ediyordu. Ali'nin kaybetmesini ve Osman'ın kazanmasını sağlayan oydu.

Ka'b, Ebuzer'in darbesiyle kafası yarılmış olarak Osman'ın arkasına saklanmış haldeyken oluşan manzaraya bir bakın! Ne kadar anlamlı bir sahne, ne kadar edebî bir tablo!

İkincisi köhne geleneklerin, evvelkilerin efsanelerinin, atalar ve babalardan kalma dinin, irsî değerlerin, tarihî gericiliğin, toplumsal taşlaşmanın ve fikrî cehaletin bekçileridirler. Bunlar kendilerini dinin koruyucusu, dinî bilgilerin taşıyıcısı, Allah'ın ayeti, peygamberin vârisi, imamın naibi ve İslam'ın hücceti sayarlar. Meşrutiyet döneminin bilgili ve cesur âlimi ve fakihi Allâme Nâinî bunları dinî despotizmin mimarları; dinî gericiliğin kudret sahipleri, aristokratları, önderlik ve saadet sahipleri olarak adlandırır.

Bunlar, öteki iki güçten daha önce, bu tevhidî uyanışın yıkıcılığını teşhis ederek, aslî düşmandan daha hızlı ve açık bir şekilde tehlikesini hissederler. Bu doğal bir şeydir, çünkü, iman tarihinin takvimleri yeni bir mevsimin başlangıcını ve yeni bir yılın girişini gösterirken, hayatın tazelendiği, ruhun ve aşk ilkbaharının yeşerdiği bu günlerde bu çölün üzerine yağmaya başlayan ilk Nisan yağmurlarının coşkun selinin suyu herkesten önce bunların evlerini vuracaktır. Herkesten önce ayaklanmaları, her yana doğru koşuşturup durmaları işte bu yüzdendir. Musa'nın yed-i beyzâsı'nın önünde büyücülerin göz boyama cıvasıyla boyanmış iplerinin herkesten daha çok sağa sola kıvrılıp bükülmeleri bir rastlantı değildir. İsrailoğullarına vaat edilen, o kavmin kurtarıcısı ve dinin ıslah edicisi olan İsa Mesih zuhur ettiğinde, Romalı aristokratlardan, Kayser'in adamlarından ve Filistinli kâfirlerden önce İsa'ya karşı tekfir ve iftira bayrağını dikenler Ferisîler olmuş; ona karşı yukarıdakileri öfkelendirmeye, aşağıdakileri karamsar etmeye çalışmışlardır. İslam peygamberinin zuhurunun başlarında, Arapların ve Yahudilerin ruhanî önderleri ve din bilginleri olan ve İslam'dan önce peygamberin zuhurunu müjdeleyen ve bu bi'setin olacağını tahmin eden din adamları, herkesten önce onu yalanlamaya giriştiler ve ona karşı çıktılar. Kur'an bu adamlardan şikâyet etmekte ve onların Hakk'a karşı duruşlarını kınamaktadır. Çünkü bunlar, bi'setten

önce dine istinat ederek, Allah'tan söz ederek, Muhammed'in bi'setini ve risaletini müjdeleyerek, buna dair tahminlerde bulunarak halkın inancında ve düşüncesinde kendilerine yer ediniyorlardı. Toplumda din ve ilim adına şan, şöhret ve haysiyet sahibi oluyorlardı. Oysa şimdi, onların bildiklerini geçersiz kılan, sosyal konumlarını sarsan ve şahsiyetlerini renksiz hale getiren bu hareketin başlaması, mevcut durumun ve değerlerin değişmesiyle birlikte, onların da sınıfsal mevkileri değişmekte, üstünlükleri tepe taklak olmakta ve İslam birden bire ayaklarının altını boşaltmaktaydı.

Bu, tarih boyunca sürekli olarak yinelenen bir gerçektir ve dinin daima dine karşı savaştığı prensibini göstermektedir. Tevhidin içeriğini yine tevhit boşaltmaktadır. İslam en öldürücü darbeleri yine İslam'dan yemiştir. Şiîlik, yine Şiîliğin derin komplosu ve kara büyüsüyle başkalaşmış ve yok olmuştur. Bundan dolayı, bu durumun tersi de doğrudur. İnsanı, kendine yabancılaşmaktan; iradesinin ve bilincinin zillete ve felce uğramasından; aklî sapmalara ve varlıksal zaaflara düşmekten kurtarmanın tek yolu dinin bi'setini yenilemektir. Bu tanrının hastalıklı ve tutsak edici sultasından kurtulmak için, Allah'ın yaratıcı, aydınlatıcı ve kurtarıcı gücünden yardım almak gerekir. Nihayet, Müslüman milletleri bu denli kötü ve perişan bir kadere mahkûm eden bu donuk ve bayağı İslam'ı sadece İslam'ın yardımıyla yıkıp atmak mümkündür. Şah Sultan Hüseyin'in sarayında büyümüş olan, faiz, hurafe, cehalet, zaaf, zillet, laubalilik ve şirk ağacının dallarını büyüten; zihinsel taşlaşma ve çürümenin, bilinç felcinin, ruh hastalığının, şahıslara tapma mesleğinin, zulmün, fesadın ve leşleşmenin bahanesi haline gelmiş olan bu Şiîlikten bıktın mı, öfken kabardı mı? Öyleyse doğruca Fatıma'nın evine gel, kocası Ali, kızı ve oğlu sana bu işin doğru yolunu öğretecekler. Kurtuluş arayışında olan insanların, özgürlüğü isteyen milletlerin, adaleti dileyen sınıfların, hakikate tapan aydınların ve nihayet yaralı ve sığınaksız ruhların, tarihin bu upuzun çizgisi içinde, simsiyah cehalet mabetleri, yeşil, beyaz ve kırmızı zulüm sarayları, dükkanlar, pazarlar ve genelevler üzerine kurulu olan bu medeniyetin şehrinde, bu gülden evin sahiplerinden başka kimin ya-

nına varacaksın? Bu evden, imametin ve adaletin yanmakta ve parlamakta olan iki meşalesini ödünç al ve elinde tutarak tarihimizin bütün soğuk ve karanlık çağlarından geç. Bu ikisiyle, müstebit saltanatların ve sınıfsal ayrımcılıkların halkı avlamak için Safevî sarayının ve pazarının muğları ve mubedleri[48] eliyle Şiîlik adı altında ördüğü o örümcek ağını ateşe ver! Çünkü Safevî Şiîliğinin başına inecek ve onu küle döndürecek olan sadece ve sadece Alevî Şiîliğinin yıldırımıdır.

Görmüyor musun ki Rebeze ve Mercu'l-Azrâ çöllerinin ufuklarında beliren yağmur yüklü bulutlar, bu susuz kalmış, gecenin karanlığına gömülmüş çölün göğünde çadır kurup Nakş-ı Cihan Meydanı'nda hileler ve düzenler kurmakla meşgul olanların tepelerine öfke ve azap şimşeklerini indirdikçe, Mescid-i Şah kilisesinin ruhbanları arasında bir velvele kopmakta; kendilerinin işbirlikçileri ve yardakçıları olan Alikapu'ya mensup Şahseven Kızılbaşlarından önce harekete geçerek her türlü dedikoduyu, küfrü, ithamı, tekfiri ve fıskı ağızlarına dolamakta, ellerinden geleni artlarına bırakmamaktadırlar. Bu durum, tabiî bir vakıadır, ilmî bir kanundur, açık seçik bir mantık ilkesidir. Çünkü devrimci din, gerici dini kendiliğinden yok eder. Tıpkı ilmin cehaleti, ışığın karanlığı, hareketin sükûneti, uyanışın uykuyu yok ettiği gibi. Onun var oluşu, bunun yok oluşu demektir.

Üçüncü güç, toplum vicdanındaki devrimci uyanıştan rahatsız olan, geri kalmışlık, rengini yitirmek ve ilerici üslerini kaybetmek yüzünden tehdit altında olan ve ister istemez direnişe geçen din karşıtı aydınlardır.

Toplumumuz, uğradığı tarihî kesinti yüzünden ayıplı ve kusurludur. Derin bir çukur, bizimle varlık kaynağımızın ve manevî çeşmemizin arasını ayırmıştır. Gelişen ve meyve veren bir toplum, kökleri tarihte olan bir ağaca benzer. Varlık güneşi, özgürlük havası, başka ufuklardan sökün edip gelen yağmurlar ve tarihî dönemler boyunca azıklanıp güçlenen verimli kültür toprağı bu ağacın sağlığını, tabiî gelişimini, hayat bulmasını, yeşerme-

[48] Zerdüştî ve Mecusî din adamları. (Çev.)

sini ve meyve vermesini sağlar. Oysa bizim varlık ağacımız, acımasızca saldıran düşmanlarının ardı ardına üstüne indirdikleri balta ve testere darbeleri altında etkili yaralar aldı. Cahiliyet, aristokrasi, hizipçilik, hilafet, kavmiyet gibi kurtçukların afetleri, fikrî ve kabilevî taassuplar; köleci ve feodal sistemlerin ihyası, sınıfsal çelişkiler, siyasî ve dinî baskılar, uygunsuz ve sağlıksız kültürler, dinler ve ırklarla birleşmekten doğan hastalıklar; İslam devriminde başı ezilip felç olmuş ancak kökü kazınamamış olan kronik şirk ve cahiliyet marazlarının mizaçlarının yeniden canlanmasıyla geri dönüşü, bu yaralanmış ve kırılmış ağaca zarar verip onu içinden hasta etti. Mezhebî ve fikrî tefrikalar, siyasî ve etnik ayrılıklar onu parça parça, lime lime etti. Etnik ve mezhebî taassup, özellikle bizim ulusumuzun başına dar, karanlık, penceresiz ve boğucu bir başlık geçirdi. Dış dünyayla, açık havayla, İslam dünyasının medeniyet, kültür, düşünce ve hareket ufkundaki zengin denizlerden doğan yağmur yüklü bahar bulutlarıyla bağlantısını kesti. Doğal olarak ne Batı'ya ne de Doğu'ya ait olmayan, kökleri toprağın bağrında, dalları göğe baş çekmiş olan bu mübarek zeytin ağacı çabucak soldu; gelişimi durdu, sararmaya başladı, köksüz bir yabanî orman ağacı gibi gelişmemiş ilk haline geri döndü. Uykuya dalmış, ölmüş bir haldeyken üzerinden yıllar geçti. Derken birdenbire sömürgecilik ortaya çıktı. Batı'nın bahçıvanı bütün dünyayı, Amerika'yı, Afrika'yı ve Asya'yı imar etme işine el attı. Zaten "isti'mar" kelimesinin gerçek anlamı "bayındır etmek, imar etmek" değil midir?!

Bizim ağacımızı, bu ülkenin topraklarından çıkardırlar. Canının köklerini tarihimizin kalbinden söktüler. İçi bir avuç ithal yapay gübreyle dolu küçücük bir saksıya yerleştirdiler.

Bu saksının adı önceleri meşrutiyet, Batı'nın sahte özgürlüğü ve demokrasisiydi. Sonra bu sahteliğin, bu şeklî ve lafzî kalıbın bile tehlikeli oluğunu, baş ağrıttığını görünce derhal o saksıyı kırıp yerine askerlerin kaskına, Kazakların çizmesine benzeyen, uyduruk, yeni tasarıma sahip çinko bir kâse koydular. Ama görevli bahçıvanlar aynı kişiler olarak kaldılar: Mirza Melkum Hanlar, Seyyid Hasan Takizadeler, Gogaluplar, Sir Seyyid Ahmed Hanlar...

Sonra yayaş yavaş, hayır, birdenbire onda bir hayat ve hareket emaresi beliriverdi. Ağacımız yeniden canlandı, filizlendi, dalları tomurcuklandı, bir bak hele, gerçekçi ol, gerçeği itiraf et, ilmî görüşle, somut müşahede ve hissî tecrübeyle olguları kavra, ağacımız meyve verdi, yemiş verdi, ürün verdi diye bir coşku, bir heyecan, bir gürültü patırtı koptu ki sorma gitsin... Doğruydu, hepsi doğruydu:

Yaprak aynı, meyve aynı
Yöntem aynı, tarz aynı
Beyaz yaprak üstündeki çiğ taneleri aynı
Akıp giden gözyaşları gibi
Ama birdenbire duruverdi bütün şevk ve heyecan
Hepsi, soğuk ve suskun baktılar birbirlerine
Umutsuzluktan ve talihsizlikten yakalarına çektiler başlarını
Kendi kendilerine acı ve nefret içinde fısıldaştılar:
Neden tahammül edelim
Kağıttan güllerin yetiştiği
Bir bahçeyi sulayıp durmaya.

Kâğıttan güller! Topraktan sökülüp kökü koparılmış, Batı'nın yapay gübresiyle çizmeye benzeyen bir saksıya dikilmiş, Batı'nın kan emici sarhoş sömürgeciliğinin çirkin ve kanlı kusmuğuyla sulanmış bu ağacın dalları üstünde, entelektüelliğin taze çiçekleri açtı.

Bu bahçenin yeni meyvesi pazara çıktı. "Aydın/entelektüel" adında yeni bir sınıfın ortaya çıkışı... Bunların en büyük özelliği, aydınlıkta ne denli ileri giderlerse kendi halklarından o denli uzaklaşmaları, kendilerine olabildiğince yabancı, yabancılara olabildiğince aşina olmalarıydı. Ne büyüleyici bir hareket! Böyle olması tabiîdir. Çünkü Darülfünun'u ilk kez Merv medresesinin karşısına onun bir devamı ve uzantısı olarak değil de sıfırdan kurduklarında orası Kara Afrika ve Latin Amerika kadar el değmemiş ıssız bir yerdi. Ama en az bin yıldır dehaların ışıdığı, kültürün ve medeniyetin coşkun pınarının kaynadığı en köklü ve zengin üniversite geleneklerine sahipti.

Bizdeki aydınlanma dalgası, işte yeni kurulan bu yapı içinde, bu

ithal dil, kültür, düşünce ve bilgiden doğup gelişti. Tıpkı sömürgecilerin okullarında okumuş ilkel yerliler gibi. Asimile olmuş yerlilerin, derilerinin renginden başka her şeyleri Batılıydı. Kendi milletleriyle tek ortak noktaları buydu işte: Derilerinin rengi. Bunların geri kalmış bir toplumda aydın olarak kabul edecekleri aşikârdır. Bunların her şeylerini, tarihlerini, kültürlerini, dinlerini, hatta kendilerini bile bildikleri ve sahip oldukları tek kalıba, Batı'nın kalıplarına dökmeleri ve onunla değerlendirmeleri de çok tabiîdir.

Peki, Batı'nın tarihî kalıpları nelerdir? Üç temel dönem:

Antik dönem: Bilimin, kültürün, medeniyetin ve ilerlemenin parlaması (antik Roma ve Yunan medeniyeti). *Orta Dönem:* Hıristiyanlık dininin egemenliği, bilimin ölümü ve aklın donması, feodalizmin güçlenmesi, fetret ve gerileme. *Yeni Dönem:* Öze dönüş, dinin egemenliğinin zayıflaması, kültürde, sanatta, medeniyette ve sosyal hayatta gelişim ve yenilenme (Yeni Avrupa medeniyeti).

Tarihin tecrübesi açıktır. Hıristiyanlık yoktu, medeniyet vardı. Hıristiyanlık geldi, medeniyet gitti. Hıristiyanlık gitti, medeniyet geri geldi. Demek ki medeniyeti öldüren bu Hıristiyanlıktır. Aydınımızın artık böyle bir araştırmaya girişmesine gerek yoktur. Çünkü o Batılı olmamış, Batıcı (garpzede) olmuştur. Batılı olmak, bir nevi medenî olmak demektir, oysa garpzede olmak bir nevi hastalıktır. İnsan gibi görünen maymun, insanlaşmış maymundan başka bir şeydir.

Bizim aydınımızın, gerçeğe ulaşmak ve kendisi hakkında bir yargıda bulunmak için, ne kendi tarihi hakkında onca araştırmaya ve ilmî tahlile, ne de kendi dinini ve medeniyetini tam ve doğrudan doğruya incelemeye ihtiyacı vardır. O, Batı'nın kendisi adına zaten yaptığı bütün bu çalışmaların yerine, onun tarih, Hıristiyanlık ve medeniyete dair derin ilmî, felsefî ve tarihî hükmünü; bunlar arasındaki doğrudan veya dolaylı sebep sonuç ilişkisi hakkında ortaya koyduklarını; yüzlerce yıllık çalışmadan, onca araştırmadan ve hayret verici emekten sonra keş-

fettiği şeyleri incelemeden Hıristiyanlık kelimesinin yerine gözü kapalı ve otomatik olarak İslam'ı koyar. Bu onun için yeterlidir. İşte bu kadar basit bir şekilde, bu büyüleyici hile sayesinde, bir anda, ilmî düşünen, tarihî meseleleri felsefî ve mantıkî bir tahlile tabi tutan; insanlık için her zaman gündemde olan en temel meseleleri, yani medeniyet, din, tarih, ilerleme ve gerileme arasındaki derin ve karmaşık ilişkiyi keşfetmiş olan, yeni düşünce sahibi ilerici bir aydına dönüverir.

Gördüğümüz gibi basit bir isim değişikliğiyle, yani Hıristiyanlığı İslam ile değiştirerek, bizim toplumumuzda materyalist, bilimci, liberal, modernist, demokrat bir aydın tipi ortaya çıkar. Öyle ki bu tip artık ömrünün sonuna kadar şerefli bir hayat sürebilir, kendisini Rönesans'ın ve büyük Fransız devriminin kültürel ve fikrî mirasının vârisi; yurt dışındaki bütün ilmî gelişmelerin, ansiklopedicilerin, Diderot'nun, Voltaire'in, Claude Bernard'ın, Galile ve Jordano'nun kiliseye karşı verdikleri mücadelenin, yeni medeniyetin doğuşu ve gelişmesi yolunda kazandıkları onurun ortağı sayar. Doğal olarak, Voltaire'in, Diderot'nun ve Ernest Renan'ın Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğunun gücü karşısında boyun eğmiş bir zillet ve teslimiyet felsefesi ve kölelik ahlakı olarak karalamasından cesaret alarak, böylesine muteber bir dayanak, muazzam bir sermaye ve hayret verici bir tarihî onurla, bizim aydınımız da bir takım özel isimleri değiştirerek, Roma imparatorluğunun aristokrasisine karşı yapılan devrimi, İslam'ı, Muhammed'in risaletini, doğunun ve batının imparatorluklarını yıkan silahlı peygamberi, devrimci Ali'yi, Hüseyin'i, Zeyneb'i, Ebuzer'i; bu baştan sona cihat, adalet, özgürlük ve şahadetle dolu imanı, kültürü ve tarihi, entelektüel bir kesinlik ve küstahlık, devrimci bir gurur ve Voltaire'ci bir havayla mahkûm eder. Belli ki Baba Tahir-i Uryan'ın ârif oluşundan daha basit bir şekilde aydın olmuştur; her türlü görüş bildirmede, yargıda bulunmada ve konuda mutlak olarak özgürdür. Her türlü eleştiriden ve itirazdan masundur. Çünkü böyle bir kimse, imparatorun darağacına çektiği Mesih ile imparatorlukları yıkan Muhammed'in farkını; kölelik dini olmakla

suçlanan Hıristiyanlık ile kılıç dini olan İslam'ın farkını; imanı fakirlik üzerine kuran Saint Paul ile fakirliği küfrün temeli sayan Ebuzer'in farkını; bin yıl boyunca daima Arap, Türk ve Moğol emperyalizminin sömürgeciliğine karşı kurtuluş mücadelesi verme ideolojisi olan, devrimci hareketlerin ve sınıf karşıtı halkçı ülkülerin fikrî dayanağı olan Şiîlik ile yüksek zümrelerin ve prenslerin dini olan, Hindistan'dan Çin'e kadar çeşitli ülkelerin saraylarında dolaşıp duran ve daima saltanatlara yaslanan Budizm'in farkını birbirinden ayırt edemez. Sadece sağı solu değil, hâkimle mahkûmu, zalimle mazlumu, katille maktulü, bunların her birisi tarihte dinî bir çehreye sahip olduklarından aynı kategoriye koyar. Aynı sosyal role ve tarihî istikamete sahip olduklarını zanneder; bizim tarihimizde dinle bilimin ilerlemesi ve gelişmesi arasındaki bağın, Batı tarihindekinin tam tersi bir sürece sahip olduğunu kesinlikle bilmez. Bizim ortaçağımız, –H. 3. ve 4. yüzyıllar– dinî ruhun toplumsal ve bireysel boyutlarımızın tamamına egemen olduğu, İslam'ın gücünün ve iktidarının zirvede olduğu bir çağdır. Kültür ve bilim eğrimiz bu dönemde en yüksek noktasına ulaşmıştır. İslam uygarlığının azameti ve parlak Müslüman dehaların sağladığı açılım dünyayı fethetmiştir.

Aydınımız, Farsçaya uyarlanmış böylesi taklitçi bir yarı aydınlanma sayesinde, tıpkı bir makas darbesiyle, göz açıp kapayıncaya kadar sokağın orta yerinde birdenbire modernleşen kadınımız gibi, çok zaman tuvaletteki bir ibrik şokuyla, ilmî bilince kavuşur ve aydın olmaya karar verir. Bütün yargılarını, özel isimleri değiştirerek Batı'nın felsefî, ilmî ve sosyal yargılarından alır. Tarihini parça parça ederek yontar. Batılı kalıplara dökmek ve yeniden şekil vermek için tarihî gerçekleri değiştirip başkalaştırır. Kendi benliği yerine, "Batılı yabancı"yı kendisi olarak hisseder, onu kendisi gibi tanır. Sonuçta, bu şekilde bir özbilinç kazandıkça kendinden uzaklaşır ve kendine yabancılaşır. Hatta o yabancının ihtiyaçlarını, sıkıntılarını, eksikliklerini, ideallerini ve değerlerini kendisine şırınga eder. Çözüm yollarını, hastalık tedavilerini alır. Ama Batılı doktorlar gibi hastayı muayene ederek, teşhis ederek, hastalığın ilaç reçetesini yazarak değil, onun hastalık için yazdığı

reçetedeki isimleri değiştirerek uygular onu. Esasen o, kendi acısını hissetmemektedir. Hassasiyeti felç olmuştur, inlemektedir ama bir başkasının acısı yüzünden. Ekonomik üretim sistemini geliştirmede, hâlâ tarım aşamasındadır, ekmeğini, peynirini ve soğanını bile temin edemediği halde, makine üretiminde teknolojik otomasyon dönemine geçmiş hastalıklı ve ölçüsüz bir toplumun anormalliklerinden şikayet etmektedir. Başkentte günlük geliş gidişleri için bile taşıma araçları olmadığı halde, insanın teknokrasinin ve makinenin mutlak egemenliği karşısındaki yabancılaşmaya yakalanmıştır. Sakin ve durgun geçen yüzyıllar boyunca hatırladığı en tehlikeli hatıra birkaç hırsızın köyünü basması iken, II. Dünya savaşı sonrası Avrupa'sının ruhsal hastalıklarını, ahlakî karamsarlıklarını, değer kayıplarını, felsefî umutsuzluklarını ve başı boşluklarını psikolojisinde, sanatında, edebiyatında, ahlakında ve ideolojisinde tecrübe etmektedir. Devlet dairelerinde sadece çay, pinekleme, bulmaca çözme, dedikodu, ataçla oynama ve fazla mesai olduğu halde kendisini acımasız bürokrasi şebekesinin kurbanı sayar. Yaşadığı toplumdaki su, ekmek, et, ulaşım, yol, konut ve okuma yazma sorunları ona çözümsüzmüş gibi gözüktüğü halde, içinden gelip geçenler hep egzistansiyalist meselelerdir. Absürt felsefe, saçmacılık, nihilizm, François Sagan'cı hal ve hareketler, Beckett'çi oyunlar, lüks, seks, tüketim, refah, ekonomizm, bireycilik gibi konulardaki taklitçi ve yapmacık eğilimler ilgi alanlarıdır.

Kadın artık, güzelliğin aynası, ruhun dostu ve aşkın ilham kaynağı değildir. İslam'ın tabiriyle hayat bahçesinin gülü, göklerin tertemiz emaneti, fıtratın akrabası, hayat elbisesinin ruhu, erkek ruhunun dinginlik kazandığı yer, yalnızlık derdinin acısı ve korkusu içinde Âdem'in Allah'a yalvararak var olmasını istediği eş değildir.[49] Bu Âdem'in ilk duasıdır, varlığı için gereken ilk

[49] Ilginç olan şudur ki Havva birdenbire değil, Âdem'in ricası, duasının karşılığı ve duyduğu ihtiyacı belirtmesi üzerine Allah'ın iradesiyle yaratılır. İkincisi, onun yaratılış hamuru adı sanı belli olmayan bir maddeden değil, Âdem'in yaratıldığı hamurdan alınmıştır. Kur'an'ın tabiriyle her ikisi de tek bir nefisten yaratılmışlardır. Çeşitli rivayetlerdeki sembolik ifadeye göre kalbin mekânı olan eğe kemiğinden.

hayatî ihtiyaçtır. Her ikisi birlikte namazın kıblesi, bütün çağlarda ve kuşaklarda Allah'a inananların hac ve tavaf yeri iken, kadın bu çağda, cinsel bir oyuncağa, ekonomik çalışmanın ikinci el aletine çevrilmiş, yani hem teknoloji hem üretim aracı haline getirilmiştir. Bir başka deyişle, her iki anlamda da bir piyasa yaratığına, alış veriş yapan süslü ve boyalı teşhirci bir canlıya, insanî kişiliği belden aşağı organlarına indirgenmiş, sosyal rolü tüketimin artırılması ve şehvetin kışkırtılması işiyle sınırlandırılmış eğlendirici bir oyuncağa dönmüştür. Yararlı ama değersizdir; saygınlık, iffet ve kutsallık perdesini yitirmiştir. Gönül sırlarının ve ruhî ihtiyaçların sarayı olan kadın, bugün istediği her yerde bedenini teşhir etme, istediği kadar para kazanma hakkını elde etmiş, ama buna karşılık hayallerini, ideallerini, yürek ızdıraplarını, ilham kaynağını, ruh susuzluğunu, varlık yoldaşını, yalnızlık derdini, varlığın anlamını, var oluşun bahanesini, hayatın özünü, dehaları yaratan, canları birbirine karıp katan heyecanları, insan hayatında, edebiyatta, kültürde, düşünce ve sanata yarattığı onca zevki, güzelliği, bu çirkin dünyaya ve soğuk tabiata verdiği güzelliği, sıcaklığı ve ruhu, ve nihayet şiir ve aşk ateşini yitirmiştir.

Toplumumuzun hayattan ve hareketten geri kalıp uykuya daldığı, İslam'ın, geleneksel, bilinçsiz ve donuk soyut kalıplar, resmî ve içeriksiz irsî tezahürler, şiarlar, protokoller, faydasız ve hedefsiz gelenekler ve görenekler, kuru ve seviyesiz taassuplar külliyatı haline geldiği, klasik bilimler adı altında ölü ve bayağı bir kültür halinde şekillendiği, aklî ilimlerinin naklî ilimlere, içtihadının taklide döndüğü, hücre ile havza arasında inzivaya sıkıştığı, İslamî ilimler adı altında ortaçağlardan kalma bilgilerin terkibinden oluştuğu, ilk ve gerçek İslam'ın risaletine sahip olmayan, çağımızın İslam dünyasını ve toplumunu oluşturan sistemin ve zamanın gerçekliği ile uyuşmayan bir hâl aldığı bir sırada Batı ile temasa geçti. Üstelik baştan sona burjuvazi ahlakına sahip, kapitalizmin ve teknolojinin cihangirliğe ve emperyalizme sürüklediği bir Batı ile. Bir elinde ilim öteki elinde teknoloji, kapitalizmin hizmetinde olan, burjuvazinin bayağı görüşüne ve maddeci ruhuna sahip sömürgecilikle. İnsana sadece bir üretim aracı gözüy-

le bakan, sadece ve sadece sarı şeytana (altına) tapan, bundan dolayı bütün insanî değerleri önünde diz çökmeye zorlayan; bütün bağlılıkların, geleneklerin, asaletlerin, aşkların, imanların, dinlerin ve milletlerin kutsallarının bu sarı şeytanın göz kamaştırıcı ve sihirli ışığı altında rengini yitirmesini ve başkalaşmasını isteyen, kendisine karşı koyan bütün uyanış ve direniş setlerini, sınırlarını ve burçlarını yolunun üstünden kaldırmak isteyen burjuvaziyle temasa geçmişti. Burjuvazi bütün toplumların pazara; bütün milletlerin tüketiciye; Doğu'daki ve Batı'daki tüm ülkelerin vatana değil birer tarlaya ve madene dönüşmesini istiyordu. Ona göre modern burjuvazi dininin ilkelerinden başka bütün ilkeler geçersiz, anlamsız, eski ve değersiz dinî taassuplardan, etnik bağnazlıklardan, idealist ahlaklardan ve bilim dışı inançlardan ibaretti. Hangi bilim mi? Tabiî ki aklı gücün, bilimi teknolojinin, teknolojiyi üretimin ve üretimi de kârın hizmetine sokan bu çağdaş skolastik burjuvazi bilimi!

Şimdi çağdaş Batı medeniyetinin piyasa kültürünün ve ticaret dilinin ne anlama geldiğini açıkça anlamak ve tüm varlığıyla doğrudan doğruya hissetmek mümkündür.

Materyalizm, realizm, enternasyonalizm, ekonomizm, siyantizm, liberalizm... Bunlara göre Allah'a tapma, altına tapma karşında mahkum olmalı ve yenilmelidir. Ekonomik maddecilik demek olan burjuvazi, felsefî maddecilik demek olan materyalizm üzerine inşa edilmelidir. İnsanlar da üretim ve tüketim döngüsünün zincirine bağlı köleler haline gelmelidir. Bütün insanî değerler yok edilmelidir ki insanda yüce isteklere, manevî değerlere, fıtrî yüceliklere, ideallere, var olandan kurtulma ve olması gerekene ulaşma çabasına, sırları keşfetmeye, yüksek anlamları elde etmeye, bilince ulaşmaya, sevmeye, fedakârlığa, aşka, dünyanın ruhuna ve ben'in hakikatine yol bulmaya; vicdanların varlığın hedefini, hayatın sonucunu ve insanın manasını aramaya ve kendisini yaratılış ve âlemin gerçekliğiyle uyumlu hale getirmeye mecal ve istek kalmasın. Bunların hepsi insanda yok olmalıdır ki insan, modern burjuvazinin bakış açısına uygun, tüketmekten, zevk ve refahtan başka bir aşkı olmayan; pa-

radan başka bir değeri, ekonomiden başka bir işi olmayan gelirinin artması için çabalamaktan başka bir misyonu olmayan bir varlık haline gelsin. Hayatının bütün sorumluluğu sabah akşam tüketmek için üretmek ve üretmek için tüketmek olsun. Para Kâbe'sinin etrafında tavaf edip dursun, hayatın huzurunu refah araçlarını elde etmek için feda etsin. Paul Simon'un deyişiyle: *"Artık otobüsün gelmesinden başka bekleyeceği hiçbir şey olmasın!"* Al sana realizm!

Bütün milletler, birer tüketim pazarı haline gelsin. Onların varlığına anlam veren bütün manevî ayrıcalıklar, özellikler, hasletler, bağlılıklar ve huylar yok olsun, hepsi standart ihtiyaçlara sahip olarak standart kalıplara girsin. Ne de olsa endüstriyel kapitalizm ürettiği her şeyi standart olarak üretmektedir. Al sana enternasyonalizm, al sana çağdaş hümanizm!

Vakıa şunu göstermektedir ki dünya artık, insanların ahlakî ilkeler, manevî değerler, adalet, eşitlik, kardeşlik, mukaddesat, erdem, sorumluluk, affetme, yücelik, maddeciliğin tahkiri; içgüdülere, menfaatçiliğe, iktidar arzusuna, bencilliğe ve bireysel çıkarlara gem vurma; fedakârlığa, kendinden geçmeye ve başkaları için kendi çıkarından vazgeçme çağrısı ve nihayet insanî ülküler, arzular ve yükümlülükler adını verdiği inançlara tamamen yabancıdır. Tabiat, maddî güçlerden ve cebrî yasalardan başka bir şey tanımaz; gerçek hayat ve doğal sistem, güçlü olanın hayatta kalması şeklindeki duygusuz ve kör çatışma ilkesine tâbidir;[50] sonuç olarak zayıf olanın ölmesi ve güçlü olanın yaşaması kesindir.

Orman kanunu, hayatın tek mutlak temeli ve tabiat rejiminin anayasasıdır. İlmî düşünen, realist görüşe sahip olan, felsefesini madde ve nesnellik üzerine kuran, inancını tecrübeye ve nesnel gözleme dayandıran ve insanı –Allah'a inananların aksine– tabiatın yarattığı maddî bir olgu olarak gören her düşünür gerçek-

[50] Bu ilke, Darvin ekolüne göre hayatta kalmanın en temel ilkesidir. Marks, Darvin'in kitabı yayımlandığında Engels'e yazdığı bir mektupta, bu ilkeyi, tarihteki sınıfsal çatışmanın biyolojik açıklamasının temeli olarak heyecanlı bir şekilde müjdelemiş ve kabul etmiştir.

te tabiattaki başka canlılara benzeyen bir canlı görmekte, dolayısıyla bu orman kanununu, ilmî dünya görüşünün, antropolojisinin ve ideolojisinin temeli olarak kabul ettiğini itiraf etmiş olur. Bu yüzden hayata egemen olan bu mutlak ilmî ilkeye ve zorunluluğa uyumlu olmayan veya aykırı olan her türlü ahlakî ilke, insanî değer, duygusal eğilim, manevî değer, sosyal yöneliş, siyasî ekol ve ekonomik tasarı nesnel ve ilmî gerçeklikten ve maddî zorunluluktan sapmak demektir. Dolayısıyla bu tür yaklaşımlar, bilim dışı, soyut, idealist, dinî, metafiziksel, ütopik, tabiî olmayan, hayalî, duygusal, sanal, cebren yok olmaya ve yenilmeye mahkûm olan gerçekleşmesi imkânsız olgulardır. O halde, insan ve insan toplumları da bu şekilde, maddî bir varlık ve biyolojik bir olgudur. Sonuç olarak, maddî tabiatın bir şekli olan, hayata egemen olan ilişkiler içinde bir deniz veya ormana benzeyen toplum da her insanın hayatta kalmak için mücadele veren bir canlı olarak içinde bulunduğu bir oyun alanıdır ve ister istemez türler arasındaki yaşam mücadelesi kanuna tâbidir. Yani bu savaşta herkes, gücü yettiği ve layık olduğu ölçüde bu hayattan yararlanacak, gelişecek, mutlu ve başarılı olacaktır. Liyakatli olanın seleksiyonu ilkesine uygun olarak daha güçlü olan ilerleyecek, gelişecek, kazanacak ve kalıcı olacak, geride kalansa kaybedecek ve ölecektir. Çünkü dünya mahkemesinde böyle bir kadere mahkûm edilmiştir. Temeli zulüm üzerine kurulmuş olan bu dünya mahkemesinde adalet değil, liyakat hüküm sürmektedir. Çünkü şu çok açık seçik bir ilkedir: Hak güçlü olana aittir ve tabiî sisteminde zayıf olan ezilecektir. Hak, galip olanındır. İnsanlık tarihinde hakkı belirleyenler fatihler olmamışlar mıdır?[51] Mülkiyetin, güçten başka bir kaidesi olmuş mudur? Allah'ın arzını kimler, hangi esasa ve kanuna göre pay etmişlerdir? İşte Amerika gözlerimizin önündedir. Kimileri, aklın ve ruhun tezahürü olarak gücün egemenliğini övmüşlerdir.

[51] Hikâyelerde, hatta tarihimizde bunun pek çok örnekleri vardır. Bir saltanat tacını veya bir prensesi isteyenler arasındaki seçimde hak sahibi oluş savaşa havale edilir. Savaşta, saltanat tacına veya padişahın kızına sahip olma hakkı, doğal olarak galip gelene verilir. O toplumun ileri gelenleri veya kızın babası da bu karara karşı saygı gösterir.

Dünyayı, karanlıkla aydınlığın savaş alanı olarak gören Mani, peygamberce(!) bir edayla şunu ilan ediyordu: *"Fatih olan aydınlık bir unsurdur, mağlup olansa karanlık bir unsur."*[52]

Bir dahi olan Nietzche de isyankâr ve ateşli aklını gücün ve zorbalığın meddahı haline getirmiş, çelikten bir gururla "Tanrı öldü" diye bağırarak kralın önünde secdeye kapanmış ve Mesih'i milletinin vicdanında bir kez daha çarmıha gererek Kayser'in dönüş yolunu açmış ve Hitler'in gelişini müjdelemişti. Nitekim onun ölümünden otuz yıl sonra, bir "superman" olarak taptığı bu adam Tanrı'nın yerine geçmişti.

Gücün her hakkın üstünde olduğu şeklindeki anlayış, halkın diline ve kültürüne atasözü olarak yerleşmiş tabiatın ve tarihin tecrübe ettiği nesnel bir gerçekliktir. *"Kimin gücü daha çoksa, sözü daha geçerlidir."*

İnsan toplumu, çeşitli türdeki insanlardan oluşan bir kitledir: Aptallar, zekiler, çalışkanlar, tembeller, yetenekliler, yeteneksizler, zayıflar, güçlüler, hastalar, sağlamlar, dehalar, akıllılar, kafasızlar, geri zekâlılar... Bunların her birinin yetenekleri tür ve derece bakımından, pratik, öznel ve ruhsal yönden birbirinden farklıdır.

Güneş, hava, su, toprak, otlak, orman, maden... Bunların hepsi de tabiat yaygısına döşenmiş nimetlerdir. Bu nimetlerde herkesin hakkı vardır. Herkes bu nimetlerden yararlanma hakkını kullanmada özgürdür.

Buraya kadar her şey bakın ne kadar güzel gidiyor. Sosyalizm, hak, özgürlük, eşitlik...!

Peki ama nasıl?

Tabiî ki sadece emeğe/çalışmaya göre.

Güzel, bundan daha iyisi olamaz. Şimdi buyurun söyleyin bakalım hangi ölçüye, hangi şarta, hangi kıstasa göre?

[52] Bunun canlı ispatı, tarihteki ırk savaşlarıdır. Beyaz derililerin sırf aydınlık ırk olmaları hasebiyle galip geldiklerine ve kara derililerin yenilip mahkum olduklarına şâhit olmadık mı?!

Hiç! Herkesin kendi liyakati ve yeteneği ölçüsünde. Zenginliğin ana kaynağı tabiattır; hayatın sermayesidir ve insanların tümüne aittir. İnsanların ellerine ve ayaklarına şu zincirleri vurmayın; herkesin önünden onun yetenek, beceri, çaba ve hareket meydanına çizdiğiniz sınırları kaldırın; kimsenin yolunun önüne engel çıkarmayın. Öncü güçlerin önderliğine set çekmeyin; liyakatli, yaratıcı, yol açıcı, devrimci, istisnaî melekelere sahip, çalışkan insanların ellerini ve kollarını bağlayan, umutsuzlaştıran ve alıkoyan kuralları ve şartları onların yaratıcılık ve hareket yollarının üstünden kaldırın; onların liderlik, örgütleyicilik, keşfetme ve icat etme yeteneklerinin ağzına gem vurup kontrol etmeyin; devletleri, halkların emek, ticaret, üretim, güç kazanma, servet yaratma ve tabiî kaynakları çıkarma konusundaki gereksiz müdahalelerden alıkoyun: "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler."[53]

Eşitlik mi? Hak mı? İnsanlık mı? Adalet mi? Bunların tümü idealist ahlaktan ve dinî nasihatlerden ibaret şeylerdir. Tabiat, tarih ve ilim, bu romantik duyguları ve metafizik zanları mahkûm ediyor. Gerçek olan, sadece şu fizikî dünyadır ve bu dünyada hesaba alınan tek şey yalnızca liyakattir. Eşitlik ve adalet, Rüstem'in atıyla Molla'nın eşeğini aynı zincire bağlamaktır ve bu, en bariz ayrımcılık ve en feci zulümdür. Tarihte, raks etmekten ve köle olmaktan başka hiçbir yeteneği ve hüneri bulunmayan zencilere, yeryüzünü değiştiren ve büyük medeniyetler yaratan beyaz Arî ve Cermen ırklarıyla aynı hakları vermek, hakkı ayaklar altına almanın en ileri şeklidir. İnsanlık mı? Bütün insanlarda ortak bir cevher ve eşit bir hakikat arayan o insanlık anlayışı, Allah'tan söz eden ve bütün insanları Allah'ın yarattığını öne süren dinin uydurduğu soyut bir metafizik kavramdır. Tabiatın yarattığı insanlıksa, kardeş olmayan insanlardan ve eşit olmayan yeteneklerden oluşan bir kitledir. Tarihin zorunluluğu bunu ispatlıyor; soy bilimi bunu ispatlıyor, psikoloji bunu ispatlıyor ve bugün genetik, ilmî ve nesnel delillerle, gerek laboratuvarda gerek pratikte bunu somut olarak ispatlıyor.

[53] Bu, 18. yüzyıl fizyokratlarının ortaya attığı bir slogandı. Fransa'da bu ekolün iktisatçısı olan Quesnay, bu özgürlüğün temelini atanlardandı.

İnsanlıktan, insanlardan ve insanların hayatından ve sosyal düzenlerinden, bu dünyada birbirlerinden ayrı var edilmiş, tabiatın cebrî yasalarının, kahredici hükümlerinin ve maddenin mutlak ilkelerinin dışında varlıklar gibi söz etmek, din diliyle konuşmaktır. Realizm, materyalizm, natüralizm, jeografizm, biyoloji, genetik, psikoloji, fizyoloji, tarihin maddî nesnelliği, sosyolojinin nesnel gerçekliği zihnin ve duyguların dışında kalan dünyanın bütün olguları bu dile yabancıdır. İlim ve akıl başka bir dille konuşmaktadır. Din ahlakı her ne derse desin; ilmî gerçekler ve maslahatlar, zorunluluk sistemini, hiyerarşik düzeni, istihdamı ve istismarı yaratılışın yapısı, hayatın ve hareketin temeli ve nihayet gücün, ilerlemenin ve gelişimin esası olarak kabul etmektedir.

Batı burjuvasının materyalist kültüründe ekonomizm, siyantizm ve liberalizmin anlamı budur işte.

Burjuvazi, ortaçağın sonlarında orta sınıf olarak kabul ediliyordu. Kentli esnaf sınıfı, feodal sistemde ağa ile ırgat arasındaki ara sınıfı oluşturuyordu. Bu yaklaşım gerek ekonomik ve mantıkî açıdan, gerek insanî ilişkiler, sosyal haklar, siyasî, fikrî ve demokratik özgürlüklere eğilim bakımından, halkı aşağılayan aristokrasiye, dinî ve siyasî baskı, fikrî ve kültürel durgunluk, hafakan, hurafe ve taassup ve kilisenin emperyalizmine dayalı feodal, saraylı ve ruhanî sınıfa nispetle ilerici ve hareketli bir role sahipti. Ne var ki Amerika, Asya ve Afrika'nın sömürgeleştirilmesiyle birlikte bedavadan hazinelere kondu. Sermayenin tekelleşmesi, sınıfsal ayrımcılığın artması, patron işçi arasındaki tezadın çoğalması ve teknoloji beraberinde sermayedar proleter adı verilen yeni bir sınıf ayrımının ortaya çıkmasına yol açtı. Bu orta sınıf, Fransız devriminde olduğu gibi birden veya yavaş yavaş, eski kralların ve prenslerin yerini alarak yeni bir sınıfsal düzen inşa etti. Bu düzende yeni zenginlerin itibarı olmadığı gibi yeni işçiler de sadece üretim aracından ibaretti.

Teknolojinin ve iletişimin gelişmesiyle birlikte, daha karmaşık ve gelişmiş ticaret ve iş yönetimi şekilleri ortaya çıktı; basit ticarete, faize, rekabete ve paraya dayalı ekonomi, kapitalist tröstle-

rin, kartellerin, bankaların, kurumların, çok uluslu şirketlerin, çek, senet, havale, kredi, döviz ve borçlanmaya dayalı ekonomiye dönüştü. "Mal-para-mal" formülü "para-mal-para" formülü haline geldi. Bu sistemde artık para ticaret aracı değildi; mal araç, para ise amaç olmuştu. Bu arada burjuvazi korkunç bir kanser gibi yayıldı. Küresel emperyalizm ve sınıfsal sömürü de onun iki uğursuz dostu oldu.

Kanserleşmiş burjuvazi ve çelikleşen yeni kapitalizm, artık her zamanki sınırlarını aşıp insanların hakkını yemenin de ötesine geçmiş, insanın hakikatini değiştiren, varlığının cevherini ve gerçek anlamını kaybettiren vesvese verici bir şeytana dönüşmüştü.

Adaletçi sosyalistler, sermaye sahiplerinin haksız kazanç sağladıklarını, kazandıklarını işçiye vermek yerine onun iş gücünden yararlanıp sömürdüğünü haykırıyorlardı. Oysa faciayı ne kadar hafife almış, yaranın derinliğini ne kadar küçümsemişlerdi.

Bu, tıpkı Kerbela faciasında o aziz şehidin derdine yanarken hakkın, halkın ve İslam'ın celladı Yezid'in yaptıklarını mahkûm etmek için yas tutarken *"Madem öldürdüler, neden sana su vermediler?"* diye yas tutan adamların feryatlarına benzer.

Acımasız cebir, yamyam dev, kanser tümörü, vesveseci hannâs, taşı karartan büyücü, gerçeği başkalaştıran cadı; cinsiyeti değiştiren, birliği parçalayan, hilkati tahrif eden cerrah, bu tanrısızlık çağının uğursuz şirkinin şaheseri, materyalizm, kapitalizm ve makinizm adı verilen üç şer putunun haince sabotajı, kutsal bir ayet ve ilahî bir ruh olan insanı birey olmaktan çıkarıp şey'e dönüştürmüştür. Bir iş aleti olarak kralın makinesine takmış, bedendeki bir hücre, motordaki bir vida gibi varlığı başkasına bağlıdır. Artık güç dairesinde dönmekte, kâr amacıyla hareket etmektedir. Varlık felsefesi üretimde oynadığı rolden, saadetinin hakikati tüketimdeki payından; sorumluluğu, ahlakı ve İslam'ı maddenin zorunluluğu, sermayenin hükmü ve makine düzeni karşısındaki uyumundan ve tesliminden; aşkı refahından; hedefi emeklilikte ve nihaî arzusu ölüm odasında beklerken rahat ve huzur içinde zaman geçirmekten, varlığının anla-

mı bankadaki parasının meblağından ibarettir.

Eğer sermaye sahibiyse hayatında ve varlığında bu kadarcık olsun çeşitlilik, dalgalanma ve çok boyutluluk yoktur. Sadece kan emen bir sülüktür; sadece iğne sokan bir sivrisinek veya bağırsak parazitidir. Yiyip yuttuğunu ve şiştiğini görmek isteyen ve ahırdan başını çıkarmayan bir domuzdur. Bir ömür boyunca koşturan ve biriktiren bir karıncadır. Topladığını yemeyen, hatta yiyemeyen, diş etlerinin kaşıntısını gidermek ve yaralarının şişmesini önlemek için dişleyen kör bir faredir. Çaldığı paraları, yer altındaki gizli saklı dolambaçlı yollardan güneşin ve gökyüzünün görünmediği izbelere götürmekte, üst üste yığmakta, kemirmekte ve onlarla oynamaktadır.

"Malı topluyor ve onu sayıyor." (104/Hümeze Suresi 3)[54]

O artık bir hastadır, kuduz hastasıdır. Tehlikeli ve aynı zamanda acınası bir hastalık. Bu altına tapma dini, çoğalttıkça çoğaltma cinneti, onu, bütün ahlakî değerlerden, insanî ihtiyaçlardan, varlık yeteneklerinden; güzelliklerden lezzet almaktan; iman, hayır ve kemal bilincinden ve hayatın anlamından mahrum etmektedir. Para kokusu onu canavarlar gibi çılgınca koşturmaktadır. Bu koşu, ölüm toprağına düşünceye, köpek gibi koşmaktan yoruluncaya kadar devam edecektir.

"Çoklukla övünmek sizi kabirleri ziyarete varıncaya dek oyaladı." (102/Tekâsür Suresi 1,2)

Altın, bu sarı şeytan, cinler gibi kölelerinin içine giriyor. içlerinde insanlık adına ne varsa yiyip bitiriyor. Kanlarının içinde dolaşıyor. Burjuvalar arasında yaygın olan bu cin çarpmışlık (yabancılaşma), psikolojide, dinî cinnet adı verilen özel hastalıkla aynı şeydir. Çünkü dindarlar içinde, ibadet duygusu bazen mistik bir aşk halini alır, dine özgü arifane bir bilince dönüşür. Böylece kişi, insan fıtratının, varlıksal ihlasın ve ruhsal takvanın

54 Bakınız Kur'an, paraya tapanların ve faizcilerin kendilerine özgü psikolojisini nasıl tahlil ve tefsir ediyor. Burada, para biriktirip onu yiyen demiyor. Para biriktirip onu sayan diyor. O sadece bu işten haz alıyor, cinnet derecesinde bir haz.

kristalize olduğu kendinden geçmiş bir benlik içinde cezbelere kapılan, halüsinasyonlar gören ve şathiyeler söyleyen bir sufiye dönüşür[55]. Bu hale gelen hasta artık kendisini tanrı gibi hissetmeye başlar. Hallac gibi, "ene'l-hak" (ben tanrıyım) diye feryat eder ve sahiden elbisesinin içinde Allah'tan başka bir şeyin olmadığını zannetmeye başlar. Tasavvufta bu hâle *vahdet-i vücut* derler. Yani gördüğün her şey aslında hiçtir ve anlamsızdır; var olan her şey Allah'tan ibarettir, dolayısıyla "ben" de bir tanrıdır.

Altına tapma dininde de sarı şeytanın müminleri, sabah akşam onun kıblesine yönelerek namaz kılarlar. Bu parlak altın putunun karşısında alınlarını kulluk toprağına sürerek secde ederler. Âşıkane bir tavaf ve çılgınca bir sa'y ile *Altın Ev*'i haccederler. Son menzilde, çılgınlık ve şahadet Mina'sında, Tanrı'nın üç insanî tecellisi olan özgürlük, eşitlik ve uyanışı ellerinden attıktan sonra, kendi insanî benliklerini, ihlaslarının ve cömertliklerinin bir nişanesi olarak *"altında fena olma ve altında beka bulma"* uğruna boğazlarlar. İsmaillerini altına *"takarrub"* (yaklaşma) yolunda kurban eder ve son olarak altının saltanatı, rabliği ve ilahlığı önünde boyun eğdiklerini göstermek üzere saçlarını tıraş ettirirler.

Bunlar, bu dinin normal ve sağlıklı müminleridir. Bu dinde bazen, ibadetin aşka dönüştüğü, iş *vahdet-i vücud*'a vardığı de olur. Altın tasavvufunun da sarhoş sufileri vardır. Cezbeye ve vecde gelerek, riyazet ederek, aşk duyarak, altını zikir ve tespih ederler. Altın bunların mevlâsı, mürşidi, kutbu, kılavuzu, piri ve peygamberidir. Para kasası levh-i mahfuzları; abaküs adalet terazileri, kazanç ve zarar da cennet ve cehennemleridir. Böylece anlarlar ve bilirler ki altın *vacibu'l-vücut*'tur. Hak ve hakikattir. Güzelliğin ve çirkinliğin, hayrın ve şerrin, noksanlığın ve kemalin, zilletin ve şerefin, namusun ve utancın, hakkın ve batılın, doğru yolun ve dalaletin, facianın ve kurtuluşun ölçüsüdür. Amellerin terazisidir; imam, veli, muktedâ ve mercidir.

[55] Bu tabirler, söz konusu hastalığın en açık belirtileri olduğu gibi, bu meşrebin dine ne kadar yabancı olduğuna da tanıklık etmektedir.

Herkesin geri dönüşü onadır. Cenneti ve cehennemi taksim eden odur. Hayat ve ölüm onun elindedir. Kaza ve kader onun pençesindedir. Saadet ve şekavet onun emri ve hükmüyledir. Âlemi döndüren, çekip çeviren odur. "Hâlik, râzık, sâni, hakîm, azîz, kadîr, kavî ve ganî" olan altındır. Altından başka her şey hiçtir ve saçmadır. Âlemde ve ruhta altından başka hiçbir şey mevcut değildir. Öyleyse ben de altınım, tanrı da altın.

İşte bu, altının *vahdet-i vücudu*'dur. Bu yüzden altın tasavvufunun Hallacları, kendilerini sahiden altın olarak hissetmektedirler. Kendilerini altın olarak bulmaktadırlar. Yaşadıkları toplumda altından başka bir şey olmadığını hissetmektedirler. İşte bu yüzden kendi ırklarını, soylarını ve yaratılışlarını yüksek, soylu, aziz, necip, şerif ve kerim olarak saymaktadırlar. Oysa insanoğlu topraktan yaratılmıştır, tıyneti topraktan ve çamurdandır. Oysa bunlar altından yaratılmışlardır. Kendilerine *"mücevher"* dediklerini görmüyor musun? İşte bunca kibir ve gurur buradan kaynaklanıyor. İşte bu yüzden hiçbir zaman kitlelerin değerini ve halkın faziletini ikrar etmemektedirler. Bu yüzden hiçbir zaman Âdemoğullarının karşısında teslimiyet başını öne eğmezler. Çünkü Âdemoğlunun yaratılış cevheri topraktan; bunların yüksek değerli cevherleriyse altındandır. Nasıl olur da altın toprağın önünde secde alnını yere koyar?

Hayret ki hayret! Sarı şeytanın meczup aşıkları ve kendinden geçmiş sarhoşları, sahiden de mabutlarının ahlakına ve huyuna bürünmüşlerdir. Çünkü vahdet-i vücud'a ulaşmış ve sarı şeytan onların içine hulul etmiştir. Kullarının boğazından konuşan şeytanın ta kendisidir. Şeytan, kibri ve kendini beğenmişliği yüzünden Âdem'e secde etmekten kaçınmış ve delil olarak kendi yüksek cevheri öne sürmemiş miydi?

"Ben ondan daha hayırlıyım, dedi; çünkü bei ateşten onu topraktan yarattın." (7/A'râf Suresi 12; 38/Sad Suresi 76)

"Ben topraktan yaratılmış olan birisine mi secde edeceğim? dedi." (17/İsrâ Suresi 61)

Burjuvaziden, insanı başkalaştıran bir felaket olarak söz eden

ahlakçı sosyalistler, onu bir tür para cinneti olarak telakki ederler. Bu durum, halkın inancına göre, bir cinin veya perinin hastanın içine girmesi yüzünden oluşan ve onu kendisine yabancılaştıran bir ruh veya akıl hastalığıdır. İşte yabancılaşma budur. Bu, burjuvazide dinar şeytanı, riyal cini, para devi veya banknot hannâsı ile aynı şeydir. Sarı İblis'in çocukları, Âdem'in çocuklarının canına, cevherine, kalbine ve beynine hulul edip onu kendisine yabancılaştırırlar. Kendisinden dışarı çıkarıp benliksiz bırakırlar. İnsanın ilahî fıtratı, şeytanın altın fıtratına dönüşür. Böylece İblis, Âdem'in yaratılışının başlangıcında tehdit ettiği gibi, onun çocuklarından intikamını alır. Zaten bunu yapmanın yolunu da bizzat kendisi bulmuştur: Mal mülk aşkının ve hırsının ateşini yakarak Âdemoğullarını dünyaya daldırmak, gaflete düşürmek ve aldatmak.

Bütün bunlar altının etkileri ve nitelikleri arasında yok mudur? Yani burjuvazinin kendine özgü sosyolojisi ve psikolojisi; burjuva sınıfının ahlakı, davranışı, hayatı, ruhu ve görüşü... Bundan daha şaşırtıcı olan Allah'ın ifadesidir. O, Karun benzeri adamların özelliklerinden, para sayan, daha fazlasını isteyen faizci "hümeze ve lümezeler"den söz ederken, burjuva karşıtı devrimci ve halkçı sosyolojiye ve psikolojiye benzer bir dil kullanır.

"Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar..." (2/Bakara Suresi 275)

"Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez... Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, alacağınız faizlerden vazgeçin. Eğer böyle yapmazsanız, Allah'a ve resulüne karşı savaşa girdiğinizi bilin." (2/Bakara Suresi 276-279)[56]

[56] Bu ayetler (280. ayete kadar) üzerinde düşünülmesi gereken ve en son inen ayetlerdir. Bunun ardından vahiy sona ermiş ve risalet tamamlanmıştır. Hz. Peygamber'in hayatı bundan sonra yirmi günden, bir rivayete göre bir haftadan fazla sürmemiştir. Tarihte nübüvvet, Hz. Muhammed'in risaletiyle, Muhammed'in risaleti de faizciliğin reddinin ve Allah'ın faizcilere savaş açtığının ilanıyla son bulmuştur. Riba (faiz), terbiye ile aynı kökten gelir. Sermaye, pa-

Bunca öfke, nefret ve Allah'a karşı savaş ilanı... Bedevî kabile sisteminde ve hayvancılığa dayalı ekonomi aşamasında, sermaye sahiplerinin henüz deve sahibi birkaç Kureyşliden ve peygamberin son mesajı olan veda haccı hutbesinde adını zikrederek Arafat'ta yüz binlerce hacının önünde rezil ettiği büyük amcası Abbas b. Abdülmuttalib gibi tefecilere karşıdır.

O zamanki Abbas gibi faizcileri, Ebu Süfyan gibi deve sahipleri, Ümeyye bin Halef gibi köle tacirleri, Ebu Leheb gibi küçük esnafları, bugünün Rockefeller, Ford ve Morgan gibi ailelerine; General Motor, General Westinghouse, Crupp, Manhatheim, Standart Oil, Aramco, Crysler, Ocean ve National gibi şirketlerine dönüşmüştür. Bunlardan bazılarının sermayesi, Fransa gibi mamur, gelişmiş ve medenî bir ülkenin bütçesinden bile fazladır. Bu şirketler, bütün dünyada milyonlarca işçinin ve mil-

ranın hüküm sürdüğü bir toplumun pisliği ve çamuru içinde kendiliğinden gelişip semirir; gebe kalır ve doğurur. Sermaye sahibi, hiç çalışmadan o paranın üstüne kendiliğinden eklenen birikimden yemeye başlar. Sermaye sahibi, bu çocuğa, el emeği harcamadan, bir üretim veya bir ticaret, dağıtım veya satış sonucunda elde edilen bir emek hakkı olmaksızın sahip olur. Bu paranın getirisi ve sermayenin kârı, belli bir emeğin karşılığı, çalışmanın ve zahmetin ürünü olarak değil, paranın olağanüstü mucizevî gücü ve sermayenin gaybî kerametiyle elde edilmektedir. İslâm'da bu tür faizciliğe ve tefeciliğe karşı duyulan nefret o kadar fazladır ki konuyla ilgili bazı hadislerde bu durum ağır şekilde yerilmektedir. Bunun en hafif örneği, faiz yiyen kişinin, Kâbe'de annesiyle yetmiş defa zina etmesine denk bir günah işlediği şeklindeki hadistir (Bkz. Hısâlu Şeyh Sadûk, C. 2, hadis: 27). Kur'an, ellerindeki sermayeyle faiz yiyenleri ve başkalarının emeği üzerinden tefecilik yapanları "Şeytanın çarptığı, Allah'a ve Resulüne savaş açmış kişiler" olarak tarif etmektedir. Bununla birlikte, fıkhımız ve fakihlerimiz, İslam'ın, Kur'an'ın ve peygamberin bu konudaki bunca öfkesini, karşı çıkışını ve tehdidini adeta alaya almış, edebe aykırı şakalara benzeyen komik ve rezil hilelerle şımarmışlardır. Önce faizi, küçük burjuvazi arasındaki piyasa alışverişinin basit kâr payına indirgemiş, sonra da faizin sadece peşin para, yani altın veya gümüş mübadelesinde olduğunu öne sürmüşlerdir. Hatta bazıları kağıt parayı paradan saymamakta, bundan dolayı kağıt para; çek, senet, bono, havale ve değerli kâğıtla yapılan işlemleri faiz olarak görmemektedirler. Eğer faizci, verdiği paraya bir tutam tuz, biraz bitki, biraz şeker veya bir tane mendil eklerse Allah'a karşı savaş açmaktan veya anasıyla zina etmekten kurtulur ve Allah bunun faiz olduğunun farkına varmaz ve zanneder ki bu bir alışveriş veya rehindir. Ne de olsa fakihlerin ve pazarcıların tanrısı çok saftır ve başına kolayca çorap örülebilir.

yarlarca tüketicinin kanını emen efsanevî canavarlar haline gelmişlerdir. Hayaletler gibi göz açıp kapayıncaya kadar büyümekte, her yerde korkunç savaş yangınları çıkarmakta, ölüm ticareti pazarını canlı tutmak için sığınaksız insanları, çocukları, başıboş kabileleri, zayıf milletleri ve güçlü gençleri katletmektedirler. Bunların inanç köklerini kurutmakta, milletlerin temellerini yıkmakta, ahlakî değerleri ayaklar altına almakta, birlik ve beraberliklerin şirazesini dağıtmakta, genç kuşakların kendi tarihleriyle bağını koparmakta, insanlığın köklü ve paha biçilmez kültürlerinin, dinlerinin ve medeniyetlerinin varlıksal rolünü yok etmekte, geçmiş asırların ve kuşakların telafisi mümkün olmayan mirasının mukaddesatının, namusunun, faziletlerinin ve manevî hazinelerinin haremini çamura bulamakta, yağmalamakta, bütün milletleri tek bir kalıba dökmekte, hayatları tüketime dönüştürmekte; içi boş, anlamsız, nursuz, imansız, idealsiz, bayağı, zayıf, her türlü değer süsü üzerinden çıkarılmış; içi her türlü hakikat, mana, dert, ideal, risalet ve aşk ve asaletten boşaltılmış; insanlık belirtilerinden yoksun bir insan yaratmak istemektedirler. Bu insanların hepsi, çadır kuklalarına, soğuk ve ruhsuz maskelere, varlıklarının tek anlamı ve felsefesi boylarına göre biçilen ve bedenlerine göre dikilen yeni elbiseler içinde arzı endam etmek olan balmumundan mankenlere dönüşmüştür. Her şeyleri, sözleri, aşkları, acıları, ihtiyaçları, ilişkileri, davranışları, hayalleri, inançları, zevkleri kendilerine dikte edilmiş; ithal edilmiş, zamanın modasına uygun olarak standart hale getirilmişlerdir.

En yüksek idealleri, ek iş yapmak, otomobil ve apartman sahibi olmaktır. Dertleri ve sorunları, borç, trafik, taksit, giyim kuşam, etek boyu için caiz olan son noktaya kadar çıkmak ve bedenlerini aşağıdan göstermek çabasıdır. İnsanî şereflerinin, kişisel saygınlıklarının, kültürel gelişimlerinin, medenî terakkilerinin ve aydınca modernliklerinin tek tecellisi belden aşağı uzuvlarıdır. Ruhlarının ve fıtratlarının göstergesi, yiyip içip ...maya harcadıkları para, çalışma masaları, banka hesapları, falanca şefin gülümsemesi veya kaş çatması, düzenbazlık ve dalkavukluktur.

Düşünceleri ve inançları, kitle iletişim araçlarının toplumun tüketmesi için ürettiği ve herkese ulaştırdığı şeylerden ibarettir.

Edebiyatlarının ve sanatların ne olduğunu, esrar, alkol, L.C.D., marihuana, eroin ve kokainden veya polisiye romanlardan, hastalıklı ruhların ve sakat akılların hezeyanlarından, marazî ...izm'lerden, ilgi çekici varyetelerden, hesabı kitabı yapılmış dizilerden, şiddet ve seks içeren filmlerden, şiir gecelerinden, renkli televizyonun resmî kültür ve sanat toplantılarından, reklâm afişlerinden, siyasî felsefe, ideoloji ve eğilimlerden, inanç ekollerinden; etek modası, tuvalet tarzı ve sutyen çeşitleri gibi sürekli değişen edebî ve fikrî akımlardan sorup öğrenebilirsiniz.

Ahlakî öğretilerine ve aile ilişkilerine gelince: Bunun örneği, medenî, aydın ve eğitimli bir aile olan Dr. Hurtoon'un hikâyesinin anlatıldığı "Hayat Günleri" adlı dizidir. Dizinin ana konusu Amerikan tarzı sıla-i rahimdir?!.[57] Bill rolünü oynayan adam sırayla yengelerini hamile bırakıyor ve ailenin bilgin babası olan Dr. Hurtoon, sıra öteki yengelerden birisine gelsin diye adamın yaptıklarını örtbas ediyordu. Bu dizi birkaç yıl sürdü, özgür dünyada(!) yer alan ülkelerin hepsinde eğitici bir program olarak yayınlandı. Eğitimli bir ailenin, gelişmiş burjuvazinin özgür ve medenî kültürünün ve modern ilmî materyalizmin dört dörtlük örneği ve modeli olan Dr. Hurtoon'un iffetli ve temiz ailesinde nasıl sıla-i rahim yapıldığını öğretiyordu!!

Kadın ve aşk konusuna gelince: Bunlar çözüme kavuşturulmuş meselelerdir. Bunun em güzel örneği, Manhattan mahallesinin kuzeyindeki muteber, meşhur ve resmî "Gökkuşağı Bahçeleri"dir. Mahrum insanlara meselenin çözümü olarak gösterilen yol budur. Ev alma, otel odası tutma, saygın ailelerin lüks partilerine gitme, kadınların kura çekerek birbirleriyle odalarının anahtarlarını değiştirdikleri anahtar partilerine veya çıplaklar adasındaki bin bir gece kokteyllerine katılma imkânı olmayan emekçi sınıflar buralara müracaat edebilir, sadece bir dolar öde-

[57] Bu cahiliye dönemi Araplarında da adetti ve adına "değiştirme nikâhı" deniyordu.

yerek, büyük salonlarda hazır bekleyen yüzlerce güzel kızdan birisini seçebilir, o güzel ve süslü kız müşterinin biletini alır ve buna karşılık, ortamı coşturan modem bir müzik eşliğinde dans ederek onun inzal olmasına yardımcı olur. Bu medeniyetin özgür kadınının "Size nasıl yardımcı olabilirim?" sözünün anlamı işte budur.

Gelişmiş bir toplumda bütün sorunlann nasıl da kolayca çözülüverdiğini görüyorsunuz! Biraz para, biraz ilmî mantık, her türlü problemi çözer. Kapitalizm, emekçi kitlelerin ve dar gelirli sınıflann problemlerini unutmuş değildir. Onun hümanizmi, lütuf gölgesini bütün insanlann üzerine salmıştır. Her şeyin sersemletici bir şekilde pahalılaşmaya başladığı bu dünyada, bir bakın aşkın fiyatını millet için nasıl da ucuzlatmışlar! Bir dolara içinde altı tane bilet olan bir kupon alıyorlar, hepsinin üstünde "İki defalık eğitim dansı için geçerlidir." yazıyor. Yani sanat ve eğitimle yoğrulmuş on iki kullanımlık aşk bir dolara![58]

Bunlar, bizim, Asya'nın ve Afrika'nın kavurucu çöllerinin ve zorlu dağlannın ortasında yaşayan, New York, Paris, Stockholm ve Londra'nın medenî nimetlerinden ve yaşam saadetinden mahrum aşiretlere mensup gençlerimizi bile düşünmekte ve büyük bir cömertlik ve el açıklığıyla o pahalı ve renkli Playboy dergilerini onlara bedava dağıtmaktadırlar.

Kabile sisteminde, bedevî üretim düzeninde ve feodalizm öncesi ekonomide, sermayedarlık faciasından, faiz şeytanına çarpılmışlıktan, tefecilerin Allah'a karşı savaş ilan etmesinden, mal mülk yığmanın cehennemî akıbetinden, mele sınıfının hak karşıtlığından, sorumsuzluğundan ve bozgunculuğundan, mütref sınıfının Allah yoluna set çekmesinden, insanlann hidayet ve kurtuluş yolundaki iman, ahlak ve bilinçlerinin afeti haline gel-

[58]Büyük Amerikan medeniyetini tanımayan Bazı Doğulularla, geri kalmış gelenekçi ve dindar kimseler, bu tür kurumların bildiğimiz fesat yuvalarından veya genelevlerden olduğunu sanmaktadırlar! Ne büyük bir yanılgı! Bu bir eğitim ve öğretim kurumudur; üç beş sent alıp dans ederek erkeğin mastürbasyon yapmasına yardımcı olan bu güzel kızlar aslında dans öğretmenleridir. Bir eğitim, öğretim ve sanat işi yapmaktadırlar!

mesinden, altına tapan hümeze ve lümezelerin para sayma, isyankârlık ve kendini aldatma hastalığından, daha fazlasını elde etmek için kuduz köpek gibi koşuşturmalarından feryat ederek uyaran; ümmetini dünyaya, altına ve faizciliğe tapma faciasıyla savaşmaya çağıran İslam peygamberi, kendi çağında, bugün Ukkaz pazarının, Taif çiftçisinin, Kureyşli deve sahiplerinin ve tefeci Abbas b. Abdülmuttalib'in yerini Wall Street'in aldığını; dünyayı sömüren tröstlerin, petrol kartellerinin, İsviçre bankalarının, çok uluslu korkunç ve gizemli şirketlerin ve komprador burjuvazinin yıkıcılığını; hisse, çek, senet, borç, kredi, havale, döviz ve borsa tekelciliğinin büyüleyici piyasasının elden ele, sınırdan sınıra, bankadan bankaya geçip efsanevî zenginlikler ve servetler yarattığını görseydi, ne söyler ve ne yapardı?

Eğer bütün bu facialarla, Müslümanların ve müminlerin pazarında ve hayatında, üstelik kendi dininin resmî din adamlarıyla bağlantılı olarak var olduğunu görseydi, sanırım Kurayza oğulları Yahudilerine karşı gösterdiği tepkiden daha yumuşak bir tepki göstermezdi.

İnsanın hakkını yiyen, insanın hakikatini öldürmekte ve başkalaştırmakta olan, bütün insanî değerleri çamura bulayan, insan ruhunun en yüce duygularını ve kutsallarını parayla alım satıma çıkaran, daha fazlasını isteme ve canavarca rekabet etme hırsı dışında, insanın manevî yeteneklerinin, varlıksal boyutlarının, kutsal değerlerinin ve ilahî unsurlarının hiçbirisinin insan hayatında gelişip serpilmesine izin vermeyen böyle bir sistemin ve belanın karşısına sosyalizm çıktı.

Bu sırada din, köhnemiş resmî Kilise kurumunun tekelindeydi. Bizzat Kilise'nin kendisi Batı'daki en büyük sermayedar sayılıyordu ve Ortaçağ boyunca feodalizmin fikrî ve kültürel altyapısını oluşturmuştu. Şimdiyse, onun yerine geçen yeni sınıfın, yani burjuvazinin ve kapitalizmin üstlendiği rolü oynamaya başladı. Var gücüyle, din adına, sosyalizme karşı mücadeleye girişip Tanrı, iman, gayp, maneviyat ve ahlak silahıyla, yani dinin bütün cephanesiyle onun başını ezmeye koyuldu. Sosyalizmin hücumuna karşı kapitalizmin fedailiği, bekçiliği ve sınır koruyuculuğu rolüne soyundu.

Doğal olarak, sosyalizm, kapitalizmin sığınağı haline gelen dine karşı tepki olarak materyalizme sığındı. Onunla bir kardeşlik bağı, hatta adeta bir evlilik bağı kurdu. Bu, en az din ile sermaye arasındaki evlilik kadar uğursuz, uygunsuz ve sonuçları kötü olan bir evlilikti. Şu tersine dönen alakalara bir bakın hele, maneviyat maddeleşti, maddiyat manevileşti!

Tanrı, dünyaya tapan, parayla oynayan, hazine yığan, ayrımcılığın bahanesi olan, halkının düşmanlarını himaye eden birisine dönüştü. Kendisine tapanların hepsinin paraya kul olmasına, Karun'un ve sarı şeytanın köleleri haline gelmesine razı oldu.

Toprak, birden bire "öte dünyacı" kesildi; hakkı, eşitliği ve adaleti öven; paranın değerini reddeden; maddî lezzetleri, dünyevî ilgileri, bireysel hevâ ve hevesleri aşağılayan; insanı maddeye kölelikten ve hırs hastalığından kurtulmaya çağıran; halkı bencillik ve çıkarcılık huylarından uzaklaşarak kitle ruhunu, kardeşlik, eşitlik ve inançta sorumluluk psikolojisini geliştirmeye davet eden; ahlakî takvaya, hakkı ve sabrı tavsiye etmeye; cömertliğe, dünyadan yüz çevirmeye, halka hizmet etmeye, nefisle mücadeleye, büyücülerin kurumsal risaletini reddederek geçersiz kılmaya, Firavun'u suda boğmaya, Karun'u canlı canlı yerin dibine gömmeye çağıran bir şeye döndü.

Her şey yer değiştirdi. Din, dünyevîleşti, materyalizm manevîleşti ve bu çok doğaldı. Çünkü Kilise, sermayedarlık, tefecilik, faizcilik ve mal yığma sistemini desteklemek üzere dini, dünyayı ellerinde tutanların hizmetine sokunca, gerçekte, Musa'nın ejderhaya dönüşen asası, Firavun'a saldıracağı yerde Karun hazinesinin başına çöreklenmiş bir yılan haline geldi. Papa, İbrahim'in mirasını Nemrud'un vârislerine, İsa'nın mirasını Roma emperyalizminin haleflerine, Muhammed'in mirasını Kureyş'in halifelerine, Ali'nin mirasını da Şam ve Bağdat hilafet merkezlerinin kalıntılarına sattı. Böylece materyalizm, bu sahipsiz kalan değerlerin, ideallerin ve onların kazanımlarının tümüne sahip çıkmayı, tarihin uzun yolu boyunca, dizgini dinin elinde olan, peygamberler tarafından yürütülen, çok uzaklardan görüldüğünde daima Allah aşkı ve heyecanıyla ilerlediği anlaşılan ker-

vanın dizginlerini eline geçirmeyi başardı. Bu öyle bir kervandı ki insan, doğuşundan bu yana, bütün çağları kıpkırmızı bir şahadet çizgisi üzerinde aşmış; bütün nesiller tevhit bayrağını bir bi'setten ötekine miras alarak elden ele aktarmış ve zamanımıza kadar getirmişlerdi.

Endüstriyel sermayenin gelişmesi, ister istemez, köylüleri, güneş altında çalışanları ve kentli kitleleri yanına çekerek sayıları günden güne artan bir sanayi işçileri ordusu oluşturmuştu. Nefretle zincire vurulmuş, makinenin kupkuru sistemine mutlak anlamda tabi olmuş, iradesiz, şahsiyetsiz, bir iş aletine dönüşmüş, önceden torna tesviye edilmiş vidalar gibi üretim makinelerine takılmış olan ve kendilerine iş gücünü korumak ve harcadıkları günlük enerjiyi telafi etmek üzere ücret, sağlık ve gıda yardımı adı altında işverenler tarafından maaş ödenen bu işçi ordusu, zorunlu olarak kendilerine özgü bir dil, kültür, yaşam, iş gücü ve sosyal ilişkilerle sınıfsal olarak teşekkül etti. Makine tarafından istismarın şiddetlenmesi, idarî yöntemlerin ve toplu çalışma sistemlerinin gelişmesi ve bunun sonucunda sınıfsal karşıtlık bilincinin harekete geçmesi, sermayenin bir kutupta ve buna karşılık olarak iş gücünün bir başka kutupta toplanması beraberinde sermayedar sınıfın sayıca azılmasına, işçi sınıfınınsa sayıca yoğun bir şekilde artmasına yol açtı ve ister istemez toplumda bu halk karşıtı anormal zorlamadan kurtulma düşüncesi ve eğilimini güçlendirdi. İşçi sınıfı, aydınların onların sorunları ve hak arayışları konusundaki desteğini ve yandaşlığını da arkasına alarak sermaye ve makinizm karşıtı hareketleri başlattı. Böylece sosyalizm, bu kördüğümü çözmenin, makinenin cebrinden, paranın egemenliğinden, menfaatçilik ve yağmacılık hastalığından ve bunlardan kaynaklanan binlerce bireysel ve sosyal ahlakî yozlaşmadan kurtulmanın tek yolu olarak gündeme geldi.[59]

[59] Sosyolojik ve ekonomik araştırmalara göre, pratik tecrübeler ve bazı istatiksel sonuçlar, bu üretim ordusunun iş gücünü korumak için beslenmeleri ve sağlıkları konusunda ne kadar çok yatırım yapılırsa, üretimin nitelik ve nicelik

Böylece bu iki kutup arasında savaş başladı. Bir yandan faşizm, bir yandan din, kapitalizmin yardımına koştu. Sosyalizm, ruhunda ve özünde ahlakî idealizm ve bireysel özgürlükle yakınlığa ve uyuma sahip olmasına rağmen, bu komploya karşı bir tepki olarak materyalizm ve proletarya diktatörlüğüyle işbirliği yaptı.

Sonuç olarak, materyalizm, feodalizmin dine yaptığı şeyin bire bir aynısını sosyalizme yaptı. Feodalizm, aşkın, ibadetin ve kemal arayışının tecellisi, dünyanın nihaî anlamı ve hakikati demek olan ve insanî değerlere dayanan dindarlığı bayağılaştırdı. Sonuçta risaleti, ihlası sağlamak, insanı bayağı içgüdülere eğilimden, dünyanın tutsak edici bağlarından kurtarmak ve varlıksal yücelişini sağlamak olan din, kendisinin aslî düşmanları olan paranın ve dünyayı yiyip tüketenlerin hizmetine girerek onların sahip olduğu konumu açıklamanın ve halkı uyuşturmanın bahanesi haline geldi. Materyalizmle birlikte, insanoğlunun ahlakî vicdanının en manevî tecellisi olan, insan kardeşliğinin gerçekleşmesi görevini üstlenen, insanı kapitalist ekonominin, çıkarcılığın, mal hırsının, tefeciliğin ve angaryacılığın haşin maddeciliğinden kurtarmak isteyen; insan ruhunun paraya çarpılma hastalığından, menfaatçilik, altın biriktirme, rekabet, aldatma ve paraya tapma hırsından, ekonomik yabancılaşmadan, sermayenin mutlak egemenliğinden, tüketim çılgınlığının sahte lüksünden şifa bulmasına çalışan ve nihayet kardeşlik, eşitlik ve özgürlük temeline dayanan, insanî değerleri, manevî gelişimi ve insan türünün ekonomik kurtuluşunu esas alan adaletçilik ruhu ve eşitlik aşkı, aslî düşmanlarının, yani siyasî diktatörlüğün, fikrî bunalımların, mutaassıp ahlâk kalıplarının ve burjuvazinin

bakımından o kadar randımanlı olduğunu ve sermaye sahibinin aynı ölçüde daha fazla para kazandığını ispatlamaktadır. Bu bilinç, modern kapitalizmin aklının başına gelmesi olarak adlandırılmaktadır. Bu durum, sermayedarın tavır değiştirmesine ve bunun sonucunda, sermayedarla proletarya arasındaki makus ilişkinin değişmesine yol açmıştır. Nitekim Marks bu hususu, bir ilke olarak şu şekilde ifade etmekteydi: "Sermayedar ne kadar zenginleşmeye doğru yol alıyorsa, işçi sınıfı da o kadar yoksullaşmaya doğru gidiyor." Bugün, bunun tam aksine, 19. yüzyıla nispetle 20. yüzyıldaki işçi sınıfının durumunda nispî bir iyileşme görüldüğüne şâhit olmaktayız.

en bayağı özelliği olan ekonomizmin hizmetine girdi. Artık işi gücü, devleti olabildiğince güçlendirmek ve halkı olabildiğince güçsüzleştirmekti. Üretimin önceliğini, polis iktidarını, devlet baskısını ve lidere tapmayı kendisine şiar edinmişti. Yani burjuvaziyi, faşizmi ve dini suçlarken ettiği küfürlerin aynısı!

Evet, biz işte böyle bir dünyada yaşıyoruz. Bu dünyayı var eden ve bizim de ister istemez uğraşmak zorunda olduğumuz temel unsurlar bunlardır işte.

Bunlardan birisi de sermayedarlıktır, ama eski anlamıyla değil. Yani biraz para sahibi olmak ve bu parayı çiftçilik, hayvancılık, ticaret yapma, kiraya verme, şirket kurma, tekelcilik, faizcilik, tefecilik, rekabet, stokçuluk gibi çeşitli yasal veya yasadışı yollardan çoğaltarak para kazanmak, zengin olmak, kazandığını yolda yemek, reislik etmek, bunlardan haz almak, dünya ve ahiret evini mamur etmek şeklindeki sermayedarlıkla; nitelik, nicelik, kazanç yolları, tüketim şekilleri, üretim hedefleri, varlık felsefesi, bireysel ve sosyal rolü, psikolojik sonuçları, sermaye sahibiyle sermayeye kurban edilen insanlar arasındaki ilişki bakımından günümüzdeki tüketim sermayesi arasında fark vardır.

Buradaki büyük ihanetlerden ve hatalardan birisi de şudur: Bazı fakihler, hukukçular, sosyologlar ve ekonomistler, gerek bilinçli olarak ilimlerini, kalemlerini, sanatlarını, araştırmalarını ve dinlerini sermayedarlığın ve ona bağlı güçlerin hizmetine sokanlar, gerekse Marksizm'den şiddetle korktukları ve nefret ettikleri için sermayedarlığın kucağına kaçanlar veya bu ikisinden başka sığınacak bir yer bulamayanlar,[60] insanların bağımsızlığı-

[60]Bu güruhun, bu konuda sürekli olarak tekrar ettiği yaygın bir kıyas vardır: "Bir yere sığınmak istediğinizde, kalmak, yaşamak, düşünmek ve çalışmak için Rusya, Çin veya Arnavutluk'u mu seçersiniz yoksa Amerika, Almanya ve İngiltere'yi mi?" Muhatabın cevabı bellidir. Çünkü, muhatap sermaye karşıtı bir aydın veya bir Marksist bile olsa, demokrasi, özgürlük, emniyet, insanî saygınlık ve bireysel hakların güvencesi altında olmayı kapitalizme katlanma pahasına da olsa, ekonominin insana yeğlendiği, parayla ideolojisinin satın alınabileceği, polis baskısı ve fikir bunalımı altındaki bir sosyalizme tercih edecektir? Ne var ki bu soru, kölelerin mantığına mahsus bir sorudur. Çünkü sadece köleler, sahiplerinden hangisi daha iyi, daha kötü veya daha az kötü diye mukayese yaparlar.

nı ve özgürlüğünü temin etmedeki; halkın, yöneticilerin, zorbaların, yağmacıların ve gaspçıların saldırı, hırsızlık ve zulmünden korumadaki meziyetleri; insanları çalışıp çabalamaya teşvik etmede, bu sayede ekonominin, üretim sanayiinin ve ticaretin gelişimini sağlamada, medeniyetin ilerlemesinde, toplumun harekete geçmesinde, bireyin ve tarihin tekâmülünde oynadığı rolü; aynı zamanda özel mülkiyetin ve el emeğiyle geçinmenin meşruluğu; hırsızlığın, zulmün ve halkın malını gasp etmenin haramlığı konusundaki dinî ve fıkhî hükümler, rivayetler ve o dönemin ekonomik şartlarına ve üretim tüketim ilişkilerine dair din tarafından ortaya konan ölçüler yüzünden, makineden önceki eski sitemlerde var olan özel mülkiyeti, sanki "mutlak, ebedî ve kutsal bir hakikat" gibi ortaya koymakta ve telakki etmekte ve demektedirler ki mademki din de bu konuyu ele almış ve ortaya koymuştur, öyleyse özel mülkiyet kutsal ve ilahî bir cevhere sahiptir. Tevhide, vahye, nübüvvete, felaha, takvaya ve ibadete iman etmek gibi temel ilkelerden birisidir! (Hatta etki ve tepki bakımından, bunların hepsinden daha hassas, daha tehlikeli ve daha ciddidir.) Ondan sonra da ustaca bir mugalata ve sanatkârca bir safsatayla, bu yaklaşımdan, çağdaş sermayedarlığın dinî, aklî, bireysel, sosyal ve ekonomik meşruiyeti ve makbullüğü konusunda deliller çıkarıp sonuca varmaktadırlar. Mesela, "Kim, çorak bir toprağı imar ederse oranın sahibi olur." ilkesini, kapitalist sermayeyi izah etmek için bir kural haline getiriyorlar. Çorak toprağı ihya etme ilkesi, mülkiyetin gerçekleşmesinde çalışmanın önceliğine tanıklık eder; halbuki sermayedarlık, faizi veya paradan kazanılan kârı yemenin nitelik ve nicelik bakımından gelişimi demektir. Sermaye sahibi, günümüzde, üreticilerin el emeğini ve tüketicilerin maaşını sömürme işinde doğrudan müdahil bile değildir; aksine, bütün ömrünü siyasî oyunlar, savaş çıkarmalar, iktidar kurmalar, komplo düzenlemeler, bin bir gece kokteyllerine katılmalar, Nemrut sarayları ve Şeddad bahçeleri inşa etmeler, sersemletici kumarlar, cinsel eğlenceler, özel sanat işleri, ayyaşlıklar ve fesat çıkarmalar gibi şeytanî işlerde geçirmekte; bir başka dünyada, bir başka havada, bir başka hayatta yaşamaktadır. Ekonomik işlerdeki

görevi ve rolü, iktidarlar ve devletlerle gizli veya açık anlaşmalar yapmak, tröstler ve karteller kurmak; demokratik seçimlere, siyasî ihtilallere, sosyal devrimlere ve son derece millî olan savaşlara yatırım yapmak; imtiyazlar elde ederek piyasaları fethetmek; özgün ve köklü milletlerin, dinlerin ve medeniyetlerin insanî değerlerini, imanlarını, kültürlerini, asaletlerini ve maneviyatlarını yok etmek; insanları aynı kalıptan çıkmış vidalara, taksit ödeyen varlıklara ve tek tip tüketici canlılara dönüştürmektir. Bu pek önemli ekonomik ve orijinal üretim işleri, genellikle kokteyllerde, partilerde ve özel kulüplerde yapmaktadır. İş yeri, güzellik kraliçelerinin kucağı, seks idolleri, zina, kumar, şarap ve marihuana yuvaları; ekonomik alışverişleri ise, aynı niyet, aynı iffet ve aynı şerefle daha fazla çeşitlilik ve yenilik olsun diye karılarını birbirleriyle değiştirmeleridir!

Modern kapitalizmin genel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Merkezileşme eğilimi: Burada kapitalizmin hareket çizgisinin, sermayenin olabildiğince çoğalması ve buna karşılık sermaye sahiplerinin sayısının olabildiğince azalması yönünde olduğunu görürüz. Nitekim şimdiki nesil, orta büyüklükte bir şehirde yüzlerce tanınmış zengin tüccar ve mal sahibi varken şimdilerde ülkenin tamamında sermaye sahiplerinin parmakla gösterilecek kadar azaldığına şâhit olmuştur. Böylesi bir durumun en büyük nedeni, endüstriyel kapitalizmin öne çıkması ve piyasa ekonomisiyle ticarî kapitalizmin gerilemesidir. Çünkü endüstriyel üretim için büyük sermayeye ihtiyaç vardır, bunun da ötesinde, özel ve rekabetçi kapitalist sistemde makinenin gelişimi, üretimin niteliği ve niceliği bakımından zorunlu bir olgudur. Bir makine, birkaç yıl yerinde sayınca yok olmaya mahkum olur. Çünkü rekabet savaşı içinde yok olur gider. Tüketim piyasasını korumak için ister istemez ürettiği malın satış cazibesini korumak zorundadır. Bu cazibe daima iki etkenden doğar: Birisi malın daha kaliteli olması (cinsi, güzelliği ve yapım mükemmelliği bakımından); ikincisi malın fiyatının daha ucuz olması. Peki bu ikisini bir araya getirmek nasıl mümkün olacaktır? Sadece üretim

kapasitesini çoğaltmak ve üretim hızını sürekli olarak artırmakla. İkisi için de olabildiğince fazla sermayeye, makinenin teknik gelişimine ve daha iyi işletme yöntemlerine ihtiyaç vardır.

2. Endüstriyel üretimde günden güne artan teknik ve idarî karmaşa, bir üretim aracının icadı için giderek artan büyük sermaye ihtiyacıyla birlikte şirketlerin kurulmasını gerektirmekte, sonuçta şirketler kişilerin yerini almakta ve kişiler, mali hisselerden oluşan bir ekonomik yapıya dönüşmektedir. Bunun da ötesinde ekonomi işi, olabildiğince teknik ve idarî bilgi ve uzmanlık gerektirdiği, muhasebe, mühendislik, işletme, sosyoloji, psikoloji, hukuk gibi çeşitli bilim dallarıyla, siyasî ve uluslar arası bilgi ve görgülerle yakından ilişki içinde olduğundan, sermaye sahibi her geçen gün kendi işinin çizgisinden ve sermayesinin kaderinden uzaklaşarak ona karşı yabancılaşır. Sonuçta kendisiyle sermayesi, makineleriyle çalışanları arasında, yani malî gücü, üretim araçları, insanî iş gücü, ürettiği ürün ve nihayet arz, satış, müşteri, piyasa ve ürünün tüketimi arasında bir mesafe oluşur. Bu durumda, niteliği, niceliği, sosyal rolü ve konumu bakımından hızla gelişmekte olan bir orta sınıf bu boşluğu doldurur. Bir yandan sermayedarla sermayesi arasında aracı olurken bir yandan sermayedarla işçisi arasında bir perde oluşturur. Giderek artmakta olan bu durum, bu aracı sınıfın, yani mühendisler, uzmanlar, muhasebeciler, iktisatçılar, sanayi yöneticileri, profesyonel eğitimli işverenler, reklamcılar, pazarlamacılar, araştırmacılar, istatistikçiler, tasarımcılar, haritacılar, teknisyenler, sanayi sosyologları, mahkeme avukatları, komisyoncular vs. gibi doğrudan üretimle ilgili uzmanların ortaya çıkmasına yol açar ve bunların tümü toplumda yeni bir orta sınıf oluştururlar. Orta sınıf veya eski aracılar, burjuvalar idiler. Yani dükkân sahipleri, tüccarlar, el sanatlarıyla uğraşan zanaatkârlar, idarî meslek sahipleri ve genellikle ağa ve köylü sınıfı, yani toprak sahipleriyle köylüler arasında yer alan şehirli çoğunluk. Bunun örneği, bir köyde yaşayan ve ne ağa ne de köylü olan dükkân sahibiydi. Bunun işi boyacılık, çuvalcılık, marangozluk, demircilik, aktarlık, şehirde tüketilen yeni malları alıp satma ve bunların yanı sıra faizcilik ve tefecilikti. Bütün işi

gücü paraylaydı. İşte bu küçük burjuvazi zamanla gelişir, semirir, dükkanı büyük bir mağazaya, ticarethaneye veya pasaja, atölyesi fabrikaya dönüşür. Küçük paralar kazandığı, adı kötüye çıkmış olan o gayrı meşru işi de, herkesin alkış tuttuğu, sağmak için sıraya geçtiği, nöbet tuttuğu, destek verdiği bankacılık veya borsa adı verilen şerefli ve büyük bir işe dönüşür.

Bu durumda, Ortaçağ toplumlarıyla kıyaslayarak, 19. yüzyıl sosyolojisini taklit veya klasik Marksist terminolojiyi tekrar ederek bu burjuvaziye orta sınıf adını vermek doğru olmaz. Gelişmiş endüstriyel kapitalist sistemlerde, hâkim sınıf büyük sermaye sahipleri (toprak sahipleri yerine) ve burjuvazi; mahkum sınıf da işçi sınıfı (köylüler yerine) idi. Marksist sosyolojinin öngördüğünün aksine, orta sınıf –küçük burjuvazi– yok olmak üzere değildir; tam tersine yok olmak üzere olan bu küçük burjuvazidir ve onun yerine yeni bir sınıf bu iki sınıf arasındaki boşluğu doldurmaktadır: Teknokratlarla, onlara bağlı komisyoncular ve asalaklar sınıfı. Bu yeni orta sınıf, selefinin aksine, para yerine bilgiye ve bilime sahiptir.

İlginç olan şudur ki eski sistemdeki toprak sahibi ağayla çiftçi halk arasındaki aracı sınıf olan zabıta, kahya, ambarcı, mübaşir, dükkancı ve tefeci gibi kimselerin yerini yeni gelişmiş sistemde okumuşlar, düşünürler, bilginler, sanatçılar ve genel olarak aydınlar işgal etmiştir.

Bilimin, yeni medeniyette, insanın dünyaya hükmettiği şu çağda nasıl bir makam ve mevkiye eriştiğine bir bakın! Yeni burjuvazinin, son derece geniş ve sistematik bir mücadeleyle, dini, hayat sahnesinden, toplumun içinden ve insanların kalbinden çıkarıp atması, onun yerine bilimi kucağına oturtması, "bilimin özgürlüğü, aklın bağımsızlığı, kültürün insanileşmesi, eğitimin millileşmesi, ahlakın mantıkileşmesi, sanatın din kaydından ve hakikate karşı inançtan ve sorumluluk bağından kurtulması" gibi beylik iddialar, aldatıcı ve büyüleyici sloganlarla, bütün aydınları, burjuvazi karşıtı devrimci aydınları, hatta ulusal ve kültürel bakımdan modern Batı burjuvazisinin kurbanı olan Doğulu Müslüman aydınları bile aldatması bir tesadüf değildir. Üste-

lik bu aydınlar modern değişimlerin yaşandığı bu yüzyılın siyasî, kültürel ve toplumsal olaylarında, bu ekolün, kültürün, medeniyetin, siyasetin, sosyal düzenin ve ahlak sisteminin fikrî mesajını taşıyan siyasî aktörlerin getirdikleri şeyin felsefî ve ahlakî materyalizm, maneviyat karşıtı realist eğilimler, din karşıtı siyantizm, itikadî ve millî şahsiyet karşıtı modernizm ve Allah'a tapmaya karşı paraya tapma olduğunu kendi gözleriyle görüyorlardı. Maneviyat talebine karşı iktidar talebinin, fazilete (değer) karşı menfaatin (kâr), hakikate karşı maslahatın, insanın kurtuluşuna karşı ekonomik refahın, hakkın önceliği yerine gelişmenin önceliğinin, hayatın nedenselliğine karşı hayatın niteliğinin öne çıkarıldığını; bütün insanî, sosyal, ilmî, eğitsel ve sanatsal çabaların tüketim, zevk ve iktidar uğruna feda edildiğini; buna karşılık, hayatın anlamı, tabiatın sırrı, evrenin ruhu ve insanın kaderi konusunda insanın bütün varlıksal ihtiyaçlarının, değerlerinin, ideallerinin, aşklarının, güzelliklerinin, ızdıraplarının ve nihayet gayp, hakikat, sonsuzluk ve hedef arayışı içinde olan insan fıtratının ve vicdanının ebedî aşkının ve susamışlığının öldüğünü görüyorlardı. Oysa bu kelimeler, insanoğlunun, tarihteki gelişim süreci içinde, içgüdüsel yönlenme aşamasından dünyayı ve kendini bilinçli olarak düşünme aşamasına ulaştığı, emniyet ve yiyecek kaygısından kurtulduğu, elbiseyi, evi ve yazıyı bulduğu, hatta bunları gelişmiş bir dil içinde telaffuz etmekten aciz olduğu zamanlardan önce bile, onun en derin, en heyecan verici arayışlarının, ihtiyaçlarının, kitlesel hayatındaki aşkların ve ibadetlerin, coşkuların ve cezbelerin kaynağı olmuştur. İnsanlığın tarihi hakkında az çok bilgiye sahip olup da bütün kültürlerin medeniyetlerin, toplumların ve milletlerin varlıksal temelinin, aslî muhtevasının, hayat ve hareket felsefesinin ve ruhunun iman olduğunu bilmeyen kimse yoktur.

Bu yargı, yarı aydın sıfatı alınlarına vurulmuş olan fabrikasyon unsurların önyargılarının aksine dindarların yargısı değildir. Çünkü dindarlar, genellikle kendi dinlerinden başka dinleri küfür olarak kabul ederler. Üstelik aklî ve naklî deliller, bu inancı maddeci sosyologların ve Marksistlerin ortaya attıklarını göstermektedir. Schiller, tarihi harekete geçiren nedenin aşk ve açlık

olduğunu söyler. Dini, kitlesel ruhun tecellisi olarak kabul eden Durkheim, esasen tarihte dinsiz bir toplumu tasavvurun imkânsız olduğuna inanır. En ilkel toplumsal oluşumlarda bile, maddî olana karşı kutsal olan vardır. Ruh, ebediyet, mavera; etkin, kişilik ve sorumluluk sahibi gaybî iradeye karşı "aşk, ibadet, nasıl olma, nasıl düşünme, ne yapma yükümlülüğünün hissedilmesi", dünyanın sırrını, hayatın anlamını, tabiatın mimarisini ve eşyanın ruhunu keşfetme kaygısı ve bunların sonucu olarak gayba inanma, o kâhir gücün sırrını keşfetme ve ona yakınlaşma çabası; olaylarda ve olgularda, nedenselliğe inanma vardır. Bu inançların en ilkel şekillerini sihirbazlık, kimyacılık, mabet inşa etme, heykeltıraşlık, fetişizm, ressamlık, süsleme sanatları, estetik, astronomide ve doğa olaylarını, hastalıkları, ilaçları, bitkileri ve hayvanları tanımak için ortaya konan çabalarda bulmak ve görmek mümkündür.

Bunlardan daha da ilginç olanı, Marksizm'in kendi ideolojisi temelinde kurmayı öngördüğü tarihî medeniyet toplumunu överken resmen itiraf ettiği şu husustur: "Geçmiş medeniyetlerin hepsi, ruhanî medeniyetlerdir. Oysa Marksizm insanlık tarihinde ilk kez olmak üzere iş/emek medeniyeti temelinde kurulacak bir geleceği müjdelemektedir."[61]

Bu medeniyette insan, basit bir iş aracına indirgenmektedir. Üstelik ana işçi makinedir ve insan onun yan koludur. Ruh ölmüş, aşksa terkedilmiştir. Mutlak hakikatin ve yüce değerlerin mazharı olan Allah'a tapmanın yerini, tüketime, sekse, tarihte Kis-

[61] Burada şunu ifade etmek gerekir ki tarihteki medeniyetler hakkında söylenenler gerçekleşmiş bir durumdan ibaret olduğu halde, gelecek medeniyeti -iş/emek medeniyeti- hakkında söylenenler pek çok belirtileri olan bir tahminden ibarettir ve Marksizm'in tahminlerinin bizim şâir Enveri'nin tahminlerinden daha muteber olmadığı gerçeğini göstermektedir. Üstelik endüstriyel kapitalizm, madde ve ekonomi ölçüt olarak alındığında Marksizm'den daha layık bir iş/emek medeniyeti olduğunu kanıtlamıştır. Çin'e karşı Japonya, Doğu Almanya'ya karşı Batı Almanya örneğinde olduğu gibi. İnsanlık ve adalet ilkesi üzerine kurulu olan komünizmin, ekonomi ve gelişme ilkesine dayalı Batılı bakış açısında nasıl da ekonomizme dönüştüğüne bir bakın! Batılı bakış açısı, burjuvazi ruhu ve materyalist kültür, her halükârda kendi tekmesini savurmaktadır.

ra, Kayser, halife, sultan, hanlar hanı gibi isimlerle tanrının yerini tutan vârislerin yeni temsilcileri olan reislere, liderlere, parti genel sekreterlerine ve devrim önderlerine tapma almıştır. Özgürlüğe, güzelliğe, hakka tapmaya, tüketime, sekse, sosyalist kantinlerindeki bedava gıdaya ihtiyacı olan gelişmiş, bilinçli ve yaratıcı insan için, hiçbir zaman heyecan ve umut verici bir müjde, vaat edilen kurtarıcının zuhurundan ve sıkıntıdan sonra esenliğe kavuşmaktan yana bir haber yoktur. İşin/emeğin değeri ve etkisi konusunda hiçbir tereddüt yoktur; onun insanın varlıksal gelişimi, temel ihtiyaçlarını karşılama ve medeniyet kurmadaki rolü de ortadadır. Ancak ekonomik iş gücünü mutlak insanî hedefi ve ülküsü, hayat felsefesi, varlığının anlamı, nihaî gerçekliği ve sahip olduğu değerin özü olarak telakki eden, insan-insan, insan-tabiat ve insan-varlık ilişkisini sadece çalışmakta özetleyen bir toplum, bir medeniyet ve bir insan tasavvuru imkânsız ve aynı zamanda dehşet vericidir.

İnsanın "iş-makine-ürün"e, hayatın da "üretim ve tüketim"e indirgenmesi; duyguda, düşüncede ve kültürde aşkın, heyecanın ve tapınmanın yer almayışı, hakikat, değer, hayır, iman, ideal, azamet, sonsuzluk, maneviyat, yücelik gibi kavramların kökünden kazınması, bu cevherlerden içi boşaltılmış bir hayat ve tarihi harekete geçiren, insana yön, hayata coşku, medeniyete ruh veren etkenlerden arındırılmış ve bütün bunlara yabancılaşmış bir insan anlayışının ortaya koyduğu tablo bizim türümüze, yani gerçek insana tamamen yabancıdır. Mekanik, kupkuru, kalıplaşmış, ruhsuz, heyecandan, şevkten, bekleyişten, dertten, ızdıraptan, isyandan, susuzluktan, yürek yangınından, saygınlıktan, şereften, yücelikten, arayıştan, kaygıdan, düşünceden, şikayetten, hayretten, gizemden, gayptan, derinlikten, özgürlükten, seçimden, devrimden, çeşitli hareketlerden, hamlelerden, sayısız yaratıcılıklardan içi boşaltılmış, kalıplara dökülmüş, çerçevelere sıkıştırılmış, önceden belirlenmiş klişelere konmuş, sınırları ve çizgileri tayin edilmiş bir hayattır. İş/emek uygarlığı sistemindeki bu hayat tarzı, adeta bir arı kovanı hayatı yaratır. Oysa bizim için, hayale dahi sığması ve anlaşılması mümkün olmayan bir şey olan bu ruhsuz hayat, bize insanı, hem de gele-

ceğin gelişmiş insanını değil, sadece bal arılarının veya karıncaların düzenli ve telaş içinde geçen hayatını çağrıştırmaktadır.

İlginç olan şudur ki bilime karşı olan, halkın afyonu sayılan, insanın özgürlüğünü, izzetini ve bağımsızlığını felç eden bir fanatizm olarak kabul edilen din, insanı yeryüzünde Allah'ın halifesi yaptığı, onu Allah'ı andıran bir çehreye dönüştürmek istediği halde; ilmî hümanist felsefe, insanı, tam da tarihî dönemlerinin en zirvesinde, varlıksal ve sosyal gelişiminin en son aşamasında olduğu bir sırada, bir iş aletine, iş aletinin yarattığı ve yetiştirdiği bir araca dönüştürdü. Sonuçta insan yeryüzünde Allah'ın halifesi olan ve O'na benzeyen bir varlık olarak değil, kovandaki arılardan veya buğday ambarında sıra sıra dizilmiş karıncalardan birisi olarak boy gösterdi. İşte tam da burada, Marks'ın ve Engels'in çağdaşı olan ünlü Marksist Edit Berth'in ciddî, hatta hamasî bir tarzda söylediği "Marksizm, üreticilerin felsefesidir." sözünün geniş içeriğini sonuna dek anlamak mümkündür. Marksizm'in bu en özgün ve en karakteristik fikrî tecellisini ve ahlakî eğilimini gösteren bu sözde burjuvazinin ağır kokusunu hissetmeyen; bu meşrebin, burjuva sınıfının 17. ve 18. yüzyıldan itibaren seçtiği ve 19. yüzyılda zirvesine ulaştırdığı yolun doğal bir devamı olduğunu anlamayan kimse yoktur. Bu yol, maneviyatı, irfanî ruhu, sezgisel etmenleri ve dinin temsilcisi olduğu ahlakî değerleri karşısına alıp yüzünü maddecilik kıblesine döndü. Ekonomik refaha, bayağı bir çıkarcı realist görüşe, piyasaların beğendiği bir pragmatizme, iş, üretim, tüketim, kâr, maslahat, lezzet, servet ve iktidar gibi kavramlara yöneldi. Bunların tümü dinî, romantik, irticaî; idealist ve gerçek dışı düşüncelerdir diye bütün yüksek ülküleri ve değerleri bir yana bıraktı. Bu, en yüksek örneği Saint Simon'da görülen bir ruh hali ve görüştür.

Günümüzde, ilmî sosyolojik meseleleri uzmanlık düzeyinde anlamayanlar bile, toplumsal ilişkiler, ekonomik ortam, modern toplumlara ve sınıflara egemen olan ruh konusunda bilgi edinerek, burjuvazi ruhunun ve çağdaş endüstriyel kapitalizmin, iş, çalışma ve emeğe dair en bağnaz övgüleri diline doladığını; para Kâbe'si etrafındaki kesintisiz ve sersemletici tavafı amansız

bir çalışma ve hareket ruhuyla gittikleri her noktada şiddetle teşvik ettiğini açıkça hissedeceklerdir. Sabah saatin altısında Paris, Londra veya Newyork'un yer altı dehlizlerinde, zamanında işlerine yetişmek için elektrikli metroların ardı sıra korku ve acele içinde, sersemlemiş bir halde birbirlerine çarparak veya kaçışarak koşuşturan anaları ve kızları görürsünüz. Bunların hali, adeta yanardağın ateşlerinden ve uğultusundan kaçmaya çalışan Pompei halkına veya fırtınaya yakalanmış kuşlar gibi ilahî azabın şiddetli rüzgarına tutulan Ad kavmine benzer. Sahiden de görürsünüz ki âhir zamanda ortaya çıkacağının müjdesi verilen bu iş/emek medeniyeti sanki şu andan itibaren başlamıştır ve zuhurunun alameti şudur: Bu medeniyet bütün para, iş, deha, bilgi ve teknoloji gücünü hayatı kolaylaştıracak araçları üretme yoluna vakfetmiştir. Bununla birlikte, bu medeniyete mensup insanlar, korku içinde mezarlarından çıkmış, çıldırmış ve dehşete kapılmış bir halde korkunç mahşer sahrasında birbirlerine çarpan ve her biri bir yana koşuşturan ölüler gibidir. Öyle bir kıyamet kopmuş, öyle büyük bir mahşer olmuştur ki *"O gün kişi; kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar."* (80/Abese Suresi 34). Nitekim Kur'an'da kıyametin dehşeti tasvir edilirken: *"Doğurması yaklaşmış develer salıverildiği zaman"* (81/Tekvir Suresi 5) buyurulmuştur. Yani ilk kez doğuracak genç develer (yavruları karınlarında sağlam bir halde durduğu ve düşük ihtimali olmadığı halde) korkudan yavrularını düşürdüklerinde! Her gün gazetelerin havadis haberlerinde bir kadının takside doğurduğunu okumayanımız var mıdır?

Eğer iş/emek uygarlığı bir üstünlükse, onca yorucu işten güçten, çabadan, telaştan, ek işten, ikinci ve üçüncü işten sonra Londra, Paris, Hamburg ve Tokyo'da veya Doğu Avrupa şehirlerinin soğuk sokaklarında yürüyen, Lenin'in tabiriyle bir adım ileri, iki adım geri giden ve sadece bir ajan veya müfettiş gördüklerinde yerlerinden kımıldayan insanları gören bir kişinin sorusuna hangi dille cevap verilebilir? Bu denli somut, açık ve ağır bir hakikat karşısında, diyalektik açıklamaların ve ideolojik söylemlerin yapabileceği hiçbir şey yoktur. İnsan bu tecrübesi sayesinde, kazancın, halkı çalışıp çabalamaya yönlendirmede

korkudan daha güçlü ve etkili bir sebep olduğu konusunda hiçbir zaman şüpheye düşmeyecektir.

Evet, paranın itici gücü polisten daha güçlüdür.

Çağımızın en büyük tecrübesi, insanı alaşağı eden şu su götürmez hakikate ulaşmış olmasıdır: Hırs hastalığı... Yani para biriktirme konusunda durup dinlenmeden daha fazlasını elde etme isteği, refahı ve zevki temin etme sınırlarını aşan bir güç kazanma arzusu, insanda sürekli artan ve dinmek bilmeyen bir tür kuduz hastalığı şeklinde ortaya çıkan, onu bütün ömrü boyunca, gece gündüz demeden, ölüm anına dek para arzusuyla, iktidar aşkıyla, lüks düşkünlüğüyle, sapkın ihtiyaçlarını ve bitip tükenmek bilmeyen tüketim hırsını karşılamak için köpek gibi koşturan bu hırs, bu koşuşturmaca sırasında insanın, imanını, ahlakî değerlerini, manevî isteklerini, varlık felsefesini, fıtrî cevherini, hakka tapıcılığını, özgürlüğünü, adalet arayışını, hayatındaki bütün güzellikleri ayaklar altına almasına neden olmakta ve sonuçta, insan para karşısında kendisine yabancılaşmakta, bayağı arzularını ortaya çıkarıp geliştirmekte, insanlık dışı rekabetler ve düşmanca ilişkiler ortaya çıkmakta; ekonomiye tapan maddeci dünya görüşüne uygun bir kültür, ahlak, davranış, görüş ve ruh meydana gelmekte ve insan, varlıksal değerlerini ve güçlerini birbirine aktarırken bugünün tabiriyle burjuvazi ahlakına sahip bir varlık ortaya çıkmaktadır.

Oysa bu hastalığı ve onun yıkıma yol açan etkilerini, hem eski kültürler ve dinler, hem de gelişmiş modern antropolojiler, sosyolojiler ve ideolojiler çok iyi bilmekte ve tanımaktadır. Öyle ki insan ahlakının temelleri tarih boyunca bu durumun reddi üzerine kurulmuştur. Ancak sorumlu aydınlar, ilerici ideolojiler, burjuvazi karşıtı adalet yanlısı halk devrimleri için yeni bir deneyim olarak son derece heyecan verici olan insanî ve somut gerçek, birey için insanlık dışı, idealleri yok edici, değerleri ve itikadî yükümlülükleri kökünden kazıyıcı bir afet olarak kabul edilen maddeye duyulan hırsın toplumda ve siyasî sistemde de aynı uğursuz etkileri göstermesinin mümkün oluşudur. Bu durum, sıradan bir ilmî konu veya sosyolojik ve antropolojik ikin-

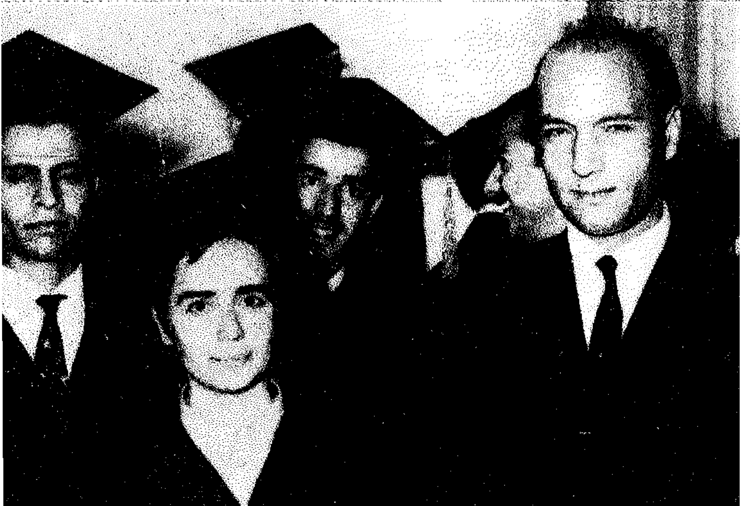
cil bir teori değil, tam tersine insanın kaderini belirleyen bir hakikattir. Günümüz insanı, bu uğurda en değerli ideallerini ve en asil inançlarını elinden yitirmiş ve bu durumun farkına, en büyük devrimleri hezimete uğradıktan, en kutsal çabaları, cihatları ve şahadetleri başarısızlıkla sonuçlandıktan ve en yüksek arzuları heder olup gittikten sonra varbilmiştir.

Vesselam.

RESİMLER

Ali Şeriati Muhammed İkbal

Ali Şeriati Öğrencileriyle,
Meşhed Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (1967)

و این است دولتی که آورد انسان معاصر در طول این سه قرن تلاش و دو انقلاب بزرگ؛ پرستش خدا را
به سطح ستایش تمامی ارزش‌های مطلق انسانی است رها کرد تا از ایمان به نیروی حاکم بر او در هستی رها گردد و
آزادی بشر در رابطه با عالم وجود نیز محدود [illegible] نباشد و از خداپرستی به زرپرستی افتاد و آزادی‌ای که پس از
قرن‌ها که با پاک‌ترین خون‌ها آبیاری شد، ثمرش را سرمایه‌داری چید و حیاتش شد: وزن‌ها، حساب و حرص
را بازیچه‌ی لیبرالیسم دور کنند تا شخصیت و اصالت آزاد انسانی خویش را بازیابد، بازیچه‌ی پلید بازار بی‌حرمت
جنسیت و جاهلیت شد و ابزار فریبای لذت‌پرستی و نفع‌پرستی و فریب و انکار تمامی ارزش‌های انسانی در
بسیاری از علم، ایمان را به اسم علم تخطئه کرد از دولت کنار گذاشت و علم را از خدمت به دین آزاد ساخت،
علم او را به پوچی و شک و سیاه‌اندیشی کشاند و تمامی امید و ارزش‌ها و ایمان‌ها: پس را آزاد گذاشت و در
نیمه‌راه، گمراه و بی‌پناه رها کرد و خود به خدمت قدرت و پول درآمد و [illegible] بی‌طرف شد و
بی‌جهت و [illegible] به سرنوشت [illegible] انسان و بیماری گمراهی و رنج خلایق، «بی‌مسئولیت»!
شدت بهره‌کشی و زشتی سرمایه‌داری و پلیدی استعمارگری و پول‌زدگی و تبهکاری و [illegible] صنعتی و خوک‌آبه و
تکامل‌پرستی و انحصارطلبی و تضاد طاقت‌فرسای طبقاتی و فقر و مصرف‌پرستی نظامی و [illegible] پول بر کار
حاکم است و ماشین بر انسان و [illegible] بر ارزش و مصرف بر آرمان و قدرت بر حقیقت و سود بر زیبایی
و جنسیت بر عشق [illegible]» و آنکه در جیب دارد بر آنکه در جبین، اندیشه‌ی بی
بیدار و اراده‌ی آزاد و دل‌های پاک و وجدان‌های آلوده‌نشده‌ی [illegible] انسان‌ها در آن مرده بود به عصیان
کشانده و عشق به برابری و برادری میان همه‌ی انسان‌ها و نفرت از امتیاز و انحصار و تضاد و تبعیض و حرص و زرپرستی —
یعنی عمیق‌ترین و گرم‌ترین احساس‌های نوع انسان است و بنیادی‌ترین پایه‌های همیشگی همه‌جانبه‌ی اخلاق و اصیل‌ترین
[illegible] تکیه‌گاه‌ها و دعوت‌های مذهب — سراسر قرن نوزدهم و نیمه‌ی اول قرن بیستم را در دنیای [illegible]
ماشین و استعمار، سرمایه‌داری و استثمار را به اوج خود رسانده بود، برآشفت و بهشت موعود بود [illegible] —
[illegible] عقل ابزاری
تا بی‌خصوصیت و بی‌نیازی به دین، [illegible] به رهبری علم و یاری تکنیک برپا شده بود — جهنم شد

Ali Şeriati'nin el yazısı

Ali Şeriati, Yugoslavya (1960)